

Sociaal en Cultureel Planbureau

Sociale netwerken van ouders

Steun bij de opvoeding
en andere ouderschapstaken

Sociale netwerken van ouders

Steun bij de opvoeding en andere ouderschapstaken

Simone de Roos

Freek Bucx

Esther van den Berg

Sociaal en Cultureel Planbureau

Den Haag, maart 2021

Het Sociaal en Cultureel Planbureau is een interdepartementaal, wetenschappelijk instituut, dat – gevraagd en ongevraagd – sociaal-wetenschappelijk onderzoek verricht. Het SCP rapporteert aan de regering, de Eerste en Tweede Kamer, de ministeries en maatschappelijke en overheidsorganisaties. Het SCP valt formeel onder de verantwoordelijkheid van de minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.

Het SCP is opgericht bij Koninklijk Besluit op 30 maart 1973. Het Koninklijk Besluit is per 1 april 2012 vervangen door de ‘Regeling van de minister-president, Minister van Algemene Zaken, houdende de vaststelling van de Aanwijzingen voor de Planbureaus’.

© Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag 2021

SCP-publicatie 2021-14

Opmaak binnenwerk: Textcetera, Den Haag

Vertaling samenvatting: AVB-vertalingen, Amstelveen

Omslagontwerp: Textcetera, Den Haag

Foto omslag: HH | David Rozing

ISBN 978 90 377 0977 3

NUR 740

Copyright

U mag citeren uit SCP-rapporten, mits u de bron vermeldt.

U mag SCP-bestanden op een server plaatsen mits:

- 1 het digitale bestand (rapport) intact blijft;
- 2 u de bron vermeldt;
- 3 u de meest actuele versie van het bestand beschikbaar stelt, bijvoorbeeld na verwerking van een erratum.

Data

SCP-databestanden, gebruikt in onze rapporten, zijn in principe beschikbaar voor gebruik door derden via DANS www.dans.knaw.nl.

Contact

Sociaal en Cultureel Planbureau

Postbus 16164

2500 BD Den Haag

www.scp.nl

info@scp.nl

Via onze website kunt u zich kosteloos abonneren op een elektronische attendering bij het verschijnen van nieuwe uitgaven.

Inhoud

Voorwoord	5
Samenvatting en beschouwing	6
1 Inleiding	37
1.1 Achtergrond	37
1.2 Doel	39
1.3 Theoretisch kader en eerder onderzoek	41
1.4 Onderzoeksvragen	48
1.5 Aanpak en dit rapport	50
Noten	56
2 Gebruik van informele steun bij het ouderschap	57
2.1 Luisterend oor, advies en praktische hulp	57
2.2 Normatieve steun: een voorbeeldfunctie van het netwerk	62
2.3 ‘Voor de leuk’: sociale steun ter ontspanning	66
2.4 Ouders van jonge gezinnen	67
2.5 Samenvatting en conclusie	70
3 Gebruik van vanzelfsprekende formele steun, betaalde diensten en andere hulpbronnen bij het ouderschap	73
3.1 Steun van het vanzelfsprekende formele netwerk	73
3.2 Andere betaalde diensten	86
3.3 Andere hulpbronnen	89
3.4 Samenvatting en conclusie	91
4 Mechanismen bij informeel hulpgebruik	94
4.1 Behoefte aan steun	94
4.2 Beschikbaarheid van het informele netwerk	103
4.3 Opvattingen en houdingen van ouders en zelf helpen	116
4.4 Leeftijd kind, beschikbaarheid netwerk en zelf helpen hangen sterk samen met informele hulp: multivariate analyses	128
4.5 Samenvatting en conclusie	140
Noten	143

5	Steun van het informele en vanzelfsprekende formele netwerk: tevredenheid en opbrengsten	144
5.1	Tevredenheid met en opbrengsten en functies van hulp van sociale netwerken	144
5.2	Ervaringen met hulp: in hoeverre zijn ouders tevreden met de hoeveelheid hulp?	144
5.3	Ervaringen met hulp: welke hulp wordt gemist?	150
5.4	Opbrengsten van hulp: relatie met welbevinden en gevoelens van tevredenheid	152
5.5	Opbrengsten van hulp: positieve opbrengsten	163
5.6	Opbrengsten van hulp: geen opbrengst of negatieve opbrengsten	169
5.7	Samenvatting en conclusie	174
	Noot	177
6	Mechanismen bij het gebruik van formele steun, en de relatie met het informele netwerk	178
6.1	Factoren bij formele steun en onderlinge relaties tussen informele en formele steun	178
6.2	Informele steun bij de opvoeding positief gerelateerd aan vanzelfsprekende formele hulp	179
6.3	Mechanismen bij gebruik steun van niet-vanzelfsprekende formele netwerk	183
6.4	Belang informele hulp naast formele hulp: toeleiden en aanvullen	203
6.5	Samenvatting en conclusie	207
	Noten	210
	Summary and discussion	211
	Literatuur	241
	Bijlagen (te vinden op www.scp.nl bij dit rapport)	

Voorwoord

In hoeverre kunnen en willen ouders bij de opvoeding en andere ouderschapstaken een beroep doen op steun van familie, vrienden, buren of andere mensen uit hun informele netwerk? Welke rol spelen pedagogische basisvoorzieningen als het consultatiebureau, kinderopvang en het onderwijs bij het ouderschap? In dit rapport is aandacht voor deze en andere vragen over de rol van sociale netwerken rondom gezinnen. Personen in het sociale netwerk van ouders kunnen van belang zijn voor ouders doordat zij niet alleen praktische steun, maar ook bijvoorbeeld emotionele steun of adviezen kunnen geven. De waarde die sociale netwerken voor ouders kunnen hebben heeft de aandacht van de overheid, zeker sinds de decentralisaties in het sociaal domein in 2015.

De meeste ouders ontvangen enige hulp vanuit hun informele netwerk of pedagogische basisvoorzieningen. Ouders in kwetsbare posities, zoals ouders met een laag inkomen en alleenstaande ouders, kunnen minder vaak terugvallen op een steunend netwerk. Een aanzienlijk deel van de ouders blijkt terughoudend te zijn om problemen te delen met hun netwerk. Privacy- en schaamtegevoelens van ouders en heersende sociale normen over de opvoeding en het ‘perfecte’ kind lijken grenzen te stellen aan wat het sociale netwerk kan betekenen.

Het onderzoek vond plaats voor de coronacrisis. Verwacht kan worden dat de behoefte aan hulp van ouders groter is in coronatijd door meer zorgen over bijvoorbeeld de gezondheid en werkstress, terwijl de beschikbaarheid van steun door de regels van *social distancing* lager zal zijn. Recent ander onderzoek doet inderdaad vermoeden dat het gezinsleven door de coronamaatregelen flink onder druk is komen te staan en dat ouders minder steun van zowel informele als formele netwerken ervaren.

In dit rapport maken we gebruik van gegevens van drie surveys en ook van dertig diepte-interviews met ouders. Bij het traject van het opzetten van de diepte-interviews en het schrijven van het rapport is Marije Kesselring (Hogeschool Utrecht) betrokken geweest als begeleider. Ik dank haar mede namens de auteurs voor haar waardevolle feedback op de conceptteksten. Ook wil ik de ouders die deelgenomen hebben aan de diepte-interviews bedanken voor hun tijd en openheid.

Prof. dr. Kim Putter
Sociaal en Cultureel Planbureau

Samenvatting en beschouwing

S.1 Samenvatting

S.1.1 Achtergrond

Het grootbrengen van kinderen is voor veel ouders een verrijkende taak die hun meestal goed afgaat. Tegelijkertijd brengt het ouderschap ook twijfels, zorgen en druk met zich mee waardoor veel ouders soms wel een steuntje in de rug kunnen gebruiken (Bucx en Roeters 2018; Weille 2011). Ouders en hun gezinnen zijn ingebed in verschillende leefomgevingen waarin ze hun opvoed- en andere ouderschapstaken met andere volwassenen kunnen delen en waarin ze ondersteund en ontlast kunnen worden. Dit wordt ook wel de ‘pedagogische *civil society*’ genoemd (Kesselring 2019; De Winter 2008). Dit netwerk bestaat allereerst uit het informele netwerk, met mensen die niet beroepsmatig bij het gezin betrokken zijn, zoals familie, vrienden, kennissen en burens. Daarnaast bevat het professionals met wie ouders (ook zonder hulpvragen) regelmatig contact hebben, zoals de opvang, school of het consultatiebureau (CB), het zogenoemde ‘vanzelfsprekende formele netwerk’ (RMO 2012). Onderzoek toont aan dat steun vanuit sociale netwerken van wezenlijk belang kan zijn voor het welbevinden van ouders, de kwaliteit van hun opvoeding en het welzijn van hun kinderen (Ince et al. 2018; Kesselring et al. 2012).

Ouders kunnen ook ‘niet-vanzelfsprekende formele hulp’ inzetten. Dit zijn vormen van hulp waarmee niet elk gezin in contact komt en die kunnen helpen bij specifieke vragen of zorgen over opgroeien en de opvoeding. Denk aan professionals die jeugdhulp¹ bieden. Onduidelijk is hoe de verschillende hulpbronnen zich tot elkaar verhouden en wanneer ouders formele hulp inzetten.

Ouders zijn hoofdeverantwoordelijk voor de opvoeding en verzorging van hun kinderen, maar de overheid vindt het ook belangrijk dat ouders hierin voldoende worden ondersteund. Zo stimuleert de overheid het gebruik van formele kinderopvang, om ouders in staat te stellen de zorg voor kinderen te combineren met betaald werk (Roeters en Bucx 2018). Sinds de decentralisaties in het sociaal domein in 2015 is er daarnaast meer aandacht gekomen voor de pedagogische waarde die sociale netwerken kunnen hebben (Friele et al. 2018; Kromhout et al. 2020; vws/J&V 2018). De nadruk van het beleid (gebaseerd op de Jeugdwet) is komen te liggen op het versterken van de eigen kracht van ouders en van het zorgend en probleemoplossend vermogen van het gezin en de sociale omgeving (TK 2012/2013: 2). Door in te zetten op eigen kracht van ouders en steun van sociale netwerken verwacht de overheid dat ouders zich minder snel wenden tot (zwaardere vormen van) niet-vanzelfsprekende formele hulp, waardoor er op termijn bij gezinnen een verschuiving in het zorggebruik zou kunnen plaatsvinden naar minder intensieve formele hulp (Friele et al. 2018; Pommer en Boelhouwer 2017; Putters 2018; vws/J&V 2018) en dus ook een reductie van de kosten van jeugdzorg.

Achter deze belangrijke veronderstelling in het beleid over een mogelijke verschuiving in het gebruik van hulp door ouders en de rol van informele en vanzelfsprekende formele

steun daarbij, gaan drie meer impliciete veronderstellingen schuil. De eerste is dat ouders in voldoende mate beschikken over sociale netwerken met hulppotentie en daar gebruik van kunnen en willen maken. De tweede veronderstelling is dat ouders zich alleen als het echt niet anders kan – wanneer zij er zelf of met hun netwerk niet uitkomen – wenden tot het circuit voor niet-vanzelfsprekende formele hulp en dat informele steunverleners en professionals van het vanzelfsprekende formele netwerk kunnen voorzien in de lichtere hulpbehoefte van ouders. Een derde veronderstelling is dat ouders positief en tevreden zijn over het ontvangen van hulp van hun netwerkleden en dat deze hulp positief bijdraagt aan hun welbevinden en de opvoeding van hun kind(eren) en kan voorkomen dat problemen in gezinnen escaleren.

Vooralsnog is echter onduidelijk in hoeverre deze veronderstellingen realistisch zijn. De wetenschappelijke kennis over de werking van sociale netwerken bij ouderschap is vrij beperkt, waarbij met name het perspectief van de ouders zelf ontbreekt (Kesselring 2019; Kromhout et al. 2020).

Het onderhavige onderzoek brengt in kaart hoe ouders denken over de rol van sociale netwerken bij het ouderschap en wat hun ervaringen daarmee zijn. We kijken niet alleen naar de hoeveelheid en vorm van steun en van wie de hulp komt (van mensen uit het informele of vanzelfsprekende formele netwerk), maar ook naar factoren die kunnen verklaren waarom ouders al dan niet een beroep doen op hun sociale netwerken. In hoeverre is er behoefte aan hulp bij het ouderschap? Kunnen en willen ouders gebruikmaken van hulp van sociale netwerken bij het ouderschap? Ook komt aan bod wanneer steun van het niet vanzelfsprekende formele netwerk in beeld komt en in hoeverre ouders gebruikmaken van andere hulpbronnen, zoals internet en betaalde diensten (bv. huishoudelijke hulp). Tot slot kijken we naar de effecten van steun aan ouders, dat wil zeggen in hoeverre ouders tevreden en positief zijn over de hulp die zij van naasten en professionals van het vanzelfsprekende formele netwerk krijgen en of de hulp bijdraagt aan hun welbevinden en de opvoeding van hun kind(eren).

Kort gezegd: dit onderzoek beoogt inzicht te geven in de rol die sociale netwerken spelen in de ondersteuning van ouders bij het ouderschap. Daarbij wordt vanuit het perspectief van ouders aandacht besteed aan de beschikbaarheid van steun uit het sociale netwerk, de verhouding tussen het gebruik van informele hulp en professionele hulp, en de effecten die de inzet van informele en vanzelfsprekende formele steun volgens ouders heeft.

In dit rapport gebruiken we vanwege de leesbaarheid de termen steun en hulp door elkaar, we bedoelen daarmee hetzelfde. Bij ouderschap gaat het om meer dan alleen opvoeding; ouders combineren hun opvoedende taak immers vaak met andere taken, zoals een relatie opbouwen en in stand houden met de andere ouder, het zorg dragen voor een inkomen, het huishouden draaiende houden, (eventuele) mantelzorgtaken, tijdmanagement, etc. (vgl. Gravesteyn 2015; Van der Pas 2005).

5.1.2 Methode en gegevens

We hebben een mixed methods-onderzoek uitgevoerd. Hiertoe zijn secundaire (beschrijvende en verklarende) analyses gedaan op kwantitatieve data van drie surveys (alle uit

2017). Daarnaast zijn in de periode van september tot en met november 2019 kwalitatieve diepte-interviews gehouden met ouders van thuiswonende kinderen (van 0-17 jaar). De drie surveys bestaan uit het onderzoek ten behoeve van de eerste evaluatie van de Jeugdwet (EJOO'17, Friele et al. 2018), het meeste recente kinderopvangonderzoek *Kijk op kinderopvang* (Kok'17, Roeters en Bucx 2018) en de derde rapportage sociaal domein (SDI'17, Pommer et al. 2018). Deelnemers aan deze surveys zijn respectievelijk gezinnen die al dan niet jeugdhulp gebruiken (EJOO'17), ouders van twee groepen jonge kinderen (baby's en 5-jarigen) die al dan niet gebruikmaken van kinderopvangvoorzieningen of andere betaalde voorzieningen (Kok'17) en ouders die alleen jeugdhulp, of meerdere gemeentelijke voorzieningen (bv. jeugdhulp en een Wmo-thuisvoorziening) of geen hulpvoorzieningen gebruiken (SDI'17). In de betreffende vragenlijsten zijn verschillende items over sociale netwerken opgenomen.

Met diepte-interviews is dieper ingegaan op een aantal onderwerpen, zoals de behoefte van ouders aan steun bij het ouderschap en andere mechanismen die ervoor zorgen dat ouders al dan niet een beroep doen op hun informele en vanzelfsprekende formele netwerk, de tevredenheid met de steun en mogelijke (negatieve) effecten van steun. Ook is dieper ingezoomd op de vraag wanneer ouders niet-vanzelfsprekende formele hulp zouden (willen) gebruiken. In totaal is met dertig ouders een diepte-interview gehouden van een à anderhalf uur. Er is een doelgerichte samplingmethode gebruikt (Jansen 2011). Met behulp van een selectiebureau zijn ouders geselecteerd van gezinnen die geen formele hulp gebruiken (n = 20) en ouders van gezinnen waarvan bekend was dat ze wel (enige vorm van) jeugdhulp gebruiken (n = 10). Getracht is de verscheidenheid van de onderzoekspopulatie zo goed mogelijk te dekken door te selecteren op geslacht en opleidingsniveau van de ouders en leeftijd van de kinderen, waarbij een evenredige verdeling is nagestreefd. Vanuit eerder onderzoek is bekend dat deze kenmerken samenhangen met de behoefte aan en het ontvangen van (in)formele steun (Doorten en Bucx 2011). Ook is gestreefd naar geografische spreiding van de respondenten. De interviewdata zijn thematisch geanalyseerd (zie Jansen 2011) met behulp van ATLAS.ti8.

Het feit dat alle gegevens zijn verzameld vóór de coronacrisis betekent niet dat we niets kunnen zeggen over het tijdsgewricht waar we ons nu in bevinden. In deze rapportage staan naast beschrijvende analyses, namelijk vooral (minder tijdgebonden) verklarende analyses van het gebruik van informele (en formele) hulp centraal. Dit maakt dat we in de paragraaf 5.3 kunnen reflecteren op de mogelijke gevolgen van de coronacrisis op steun van sociale netwerken bij het ouderschap en de factoren die daarbij een rol spelen.

5.1.3 Hulp uit het informele netwerk

In deze paragraaf staat het informele netwerk centraal en behandelen we de eerste onderzoeksvraag:

In hoeverre ontvangen ouders hulp van hun informele netwerk en zijn hierin sociaal-demografische verschillen?

Daaruit komen de volgende deelvragen voort:

Welke soorten steun ontvangen ouders bij het ouderschap (deelvraag 1a) en van welke personen uit het informele netwerk komt die hulp (deelvraag 1b)?

Twee derde van de ouders heeft recent informele hulp bij het ouderschap gekregen

Ongeveer twee derde van de ouders van kinderen tot en met 18 jaar heeft in het halfjaar voorafgaand aan het onderzoek enige vorm van steun bij het ouderschap ontvangen vanuit het informele netwerk, zo blijkt uit het Jeugdwetonderzoek.

Bijna de helft van de ouders heeft oppashulp gekregen, ruim vier op de tien ouders maakten gebruik van een luisterend oor en drie op de tien ouders ontvingen advies over de verzorging en opvoeding van kinderen. Ouders schakelden niet alleen oppas in, maar in mindere mate ook andere praktische hulp, zoals bij vervoer (27%) en klusjes in en om huis (13%). In de diepte-interviews komen ook andere soorten praktische hulp aan de orde, zoals financiële hulp en de beschikbaarheid van een naaste die ouders in nood kunnen bellen of waar de kinderen even terecht kunnen (zogenoemde ‘achtervanghulp’).

Leden van het informele netwerk kunnen ook een voorbeeld vormen voor ouders door de manier waarop zij denken over opvoeden en andere ouderschapstaken en hoe zij die gestalte geven. Dit noemen we normatieve steun. Vrijwel alle geïnterviewde ouders zeggen van verschillende mensen ideeën en gedragingen over te nemen: door bijvoorbeeld te kijken naar hoe andere ouders in hun omgeving het ouderschap aanpakken en hierop te reflecteren. De meeste geïnterviewde ouders zeggen daarnaast ook regelmatig sociale steun ter ontspanning te krijgen van mensen uit hun informele netwerk: samen met hen (en regelmatig ook de kinderen) doen zij bijvoorbeeld leuke activiteiten en uitstapjes. Uit eerder onderzoek wisten we al dat ouders deze verschillende soorten hulp ontvangen (Doorten en Bucx 2011; Hoek en Miley 2015; Kesselring et al. 2012), maar niet dat deze soorten hulp vaak in combinatie worden geboden. Tijdens ontspanningsactiviteiten spreken ouders namelijk vaak over de ontwikkeling en opvoeding van de kinderen en krijgen daarmee vaak een luisterend oor, voorbeeld en/of advies. Deze uitkomst duidt erop dat verschillende vormen van steun regelmatig samengaan.

Eigen (schoon)ouders zijn de belangrijkste steunpilaar

De informele hulp blijkt het vaakst van de eigen (schoon)ouders te komen; bijna de helft van de ouders van kinderen tot en met 18 jaar in het Jeugdwetonderzoek krijgt hulp van hen (vgl. Doorten en Bucx 2011). Dat hulp van de eigen (schoon)ouders voor ouders heel belangrijk is, komt ook naar voren in de diepte-interviews. De meerderheid van de geïnterviewde ouders geeft (vaak als eerste) voorbeelden van hulp van eigen (schoon)ouders. Gevraagd welke *hulp* ouders *missen* is dat ook de hulp die het vaakst wordt genoemd. Sommige ouders zouden vaker willen kunnen terugvallen op hun eigen (schoon)ouders voor logistieke of praktische hulp, of omdat zij de gezelligheid en warmte missen. Deze ouders beschikken meestal wel over een uitgebreid netwerk van andere familie, vrienden, kennissen en/of burens. Dat doet vermoeden dat dergelijke hulpbronnen het gemis van (de hulp

van) eigen (schoon)ouders niet (geheel) kunnen compenseren. Dat laatste sluit aan bij literatuur over het speciale karakter van ouder-kindrelaties en de onvoorwaardelijke steun die daaruit voort kan vloeien (Kalmijn 2012). Het sluit ook aan bij de gedachte dat het netwerk kan veranderen wanneer mensen kinderen krijgen en dat de eigen ouders een meer centrale positie krijgen (vgl. Bucx et al. 2012; Rözer 2016).

Dat ouders vooral een beroep doen op de eigen (schoon)ouders, wil niet zeggen dat andere netwerkliden niet belangrijk zijn bij het ouderschap. Ook andere familieleden, vrienden, kennissen, burens en ook collega's worden in de interviews regelmatig genoemd als belangrijke hulpbronnen. In het eerdergenoemde Jeugdwetonderzoek zegt ruim een derde van de ouders een beroep te doen op hulp van andere familie, vrienden en kennissen. Op burens wordt minder vaak een beroep gedaan; een op de negen ouders zegt hulp te krijgen van burens bij het ouderschap.

Ouders van jongere kinderen ontvangen relatief vaak informele hulp

Ouders blijken meer steun te krijgen van hun informele netwerk als de kinderen jonger zijn. Zo zeggen ruim acht op de tien ouders in het kinderopvangonderzoek wel enige vorm van hulp van de eigen (schoon)ouders te krijgen. Die helpen niet alleen vaak bij incidenteel oppassen, maar bieden in ongeveer de helft van de gevallen opvang. Vaak combineren ouders de opvang door (schoon)ouders met formele kinderopvang (zie ook Roeters en Bucx 2018). Dat ouders van jongere kinderen vaker een beroep doen op hun informele netwerk dan ouders van oudere kinderen kan komen doordat de behoefte van de eerste groep aan praktische hulp groter is; ze hebben vaak een druk bestaan, door een combinatie van zorg- en werktaken en doordat jongere kinderen nog veel begeleiding nodig hebben. Bovendien zijn in deze gezinsfase de (schoon)ouders vaak zelf nog niet te oud en fit genoeg om te helpen.

Niet alleen de leeftijd van het kind, maar ook het geslacht en de sociaal-economische status (SES) van de ouder zijn van belang bij informele hulp. Moeders zeggen vaker hulp bij het ouderschap te ontvangen dan vaders. Niet duidelijk is hoe dat komt. Het kan komen doordat moeders meer zorgen voor de kinderen dan vaders, waardoor zij vaker lastige situaties tegenkomen en daar hulp bij nodig hebben. Bovendien ondernemen ze meer activiteiten met kinderen dan vaders, waardoor zij ook vaker andere ouders ontmoeten met wie ze steun kunnen uitwisselen (Portegijs et al. 2018). Uit familieonderzoek blijkt ook dat vrouwen vaak degenen zijn die contacten in netwerken onderhouden (Dykstra et al. 2006). Een alternatieve verklaring is dat moeders überhaupt meer behoefte hebben aan ondersteuning dan vaders en eerder hulp vragen.

Verder krijgen ouders met een lagere opleiding en een lager inkomen, en alleenstaande ouders minder vaak informele (praktische) hulp bij het ouderschap dan ouders die een hogere opleiding, hoger inkomen en wel een partner hebben. Dat is opmerkelijk omdat het gemis van een partner en het hebben van een laag inkomen stressverhogende omstandigheden zijn die de veerkracht van ouders op de proef kunnen stellen en de behoefte aan hulp bij het ouderschap zouden kunnen vergroten (Bucx 2011). Wat bij alleenstaande

ouders een rol kan spelen, is dat hun netwerk minder groot is omdat er geen (of minder vaak) schoonfamilie in beeld is.

5.1.4 Hulp uit het vanzelfsprekende formele netwerk en andere hulpbronnen

In deze paragraaf gaan we in op onderzoeksvraag 1c: *Met welke professionals van het vanzelfsprekende formele netwerk hebben ouders contact over het ouderschap en welke soorten hulp krijgen ze daarvan? Zijn hierin sociaal-demografische verschillen? En van welke andere bronnen van hulp bij het ouderschap maken ouders gebruik, zoals internet, tv en boeken en betaalde diensten (huishoudelijke hulp, kinderopvang)?*

Hulp van kinderopvang, school en consultatiebureau worden het vaakst genoemd

In het sociaaldomeinonderzoek noemen ouders het vaakst dat ze hulp bij de opvoeding krijgen van school en kinderopvang (een op de twintig ouders zegt dat), gevolgd door hulp van het consultatiebureau (cb), Centrum voor Jeugd en Gezin (cJG) en de schoolarts. Hulp van de huisarts en verpleegkundige (praktijkondersteuner) worden het minst vaak gerapporteerd (1%).

Op basis van het kinderopvangonderzoek zien we dat de helft tot twee derde van de ouders van baby's en kleuters gebruikmaken van betaalde opvang (betaalde praktische hulp). Daarmee kunnen veel ouders van jonge kinderen naast opvang in potentie ook andere hulp van professionals van de kinderopvang bij het ouderschap krijgen, zoals emotionele steun en advies bij de opvoeding.

Dat zien we ook in de diepte-interviews, waarin meerdere ouders zeggen dat professionals van de kinderopvang, peuterspeelzaal en scholen belangrijke hulpbronnen bij het ouderschap vormen. Deze personen zijn in de ogen van deze ouders medeopvoeders, met hen stemmen ze ontwikkelingsdoelen en de opvoeding van kinderen af. Ook bieden deze netwerkleden soms een luisterend oor bij onzekerheden over de opvoeding en geven zij af en toe advies over hoe om te gaan met ongewenst gedrag van een kind.

Verschillende geïnterviewde ouders van jonge kinderen ervaren het cb als een laagdrempelige instantie waar zij terecht kunnen met alledaagse vragen over de verzorging en ontwikkeling van hun kind(eren). Voor sommige andere ouders voelt deze instantie echter ver weg en is het contact beperkt tot het halen van vaccinaties. De huisarts is er volgens de geïnterviewde ouders naast medische vragen van ouders zelf of van hun kind(eren) soms ook voor opvoedproblemen en psychische problemen van henzelf of hun kind(eren). De huisarts biedt een luisterend oor en kan verwijzen naar laagdrempelige of specialistische (jeugd)hulp.

Daarnaast noemen enkele ouders begeleiders in de vrijetijdsbesteding van de kinderen (zoals sportcoaches) als medeopvoeders en personen waarmee ouders over het gedrag en de opvoeding van de kinderen kunnen sparren.

Tot slot noemen veel ouders in de interviews ook de werkgever als bron van steun bij het ouderschap. Deze kan de combinatie van werk- en zorgtaken faciliteren door ouders de mogelijkheid te bieden op flexibele tijden en thuis te werken.

Ouders maken weinig gebruik van betaalde hulp bij klusjes en het huishouden

Resultaten van het kinderopvangonderzoek laten zien dat ouders niet vaak betaalde diensten afnemen zoals huishoudelijke hulp en een boodschappenservice. Het minst vaak noemen ouders betaalde hulp bij klusjes en tuinwerk (ongeveer 1 op de 11), terwijl betaalde oppas aan huis voor een avondje weg wat vaker in beeld is: een kwart van ouders van baby's en ongeveer een derde van de ouders van kleuters zegt hier wel eens een beroep op te doen. Een afhaalmaaltijd of maaltijdservice wordt het vaakst genoemd, hiervan maakt ongeveer twee derde van de ouders wel eens gebruik.

Andere hulpbronnen bij het ouderschap vormen websites en internetfora. In de diepte-interviews noemen verschillende ouders dat zij via deze kanalen informatie zoeken over de ontwikkeling en opvoeding van kinderen. Sommige ouders wisselen via internet en sociale media ervaringen met en meningen over de opvoeding uit. Voor enkele ouders zijn pedagogische boeken of tv-programma's zoals *Supernanny* een relevante informatiebron. Hieruit destilleren zij adviezen en tips (vgl. Nieuwboer en Fukkink 2016).

Geslacht en SES van ouders spelen mee bij vanzelfsprekende formele steun

Niet alle ouders ontvangen evenveel steun van het vanzelfsprekende formele netwerk. Zo zeggen in het sociaaldomeinonderzoek ouders van jongere kinderen vaker dat zij hierop een beroep doen dan ouders van oudere kinderen. Dat is ook logisch omdat het vooral voorzieningen betreft die (meer) gericht zijn op jongere kinderen waar ouders ook geregeld naartoe gaan (kinderopvang, cb, scholen; op middelbare scholen komen ouders niet meer zo frequent). Een uitzondering daarop vormen de huisarts en verpleegkundige: die helpen vaker bij de opvoeding van oudere kinderen. Mogelijk doen ouders van oudere kinderen vaker een beroep op deze professionals vanwege zwaardere (psychische) problemen die bij oudere kinderen vaker voorkomen dan bij jongere kinderen (Stevens et al. 2018). De huisarts kan verwijzen naar het niet vanzelfsprekende formele netwerk. Daarnaast zeggen moeders en ouders met een hogere opleiding vaker dat ze bij de opvoeding hulp krijgen van de huisarts en verpleegkundige dan vaders en ouders die een lagere opleiding hebben. Moeders en hoger opgeleide ouders signaleren mogelijk eerder problemen bij hun kinderen en de opvoeding dan vaders en lager opgeleide ouders. Ook kan het zijn dat moeders en hoger opgeleide ouders eerder het gedrag en de opvoeding van hun kind problematiseren en wellicht beter de weg weten te vinden naar de huisarts en verpleegkundige (Portegijs et al. 2016; Van den Broek et al. 2013). Hoger opgeleide ouders vertrouwen mogelijk ook meer op oordelen van professionals (Bot et al. 2013). Verder maken hoger opgeleide ouders, ouders met een hogere inkomenspositie en ouders met een partner vaker gebruik van formele kinderopvang dan lager opgeleide ouders, ouders met een lagere inkomenspositie en alleenstaande ouders. Dit heeft deels te maken met verschillen in arbeidsparticipatie en financiële overwegingen, maar ook met opvattingen van ouders over de opvang (Roeters en Bucx 2016; 2018).

S.1.5 Mechanismen bij het ontvangen van informele steun

De vraag waarom ouders bij de opvoeding en andere ouderschapstaken hulp uit hun informele sociale netwerk ontvangen, gaat over het mechanisme dat schuilgaat achter het gebruik van informele steun. Onderzoeksvraag 2 was dan ook: Welke mechanismen spelen een rol bij het gebruik van hulp bij het ouderschap? We veronderstellen dat het ontvangen van informele hulp afhangt van een drietal factoren: (2a) *de behoefte aan hulp*, (2b) *de beschikbaarheid van het sociale netwerk*, en (2c) *opvattingen en houdingen van ouders ten aanzien van hulp(vragen) en het zelf helpen*: kunnen deze factoren verklaren dat ouders informele steun ontvangen?

Vragen en zorgen over de ontwikkeling en opvoeding van het kind bij een derde van de ouders

Vragen en zorgen van ouders over de ontwikkeling en opvoeding van het kind zijn een indicatie van de noodzaak van en behoefte aan steun. In alle gebruikte surveys zegt ongeveer een derde van de ouders dat zij zich recent zorgen hebben gemaakt over de opvoeding of ontwikkeling van hun kinderen. Ouders van oudere kinderen (12 jaar en ouder) maken zich wat vaker zorgen dan ouders van jongere kinderen. Deze vragen en zorgen en ook het gevoel de opvoeding niet in de hand te hebben zijn bij twee van de drie surveys (EJ00'17 en SDI'17) belangrijke voorspellers van het ontvangen van informele steun.

Welke vragen en zorgen kunnen er zoal bij ouders leven en wat hebben ouders daarbij nodig aan steun van hun naasten? Uit eerder onderzoek is bekend dat bijna zeven op de tien ouders het gezinsleven wel eens te druk vinden (Bucx en Roeters 2018). Ook noemen de geïnterviewde ouders vragen en zorgen over de dagelijkse logistiek van het gezinsleven. Praktische steun en emotionele steun en advies uit hun informele netwerk helpt om de combinatiedruk te verminderen. Verder noemen de geïnterviewde ouders alledaagse opvoedvragen, zoals over mediagebruik, veiligheid in en om het huis, voeding of de slaap-routine; deze bespreken zij vaak in hun informele netwerk. Ook noemen ouders specifieke opvoedvragen en -problemen die ernstiger van aard zijn, zoals ontwikkelingsproblemen, gedragsproblemen of beperkingen van hun kinderen. Voor deze vragen vragen ze hulp van mensen uit het informele netwerk, maar daarnaast zoeken ze vaak ook professionele hulp. Bij ernstige ziekte, noodgevallen of andere levensveranderende gebeurtenissen ten slotte hebben ouders niet alleen behoefte aan professionele hulp, maar vaak ook aan hulp uit het informele netwerk in de vorm van praktische en emotionele steun.

Meerderheid van ouders is optimistisch over beschikbaarheid informele netwerk

Naast de noodzaak en de behoefte aan steun, kan ook de beschikbaarheid van het informele netwerk een factor zijn bij de inzet van informele hulp. Beschikbaarheid is op te vatten als 'achtervang'. Acht op de tien ouders in het Jeugdwetonderzoek verwachten een beroep te kunnen doen op hun informele netwerk wanneer zich problemen voordoen bij het opvoeden en opgroeien van hun kinderen. Een andere aanwijzing voor beschikbaarheid is de frequentie van contact met naasten. In potentie zijn netwerkleden meer beschikbaar naarmate men vaker contact met hen heeft. Uit het sociaaldomeinonderzoek blijkt

dat een meerderheid van de ouders minstens één keer per week contact heeft met familie (ruim acht op de tien), vrienden (acht op de tien) of buren (zeven op de tien). Kortom, de meeste ouders in onze enquêteonderzoeken zijn optimistisch over de beschikbaarheid van informele hulp bij ouderschap en opvoedingskwesties. Die blijkt na de leeftijd van het kind het sterkst samen te hangen met het ontvangen van informele hulp.

Beschikbaarheid gaat ook over fysieke en emotionele nabijheid en bereidheid

In de interviews zijn ook verschillende aspecten genoemd die meespelen bij de ervaren beschikbaarheid van het informele netwerk voor hulpvragen rond het ouderschap. Niet alleen de frequentie van contact maar ook fysieke nabijheid is een bevorderende factor voor het gevoel hulp te kunnen vragen en aannemen. Bovendien is de emotionele nabijheid van belang. Familiebanden en vriendschappen brengen voor ouders vaak een gevoel van vertrouwelijkheid en veiligheid, hetgeen het vragen en ontvangen van hulp vergemakkelijkt. In de interviews is ook gesproken over het belang van de draagkracht, beschikbare tijd en bereidheid van de potentiële hulpgevers. De eigen (schoon)ouders, andere familieleden of vrienden zijn soms zelf te druk met werk, te oud en beperkt (of soms al overleden), of zij wonen te ver weg, of er spelen conflicten waardoor zij geen beschikbare hulpbron kunnen zijn.

Opvattingen over hulp vragen en zelf helpen

De derde groep factoren die in potentie van invloed is op het vragen en ontvangen van hulp betreft de *opvattingen en houdingen van ouders* rondom hulp vragen, en het zelf hulp geven. Eén op de acht ouders geeft aan het in algemene zin moeilijk te vinden om informele hulp te vragen voor het eigen gezin. Als het gaat om problemen zegt ruim een derde van de ouders dat zij pas de hulp van hun informele netwerk inroepen als het echt niet anders kan. Ook wil ruim een derde van de ouders bij toekomstige problemen liever een beroep doen op professionals dan op hun eigen netwerk. Kortom, ouders zijn vaker terughoudend met het vragen van hulp wanneer het om problemen gaat.

In de interviews geven veel ouders blijk van enige schroom bij het vragen van informele hulp, met name bij onderwerpen zoals lastig gedrag, het moeilijk kunnen combineren van alle ouderschapstaken of gezinsproblemen. Ouders voelen zich soms bezwaard om anderen met praktische taken of hun zorgen te belasten, vinden bepaalde onderwerpen een privékwesitie, willen liever (eerst) zelf een oplossing bedenken of hebben de voorkeur voor een professionele hulpverlener.

Ook als het gaat over de ruimte die ouders zien voor het mede opvoeden van hun kinderen door anderen of hun eigen bemoeienis met andermans kinderen, zijn verschillende ouders terughoudend. Alleen in specifieke gevallen, bijvoorbeeld als de ouders niet aanwezig zijn, wordt bemoeienis meer geaccepteerd.

Tot slot zijn opvattingen over wederkerigheid en het zelf hulp geven belangrijke factoren die meespelen. Het zelf helpen blijkt een robuuste voorspeller voor het ontvangen van informele hulp; naarmate ouders zelf meer helpen, krijgen ze ook meer hulp (vgl. Kesselring et al. 2012). Omgekeerd zeggen veel ouders in de interviews dat zij de steun die zij krij-

gen graag compenseren met een wederdienst. Dit kan betekenen dat wanneer ouders verwachten dat zij moeilijk een wederdienst kunnen leveren, zij het ook lastiger kunnen vinden om hulp te vragen.

5.1.6 Mechanismen bij formeel hulpgebruik en de relatie met het informele netwerk

In deze paragraaf komen de laatste twee deelvragen van onderzoeksvraag 2 (d en e) aan de orde:

2d: Welke factoren kunnen verklaren waarom sommige ouders niet (meer of niet alleen) het informele netwerk als hulpbron gebruiken maar (ook) het vanzelfsprekende formele netwerk?

En 2e: Welke factoren kunnen verklaren waarom sommige ouders niet (meer of niet alleen) het informele netwerk als hulpbron gebruiken maar (ook) het niet vanzelfsprekende formele netwerk? En hoe verhoudt de steun van de verschillende netwerken zich tot elkaar?

Welke rol speelt het informele netwerk als er niet-vanzelfsprekende formele hulp in beeld komt of is?

Steun uit het vanzelfsprekende formele netwerk en de rol van het informele netwerk

De meest robuuste voorspeller van vanzelfsprekende formele hulp bij de opvoeding is het ontvangen van informele hulp bij de opvoeding. Daarnaast is ook beschikbaarheid van het informele netwerk in termen van frequent contact met familie positief gerelateerd aan het gebruik van vanzelfsprekende formele steun. Het duidt erop dat hulp uit de sociale omgeving hulp vanuit het vanzelfsprekende formele netwerk kan faciliteren of stimuleren, zoals ook in eerder onderzoek naar voren kwam (Bot en Sadiraj 2013). Netwerkleiden geven bijvoorbeeld aan ouders de tip om hun vraag ‘hogerop’ te bespreken. Het kan ook een aanwijzing zijn voor een open houding van ouders ten opzichte van steun bij het ouderschap in het algemeen.

Naast (de beschikbaarheid van) informele hulp is ook de behoefte aan hulp – in termen van het gevoel de opvoeding niet in de hand te hebben – een belangrijke voorspeller van het ontvangen van vanzelfsprekende formele steun bij de opvoeding (vgl. Bot en Sadiraj 2013).

Steun uit het niet vanzelfsprekende formele netwerk en de rol van andere netwerken

Voor de veronderstelling dat een tekort aan informele hulp een reden is waarom ouders zich wenden tot niet-vanzelfsprekende formele hulp is beperkte steun gevonden. Voor sommige ouders kan het inderdaad een rol spelen dat er geen hulp uit het informele netwerk beschikbaar is, maar in het algemeen wordt dat niet als de belangrijkste reden genoemd. Vooral hulp vanuit het vanzelfsprekende formele netwerk blijkt (positief) samen te hangen met hulp vanuit het niet vanzelfsprekende formele netwerk. Dit is ook logisch, omdat het vanzelfsprekende formele netwerk regelmatig toeleidt naar het (niet vanzelfsprekende) formele netwerk.

Een andere factor die bij de inzet van formele hulp van belang is, is de behoefte aan hulp. Naarmate die behoefte in gezinnen groter is, is formele hulp vaker in beeld: formele hulp is nodig wanneer er niet meer sprake is van een alledaagse vraag over het ouderschap of probleem van het kind of de opvoeding, maar van een probleem of vraag die minder vaak voorkomt en meer specialistische kennis en ervaring vereist dan in het netwerk voor-

handen is, aldus enkele geïnterviewde ouders. Bovendien schiet de draagkracht van potentiële informele helpers door eigen psychische of andere gezondheidsproblemen soms tekort.

Al met al doen onze bevindingen vermoeden dat ouders eerst een beroep doen op hulp vanuit het informele netwerk, om daarna – als de hulpbehoefte te groot blijkt of het netwerk een te beperkte draagkracht heeft – naar het vanzelfsprekende netwerk te stappen om eventueel vervolgens verwezen te worden naar het niet vanzelfsprekende formele hulpcircuit (vgl. Bot et al. 2013). Met de kanttekening dat al deze gegevens op één moment verzameld zijn, kunnen we alleen samenhangen rapporteren en dus geen uitspraken doen over oorzakelijke verbanden. Daarvoor is het nodig gezinnen en de ontwikkeling van het welzijn van kinderen en hun ouders en de door hen ontvangen hulp over een langere tijd in kaart te brengen.

Ouders zien voor- en nadelen van formele hulp ten opzichte van informele hulp

Ook opvattingen van ouders omtrent formele en informele hulp kunnen helpen verklaren waarom ouders in sommige omstandigheden gebruikmaken van formele hulp, ondanks dat zij (veelal) kunnen terugvallen op hun informele netwerk. In de interviews noemen ouders enkele pluspunten van het formele netwerk. Zo zijn verschillende ouders eerder geneigd adviezen en hulp te accepteren van professionals omdat ze meer vertrouwen hebben in de kennis en ervaring van deze beroepsmatige hulpverleners. Dat professionals wat meer op afstand staan van een gezin en een neutrale houding hebben, kan het voor sommige ouders bovendien gemakkelijker maken om met hen zorgen over de ontwikkeling en de opvoeding te bespreken. Voor andere ouders is die afstand juist een drempel om zorgen te uiten.

Informele netwerk kan ook of juist belangrijk zijn in geval van niet-vanzelfsprekende formele hulp

Ouders in de interviews vertellen dat mensen in hun informele netwerk op verschillende manieren helpen in het zoeken naar (geschikte) formele hulp: de een wordt geholpen bij het onderkennen van een probleem, de ander wordt door naasten gestimuleerd om hulp te zoeken, weer anderen helpen ouders om geschikte hulp te vinden.

Wanneer er formele hulp in een gezin aanwezig is, kan dit extra tijd en energie van ouders vragen; juist in dergelijke situaties kan de hulp van informele netwerkleden belangrijk zijn, zo komt uit de diepte-interviews naar voren. Zo kunnen mensen in het informele netwerk hulp bieden bij de meer alledaagse taken en verantwoordelijkheden van ouders, waar ouders – mede als gevolg van de formele hulptrajecten – soms minder tijd en energie voor hebben. Netwerkleden kunnen ook andere praktische hulp geven: zij kunnen ouders of kinderen bijvoorbeeld vergezellen naar afspraken met hulpverleners, hen vervoeren naar afspraken of op (andere) kinderen passen wanneer ze afspraken met hulpverleners hebben. Verder kunnen netwerkleden ouders helpen om te gaan met lastige processen die onderdeel zijn van een hulpverleningstraject, door ouders de mogelijkheid te geven even stoom af te blazen of helpen te ontspannen. Geconcludeerd wordt dat in sommige geval-

len ondersteuning vanuit het informele netwerk het überhaupt mogelijk maakt dat niet-vanzelfsprekende formele hulp verleend kan worden en/of effectief kan zijn.

5.1.7 Tevredenheid met hulp en opbrengsten voor ouders

In deze paragraaf beantwoorden we de derde onderzoeksvraag: 3) Hoe tevreden zijn ouders met de hoeveelheid hulp van hun netwerk en wat zijn voor hen de opbrengsten van de hulp? Deze splitsten we in de volgende deelvragen: (3a) *Hoe tevreden zijn ouders met de hoeveelheid hulp van hun netwerk en zijn hierin sociaal-demografische verschillen?* en (3b) *Wat zijn voor ouders de opbrengsten van de hulp en welke functies kan de hulp voor hen hebben?*

Acht op de tien ouders zijn tevreden met de informele steun

Ongeveer acht op de tien ouders zijn tevreden met de hoeveelheid steun die zij van hun informele netwerk krijgen. Met name het ontvangen van oppashulp draagt bij aan deze gevoelens van tevredenheid. Deze hulp wordt, zoals we eerder zagen, voornamelijk verleend door de eigen (schoon)ouders. Onder ouders van baby's zijn moeders wat minder tevreden met de hoeveelheid hulp dan vaders; onder ouders van kleuters zijn alleenstaande ouders wat minder tevreden dan ouders in een tweeoudergezin. Mogelijk heeft dat met een grotere hulpbehoefte te maken.

Informele steun kan bijdragen aan een tevreden gevoel over de opvoeding

Wat zijn de opbrengsten van de hulp voor ouders? In lijn met eerder onderzoek (Coohey 2007; Castillo en Frenzl-Crossman 2010; Kesselring et al. 2012; Taylor et al. 2015) vinden we enige ondersteuning voor de gedachte dat de hulp die ouders krijgen vanuit hun netwerk, het hun gemakkelijker kan maken om te gaan met de uitdagingen van het ouderschap, en op deze manier kan bijdragen aan hun welbevinden. Zo laten de bevindingen onder ouders van jonge kinderen zien dat informele steun – in de vorm van oppassen, een luisterend oor en advies bij vragen en zorgen – positief gerelateerd is aan gevoelens van welbevinden en tevredenheid met de opvoeding.

Tegelijkertijd constateerden we bij ouders van oudere kinderen een (contra-intuïtief) negatief verband tussen de ontvangen informele hulp bij de opvoeding en die tevredenheid; vergeleken met ouders die geen informele steun bij de opvoeding hebben ontvangen, zijn ouders die deze wel hebben gekregen minder tevreden over de opvoeding. Het kan zijn dat het hierbij om ernstigere problemen gaat die niet (meteen) met informele hulp zijn op te lossen.

Steun van informele en vanzelfsprekende formele netwerk kan verschillende functies vervullen

De diepte-interviews met ouders boden inzicht in de verschillende functies die de steun voor ouders kan hebben, en de voorwaarden waaronder hulp kan werken. Zo vertelden ouders dat gesprekken met andere ouders en professionals van het vanzelfsprekende formele netwerk een geruststellend effect kunnen hebben. Door ervaringen te delen komen ouders erachter dat het gedrag van hun kind niet uitzonderlijk is of dat het niet nodig is om

hierover zorgen te hebben, en ook kan het ouders de bevestiging geven dat zij het goede doen. Contacten met ouders met kinderen van dezelfde leeftijd (lotgenoten) bieden herkenning, terwijl contacten met ouders met iets oudere kinderen (ervaringsdeskundigen) waardevol kunnen zijn doordat zij laten zien dat bepaalde zorgen of problemen vanzelf over kunnen gaan.

Ook zeggen ouders iets op te kunnen steken van mensen in hun netwerk: van hoe deze mensen de opvoeding ter hand nemen, of van tips, adviezen of ideeën die zij over het ouderschap geven. Die tips en adviezen en het spiegelen aan anderen zorgen er soms voor dat ouders hun opvoedgedrag veranderen of andere keuzes rondom zorg- en werktaken maken. Ten slotte kan ook de wetenschap dat er mensen in de omgeving zijn waarop ouders zo nodig kunnen terugvallen geruststellend zijn.

Steun is soms ‘niet helpend’

Niet altijd hebben ouders echter iets aan de hulp die zij krijgen en dat lijkt vooral te gelden voor adviezen. Een meerderheid van de geïnterviewde ouders benoemt dat adviezen soms onbruikbaar zijn doordat ze niet passen bij het kind, bij hoe de ouder zelf is of bij hoe ouders de opvoeding en andere ouderschapstaken willen vormgeven. Ook de manier waarop adviezen worden gegeven kan voor ouders onprettig zijn en daardoor niet geaccepteerd worden. Dat is bijvoorbeeld het geval wanneer ouders het gevoel hebben dat anderen zich te veel met hen willen bemoeien, belerend doen of zich niet hebben ingeleefd in hun situatie. Soms kan hulp een (voor ouders) ongewenst effect hebben. Veel of tegenstrijdige adviezen kunnen ouders bijvoorbeeld onzeker maken over welk advies het beste is, aldus verschillende geïnterviewde ouders.

Ook ervaren sommige geïnterviewde ouders opmerkingen of adviezen vanuit de omgeving als onaangenaam omdat deze – impliciet of expliciet – een oordeel inhouden. Zowel ouders zelf als mensen in hun omgeving kunnen soms strenge normen en waarden hantieren over wat een goede opvoeding is en over de ideale ontwikkeling van een kind (De Winter 2011). Daarnaast leeft in de maatschappij ook de gedachte dat het leven en ook de ontwikkeling van kinderen tot op zekere hoogte maakbaar zijn (Delfos 2006). Gevoegd bij de vaststelling dat ouders over het algemeen beschouwd worden als de eerstverantwoordelijken voor de opvoeding (RMO/RVZ 2009, RMO 2012), valt te begrijpen dat ouders onzeker kunnen worden van de oordelen die soms doorklinken in adviezen en feedback die – hoe goedbedoeld ook – vanuit de omgeving aan hen worden gegeven.

S.2 Beschouwing

In deze paragraaf houden we enkele veronderstellingen in het jeugdbeleid tegen het licht, in het bijzonder ten aanzien van de steun van sociale netwerken aan ouders. We bespreken hoe deze veronderstellingen zich verhouden tot onze bevindingen. We zoomen daarbij vooral in op het informele netwerk omdat we daarover de meeste gegevens hebben.

S.2.1 Aanname: Het sociale netwerk van ouders heeft nog onbenut potentieel

In het jeugdbeleid neemt het versterken van het zorgen voor elkaar een centrale positie in (TK 2012/2013). Ouders zouden het netwerk om hen heen te weinig aanspreken bij de opvoeding van hun kinderen en andere ouderschapstaken. Dit impliceert dat er onbenut potentieel van het netwerk is en dat ouders hier gebruik van kunnen maken. Wordt het netwerk te weinig aangesproken? Zijn er meer mogelijkheden voor hulp uit het netwerk? Kunnen en willen ouders een beroep doen op hun naasten om hen te steunen?

We constateren in onze studie dat bijna twee derde van de ouders hulp uit het informele netwerk ontvangt, variërend van praktische steun, emotionele steun, normatieve steun en sociale steun ter ontspanning tot advies. Vooral de eigen (schoon)ouders zijn veelvuldig in beeld als het om hulp gaat, met name wanneer kinderen jong zijn. Deze uitkomsten laten zien dat de meeste gezinnen voldoende in staat zijn om gebruik te maken van de ondersteuningsmogelijkheden van hun eigen netwerk. De meeste ouders zeggen tevreden te zijn over de hoeveelheid steun. Bovendien zijn ouders goed te spreken over hoe de opvoeding verloopt.

Een belangrijke kanttekening bij deze veronderstelling in het jeugd- en gezinsbeleid is dat de instrumentele waarde van sociale steun vooropstaat. In deze studie kregen we aanwijzingen dat steun uit sociale netwerken van ouders veel meer is dan het kunnen helpen oplossen van opgroei- en opvoedproblemen of het opvangen van kinderen zodat ouders kunnen werken (vgl. Kesselring 2019). In de interviews benoemen ouders de meer fundamentele waarde van sociale steun. Zo vertellen ouders dat zij vertrouwddheid en veiligheid vinden in hun informele en vanzelfsprekende formele netwerken en dat dit belangrijk is voor hun welbevinden. Die vertrouwddheid en veiligheid zijn volgens hen belangrijke voorwaarden om steun te vragen en aan te nemen en om bijvoorbeeld opvoedzaken die voor hen moeilijk zijn te kunnen delen met anderen. Deze bevinding zien we ook terug in de wetenschappelijke literatuur; sociale binding en steun kunnen voorzien in basale sociale behoeften van mensen, zoals gevoelens van verbondenheid en ergens bij te horen, gewaardeerd te worden en gevoelens van veiligheid en vertrouwen (Baars 1994: 81, Ince et al. 2018; Steyaert 2012: 44).

De gedachte dat ouders hun informele netwerk te weinig aanspreken, lijkt dan ook in deze studie niet bevestigd te worden. Dit neemt niet weg dat dit voor groepen ouders of ouders in bijzondere omstandigheden anders kan liggen. Hierna geven we – op basis van het onderhavige onderzoek – inzicht in (on)mogelijkheden voor meer steun vanuit het netwerk.

S.2.1.1 Vooral burenen minder in beeld, onbenut potentieel?

Uit deze studie blijkt dat ouders lang niet altijd gebruikmaken van eventuele mogelijkheden voor informele hulp. Andere familie zoals broers en zussen, en vrienden en kennissen zijn bijvoorbeeld duidelijk minder vaak betrokken dan (schoon)ouders. Het netwerk van mensen in de buurt wordt het minst aangesproken voor ouderschaps- en opvoedingsvragen.

Dat ouders zich het minst vaak wenden tot buren kan komen doordat buurtgenoten vaak tot de zogenoemde overbruggende sociale banden behoren (*bridging contacts*, Granovetter 1973; Lin 2012; Putnam 2000). Dit zijn sociale relaties met mensen die anders zijn dan de persoon zelf, die men minder goed kent en met wie men over het algemeen ook minder vertrouwd is. Dat maakt het mogelijk lastiger om met deze netwerkleden onderwerpen als ouderschap en opvoeding te bespreken dan met de zogenoemde sterkere sociale banden (*bonding contacts*), waartoe familie en vrienden worden gerekend. Deze laatste typen banden zijn banden die ouders hebben met mensen die op hen lijken, die dezelfde normen en waarden hebben, met wie ze zich vertrouwd voelen en die bevestiging kunnen geven over hun levenswijze.

Een tweede verklaring van deze terughoudende opstelling naar buren is de in Nederland heersende sociale norm dat opvoeden van kinderen een privézaak is (RMO/RVZ 2009). Dit komt ook terug in een aantal van onze interviews wanneer het gaat om ongevraagd advies. Sommige ouders ervaren dit als bemoeizucht, vooral als degene die het advies geeft een minder bekend en vertrouwd gezicht is. Deze norm kan er ook voor zorgen dat de buren zich terughoudend opstellen.

Een derde verklaring is de grote rol die wederkerigheid speelt in de uitwisseling van steun. We constateren in ons rapport dat de kans op het ontvangen van informele steun (niet uitgesplitst naar sociale relatie) groter is als ouders zelf ook hulp geven. In de interviews komt naar voren dat wederkerigheid vooral in niet-verwantschapsrelaties een belangrijk mechanisme is voor het ontvangen van hulp. Steun is dus niet gratis, maar heeft een prijs in de vorm van een tegengift. In verwantschapsrelaties, en met name relaties tussen ouders en kinderen, speelt wederkerigheid een minder grote rol, zo weten we ook uit eerder onderzoek (vgl. Bredewold 2014; Kalmijn 2010; Komter 2003). Mogelijk is dat (mede) de reden dat de hulp van grootouders bij de opvoeding aantrekkelijk is, en de hulp van buren minder.

Bij buren wordt vanuit het beleid (gebaseerd op de Jeugdwet) ook wel een potentieel aan steun voor ouders verwacht (TK 212/2013). Alleen al vanwege de fysieke nabijheid kunnen er bij buren mogelijkheden bestaan voor het bieden van hulp. Een ander voordeel van buren kan zijn dat zij 'overbruggende contacten' vormen. Zij zouden hierdoor nieuwe informatie en andere inzichten kunnen inbrengen waardoor de kennis en vaardigheden van ouders kunnen toenemen (Granovetter 1973; Lin 2012; Putnam 2000).

Ons onderzoek laat een gemengd beeld zien van het potentieel van buren (of van de buurt) voor ouders met vragen over opvoeding en ouderschap. Zo gaat het ontmoeten en leren kennen van buurtgenoten – een voorwaarde om tot onderlinge steun te komen en om vraag- en handelingsverlegenheid te overwinnen (vgl. De Boer et al. 2020) – in bepaalde buurten en voor sommige ouders niet vanzelf. Uit de interviews begrepen we dat individuele omstandigheden (zoals ziekte of beperkingen) of een gebrek aan vaardigheden en buurtkenmerken (zoals onveiligheid of een beperkt gevoel van verbinding tussen de bewoners) buurtcontacten in de weg kunnen staan. Sommige ouders gaven aan bevreesd te zijn voor negatieve invloeden uit de buurt, zoals onveiligheid of ongewenste omgangsvormen op straat (vgl. Kullberg et al. te verschijnen).

Uit onze interviews blijkt dat veel ouders de buurt waarin zij wonen wel als een potentieel belangrijk onderdeel van hun sociale netwerk beschouwen. Ouders zien positieve bijdragen van de buurt aan hun rol als opvoeder vooral als het gaat om het verlenen van hand- en spandiensten en het makkelijk over en weer even op de kinderen kunnen letten. Enkele ouders in ons onderzoek zijn speciaal verhuisd naar een buurt die naar hun idee meer kindvriendelijk is door de nabijheid van andere gezinnen, scholen, veilige speelmogelijkheden en meer sociale cohesie.

Voor gemeenten en andere lokale partijen kunnen de positieve kanten van buurtcontacten een aanmoediging zijn voor het in stand houden en tot stand brengen van kindvriendelijke ontmoetingsplekken in wijken. Voorbeelden zijn veilige speeltuinen in de openbare ruimte of laagdrempelige inloopactiviteiten voor ouders en hun kinderen in wijkcentra, scholen (ouderkamers), bibliotheken of andere herkenbare plekken in de buurt. Ook worden methodieken beproefd om de leefbaarheid en het opvoedklimaat in wijken te verbeteren, zoals het gezamenlijk stimuleren van democratische normen voor vreedzaam samenleven bij kinderen (de Vreedzame wijk, zie Kullberg et al. te verschijnen; Pauw 2016). Andere mogelijkheden voor het vergroten van onderlinge steun in buurten zijn het actief koppelen van ouders met ondersteuningsvragen aan ouders die hen kunnen steunen. Denk aan maatschappelijke initiatieven en vrijwilligers- en maatjesprojecten zoals Buurtgezinnen, Moeders informeren moeders of Homestart.² Op veel plekken in Nederland stellen gemeenten al budget ter beschikking voor het organiseren van dergelijke activiteiten (Gemeente Rotterdam 2020; Kesselring 2019).

Gezien de vele lokale buurtinitiatieven voor ouders en hun gezinnen, is het wellicht zinvol om dit veld te ordenen en het te leggen naast de positieve en negatieve kanten van burenhulp zoals ouders met opvoed- en ouderschapsvragen die zelf ervaren. Het zijn de lokale stakeholders die de randvoorwaarden scheppen. Deze studie duidt erop dat lokale partners niet te veel kunnen en mogen 'kapitaliseren' op buurtgenoten als hulpbron gezien de aarzelingen en schroom van veel ouders en ook buurtgenoten. Als we zouden weten welk type ondersteuning uit buurtinitiatieven aansluit bij de behoeften van (verschillende groepen) ouders en gepaard gaat met overwegend positieve ervaringen, zou burenhulp voor veel ouders een realistische optie kunnen zijn.

5.2.1.2 Vraagverlegenheid bij problemen

Ons onderzoek richt zich niet alleen op de alledaagse verzorging en opvoeding van kinderen, en de hulp die ouders hierbij vanuit hun netwerk kunnen ontvangen, maar ook op de vraag of ouders kunnen terugvallen op hun netwerk wanneer er sprake is van (niet alledaagse) zorgen of problemen. De gedachte van de Jeugdwet is dat ouders ook dan bij leden uit hun sociale netwerk terecht zouden moeten kunnen.

Hoewel ouders met zorgen en problemen vaker hulp van hun netwerk krijgen dan degenen zonder zorgen, blijkt ongeveer een derde van de ouders terughoudend in het vragen van hulp aan de sociale omgeving als er problemen met hun kinderen zijn. In de diepte-interviews vonden we enkele aanwijzingen voor deze terughoudendheid of aarzelende houding van ouders. Ten eerste geven ouders aan dat zij problemen graag zoveel mogelijk zelf

willen oplossen en dus liever geen hulp willen. Verschillende ouders vinden respect voor hun autoriteit als primaire opvoeders belangrijk en accepteren personen in hun omgeving niet automatisch als medeopvoeders. Dergelijke opvattingen passen bij de gedachte dat de opvoeding van kinderen in de sterk geïndividualiseerde Nederlandse samenleving steeds meer een verantwoordelijkheid is geworden van het kerngezin (Kesselring et al. 2010; De Winter 2011).

Ten tweede speelt bij de terughoudendheid van ouders mogelijk een rol dat de samenleving en ook ouders zelf soms hoge eisen stellen aan de opvoeding en de ontwikkeling van het kind (De Winter 2011). Opvoeden wordt als een prestatie beschouwd, en problemen kunnen gezien worden als falen of iets waar ouders zich voor zouden kunnen schamen. In de interviews geven verschillende ouders aan dat zij gevoelig zijn voor oordelen van anderen en hier onzeker van kunnen worden. Zij hebben niet alleen het gevoel dat anderen hun bepaalde normen opleggen over hoe hun kind zich zou moeten ontwikkelen en hoe een goede opvoeding eruit zou moeten zien, maar ook dat de omgeving van hen verwacht dat zij een perfecte ouder of opvoeder zijn. Dat beeld wordt mogelijk nog versterkt door verhalen of beelden op internet.

In hoeverre is er hier sprake van een probleem? Normen omtrent de verantwoordelijkheid van ouders voor de opvoeding kunnen ouders aan de ene kant veel vrijheid geven de opvoeding zo vorm te geven als hun het beste lijkt, maar aan de andere kant komt er een grote druk te liggen op ouders om de goede keuzes te maken. Hoge verwachtingen kunnen ouders ertoe brengen veel aandacht te besteden aan de opvoeding en zorg voor hun kinderen, maar kunnen ouders ook faalangstig en onzeker maken.

Hoe dan ook kan het als een belangrijk aandachtspunt gezien worden voor zowel beleidsmakers, professionals als burgers dat dergelijke normen belemmeren dat ouders hulp zoeken bij problemen, in situaties waarin de hulp volgens de ouders zelf of professionals goed gebruikt zou kunnen worden. Bovendien kan een dergelijke terughoudendheid ouders de gelegenheid ontnemen om (h)erkenning bij anderen te vinden en te ervaren dat het normaal is dat opvoeden niet altijd vanzelf gaat, en dat sommige problemen op relatief eenvoudige manieren op te lossen zijn. Het overwinnen van vraagverlegenheid en het veranderen van ouderschapnormen vergt een cultuuromslag die hoogstwaarschijnlijk niet vanzelf gaat en een proces van lange adem is. Bij zowel beleidsmakers als professionals die met gezinnen werken, zullen inspanningen nodig zijn om de inzet van netwerken rondom gezinnen meer geaccepteerd en gangbaar te maken. Daarbij kan gedacht worden aan bewustwording van de bestaande normen, het normaliseren in plaats van problematiseren van steun bij opvoeden en andere ouderschapstaken en het aanmoedigen van ouders om steun te vragen en hen helpen met het formuleren van een hulpvraag.

5.2.1.3 Het netwerk op het werk

Ouders die aan de dataverzamelingen uit deze studie meededen, hebben naast hun gezin vaak ook (betaald) werk. Het combineren van verantwoordelijkheden kan leiden tot veel druk en stress (zie ook Bucx en Roeters 2018). Voor het bereiken van een goede balans tussen privé en werk kan de werkgever of leidinggevende een belangrijke netwerkpartner

voor ouders zijn, zo suggereren onze bevindingen. Degenen die meer zeggenschap hebben over werktijden en werkplek zijn beter in staat hun werk om hun zorgverantwoordelijkheden heen te plooiën. Werkgevers of leidinggevenden kunnen het echter ook juist moeilijker voor ouders maken en hun werk-privébalans juist (verder) onder druk zetten. Verschillende ouders in ons onderzoek vertelden dat zij in het verleden om dergelijke redenen van werkgever gewisseld zijn.

Ook uit een recente literatuurstudie aangevuld met expertinterviews bleek dat werkgevers (en collega's) ouders op meerdere manieren kunnen faciliteren bij het combineren van werk met zorgtaken (Roeters et al. te verschijnen). Naast flexibiliteit in en zeggenschap over werktijden doen ook meer directe vormen van steun van leidinggevenden en collega's ertoe. Het kan hierbij gaan om praktische steun (zoals het overnemen van een opdracht), maar ook om emotionele steun (het meedenken en meeleven).

Eerder onderzoek (Van Echtelt 2019) suggereert dat veel werkgevers het belangrijk vinden dat hun werknemers een goede afstemming vinden tussen werk en privé, en dat zij zich hier verantwoordelijk voor voelen, maar ook dat veel werkgevers in de praktijk meer zouden kunnen doen dan zij daadwerkelijk doen. De mogelijkheden die werkenden in de praktijk hebben om zelf te bepalen waar en wanneer zij werken, zijn bijvoorbeeld nog beperkt (Josten 2020), ondanks dat werkenden krachtens de Wet flexibel werken vaak wel het recht hiertoe hebben. De gegevens waarop deze bevindingen zijn gebaseerd, dateren van voor de coronacrisis. Het lijkt erop dat flexibel werken tijdens de coronacrisis flink is toegenomen, en mogelijk zal dit effect doorzetten in het tijdperk na corona. Tegelijkertijd laat de lockdownfase van de coronacrisis zien dat werkgevers en werknemers weerstanden kunnen hebben ten aanzien van thuiswerken: werkgevers hebben zorgen of werknemers thuis hun werk goed kunnen doen, werknemers missen de sociale contacten die ze op het werk hebben (NOS 2020; 2021).

Hoe dan ook is het aannemelijk dat de mogelijkheden op de werkvloer om ouders te ondersteunen in de combinatie van werk met zorg voor kinderen, nog niet zijn uitgeput. Acties om de ondersteuningsmogelijkheden voor ouders te vergroten zouden zich kunnen richten op structurele aanpassingen – via nieuw (HR-)beleid – maar ook op culturele veranderingen, dat wil zeggen veranderingen in de opvattingen en ideeën van werkenden, leidinggevenden en werkgevers over de wenselijkheid van flexibel werk (Kossek et al. 2010; Roeters et al. te verschijnen). Dergelijke culturele aanpassingen lijken gewenst aangezien de indruk bestaat bij werknemers dat het gebruik van de mogelijkheden die er zijn, soms wordt afgeremd door de aanwezige organisatielcultuur. Voor meer concrete handelingsopties – voor zowel structurele als culturele veranderingen – verwijzen we naar het rapport *De werkende duizendpoot* (Roeters et al. te verschijnen).

5.2.1.4 Potentieel van het vanzelfsprekende formele netwerk

In het jeugdbeleid is een belangrijke rol weggelegd voor het vanzelfsprekende formele netwerk, bestaande uit professionals waarmee in principe alle ouders in contact komen, zoals leerkrachten van school. Het doel van het stelsel van jeugdhulp is om meer aandacht te hebben voor preventie door opvoedvragen te 'normaliseren' en problemen eerder op het

spoor te komen. Daartoe zou onder meer de opvoedkundige rol van basisvoorzieningen voor ouders en kinderen moeten worden versterkt in wijken, scholen en in voorzieningen zoals kinderopvang en peuterspeelzalen (TK 2012/2013). Op lokaal niveau en wijkniveau zijn het afgelopen decennium al veel voorzieningen opgezet en uiteenlopende initiatieven genomen om ouders te ondersteunen in hun rol als opvoeder en verzorger. Naast initiatieven om ouders met elkaar in contact te brengen (zie ook § 2.1.1) is er in wijken ook laagdrempelige opvoedondersteuning in de vorm van voorlichting en gespreksgroepen, begeleid door professionals vanuit Centra voor Jeugd en Gezin (cJg's), scholen en andere aanbieders van jeugdhulp in de wijk. Met het oog op preventie en vroegsignalering hebben veel gemeenten ook werkrelaties gestimuleerd tussen wijk- en jeugdteams aan de ene kant en scholen (zorgteams en oudercontactfunctionarissen) en huisartsenpraktijken (de huisarts en praktijkondersteuners) aan de andere kant (Van den Berg et al. 2017). Wat weten we nu over het gebruik van deze voorzieningen? Zijn er aanwijzingen dat mogelijkheden voor hulp uit het vanzelfsprekende formele netwerk onbenut blijven? Tot nu toe is in eerder onderzoek onderbelicht gebleven wie gebruikmaken van hulp vanuit het vanzelfsprekende formele netwerk. Ons onderzoek biedt een eerste indicatie van mogelijk onbenut potentieel.

In het sociaaldomeinonderzoek gaf ongeveer een op de twintig ouders aan hulp bij de opvoeding te krijgen van school, kinderopvang of peuterspeelzaal. Een kleiner deel van de ouders kreeg bij de opvoeding hulp van het cJG, consultatiebureau of schoolarts. De huisarts en verpleegkundige werden nog iets minder vaak genoemd als ondersteuners bij de opvoeding. We veronderstellen dat de relatief kleine aantallen te maken hebben met de vraagstelling; ouders kunnen de vraag geïnterpreteerd hebben als een vraag over hulp bij opvoedproblemen.

In de interviews lag de nadruk op alledaagse vragen over verzorging en opvoeding. Daaruit blijkt dat het merendeel van de ondervraagde ouders daarover regelmatig spreekt met vanzelfsprekende professionals als pedagogisch medewerkers, leerkrachten, jeugdverpleegkundigen en de huisarts. Basisvoorzieningen zoals het cJG of sociale wijkteams zijn in de interviews heel weinig ter sprake gekomen. Mogelijk zijn deze voorzieningen minder herkenbaar voor en ingeburgerd bij ouders als vraagbaak voor de ontwikkeling en opvoeding van hun kinderen dan de kinderopvang, school, het consultatiebureau en de huisarts. Dat is niet vreemd, gezien de vaak vanzelfsprekende deelname en bezoeken aan deze laatste voorzieningen. Daarnaast weten we uit ander onderzoek dat veel wijkteams onvoldoende zeggen toe te komen aan preventieve taken, vroegsignalering en outreachend werken (Van Arum en Van den Enden 2018; Van Arum et al. 2020). Professionals van wijkteams ervaren een hoge caseload en hebben vaak ook relatief zwaardere problemen in hun portefeuille. Sommige gemeenten rapporteren problemen met de toegang, zoals wachtlijsten voor de wijk- of jeugdteams en voor specialistische zorg, waardoor de doorstroming van hulp binnen de wijkteams stagneert (Van Arum en Van den Enden 2018). Kortom, wijk- en jeugdteams vervullen een belangrijke rol bij het ondersteunen van ouders, maar komen veelal pas in beeld als er problemen spelen.

Enkele ouders in de interviews zeggen behoefte te hebben aan laagdrempelig professioneel advies bij alledaagse opvoedvragen en we kwamen ook ouders tegen die meer sociale contacten en steun vanuit hun informele netwerk nodig hadden. Deze suggestie van een onvervulde behoefte bij sommige ouders en de beperkte ruimte van wijk- en jeugdteams voor preventieve taken, zijn een aanwijzing dat er nog onbenut potentieel is voor laagdrempelige steun vanuit het vanzelfsprekende formele netwerk. Ondanks dat er op het vlak van preventie en vroegsignalering al veel wordt beproefd in de uitvoeringspraktijk van het jeugdbeleid, lijkt er gezien de behoefte van sommige ouders en de hoge druk op wijkteams ruimte voor verdere ontwikkeling van basisvoorzieningen waar ouders en kinderen elkaar kunnen ontmoeten en ondersteunen en waar zij zo nodig laagdrempelig advies kunnen krijgen. Pedagogisch experts wijzen al langer op het nut van de doorontwikkeling van wat zij de ‘pedagogische *civil society*’ noemen (Kesselring 2019; Vink 2019; De Winter 2011). Ze pleiten voor basisvoorzieningen waar de zichtbaarheid van professionals groot is en de ontmoetingsfunctie (met andere ouders en professionals) veel aandacht krijgt. Vink (2019) noemde leerzame voorbeelden over de grens, zoals de Huizen van het kind in Vlaanderen en de Familiecentra in Zweden. Zweden kent een hoog gebruik van zogenoemde open peuterspeelplaatsen die verbonden zijn aan de Familiecentra, waar alle ouders al vóór de geboorte van hun kind mee in aanraking komen. In een vrij toegankelijke setting waar het ‘ruikt naar koffie en taart’ kunnen kinderen vrij komen spelen en loopt ook een professional rond die door de ouders voor allerlei vragen te raadplegen is (Vink 2019). Gezien het feit dat het vanzelfsprekende formele netwerk een belangrijke pijler is van het jeugdbeleid en uit dit onderzoek blijkt dat er bij veel ouders die wij spraken behoefte bestaat aan deze vorm van ondersteuning, verdient het aanbeveling om in vervolgonderzoek meer aandacht te besteden aan de hulp die ouders van dit netwerk krijgen (vgl. Kromhout et al. 2020) en aan de stimulerende c.q. belemmerende factoren die het gebruik en het belang van dergelijke basisvoorzieningen helpen te begrijpen.

5.2.1.5 Bij ouders van oudere kinderen is er een onvervulde behoefte

Dit onderzoek laat zien dat de leeftijd van kinderen een belangrijke voorspeller is voor de hulp die ouders ontvangen. De kans dat ouders uit hun informele (en ook het vanzelfsprekende formele) netwerk hulp krijgen, is groter wanneer kinderen jong zijn dan wanneer kinderen ouder zijn. Dat geldt met name voor praktische hulp – hulp met oppassen, vervoer en dergelijke. Het geldt echter ook voor advies, zo constateerden we in ons rapport: ouders van kinderen van 12 jaar en ouder ontvangen ook dit type hulp minder vaak dan ouders van jongere kinderen. Men zou kunnen beweren dat ouders van oudere kinderen minder behoefte aan dit soort hulp zouden kunnen hebben, bijvoorbeeld omdat zij hun kind inmiddels goed hebben leren kennen, of omdat zij zelf inmiddels meer ervaring hebben gekregen als ouder. Onze bevindingen suggereerden echter dat de behoefte aan steun van ouders van oudere kinderen niet minder is: ouders van kinderen van 12 jaar en ouder blijken zich juist vaker zorgen te maken over de ontwikkeling van hun kinderen vergeleken met ouders van jongere kinderen. Dit sluit aan bij eerder onderzoek, dat laat zien dat jongeren met het toenemen van de leeftijd vaker emotionele problemen en psycho-

somatische klachten hebben, en ook vaker problemen hebben met hun gedrag, middelengebruik, (overmatig) mediagebruik of de gezondheid in het algemeen (Stevens et al. 2018). Gezien het andere karakter van de zorgen van ouders en de grotere kans op problemen hoeft de behoefte aan advies dus niet per se kleiner te worden naarmate kinderen ouder worden. Wat kan dan wel de verklaring zijn voor onze bevinding dat ouders van oudere kinderen minder vaak advies ontvangen? Mogelijk is het netwerk van deze ouders zodanig anders dat er minder mogelijkheden zijn om advies te vragen of te ontvangen, dat ouders van oudere kinderen dus minder vaak een beroep kunnen doen op naasten. In ons onderzoek zagen we enkele aanwijzingen die een dergelijke gedachte ondersteunen.

Geïnterviewde ouders van kinderen die op het voortgezet onderwijs zitten, vertelden dat zij niet of nauwelijks meer op school of op het schoolplein komen. Deze ouders hebben dan veel minder contact met de ouders van klasgenoten van hun kinderen, of kennen hen niet eens. Ook met de school- of andere professionals is er weinig contact, tenzij er problemen zijn met het kind. In ons onderzoek constateerden we ook dat andere leden van het netwerk – (schoon)ouders, andere familie en vrienden – een minder grote rol in het gezin spelen dan wanneer de kinderen jonger zijn. Dat personen in het netwerk van ouders minder in beeld zijn als de kinderen ouder zijn, sluit aan bij de leeftijdsfase van de kinderen: vergeleken met jongere kinderen hebben oudere kinderen meer een eigen leven, bewegen zich los van ouders, en ouders zijn vaak minder op de hoogte van en hebben minder zicht op het reilen en zeilen van hun kinderen (Keijsers et al. 2010). Kort gezegd: ouders staan meer op afstand van de kinderen, en dat geldt ook voor het sociale netwerk van ouders. Mogelijk is er in deze fase van het gezinsleven voor sommige gezinnen – meer nog dan in eerdere fasen – sprake van een gat tussen de behoefte van ouders aan advies bij (vaak alledaagse) vragen en zorgen en de laagdrempelige mogelijkheden die er zijn in de omgeving van het gezin om dergelijk advies te ontvangen.

Wat het verder moeilijker zou kunnen maken voor ouders om hulp te vragen en/of te ontvangen is dat de thema's die op deze leeftijd spelen – zoals lichamelijke veranderingen, beginnende seksuele gevoelens, opstandig 'puber'-gedrag – mogelijk minder gemakkelijk bespreekbaar zijn, omdat zij met schaamtegevoelens gepaard kunnen gaan, zowel bij ouders zelf, hun kinderen als bij mensen in hun omgeving.

Kortom, waar ouders van jonge kinderen relatief vaak advies ontvangen vanuit hun netwerk en er voor hen ook verschillende laagdrempelige voorzieningen zijn in de sociaal-pedagogische omgeving, zoals de kinderopvang, speelzalen, het consultatiebureau, het CUG en school, lijkt dat voor ouders van oudere kinderen minder het geval te zijn. Gevoegd bij de vaststelling dat de behoeften van ouders en kinderen – in de vorm van vragen en problemen – niet minder worden wanneer kinderen ouder worden, is het raadzaam te onderzoeken hoe deze ouders en kinderen (extra) ondersteund zouden kunnen worden. Te denken valt aan verbindingen tussen middelbare scholen en jeugdteams en het aanwezig zijn van praktische en nabije steun dichtbij school voor zowel leerlingen en ouders als docenten en zorgcoördinatoren (Van den Berg et al. 2017). Een andere optie is een 'brede middelbare school' waaraan huiswerkondersteuning, sportverenigingen, muziekscholen en creatieve clubs verbonden zijn en waar ontmoeting met andere ouders beter mogelijk is.

5.2.1.6 Ouders in een kwetsbare positie

Hoewel onze resultaten suggereren dat de meeste ouders het prima zelf of met hun sociale netwerk redden, geldt dat niet voor alle ouders. Sommige ouders kunnen ‘buiten de boot vallen’ doordat zij niet over voldoende probleemoplossend vermogen beschikken, in mindere mate kunnen terugvallen op een goed functionerend netwerk, of niet over voldoende vaardigheden beschikken om hulpbronnen in hun sociale netwerk aan te spreken. Uit ons onderzoek komen enkele omstandigheden naar voren die ouders kwetsbaar maken en hun mogelijkheden om gebruik te maken van ondersteuning – om welke reden dan ook – beperken.

Ouders met lagere sociaal-economische status en alleenstaande ouders verdienen aandacht

Ouders met een lager inkomen en alleenstaande ouders krijgen *minder vaak* informele hulp bij het ouderschap dan ouders met een hoger inkomen en ouders met een partner. Zij zijn ook *minder tevreden* over de hoeveelheid hulp. Dat kan reden tot zorg zijn omdat dit juist ook de groepen ouders zijn die de hulp vaak het best kunnen gebruiken: het hebben van een laag inkomen en het gemis van een partner zijn stressverhogende omstandigheden die de veerkracht van ouders op de proef kunnen stellen (Bucx 2011). Uit eerder onderzoek is bekend dat dergelijke omstandigheden samengaan met meer problemen met opvoeden en opgroeien (zie bijvoorbeeld Bot et al. 2013; Piotrowska et al. 2015).

Ouders in kwetsbare omstandigheden hebben relatief vaak een grotere behoefte aan hulp maar kunnen tegelijkertijd minder vaak terugvallen op het eigen netwerk. Dat kan ermee te maken hebben dat de uitwisseling van hulp zelf een selectief karakter heeft (Komter 2007): mensen kiezen ervoor diegenen te helpen die aantrekkelijk voor hen kunnen zijn omdat zij (ter zijner tijd) iets terug kunnen verwachten.

Ook in deze studie vonden we ondersteuning voor de gedachte dat ouders meer hulp ontvangen naarmate zij ook zelf meer hulp geven. Op zichzelf kunnen dergelijke interactiepatronen van wederkerigheid een goed teken zijn: het geeft aan dat mensen bereid zijn om hulp met elkaar uit te wisselen. Mensen verschillen echter in de mate waarin ze steun kunnen geven. Voor degenen die over minder hulpbronnen beschikken en minder te geven hebben, kan die wederkerigheidsregel nadelig uitpakken: het betekent dat zij ook minder vaak hulp zullen ontvangen. De overheid kan er daarom niet zonder meer van uitgaan dat ouders in deze kwetsbare omstandigheden een beroep kunnen doen op hun informele netwerk.

Wat verder aandacht verdient, is dat het vaak dezelfde (groepen) ouders zijn die de grootste behoefte hebben aan hulp, die ook moeite hebben met het vinden van passende formele hulp. Als het gaat om het gebruik van professionele hulp, zagen we dat hoger opgeleiden de weg naar professionele steun goed lijken te vinden; dat bleek minder het geval voor lager opgeleiden. Uit eerder onderzoek is bekend dat alleenstaande ouders, gezinnen met een laag inkomen en gezinnen met zorgen over de opvoeding of de ontwikkeling het meest negatief zijn over de toegang tot formele hulp (Friele et al. 2018): zij hebben meer dan andere ouders moeite hun weg te vinden in het (jeugd)zorglandschap.

Juist de ouders die de hulp het hardst nodig hebben, hebben de grootste problemen om gebruik te maken van de ondersteuningsmogelijkheden, zowel in hun informele netwerk als in het (al dan niet vanzelfsprekende) formele netwerk. Deze uitkomst onderstreept het belang van algemeen toegankelijke basisvoorzieningen waar alle ouders in gelijke mate aanspraak op kunnen maken en waar ze, indien nodig, advies kunnen krijgen van een ter zake deskundige professional of van een onafhankelijke cliëntondersteuner die helpt om de weg naar de juiste hulp te vinden.

5.2.2 Aanneمة: eerst steun uit het informele netwerk, dan vanzelfsprekende formele steun en eventueel niet-vanzelfsprekende formele steun

In het huidige beleid ligt een tweede aanname besloten over de ideale volgorde van steun uit sociale netwerken. De gedachte is dat ouders eerst zelf proberen om problemen op te lossen, al dan niet met hulp van hun informele netwerk; dat zij op zoek gaan naar vanzelfsprekende formele steun als dat niet voldoende is, en dat zij als het niet anders kan, daarna formele niet-vanzelfsprekende formele steun inschakelen (TK 2012/2013). Ons onderzoek laat zien dat voor veel ouders inderdaad geldt dat zij bij vragen en zorgen eerst hulp zoeken en te rade gaan in hun informele netwerk, zich daarna of tegelijkertijd tot de professionals van het vanzelfsprekende formele netwerk richten en van daaruit soms verwezen worden naar niet-vanzelfsprekende formele hulp. Welke route ouders bewandelen naar welke hulp hangt onder andere af van het type vraag of probleem. Voor alledaagse vragen krijgen ouders vaak steun uit hun informele netwerk en is dit vaak ook toereikend. In ons onderzoek zagen we dat bijvoorbeeld (schoon)ouders binnen veel gezinnen een belangrijke vraagbaak zijn. Dat veel informele steun is belegd bij (schoon)ouders kan ook beschouwd worden als een kwetsbaarheid in de ondersteuning, omdat er problemen kunnen ontstaan wanneer ouders om welke reden voor korte of langere tijd niet op hen kunnen terugvallen. Dat constateerden we in enkele interviews, en ook tijdens de coronacrisis hebben ouders moeten ervaren hoe het is wanneer hun (schoon)ouders minder beschikbaar zijn (zie de tekst over de gevolgen van de coronacrisis voor gezinnen in § 5.3). Bij meer specifieke en minder alledaagse problemen zijn professionals uit het vanzelfsprekende en niet-vanzelfsprekende formele netwerk vaker in beeld, maar krijgen ouders daarnaast óók vaak steun uit het informele netwerk.

De data uit ons onderzoek lenen zich niet om stellige uitspraken te doen over de volgorde van hulp van verschillende netwerken. Wel zien we dat er sprake is van samenhang in het gebruik van de verschillende hulpcircuits. Uit de interviews blijkt bijvoorbeeld dat ouders vaak gelijktijdig gebruikmaken van informele hulp en vanzelfsprekende formele hulp, en dat het gebruik van niet-vanzelfsprekende formele hulp vaak samengaat met hulp uit de andere hulpcircuits.

Achter de gedachte van een ideale volgorde van steun uit sociale netwerken gaat een andere veronderstelling schuil, namelijk dat niet-vanzelfsprekende formele hulp soms te snel wordt ingezet, bij zorgen of problemen waarvoor ook hulp vanuit het informele en vanzelfsprekende formele netwerk zou kunnen volstaan. Dat impliceert dat hulp vanuit het informele en vanzelfsprekende formele netwerk in dergelijke gevallen niet-vanzelf-

sprekende formele hulp zou kunnen vervangen. Dit onderzoek laat zien dat hulp vanuit deze netwerken echter niet zomaar inwisselbaar is. Elk type netwerk heeft een eigen functie voor ouders en de circuits leveren vormen van steun die elkaar eerder lijken aan te vullen dan elkaar vervangen. Uit onze kwalitatieve data blijkt dat de informele ondersteuning eigenstandig van belang is om (lichte) problemen te helpen oplossen, maar dat deze hulpbron ook een aanvulling is op de inzet van professionele specialistische hulp in een gezin. Terwijl het niet vanzelfsprekende formele netwerk specialistisch advies biedt, en ook het vanzelfsprekende formele netwerk professionele begeleiding kan bieden bij opvoedvragen, geeft het informele netwerk aan ouders bijvoorbeeld praktische hulp bij de dagelijkse logistiek of emotionele steun bij het omgaan met problemen. De ondersteuning die informele medeopvoeders en ervaringsdeskundigen kunnen bieden heeft een ander karakter dan die van professionals; meer doorleefde adviezen, minder hiërarchische ondersteuning en hulp die meer flexibel is dan formele zorg wat betreft moment en tijdsduur. Praktische hulp van het informele netwerk zoals oppas en vervoer of een luisterend oor maken het soms mogelijk dat ouders kunnen deelnemen aan specialistische hulptrajecten.

Het scp volgt al enige tijd de ontwikkelingen bij ouders en gezinnen, maar onderzoek naar het verloop van hulptrajecten op langere termijn en de factoren die daarmee samenhangen ontbreekt. Dit onderzoek bevat een eerste exploratie daarvan. We hebben nu een aantal aanwijzingen dat hulpcircuits van ouders complementair zijn. Nog niet duidelijk is of er – zoals in jeugd- en gezinsbeleid wordt verondersteld – terugkoppeling tussen circuits optreedt, bijvoorbeeld of formele hulpverleners, nadat ouders een hulptraject bij hen hebben gevolgd, stimuleren dat het informele hulpnetwerk wordt ingezet. Om dit te kunnen onderzoeken is longitudinaal onderzoek van belang. Dit soort onderzoek kan in beeld brengen of ondersteuning vanuit het informele netwerk, de (niet-) vanzelfsprekende formele zorg en het werk op bepaalde momenten in het traject nodig is, wanneer welke hulpbronnen van belang zijn en welke effecten die hulp (ook op langere termijn) heeft.

5.2.3 Aanname: Positieve effecten van steun netwerk

De derde veronderstelling vanuit het jeugd- en gezinsbeleid is dat een betrokken en actief sociaal netwerk rondom ouders een positieve bijdrage levert aan de verzorging en opvoeding van kinderen (vgl. NJi 2020). Door die steun vanuit het netwerk aan ouders en kinderen zou de draagkracht van gezinnen groter zijn en kunnen zij meer aan. Daarmee zou kunnen worden voorkomen dat problemen in gezinnen ontstaan of dat bestaande problemen escaleren (Bartelink en Verheijden 2015; TK 2012/2013).

In ons onderzoek is hier weliswaar bevestiging voor te vinden, maar we zagen ook dat steun uit het informele netwerk en het vanzelfsprekende formele netwerk niet altijd helpend is. Steun en met name advies bleek soms niet passend, wordt soms als een oordeel of als te bemoeizuchtig ervaren of kan ouders onzeker maken. Daarnaast hebben we voorbeelden gezien van netwerkleden die door hun eigen problemen ouders meer tot last dan tot steun waren.

Kortom, voor een deel van de ouders en een deel van de zorgvragen zal de aanname vanuit het jeugdbeleid kloppen dat steun uit het informele en vanzelfsprekende formele netwerk problemen en zorgen kan helpen voorkomen en oplossen. Maar net als in eerder onderzoek is gevonden, zagen ook wij dat de effecten van sociale netwerken niet alleen positief hoeven te zijn. Sociale netwerken kunnen ook onmachtig zijn in het voorkomen dat kinderen in ongunstige omstandigheden opgroeien of kunnen dit soms zelfs bevorderen. In dat verband is het beter te spreken van *constructieve sociale netwerken* als een voorwaarde voor gunstige effecten op het ouderschap en de ontwikkeling van kinderen. Dit zijn netwerken waar bijvoorbeeld prosociale normen gelden en erkenning en waardering bestaat voor positief gedrag (Ince et al. 2018).

Het is dan ook belangrijk om in de uitvoering van beleid oog te hebben voor de mogelijke schaduwkanten van informele steun of zwakke plekken in de sociale netwerken van ouders.

5.2.4 Terugblik op aannames

De aanname dat ouders in hun sociale omgeving onbenut netwerkpotentieel hebben, verdient enige nuancering. Zo krijgen ouders vaak hulp van familie en in het bijzonder van hun eigen (schoon)ouders en lijkt het niet realistisch om te verwachten dat hier nog veel onbenut potentieel is. De overheid zou zich wat dat betreft niet rijk moeten rekenen. Bij minder vertrouwde netwerkleden, zoals burens, zit mogelijk nog onbenut potentieel. Van de mogelijkheden die dergelijke contacten kunnen bieden zouden met name ouders in een kwetsbare positie kunnen profiteren; zij hebben vaak de meeste behoefte aan hulp maar lijken meer moeite te hebben om gebruik te maken van de ondersteuningsmogelijkheden, zowel in hun informele netwerk als in het formele netwerk. Onbenut potentieel aanboren gaat echter niet vanzelf. Veel ouders lijken vanwege hun privacy, schaamtegevoelens en heersende sociale normen over de ontwikkeling en opvoeding van kinderen beschroomd te zijn om hun zorgen en vragen te delen met mensen met wie zij minder vertrouwd zijn, en waarschijnlijk zijn deze aarzelingen ook in het netwerk zelf aanwezig. Om deze drempels te overwinnen moet een culturele omslag bewerkstelligd worden, waarin ouders het normaler of prettiger vinden om met andere mensen die ze minder goed kennen of met wie ze minder vertrouwd zijn, van gedachten te wisselen over de opvoeding en het ouderschap, en waarin dergelijk gedrag wordt aangemoedigd. Een dergelijke verandering heeft een lange adem nodig en zal inspanningen vergen van zowel ouders, medeburgers, professionals als de overheid.

Bij de aanname over de volgorde van het gebruik van typen netwerken van ouders zijn enkele kanttekeningen te plaatsen. Zo is in ons onderzoek weliswaar enige bevestiging gevonden voor de route in het zorglandschap van informele hulp naar vanzelfsprekende formele hulp naar niet-vanzelfsprekende formele hulp, maar we zagen ook dat hulp van verschillende netwerken samen kan gaan, en dat elk netwerk een eigen functie heeft die niet zomaar inwisselbaar is. Deze studie laat zien dat de zorgen en problemen van ouders soms te groot zijn en dat de kennis en mogelijkheden van het netwerk soms tekortschieten

om te voorkomen dat er naast informele hulp ook formele hulp nodig is. Beleidsmakers kunnen dan wel de intentie hebben om het informele netwerk een groter deel van de hulp en steun op zich te laten nemen, maar dit onderzoek toont aan dat dit niet altijd lukt. Er kunnen dan ook vraagtekens worden gezet bij de veronderstelling dat een substantiële verschuiving mogelijk is van formele naar informele hulp.

De aanname dat hulp van netwerken positieve effecten heeft op het welbevinden van ouders en de opvoeding van kinderen behoeft ook enige nuancering. Niet alle hulp is altijd steunend voor ouders, soms kan het netwerk onderdeel van het probleem zijn. De inzet van netwerken is pas helpend als netwerkliden echt naar ouders luisteren en naast hen staan en hun geen oplossingen willen opdringen. Of de inzet van informele hulp aan ouders mogelijk is zonder dat negatieve effecten optreden, weten we niet. Dit is wel een belangrijke aanname die in het jeugd- en gezinsbeleid verscholen zit. Dit onderzoek maakt duidelijk dat ouders gemengde ervaringen hebben bij de inzet van informele hulp. Een deel van de ouders wil niet structureel afhankelijk zijn van hun naasten, andere ouders beschrijven de problematische kanten van de inzet van informele hulp. De overheid zou in de uitvoering van beleid niet alleen rekening moeten houden met positieve opbrengsten, ze zou de schaduwkanten van hulp uit het sociale netwerk niet mogen onderschatten.

Hoe nu verder?

Dit rapport toont aan dat veel ouders gebruikmaken van informele hulp. Dat gaat vaak goed en is voldoende voor de meerderheid van de ouders. Informele hulp is niet alleen van instrumenteel belang, maar heeft tegelijkertijd fundamentele waarde. Deze hulp biedt ouders mentale ondersteuning, veiligheid en geborgenheid. Dat is iets wat zij ook nodig hebben, naast praktische hulp.

Het onderzoek laat ook zien dat een deel van de aannames in het jeugd- en gezinsbeleid niet voor iedereen haalbaar is. In deze studie zijn ouders in kwetsbare posities beschreven die soms een beroep doen op formele hulp omdat hun sociale netwerk beperkt is of reeds overvraagd wordt. Zij voldoen niet aan het ideaal van de zelfredzame ouder met een steunend netwerk. Professionals op de werkvloer spelen bij deze ouders een belangrijke rol; zij doen er verstandig aan om ouders die een verhoogd risico lopen op kwetsbaarheid te signaleren en te zorgen voor een voldoende groot vangnet. Mogelijk kan heroverweging van de aannames leiden tot aanpassing van de verwachtingen van het jeugd- en gezinsbeleid. Hiervoor is een maatschappelijke en meer fundamentele discussie nodig over wat ouders realistisch en wenselijk vinden bij het gebruik van hulp uit hun sociale netwerk.

5.3 Naschrift: De coronacrisis en steun van sociale netwerken

De gegevens voor dit rapport zijn verzameld ruim voordat het coronavirus zijn intrede deed in Nederland. Inmiddels zijn verschillende fasen in de bestrijding van het virus doorlopen waarin maatregelen zijn genomen die het leven van gezinnen en het functioneren van hun netwerken hebben beïnvloed. Tijdens de eerste golf van besmettingen in het voorjaar van

2020 zijn stringente maatregelen genomen (de intelligente lockdown) die sterk ingrepen in het openbare leven en het sociale leven van ouders en kinderen. Tussen maart en mei 2020 waren kinderopvang, scholen en verenigingen (vrijtijdsbesteding) gesloten. Daarnaast werden sociale contacten in het algemeen, en contacten met ouderen en anderen met een kwetsbare gezondheid in het bijzonder, ontraden. Ook was een deel van de jeugdhulp niet beschikbaar. Aan de hand van inventariserend onderzoek onder een aantal grote zorgaanbieders werd geschat dat in die eerste periode ongeveer een derde van de jeugdhulp van deze aanbieders stopte (Gupta Strategists 2020: 2-3; Jeugdautoriteit 2020a).

Na een relatief open zomer, waarin het openbare leven weer gedeeltelijk op gang kwam, werden vanaf het najaar van 2020 weer strengere maatregelen ingevoerd om het sociale verkeer te beperken. Daarbij ging de horeca op slot, werd de sport- en cultuurbeoefening beperkt en werd opgeroepen zo min mogelijk te reizen en zoveel mogelijk thuis te werken (Rijksoverheid 2020). Vanaf eind december gingen onder andere de kinderopvang, basisscholen en middelbare scholen opnieuw dicht. Ten tijde van het afronden van deze studie (midden januari 2021) was nog onzeker hoe de ontwikkelingen verder gaan. Met deze onzekerheid in het achterhoofd doordenken we in kader S3.1 enkele mogelijke implicaties van de coronacrisis voor het gezinsleven en de steun die ouders daarbij (kunnen) krijgen. Daarbij kijken we met name naar factoren die we in onze studie vooral van belang achtten voor de rol die sociale netwerken spelen in het leven van ouders, en waarvan we verwachten dat die door de coronapandemie worden beïnvloed: de behoefte aan steun en de beschikbaarheid van steun.

Gezien de peilingen onder groepen ouders en verkennende rapportages uit het veld (zie kader S.3.1) lijkt de coronacrisis een aanzienlijke impact te hebben gehad op de draaglast van ouders (en daarmee mogelijk op hun behoefte aan steun), de beschikbaarheid van steun uit informele netwerken en het gebruik van formele hulpverlening. Terwijl verwacht kan worden dat sommige ouders door zorgen rond het virus of de (gevolgen van de) maatregelen meer behoefte aan steun hebben ervaren, nam de beschikbaarheid van zowel informele als formele steun af. Hoewel veel ouders veerkrachtig genoeg zullen zijn om de tijdelijk toegenomen last en het gemis aan steun op te vangen, zal dit voor ouders in kwetsbare posities lastig zijn. Onderzoekers hebben zorgen geuit over de gevolgen van de coronacrisis voor ouders die al in kwetsbare situaties verkeren, zoals ouders met een lagere sociaal-economische positie, met een psychische aandoening of alleenstaande ouders. Daarnaast wordt verwacht dat de economische en sociale impact van de crisis het aantal ouders in kwetsbare posities zal vergroten. Uit ons onderzoek blijkt dat juist ouders in deze kwetsbare posities minder hulp ontvangen, zowel van hun informele netwerk als van hulpverleners uit het vanzelfsprekende formele netwerk. Bovendien zijn ze minder tevreden over de hoeveelheid hulp die ze krijgen. Ons onderzoek kan daarom aansluiten bij de roep die ook tijdens de coronacrisis te horen was om ontferming over groepen ouders in kwetsbare omstandigheden (Werkgroep Sociale Impact van de Coronacrisis) en onderstreept het belang van extra aandacht voor het helpen mobiliseren van de juiste hulp in de nabijheid van ouders (Jansma en De Zwart 2020).

Kader 5.3.1 Mogelijke implicaties coronacrisis op steun voor ouders

Gezinnen meer op zichzelf teruggeworpen tijdens de coronacrisis

Uit onderzoek afgenomen in de coronaperiode blijkt dat veel mensen onder invloed van (de maatregelen naar aanleiding van) het coronavirus minder sociale contacten hebben dan voor de coronapandemie (De Klerk et al. 2020: 15). Hoewel ouders wellicht ook via digitale middelen steun van hun netwerk kunnen ontvangen, lijken zij ten tijde van corona meer op zichzelf teruggeworpen. De indruk is dat het gezinsleven door de coronamaatregelen flink onder druk is komen te staan. In verschillende onderzoeken meldden ouders een afname van en gemis aan sociale contacten, waaronder de contacten van hun kinderen (vriendjes en de leerkracht) en van henzelf (vrienden, collega's en familie) en zorgen over een gebrek aan sociale steun (Kesselring en Van Spanje-Hennes 2020; LOP 2020a; NCJ 2020a).

Om betaald werk en de zorg voor de kinderen te kunnen combineren maken veel ouders normaliter gebruik van informele opvang door (schoon)ouders en ontvangen zij andere praktische hulp van hen (zie ook Roeters en Bucx 2018). Verwacht kan worden dat ouders niet alleen tijdens de eerste golf, maar ook in de periode daarna bij het voortduren van het risico op besmetting en de regels rondom social distancing minder vaak een beroep willen of kunnen doen op hun eigen ouders, die vanwege hun leeftijd vaak tot een risicogroep zullen behoren. In de verschillende peilingen vinden we aanwijzingen dat een deel van de ouders hun eigen (schoon)ouders daadwerkelijk minder vaak heeft gezien tijdens de coronacrisis dan voor de pandemie en dat een deel van de steun van de eigen (schoon)ouders wegviel (Kesselring en Van Spanje-Hennes 2020; LOP 2020a). Het vervangen van deze hulp door (meer uren) betaalde kinderopvang en andere betaalde diensten is een mogelijk alternatief voor ouders. Uit onderzoek van De Klerk en collega's blijkt dat gezinnen met kinderen relatief wat vaker hun financiële situatie hebben zien verslechteren tussen juli 2020 en de tijd voor corona. De onderzoekers opperen de mogelijkheid dat dat komt omdat ouders met jongere kinderen in de tijd van de eerste lockdown minder zijn gaan werken of betaalde opvang hebben ingeschakeld (De Klerk et al. 2020: 26). Van de thuiswerkende ouders zonder vitaal beroep weten we dat ze iets minder uren hebben gewerkt om de zorg voor hun kinderen te continueren. Moeders gingen meer zorgen ten koste van hun werktijd dan vaders (Van der Werff et al. 2020). Het voor langere tijd overschakelen op betaalde opvang en andere betaalde diensten zal echter voor lang niet alle gezinnen een optie zijn, gezien de brede zorgen over baan-zekerheid en gezinsfinanciën door corona (Dekker et al. 2020). In onze interviews (afgenomen vóór corona) noemden verschillende ouders de kosten van bijvoorbeeld het inhuren van huis-houdelijke hulp als een belemmering om daarvoor te kiezen.

Naast het gemis aan steun van de (schoon)ouders kan ook verwacht worden dat het – als gevolg van de maatregelen om afstand tot elkaar te houden en zoveel mogelijk thuis te blijven (Rijks-overheid 2020) – voor ouders lastiger zal zijn geworden om hulp te krijgen van anderen in het informele netwerk (vrienden, burens, ouders van klasgenoten) (SCP 2020) door op elkaars kinderen te passen of de kinderen te laten spelen bij vriendjes en vriendinnetjes (LOP 2020a; 2020b).

Grotere draaglast voor ouders

De verwachting is dat de draaglast voor ouders zwaarder geworden is in coronatijd; ouders en kinderen brengen noodgedwongen meer tijd (binnenshuis) samen door, er zijn minder andere sociale contacten en de zorgen van ouders nemen mogelijk toe, waaronder zorgen over de eigen gezondheid en die van anderen, financiële zorgen als ouders hun inkomsten zien afnemen of hun baan verliezen of de druk op ouders die in vitale beroepen werkzaam zijn. Verschiedende onderzoeken

ondersteunen de gedachte van de toegenomen draaglast van ouders. Een deel van de onderzoeken waaraan we hier refereren is beperkt qua doelgroep en omvang van de steekproef, maar bieden wel aanwijzingen over hoe het bepaalde groepen ouders vergaat ten tijde van de coronacrisis. Het Nederlands Centrum Jeugdgezondheid (NCJ) nam tijdens de coronapandemie onder ouders de Balansmeter af; waarmee de draaglast (wat opvoeden van ouders vraagt) en de draagkracht (wat ouders aankunnen) kan worden beoordeeld. Bij de metingen in het voorjaar (mei-juni 2020) en het najaar (september-oktober 2020) gaven ouders aan minder balans te ervaren tussen draaglast en draagkracht, vergeleken met een peiling van voor de coronapandemie. Ook vonden de onderzoekers grotere verschillen in disbalans tussen ouders (NCJ 2020a; 2020b). Uit onderzoek van het lectoraat Jeugd van de Hogeschool Utrecht onder ruim 1800 ouders rijst het beeld dat het veel van de ondervraagde ouders lukte een nieuwe dagelijkse routine te vinden tijdens de eerste lockdown in het voorjaar van 2020. Een deel van de ouders had daar echter moeite mee en voelde zich somber. Hoewel een deel van de ouders de situatie in het gezin, langdurig met-zijn-allen-thuis, relaxter vond omdat er bijvoorbeeld minder prikkels waren, vertelde ook een kwart van de ouders in het onderzoek van de Hogeschool Utrecht dat er juist meer ruzie was. Ouders die een gezinslid hebben met een zorgvraag, zoals een psychische aandoening of beperking, rapporteerden vaker dat zij binnen het gezin meer ruzie hadden (Kesselring en Van Spanje-Hennes 2020). Door de sluiting van de scholen en kinderopvang en het tegelijkertijd moeten werken nam de tevredenheid over de gezin-werkbalans af en ervoer een deel van de ouders combinatiestress (Kesselring en Van Spanje-Hennes 2020; LOP 2020a). Kwalitatief etnografisch onderzoek onder 17 jonge gezinnen ten tijde van corona wees in dezelfde richting. Voor de ouders was het niet eenvoudig een balans te vinden tussen werken en zorgen met kinderen thuis. Ze misten tijd voor zichzelf en sociale contacten buiten het gezin (Bröer et al. 2020). Landelijk onderzoek onder werkende ouders liet zien dat ruim een derde van hen meer werkstress ervoer dan voor corona, voor ouders in vitale beroepen gold dat voor 46% (Van der Werff et al. 2020; Yerkes et al. 2020). In het voorjaar van 2020 zijn ook verschillende onderzoeken gedaan onder ouders en adolescenten naar hun onderlinge relatie en hun welbevinden (Bülow et al. 2020; Donker et al. 2021; Janssen et al. 2020). De veronderstelling is dat het voor ouders en oudere kinderen belastend is om vaker en langer dan voor corona samen thuis te zijn, omdat adolescenten toegroeien naar zelfstandigheid en meer gericht zijn op vrienden dan op het eigen gezin (Janssen et al. 2020: 2). Onderzoek (onder 101 relatief gezonde ouders en adolescenten)³ liet zien dat de ouders en jongeren de coronacrisis tot dan toe (eind april 2020) over het algemeen goed hadden doorstaan. Wel leken ouders wat negatiever gestemd te zijn in de coronatijd, vergeleken met de tijd daarvoor. De adolescenten in dat onderzoek waren voor en tijdens corona niet vaker negatief gestemd (Janssen et al. 2020). De verschillende onderzoeken vonden gemiddeld genomen beperkte veranderingen in de ouder-kindrelatie en veel gezinnen toonden veerkracht, maar tegelijkertijd vonden de onderzoekers ook heterogeniteit in welbevinden en de manier waarop de omgang tussen ouders en kinderen veranderde onder invloed van de coronamaatregelen (Bülow et al. 2020; Donker et al. 2021; Janssen et al. 2020). De onderzoekers pleitten daarom voor een op maat gesneden benadering van steun aan gezinnen bij het verzachten van de impact van de coronacrisis (Bülow et al. 2020).

Ongelijke effecten van corona op gezinnen

Terwijl de draaglast dus is toegenomen, zal de draagkracht van veel ouders eerder zijn afgenomen. Voor de gehele bevolking werd in de zomer van 2020 een iets lager welbevinden gemeten dan voor de coronapandemie (De Klerk et al. 2020: 29). Onderzoekers zien en verwachten wel verschillen tussen ouders en gezinnen in hoe de coronapandemie ingrijpt in hun leven en hun gevoel van welbevinden. Er zijn met name zorgen over gezinnen waar al meerdere problemen spelen (multi-

probleemhuishoudens), ouders met een psychische aandoening of een verstandelijke beperking, ouders die de Nederlandse taal niet goed machtig zijn, ouders met een minder gunstige sociaal-economische status en eenoudergezinnen (Engbersen et al. 2020; Janssen et al. 2020; De Klerk et al. 2020; De Winter 2020). Er waren tijdens de eerste golf en de schoolsluiting ook geluiden dat specifieke gezinnen, bijvoorbeeld met kinderen met problemen in het autistische spectrum, een verbetering ervoeren door minder prikkels en meer rust (De Winter 2020). Ook over sommige volwassenen met een psychische aandoening werden signalen opgepikt dat tijdens de eerste lockdown minder druk en meer welbevinden werd ervaren, al leek dat effect niet te beklijven (Lempens et al. 2020). Uit het eerdergenoemde onderzoek van de Hogeschool Utrecht bleek echter dat gezinnen met een gezinslid met een zorgvraag vaker ruzie hadden dan vóór corona (Kesselring en Van Spanje-Hennes 2020).⁴ In gezinnen waar de draaglast lange tijd hoger zal zijn dan de draagkracht, kan dit voor spanningen en stress zorgen. Uit onderzoek is bekend dat de psychische en lichamelijke gevolgen van langdurige stress groot kunnen zijn (zie bv. Yaribeygi et al. 2017). Ook kan verwacht worden dat met de spanningen en stress in gezinnen de risico's toenemen op onveilige gezinssituaties (huiselijk geweld, kindermishandeling), terwijl huisartsen, jeugdhulpverleners en scholen door de coronamaatregelen iets meer op afstand staan en mogelijk minder goed in staat zullen zijn hun signaleringsfunctie uit te voeren.

Gebruik formele hulpverlening loopt terug

De toename van druk op gezinnen onder invloed van de coronapandemie zou kunnen leiden tot een grotere behoefte bij ouders aan hulp van formele netwerken, zoals van jeugdhulp. Ongunstig is dat het gebruik van jeugdhulp onder invloed van corona lijkt te zijn verminderd. De Jeugdautoriteit deed in maart 2020 inventariserend onderzoek onder een aantal (62) grote instellingen voor jeugdhulp (Jeugdautoriteit 2020a). Dat onderzoek werd in mei en augustus herhaald. In maart 2020, tijdens de eerste golf aan besmettingen en de strenge maatregelen die toen golden, werd veel preventieve en ambulante hulp aan gezinnen en jongeren af- of uitgesteld. Ambulante hulp verviel of werd op afstand aangeboden, zoals via beeldbellen. Soms werd de hulp afgeschaald tot een 'vinger aan de pols'-aanpak (alleen als het echt nodig is, wordt daadwerkelijk hulp geboden). Aanbieders gaven ook aan dat begeleiding en hulpverlening in groepen niet of nauwelijks meer werd aangeboden, net als dagbehandeling. De instroom van ambulante hulp nam bij de ondervraagde instellingen af met tussen de 30% en 70%. De Jeugdautoriteit noemde als knelpunt dat het aantal crisissituaties leek toe te nemen door spanningen in gezinnen. Doordat hulpverleners op afstand kwamen te staan, konden zij situaties moeilijker inschatten (Jeugdautoriteit 2020a). Bij de peiling in mei 2020 meldde de Jeugdautoriteit dat de hulpverlening op afstand steeds meer vorm kreeg (Jeugdautoriteit 2020b) maar in augustus bood nog altijd ongeveer driekwart van de ondervraagde instellingen (n = 50) minder ambulante hulp dan voor corona. Een deel van de instellingen rapporteerde ook zorgen over een verminderd aantal aanmeldingen en doorverwijzingen voor jeugdhulp tijdens de coronatijd. Ook de Inspectie Gezondheidszorg en Jeugd rapporteerde dat vanuit wijkteams en instellingen voor jeugd-ggz een terugloop in het aantal aanmeldingen en verwijzingen is gemeld vergeleken met de tijd voor corona (IGJ 2020). In december 2020 meldde de Nederlandse ggz echter wel een stijging van het aantal crisismeldingen bij jeugd-ggz-instellingen (Nederlandse ggz 2020b).

In de periode van juni tot en met september van 2020 deed het Verwey-Jonker Instituut onderzoek naar de ondersteuning van een specifieke groep jonge gezinnen in een kwetsbare positie aan de hand van interviews met landelijke aanbieders. Aan de ene kant rapporteerden zij een afname van het bereik van hulp voor een deel van de ouders met jonge kinderen (0-4 jaar) of een kind op komst. Zo was het moeilijker om bijvoorbeeld sommige laaggeletterde ouders, ouders zonder

internet of ouders met een migratie- of vluchtelingenachtergrond te bereiken. Er waren ook ouders waarmee de hulpverleners juist beter in contact konden komen via telefoon, deurbezoek of een wandelafpraak. Het onderzoek en de alternatieve praktijken die in de coronatijd werden bedacht, leverden lessen op voor de steun aan gezinnen die ook voor na corona bruikbaar lijken. Voorbeelden zijn online steunvormen, wandelafspraken, het opvangen van kinderen in kwetsbare situaties in de kinderopvang (met sociaal-medische indicaties), en het belang van betere samenwerking en afstemming tussen instellingen in de jeugdgezondheidszorg, de kinderopvang en het sociaal domein (Jansma en De Zwart 2020).

Kortom, het gebruik van formele hulpverlening aan ouders en jeugdigen lijkt over het algemeen te zijn verminderd door de coronacrisis. Mogelijk waren jeugdhulpverleners minder goed in staat tijdig laagdrempelige hulp te bieden en heeft een deel van de ouders in coronatijd hulp gemeden uit angst voor besmetting. Het kan betekenen dat bepaalde ouders en jeugdigen geen hulp hebben gekregen terwijl ze die wel nodig hadden of minder hulp hebben gehad dan zij nodig hadden. Dit zou op de langere termijn kunnen leiden tot een hogere vraag (ouders hebben hun vraag uitgesteld) of tot zwaardere hulpvragen omdat de problematiek van ouders of jeugdigen ernstiger is geworden. Ook de coronacrisis zelf kan spanningen en hulpvragen oproepen waardoor de vraag in de toekomst mogelijk kan stijgen (IGJ 2020; Jeugdautoriteit 2020c). Aan de andere kant lijken tijdens de coronacrisis ook ervaringen te zijn opgedaan met nieuwe vormen van ondersteuning en kunnen lessen worden getrokken uit lacunes en mogelijke oplossingen in de ondersteuning aan groepen ouders in een kwetsbare positie. Die ervaringen en inzichten kunnen mogelijk worden ingezet om de hulp aan ouders binnen het stelsel van de Jeugdwet verder te verbeteren.

Noten

- 1 De term jeugdhulp omvat alle vormen van hulp en ondersteuning gericht op jeugdigen en hun ouders (lvb, opvoedvragen, opvoedhulp, jeugd-lvb en jeugd-ggz), variërend van licht ambulant (vaak vanuit een wijkteam, waaronder mogelijk ook gewone opvoedvragen) tot intensieve, zeer gespecialiseerde zorg in een al dan niet gesloten setting (jeugdzorgplus) (NJI 2019).
- 2 Zie voor informatie: www.buurtgezinnen.nl; www.cjgdenhaag.nl/moeders-informereren-moeders; www.home-start.nl.
- 3 De ondervraagde ouders en adolescenten scoorden relatief gunstig na het invullen van een vragenlijst met items over de mentale gezondheid. Er werden bij hen weinig symptomen van depressie gemeten (Janssen et al. 2020: 16).
- 4 In het najaar van 2020 vroeg de Nederlandse GGZ aandacht voor de zorgen van hun leden over de geestelijke gezondheid en veerkracht van kinderen en jongeren. De instellingen in de ggz zagen meer angst, stress en depressie bij jongeren (Nederlandse GGZ 2020a).

1 Inleiding

1.1 Achtergrond

Het grootbrengen van kinderen is voor veel ouders een mooie en verantwoordelijke taak die hun meestal goed afgaat. Tegelijkertijd is het ouderschap niet altijd gemakkelijk: veel ouders vinden het ouderschap moeilijker dan gedacht en ook de combinatie van de zorg voor kinderen en betaald werk kan voor stress zorgen (Bucx en Roeters 2018; Gravesteijn 2015; Weille 2011). Er gaat veel tijd, aandacht en energie naar de zorg voor kinderen en (vaak ook) betaald werk en er blijft vaak relatief weinig tijd over voor de ouders zelf. Ongeveer zeven op de tien ouders hebben het naar eigen zeggen weleens ‘te druk’ (Roeters en Bucx 2018).

Ouders en hun gezinnen zijn ingebed in verschillende leefomgevingen, zoals de familie-, kennissen- en vriendenkring, de buurt en basisvoorzieningen als het consultatiebureau (CB), de kinderopvang en het onderwijs (vgl. Belsky en Jaffee 2006 en de ecologische systeemtheorie van Bronfenbrenner, in: Bronfenbrenner 1995). In die verschillende contexten kunnen ouders hun opvoed- en overige ouderschapstaken delen met andere volwassenen, die hen kunnen ondersteunen en ontlasten. Dit wordt ook wel de pedagogische *civil society* genoemd (Hoek en Miley 2015; Kesselring 2019; De Winter 2008). Onderzoek toont aan dat steun vanuit deze sociale omgeving van wezenlijk belang kan zijn voor het welbevinden van ouders, de kwaliteit van hun opvoeding en het welzijn van hun kinderen (Ince et al. 2018, Kesselring et al. 2012).

Praktische steun van naasten zoals oppassen kan bijvoorbeeld stress bij de logistiek van het dagelijks gezinsleven verlichten (Bartelink en Verheijden 2015; Castillo en Fenzl-Crossman 2010; Geens en Vandenbroeck 2014; Lam en Ligtermoet 2018; Siedlecki et al. 2014). Personen in het sociale netwerk van ouders kunnen daarnaast ook emotionele steun bieden en adviezen geven bij de opvoeding en verzorging van kinderen. Sociale netwerken betreffen zowel informele netwerken – van familie, vrienden, kennissen of burens – als netwerken van professionals met wie ouders in principe regelmatig contact hebben, zoals opvang, school of consultatiebureau, het zogenoemde vanzelfsprekende formele netwerk (RMO 2012).

Ook de overheid vindt het belangrijk dat ouders bij de opvoeding en verzorging van hun kinderen voldoende worden ondersteund vanuit hun informele en formele netwerken. Zo stimuleert de overheid het gebruik van formele kinderopvang, om ouders in staat te stellen de zorg voor kinderen te combineren met betaald werk (Roeters en Bucx 2018). Sinds de decentralisaties in het sociaal domein in 2015 is er daarnaast meer aandacht gekomen voor de rol die sociale netwerken als medeopvoeders kunnen hebben (Friele et al. 2018; Kromhout et al. 2020; vws/J&v 2018). De nadruk van het jeugdbeleid (voortkomend uit de Jeugdwet) is meer komen te liggen op het stimuleren van de zelfredzaamheid van ouders en hun omgeving, onder andere door te stimuleren dat ouders meer een beroep gaan doen op hun sociale netwerken bij vragen, zorgen en problemen bij de opvoeding en andere

ouderschapstaken (Kromhout et al. 2020; TK 2012/2013). Door in te zetten op eigen kracht en steun van sociale netwerken verwacht de overheid dat ouders zich minder snel wenden tot (zwaardere vormen van) niet-vanzelfsprekende formele hulp, waardoor er op termijn bij gezinnen een verschuiving in het zorggebruik zou kunnen plaatsvinden naar minder intensieve formele hulp (Friele et al. 2018; Pommer en Boelhouwer 2017; Putters 2018; TK 2012/2103; VWS/J&V 2018) en dus ook een reductie van de kosten van jeugdzorg. Achter deze belangrijke veronderstelling in beleid over een mogelijke verschuiving in het gebruik van hulp door ouders en de rol van informele en vanzelfsprekende formele steun daarbij, gaan drie impliciete veronderstellingen schuil. De eerste is dat ouders in voldoende mate beschikken over sociale netwerken met hulppotentie en daar gebruik van kunnen en willen maken. De tweede veronderstelling is dat ouders zich alleen als het echt niet anders kan – wanneer ze er zelf of met hun netwerk niet uitkomen – tot het ‘niet vanzelfsprekende’ formele hulpcircuit (willen) richten en dat informele steunverleners en professionals van het vanzelfsprekende formele netwerk kunnen voorzien in de lichtere hulpbehoefte van ouders. De formele hulpverlening noemen we in dit rapport het ‘niet vanzelfsprekende formele netwerk’. Dit bestaat uit professionals waarmee niet elk gezin in contact komt en die kunnen helpen bij specifieke vragen of zorgen bij het opgroeien en de opvoeding, zoals professionals die jeugdhulp bieden. Een derde veronderstelling is dat ouders positief en tevreden zijn over het ontvangen van hulp van hun netwerkleden en dat deze hulp positief bijdraagt aan hun welbevinden en opvoeding en kan voorkomen dat problemen in gezinnen escaleren.

Vooralsnog is echter onduidelijk in hoeverre deze veronderstellingen realistisch zijn. De wetenschappelijke kennis over de werking van sociale netwerken bij ouderschap is vrij beperkt, waarbij met name het perspectief van de ouders zelf ontbreekt (Kesselring 2019; Kromhout et al. 2020). Ondanks de potentiële hulp die beschikbaar is via online ouderplatforms (zie bv. Nieuwboer en Fukkink 2016), zijn er maatschappelijke zorgen dat veel ouders tegenwoordig op zichzelf zijn aangewezen: mensen zouden minder bij elkaar over de vloer komen en dat geldt vanzelfsprekend zeker gedurende de coronapandemie (SCP 2020). Ook zouden mensen vergeleken met enkele decennia geleden meerdere, gescheiden netwerken hebben, minder onderling afhankelijk zijn en minder langdurige relaties hebben (RMO/RVZ 2009; RMO 2012). Op basis van recent onderzoek kunnen er ook vraagtekens geplaatst worden bij hoe toegankelijk informele sociale netwerken zijn in het geval mensen hulp nodig hebben: lang niet iedereen – hooguit de helft van de huishoudens waaronder veel gezinnen – zegt te verwachten een beroep te kunnen doen op het informele netwerk, mocht dat nodig zijn (Pommer en Boelhouwer 2017). Ook kan de toegankelijkheid van of onbekendheid met de laagdrempelige voorzieningen zoals het consultatiebureau en het Centrum voor Jeugd en Gezin (CJG) voor (sommige groepen) ouders een knelpunt vormen, bijvoorbeeld vanwege taalbarrières (Friele et al. 2018; Pommer en Boelhouwer 2017).

1.2 Doel

Doel van het huidige onderzoek is om in kaart te brengen wat de ervaringen van ouders zijn met en hoe zij denken over de rol van sociale netwerken bij het ouderschap: welke hulp bieden sociale netwerken ouders en hoe kan die steun ervoor zorgen dat ouders de taken die behoren bij het ouderschap goed kunnen uitvoeren? Welke voorwaarden en motivaties van ouders spelen een rol om al dan niet gebruik te maken van steun vanuit hun netwerk? Met ouderschap bedoelen we meer dan alleen opvoeden; ouders moeten hun opvoedende taak combineren met andere taken, zoals een relatie opbouwen en in stand houden met de andere ouder, zorg dragen voor een inkomen, het huishouden draaiende houden, (eventuele) mantelzorgtaken, tijdmanagement, enzovoort (vgl. Gravesteyn 2015; Van der Pas 2005). Door het rapport heen maken we onderscheid tussen verschillende vormen van steun die ouders uit hun netwerk kunnen ontvangen, variërend van praktische steun, zoals oppassen, tot emotionele steun, adviezen, normatieve steun (voorbeeldfunctie) en sociale steun ter ontspanning (zie § 1.3.1).

In het rapport kijken we voornamelijk naar hulp die ouders krijgen vanuit twee soorten netwerken. Ten eerste het *informele netwerk* van ouders: dat bestaat uit personen uit de directe sociale omgeving van ouders die niet beroepsmatig bij het gezin betrokken zijn. Tot dit netwerk behoren contacten die het dichtst bij een gezin staan, met wie ouders en kinderen een duurzame, persoonlijke relatie hebben en in wie zij vertrouwen hebben, zoals familie en goede vrienden. Tot dit netwerk behoren ook mensen die wat verder afstaan van een gezin maar met wie er wel regelmatig contact is, zoals kennissen, ouders van klasgenoten van kinderen, collega's, burens en sportmaatjes. Er is vertrouwen over en weer, maar dit is niet zozeer gebaseerd op een persoonlijke relatie maar meer algemeen van aard (Bartelink en Verheijden 2015). Hulp uit het informele netwerk wordt ook wel nuldelijns-ondersteuning genoemd (vgl. Bot et al. 2013).

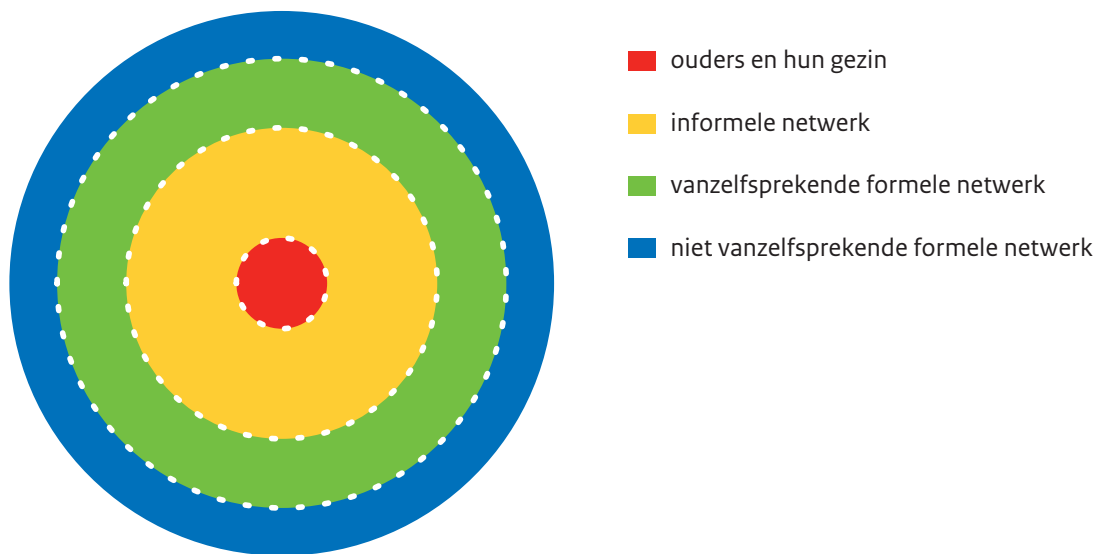
Ten tweede kijken we naar personen die vanuit een formele(re) taak vanzelfsprekend betrokken zijn bij gezinnen zoals medewerkers van het kinderdagverblijf, leraren op school, sporttrainers of leiders bij de scouting. Daarnaast scharen we onder dit netwerk ook professionals van het consultatiebureau en het Centrum voor Jeugd en Gezin (CJG): professionals die laagdrempelige hulp kunnen geven. We noemen dit netwerk het vanzelfsprekende formele netwerk (RMO 2012) om aan te geven dat het vaak om professionals gaat met wie de meeste gezinnen (regelmatig) contact hebben zonder dat ouders specifieke ondersteuningsbehoeften hebben. Deze groep kan zelf medeopvoeder zijn maar ook onderlinge hulp tussen ouders stimuleren en faciliteren. Vergeleken met het informele netwerk gaat het hier over het algemeen om functionele contacten: personen met wie ouders of kinderen niet per se een emotionele of vertrouwensband hebben en die ook wat meer op afstand van een gezin staan. Dergelijke contacten zijn vaak ook niet blijvend maar duren zolang het nodig is (Bartelink en Verheijden 2015). In de wereld van zorg en welzijn wordt hulp uit het vanzelfsprekende formele netwerk ook wel eerstelijns-ondersteuning genoemd. Het gaat om hulp die voor ouders direct toegankelijk is (vgl. Bot et al. 2013).

Ten derde wordt het niet vanzelfsprekende formele netwerk onderscheiden; hier gaat het uitdrukkelijk om professionals die contact met gezinnen hebben wanneer er *wel* sprake is van een specifieke hulpvraag of een meer complexe ondersteuningsbehoefte en die intensievere vormen van hulp aan kinderen of gezinnen geven, bijvoorbeeld in de vorm van jeugdhulp. Dan gaat het bijvoorbeeld om buurtteammedewerkers en jeugdbeschermers. Deze groep kan wel een belangrijke rol spelen in de ondersteuning en hulp aan gezinnen, maar staat – zoals we ook in figuur 1.1 hebben aangegeven – vergeleken met het vanzelfsprekende formele netwerk in het algemeen ‘meer op afstand’; veel gezinnen zullen geen contact met deze groep hebben. Om deze redenen zullen we in dit rapport aan deze laatste groep professionals minder aandacht besteden, behalve wanneer we ons bezighouden met de vraag hoe de hulp vanuit dit netwerk zich verhoudt tot hulp uit het informele en het vanzelfsprekende formele netwerk (zie verderop, onderzoeksvraag 2d en hoofdstuk 6). Specialistische hulp die na verwijzing toegankelijk is wordt ook wel tweedelijnsondersteuning genoemd (vgl. Bot et al. 2013).

In figuur 1.1 hebben we – in lijn met Bronfenbrenners (1995) systeemtheoretische model¹ – de verschillende netwerken die rondom ouders en hun gezin staan, schematisch weergegeven. In het midden bevinden zich de ouders en hun gezin. Zij worden omgeven door drie cirkels die de verschillende netwerken voorstellen: het informele netwerk, het vanzelfsprekende formele netwerk, en het niet vanzelfsprekende formele netwerk. Het informele netwerk bevindt zich het dichtst bij het gezin, het vanzelfsprekende formele netwerk staat er wat verder van af, en de afstand is het grootst met het niet vanzelfsprekende formele netwerk. De cirkels die de netwerken voorstellen, zijn met onderbroken lijnen weergegeven: dit weerspiegelt het feit dat de scheidslijnen tussen de verschillende netwerken niet altijd even duidelijk te trekken zijn. Zo kunnen personen soms lid zijn van meerdere netwerken: denk bijvoorbeeld aan personen die zowel tot het familienetwerk van het gezin behoren als ook professioneel met kinderen werken, bijvoorbeeld op school of in de jeugdzorg.

Figuur 1.1

Sociale netwerken van ouders en hun gezin

Bron: SCP

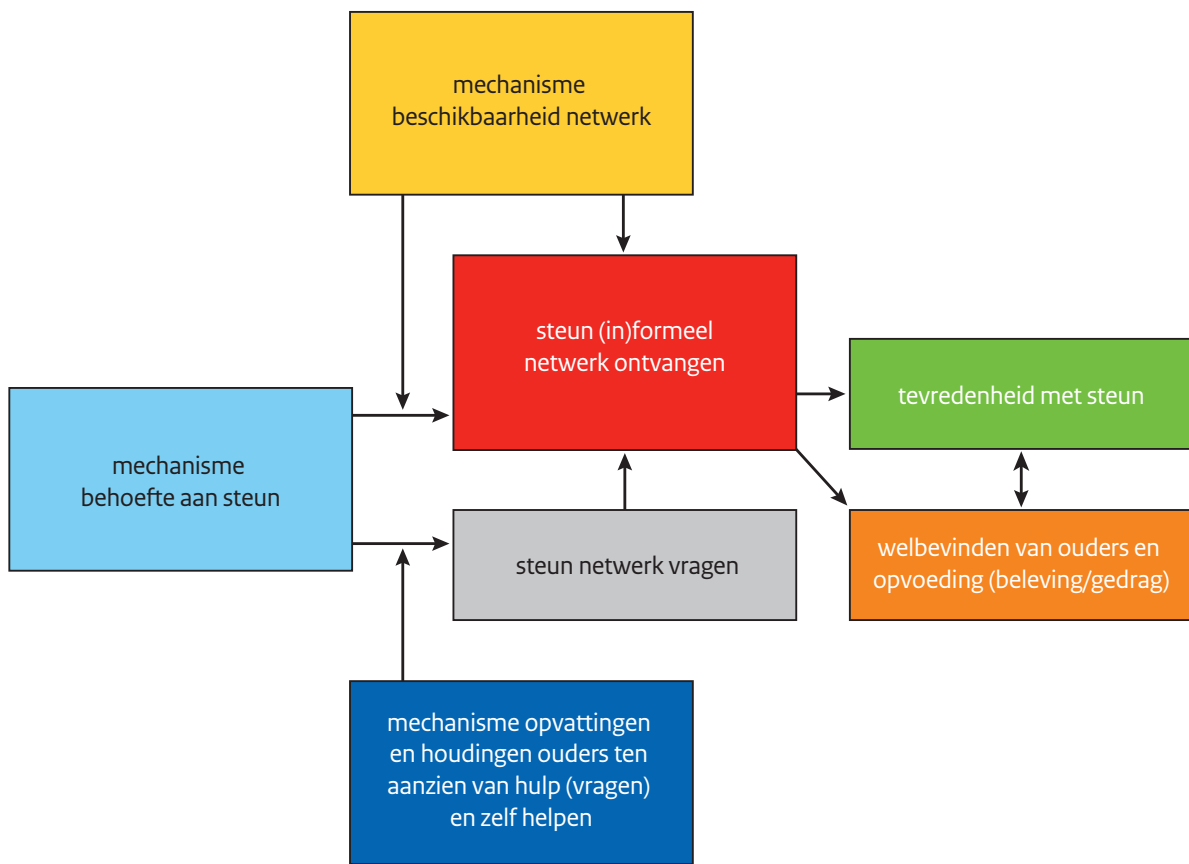
Verder besteden we kort aandacht aan andere hulpbronnen bij het ouderschap, zoals steun van het internet en het afnemen van betaalde diensten zoals van een huishoudelijke hulp. Zodoende willen we een breed beeld schetsen van de netwerken en hulpbronnen die ouders tot hun beschikking hebben om hun ouderschap vorm te geven en het hoofd te bieden aan alledaagse vragen, zorgen en beslommeringen, maar ook aan eventuele opgroei-, opvoed- en gezinsproblemen. Op basis van de uitkomsten van het onderzoek beogen we meer zicht te bieden op de relevantie van sociale netwerken voor ouders. Ook willen we aandachtspunten voor beleid formuleren rondom bevorderende en belemmerende factoren bij de inzet van sociale netwerken bij het ouderschap.

1.3 Theoretisch kader en eerder onderzoek

In het huidige onderzoek gaan we uit van een conceptueel schema met mechanismen die ten grondslag kunnen liggen aan het (vragen en) ontvangen van steun² bij het ouderschap, van zowel informele als vanzelfsprekende formele netwerken. We richten ons op verschillende factoren: de behoefte van ouders aan steun bij het ouderschap, de beschikbaarheid van het netwerk en de opvattingen en houdingen van ouders ten aanzien van het vragen, geven en ontvangen van steun. Ook onderzoeken we in hoeverre ouders zelf hulp aan anderen geven (Bredewold et al. 2016; Kesselring et al. 2012; Linders 2010). Potentiële effecten van de steun op het welbevinden van ouders en de opvoeding hebben ook een plek in dit model (zie figuur 1.2).³

Figuur 1.2

Een conceptueel schema van steun uit sociale netwerken bij het ouderschap^a

De kleuren van de concepten in de blokken en bijbehorende pijlen verwijzen naar de volgende onderzoeksvragen (zie ook § 1.4):

■ onderzoeksvraag 1abc/2e	■ onderzoeksvraag 2bd	■ onderzoeksvraag 3a
■ onderzoeksvraag 2ad	■ onderzoeksvraag 2cd	■ onderzoeksvraag 3b

Bron: SCP

1.3.1 Steun ontvangen bij het ouderschap: vormen van steun en bieders van deze steun

In dit rapport onderscheiden we zoals hiervoor kort genoemd vijf vormen van steun van sociale netwerken bij het ouderschap. De eerste vorm is emotionele ondersteuning; naasten en professionals kunnen een luisterend oor bieden bij vragen en zorgen van ouders over het ouderschap, bieden hen de mogelijkheid om even stoom af te blazen en geven hen affectie, bevestiging en waardering. Ten tweede kan het netwerk een bron van informatie en advies bij het ouderschap vormen; mensen kunnen kennis en ervaringen uitwisselen over de verzorging en opvoeding van kinderen en concrete tips en adviezen geven over opvoedkwesties. Een derde vorm is praktische ondersteuning, zoals incidenteel of structureel oppassen⁴ en kinderen ophalen en brengen. Ook huishoudelijke klusjes uitvoeren en materiële (bv. eten en kleding geven) en financiële steun bieden, vallen hieronder.⁵ De vierde vorm is normatieve steun. Hiermee bedoelen we de voorbeeldfunctie die naasten en professionals bij het ouderschap kunnen hebben. Zij kunnen voor ouders een rol-

model zijn op het gebied van opvoedgewoonten en gedragscodes (Doorten en Bucx 2011; Kesselring et al. 2012). De vijfde vorm, die eerder nog niet aan bod kwam, is sociale steun ter ontspanning, zoals gezamenlijke uitstapjes naar een speeltuin of kinderboerderij (Hoek en Miley 2015). Deze laatste vorm zal vooral bij het informele netwerk voorkomen.

Wat betreft steun van het informele netwerk is uit eerder onderzoek bekend dat ongeveer de helft van de ouders regelmatig (d.w.z. minstens een paar keer per maand) met naasten over de opvoeding praat en advies van hen krijgt. Ook krijgt ruim 40% van de ouders regelmatig praktische hulp (Doorten en Bucx 2011). We weten echter inhoudelijk weinig over de opvoedkwesties die ouders bespreken met hun naasten en welke adviezen zij krijgen. Ook weten we nog weinig over de vraag in hoeverre ouders zich bij het ouderschap emotioneel gesteund voelen door personen uit hun netwerk. Er is verder nog heel weinig bekend over normatieve steun (Kesselring et al. 2012). Gebruiken ouders personen uit hun netwerk (on)bewust als voorbeeld voor hoe zij hun ouderschap, waaronder hun opvoedgedrag, vormgeven?

Als het gaat om de vraag van wie ouders steun krijgen, is bekend dat vooral de eigen (schoon)ouders in beeld zijn bij praktische steun, zoals oppassen (Doorten en Bucx 2011), maar dat ouders ook af en toe terugvallen op andere familieleden en vrienden. Voor een luisterend oor en adviezen gaan ze, behalve bij de eigen (schoon)ouders, ook vaak te rade bij vrienden. Onduidelijk is hoe dat zit bij normatieve steun.

Hoewel ouders hun opvoedingsvragen voornamelijk binnen hun informele netwerk stellen (Doorten en Bucx 2011; Speetjens et al. 2009), zijn personen uit het vanzelfsprekende formele netwerk ook belangrijke gesprekspartners voor ouders. Dat geldt zeker voor professionals van de kinderopvang, peuterspeelzaal en school; ongeveer een op de zes ouders spreekt hen regelmatig over de opvoeding en ontvangt ook advies. Bij instanties als het consultatiebureau, het CJG en de huisarts kloppen ouders veel minder vaak aan voor advies (Doorten en Bucx 2011). Ook maken bijna drie op de tien ouders regelmatig gebruik van formele praktische ondersteuning van deze organisaties in de vorm van oppassen, verzorgen of vervoeren van kinderen.

In de meeste gevallen zullen de hulp of de adviezen die ouders krijgen, betrekking hebben op veelvoorkomende vragen en vrij lichte problemen, zoals: hoe combineer ik een drukke baan met zorgtaken, wanneer kan een kind met de pot mee-eten, en hoe zorg ik ervoor dat mijn kind naar mij luistert? Soms zijn er problemen die van ernstiger aard zijn of niet snel overgaan (zoals armoede of gedragsproblemen van een kind); soms is er ook al hulp in het gezin aanwezig van instanties. In beleid wordt verwacht dat ook in dit soort situaties het informele en vanzelfsprekende formele sociale netwerk een belangrijke rol kunnen vervullen, maar vooralsnog is onduidelijk of dat in de praktijk (altijd) het geval is (Bredewold et al. 2018; Nanninga et al. 2015). We weten dan ook nog maar weinig over het gebruik van informele hulp door gezinnen die met jeugdhulp en/of andere gemeentelijke hulp te maken hebben en ook over de onderlinge afstemming tussen informele hulp, vanzelfsprekende formele hulp en intensievere hulp.

1.3.2 Behoeftte aan steun

Een belangrijke factor bij het inschakelen van personen uit het sociale netwerk bij het ouderschap is dat er bij ouders behoefte aan steun aanwezig is. Hoewel het met de meeste gezinnen in Nederland goed gaat, brengt het ouderschap ook twijfels, zorgen en druk met zich mee (Bucx en Roeters 2018). Zo heeft ongeveer een op de vijf ouders soms het gevoel de opvoeding niet goed in de hand te hebben (Bucx en De Roos 2011). Die onzekerheidsgevoelens kunnen ontstaan door (onvoldoende) opvoedingsvaardigheden van ouders of door hoge verwachtingen over de opvoeding vanuit ouders zelf of hun omgeving, maar ook door taken en eisen die in andere domeinen van het ouderschap liggen, zoals werk-taken. Hoewel veel ouders dat goed afaaat, zeggen velen ook dat zij het druk hebben en zich druk voelen (Bucx en Roeters 2018). Bijkomende spanningen waaraan ouders bloot kunnen staan (zoals werkloosheid, ziekte, armoede, echtscheiding) kunnen hun draaglast (te) zwaar maken waardoor ze soms moeilijk toekomen aan hun opvoedende taak (Bakker et al. 1998; Bot et al. 2013) en wel wat extra steun kunnen gebruiken.

Ook weten we uit eerder onderzoek dat ruim een kwart van de ouders recent zorgen heeft gehad over de opvoeding, het gedrag of ontwikkeling van hun kind(eren) (Bot et al. 2013), waardoor er in ieder geval een latente behoefte aan ondersteuning lijkt te zijn. We weten echter niet welke ouders, onder welke omstandigheden en bij welke zorgen of problemen rondom het ouderschap informele hulp willen vragen (of ontvangen) of juist formele hulp, hoe die hulp er in hun ogen idealiter uit zou moeten zien en van wie zij die hulp dan het liefst zouden willen krijgen. We weten bijvoorbeeld ook weinig over wat ouders van hun (eventuele) werkgever of van professionals van bijvoorbeeld kinderopvang of school nodig hebben om hun ouderschapstaken goed te kunnen volbrengen.

Het kan zijn dat ouders wel behoefte aan steun ervaren, maar deze niet durven te vragen aan mensen in hun netwerk. Of dat ouders niet herkennen dat er een probleem is (Cauce et al. 2002). De netwerkleiden kunnen de (latente) behoefte opmerken en hulp aan de ouders aanbieden (zie rechtstreekse pijl van behoefte aan hulp naar steun ontvangen in figuur 1.2). Het kan ook gebeuren dat ouders behoefte aan steun hebben en zelf hulp gaan vragen die ze vervolgens ook ontvangen (zie ook figuur 1.2). Maar ook zonder dat ouders behoefte hebben aan steun, kunnen zij van hun netwerk (dus ongevraagd en onnodig) hulp krijgen (in figuur 1.2 is dit te zien aan de pijl van beschikbaarheid van het netwerk naar steun van het netwerk ontvangen) (vgl. Davey en Eggebeen 1998). Soms kan de steun ook tegen de behoefte ingaan. De behoefte aan steun is dus mogelijk voor ouders niet doorslaggevend voor het ontvangen van (passende) steun van hun netwerk.

Die behoefte aan en de vorm en inhoud van de steun kunnen afhangen van de leeftijdsfase waarin het kind zich bevindt (zie bv. Meij en Ince 2013). Zeker voor ouders van jonge kinderen (0-3 jaar) geldt dat zij soms wel wat steun kunnen gebruiken bij de verzorging en opvoeding van hun kind. Zij hebben vaak een druk bestaan met de combinatie van zorg- en werktaken, zitten in het 'spitsuur van het leven' en kunnen zich vooral bij een eerste kind onzeker voelen als opvoeder. Vaak zijn een luisterend oor, advies en praktische hulp als oppassen in die fase heel welkom (Doorten en Bucx 2011). Ook ouders van kinderen in de basisschoolleeftijd kunnen onder tijdsdruk staan en hebben waarschijnlijk regel-

matig behoefte aan ondersteuning bij hun ouderschap, bijvoorbeeld aan praktische steun als het halen en brengen van kinderen (van en naar de school en clubjes) en opvang bij studiedagen van leerkrachten. Ook kunnen ze kampen met vragen en zorgen over bijvoorbeeld de leerontwikkeling en sociale relaties van hun kind (bv. pesten). Als de kinderen nog wat ouder zijn, kunnen ouders vragen hebben over de puberteit en adolescentiefase en alles wat daarmee samenhangt, zoals opstandig gedrag, seksualiteit en middelengebruik (Lippold et al. 2018; De Looze et al. 2014). Deze groep ouders zou, behalve bij een luisterend oor, ook baat kunnen hebben bij informatie over de ontwikkeling van tieners en advies over en voorbeeldgedrag van bijvoorbeeld het stellen van grenzen (Bakker et al. 1998; Lippold et al. 2018).

Naast de leeftijd van het kind nemen we in het onderzoek (vooral in het kwantitatieve deel) ook andere demografische en situationele kenmerken mee van het kind, de ouders en hun gezinnen, zoals opleidingsniveau en inkomen van de ouders, migratieachtergrond, gezinsvorm (bv. eenoudergezin) en ernst van eventuele (opvoed)problemen of beperkingen van het kind. Dit gebeurt niet voor alle factoren heel systematisch, maar alleen waar dat relevant (b)lijkt. Sommige omstandigheden, zoals een kind met een langdurige ziekte of gedragsproblemen, een laag inkomen, een scheiding, geen partner of geen betaald werk hebben, kunnen gezinnen in een kwetsbare situatie brengen (Bakker et al. 1998), ervoor zorgen dat gezinnen uit balans en ouders overbelast raken en dat zij meer een beroep (moeten) doen op hun sociale netwerken (Bot et al. 2013).

1.3.3 Beschikbaarheid van sociale netwerken

Hoewel veel ouders behoefte lijken te hebben aan steun van hun sociale netwerk bij het ouderschap, maken – zoals we hiervoor al zagen – lang niet alle ouders daar gebruik van. Zo spreekt bijvoorbeeld 20% van de ouders zelden of nooit met personen in hun informele sociale netwerk over de opvoeding; 30% doet dat slechts enkele keren per jaar (Doorten en Bucx 2011). Dit zou te maken kunnen hebben met een andere factor die speelt bij het gebruik van steun, namelijk dat er personen uit het netwerk beschikbaar moeten zijn. We weten echter nog vrij weinig over de beschikbaarheid en toegankelijkheid van sociale netwerken bij het ouderschap.

We definiëren beschikbaarheid als de mogelijkheid om indien nodig hulp te bieden aan ouders bij de opvoeding en andere ouderschapstaken. Factoren hierbij zijn de aard, grootte, fysieke en emotionele nabijheid en draagkracht van het netwerk. Naarmate het netwerk bijvoorbeeld groter is, is er een groter potentieel aan sociale hulpbronnen. Het informele netwerk kan te beperkt of niet constructief genoeg zijn om opvoed- en andere ouderschapsvragen op te lossen, niet in de buurt woonachtig zijn of al overbelast zijn, waardoor ouders schromen of niet in staat zijn een beroep te doen op hun naasten (Bredewold et al. 2018; Doorten en Bucx 2011, Nanninga et al. 2015). Ook is sociale en emotionele nabijheid van belang bij toegankelijkheid van het informele netwerk. Zo laat onderzoek zien dat mensen onderling meer steun (willen) uitwisselen naarmate zij een sterkere emotionele band hebben en meer overeenkomsten hebben (in bv. de gezinssituatie, vrijetijdsbesteding en werkkring) (Jager-Vreugdenhil 2012; Kesselring 2017; Linders 2010;

Mc. Pherson et al. 2001). Familieleden blijken onderling meer een beroep op elkaar te (kunnen) doen naarmate de verwantschap groter is: de meeste steun wordt bijvoorbeeld uitgewisseld tussen ouders en volwassen kinderen, daarna volgen broers en zussen, en daarna neven en nichten, tantes en ooms (Rossi en Rossi 1990).

Wat betreft het vanzelfsprekende formele netwerk weten we uit eerder onderzoek dat een aanzienlijk deel van de ouders hier geen gebruik van maakt; bijna de helft van de ouders praat zelden of nooit met professionals van de kinderopvang, peuterspeelzaal of school over de opvoeding, en ruim 80% doet dat zelden of nooit met de schoolarts of beroepskrachten van het CJG en consultatiebureau (Doorten en Bucx 2011). Zoals we hiervoor al constateerden, kan de toegankelijkheid van deze formele netwerken (en daarmee de beschikbaarheid) een probleem vormen voor (sommige) ouders, bijvoorbeeld omdat zij de Nederlandse taal niet goed beheersen of omdat ze geen kennis hebben van het aanbod en de mogelijkheden (Friele et al. 2018; Pommer en Boelhouwer 2017).

Wat betreft de aard en omvang van het netwerk is er weinig bekend over hoe het netwerk van ouders eruit ziet en of dat verandert als kinderen ouder worden (Lippold et al. 2018). Ouders van heel jonge kinderen hebben mogelijk naast steun van hun eigen (schoon)ouders en vrienden ook toegang tot steun van andere jonge ouders en professionals; bijvoorbeeld via zwangerschapsgym, het consultatiebureau of de kinderopvang. Ouders van basisschoolkinderen kunnen op het schoolplein andere ouders leren kennen en via 'speelafspraken' van hun kind bij vriendjes toegang krijgen tot praktische en andere steun. Ook kunnen zij regelmatig een leerkracht spreken die een belangrijke steunbron vormt (Doorten en Bucx 2011). Voor ouders van kinderen die op het voortgezet onderwijs zitten, is de ontmoeting met andere ouders wellicht lastiger omdat zij hun kind meestal niet meer wegbrengen naar school en deze ouders dus niet spontaan treffen. Ook het contact met leraren is minder frequent en intensief dan op de basisschool. Ouders van oudere kinderen zouden mogelijk minder toegang tot steun vanuit sociale netwerken hebben. Er is enig bewijs uit empirisch onderzoek dat de steunnetwerken van ouders inderdaad minder omvangrijk en krachtig worden naarmate kinderen ouder worden (Kalmijn 2012).

1.3.4 Rol van opvattingen en houdingen ouders ten aanzien van (informele) steun en zelf helpen

Wanneer ouders zorgen of vragen over het ouderschap hebben en er ook personen uit het informele en vanzelfsprekende formele netwerk beschikbaar zijn, wil dit nog niet zeggen dat ouders ook daadwerkelijk een beroep doen op steun van die netwerken. Er zijn verschillende theorieën die gedrag rond het vragen en ontvangen van hulp kunnen verklaren. Volgens de theorie van gepland gedrag zou het al dan niet inschakelen van het netwerk af kunnen hangen van opvattingen van ouders over het ontstaan en oplossen van problemen (de probleemoriëntatie of *locus of control*, Ajzen 2002) en de houdingen (attitudes) van ouders ten aanzien van hulp vragen aan het netwerk (Fishbein en Ajzen 1980). Wanneer ouders bijvoorbeeld van mening zijn dat het toeval grotendeels bepaalt of problemen bij de opvoeding en ontwikkeling van een kind ontstaan en weer overgaan, zullen zij waarschijnlijk niet snel geneigd zijn de hulp van hun netwerken in te roepen (vgl. Bot et al. 2013).

Ook kunnen ouders op basis van sociale normen en/of eigen ideeën van mening zijn dat zij zelf volledig verantwoordelijk zijn voor de opvoeding van hun kind en dat opvoeden een privézaak is, waardoor zij geen bemoeienis van naasten en professionals bij de opvoeding en hun zorgtaken dulden (Kesselring et al. 2012).

Ook andersoortige opvattingen, houdingen, principes en gevoelens kunnen de oorzaak zijn dat ouders geen hulp inroepen of aannemen van (vooral) personen uit hun informele netwerk, ook wanneer deze beschikbaar en/of nodig zou zijn (vgl. Cauce et al. 2002). Zo kunnen ouders bijvoorbeeld het idee hebben dat zij hun naasten te veel zullen belasten met hun problemen. Ook kunnen ouders zich schamen voor hun problemen of bang zijn dat het delen daarvan de relatie met hun naasten aantast (Bredewold et al. 2018; Van der Klis 2011). Een voorbeeld van een principe dat invloed kan hebben op het inschakelen van hulp is het wederkerigheidsprincipe of reciprociteitsnorm. Deze norm stelt dat men dient terug te geven als en in de mate waarin men heeft ontvangen (Komter 1996). Vanuit dit principe zullen mensen eerder hulp van bepaalde personen vragen en aannemen als zij verwachten zelf iets terug te kunnen doen voor diegenen (vgl. Kesselring et al. 2012; Van der Klis 2011). Ouders zouden bijvoorbeeld wellicht eerder gebruik willen maken van oppas door vrienden die ook kinderen hebben dan van vrienden die geen kinderen hebben, zodat ze dezelfde wederdienst kunnen verrichten. Als we aansluiten bij het wederkerigheidsprincipe, kunnen we veronderstellen dat ouders die bereid zijn hulp te bieden aan anderen en dat ook veel doen, ook eerder een beroep op hulp van anderen zullen doen dan ouders die minder geneigd zijn anderen te helpen (Bredewold et al. 2016; Kesselring et al. 2012).

1.3.5 Samenhang tussen steun en het welbevinden van ouders en de opvoeding

Vanuit de wetenschappelijke literatuur is de veronderstelling dat het sociale netwerk niet alleen plezier en betekenis kan geven aan het persoonlijke leven van ouders, maar ook verschillende functies bij het ouderschap kan hebben (Crockenberg 1988; Kesselring et al. 2012). Zo zou emotionele steun van het netwerk het psychisch welbevinden van ouders kunnen versterken waardoor zij hun opvoed- en andere ouderschapstaken positiever kunnen beleven en makkelijker aankunnen. Deze steun zou ook het aantal stressvolle momenten bij ouders kunnen verminderen en als een buffer kunnen dienen om stressvolle situaties niet te laten doorwerken in de relatie met en opvoeding van het kind. De emotionele steun zouden ouders ook aan hun kind kunnen doorgeven (Bartelink en Verheijden 2015; Crockenberg 1988; Doorten en Bucx 2011; Van der Pas 2003).

Opvoedkundig advies en informatie zouden de opvoedkennis en opvoedvaardigheden van ouders gunstig kunnen beïnvloeden, hetgeen ook een positieve uitwerking op de opvoedbeleving (het gevoel de opvoeding in de hand te hebben) en het welbevinden en zelfvertrouwen van de ouders zou kunnen hebben (Doorten en Bucx 2011; Kesselring et al. 2012). Praktische steun als oppassen op en vervoeren van kinderen, maar ook huishoudelijke klusjes en materiële en financiële steun zouden ouders wat meer ruimte en rust kunnen geven en het aantal stressvolle momenten kunnen verminderen, waardoor de opvoedtaken verlicht zouden worden (Bartelink en Verheijden 2015; Crockenberg 1988; Doorten en Bucx 2011). Werkgevers die openstaan voor flexibele werktijden en thuiswerken zouden de

stress van de combinatie van arbeids- en zorgtaken kunnen verminderen. Ouders met voldoende inkomsten kunnen ook diensten inkopen (zoals huishoudelijke hulp en betaalde oppas) om het huishouden zonder al te veel stress draaiende te houden. Normatieve steun zou ouders een opvoedkader en voorbeelden van opvoedend handelen kunnen bieden, waardoor hun opvoedvaardigheden versterkt zouden kunnen worden (Bartelink en Verheijden 2015; Kesselring et al. 2012; MacPhee et al. 1996). Sociale steun in de vorm van samen leuke activiteiten doen, zou ouders ontspanning kunnen bieden waardoor zij de ouderschapstaken beter kunnen volbrengen (Hoek en Miley 2015).

Er zijn verschillende studies gedaan naar deze functies van sociale netwerken en effecten ervan op het welbevinden van ouders en op aspecten van de opvoeding (bv. opvoedgedrag, zie Van Holland-De Graaf et al. 2018), maar die zijn niet altijd heel recent (Crockenberg 1988), meestal niet in Nederland verricht (Lutz et al. 2012) of niet representatief (vgl. Kesselring et al. 2012). Verder weten we heel weinig over de potentiële negatieve uitwerking van steun van sociale netwerken op ouders en hun opvoedend handelen (Cochran en Walker 2004). Er is ook vrij weinig bekend over hoe ouders de steun van hun informele en vanzelfsprekende formele netwerk ervaren. De meeste ouders blijken tevreden te zijn met de hoeveelheid informele steun. Toch is een derde van de ouders hier niet positief over (Doorten en Bucx 2011). Onduidelijk is waarom of waarover deze ouders ontevreden zijn. Er kunnen bijvoorbeeld mensen in het informele netwerk zijn die minder goede opvoedvoorbeelden bieden (bv. die hun kinderen slaan om gehoorzaamheid af te dwingen) of die ongevraagd of gevraagd opvoedadviezen geven die niet aansluiten bij de behoeftes van ouders (vgl. Davey en Eggebeen 1998, zie ook 1.2.2). In dergelijke gevallen zou de steun van het netwerk een ongewenste functie bij en uitwerking op de opvoeding kunnen hebben, bijvoorbeeld dat ouders onzeker worden (zie bv. Bredewold et al. 2018). In onderhavig onderzoek proberen we meer zicht te krijgen op zowel positieve als negatieve opbrengsten van steun van sociale netwerken voor het welbevinden van (verschillende groepen) ouders en de opvoeding van hun kind.

1.4 Onderzoeksvragen

Voor het formuleren van de onderzoeksvragen sluiten we aan bij het conceptuele schema (figuur 1.2). Het ontvangen van steun van het sociale netwerk vormt hierbij het uitgangspunt, met daaraan voorafgaand en daaropvolgend een aantal mogelijke stappen.

- 1 *In hoeverre ontvangen ouders hulp van hun informele en vanzelfsprekende formele sociale netwerk bij de verzorging en opvoeding van hun kind en andere ouderschapstaken en zijn hierin sociaal-demografische verschillen?*

Deelvragen die hierbij centraal staan zijn:

- a Waarmee worden ouders geholpen bij de verzorging en opvoeding van het kind en andere ouderschapstaken, welke vormen van steun ontvangen ouders?
- b Van welke personen uit het informele netwerk krijgen ouders steun bij het ouderschap?

- c Met welke professionals van het vanzelfsprekende formele netwerk hebben ouders contact over het ouderschap en welke soorten hulp krijgen ze daarvan? Van welke andere bronnen van hulp bij het ouderschap maken ouders gebruik, zoals internet, tv en boeken en betaalde diensten (huishoudelijke hulp, kinderopvang)?
- 2 *Welke mechanismen spelen een rol bij het gebruik van hulp bij het ouderschap?*
 In hoeverre zijn de behoefte aan hulp, de beschikbaarheid van het sociale netwerk, opvattingen en houdingen van ouders ten aanzien van hulp(vragen), en het zelf helpen gerelateerd aan het al dan niet ontvangen van steun bij het ouderschap?
 Deelvragen die hierbij aan bod komen zijn:
- a Welke behoeftes aan steun van hun netwerk bij de verzorging en opvoeding van hun kind en andere ouderschapstaken hebben ouders zoal en zijn hierin sociaal-demografische verschillen?
 In hoeverre hebben ouders vragen en zorgen rondom de verzorging en opvoeding van hun kind en andere ouderschapstaken en welke vragen zijn dat?
 Wat hebben ouders nodig van verschillende actoren uit hun (in)formele netwerk om hun ouderschap goed gestalte te kunnen geven?
- b Hoe ervaren ouders de beschikbaarheid van het informele netwerk bij het ouderschap en zijn hierin sociaal-demografische verschillen?
 Daarbij gaan we in op hoe het netwerk van ouders eruit ziet (qua aard en omvang), hoe frequent het contact met verschillende personen uit hun informele netwerk is en hoe tevreden ze daarmee zijn.
 Ook gaan we na in hoeverre ouders een beroep denken te kunnen doen op hun informele netwerk als zij vragen, zorgen of problemen hebben rondom het ouderschap.
- c Welke opvattingen en houdingen hebben ouders ten aanzien van (het vragen van) hulp van het informele en formele sociale netwerk bij het ouderschap en zijn hierin sociaal-demografische verschillen? In hoeverre helpen ouders zelf anderen? Hoe is de houding van ouders tegenover het vragen van hulp aan hun sociale netwerken bij de verzorging en opvoeding van het kind en andere ouderschapstaken? Daarbij gaan we in op achterliggende factoren als opvattingen over wederkerigheid.
- d Welke mechanismen spelen een rol bij het gebruik van hulp van het vanzelfsprekende formele netwerk en het niet vanzelfsprekende formele netwerk?
 In hoeverre spelen de behoefte aan hulp, beschikbaarheid van het informele netwerk en houdingen en opvattingen over hulp bij het ouderschap een rol om niet (alleen) informele hulp maar (ook) vanzelfsprekende formele hulp te (willen) zoeken, zoals van professionals op school of het CJG, of niet-vanzelfsprekende formele hulp, bijvoorbeeld jeugdhulp via een psychologenpraktijk? Daarbij gaan we ook in op de vraag hoe de steun van informele, vanzelfsprekende formele en niet-vanzelfsprekende formele netwerken zich tot elkaar (kunnen) verhouden.

- e Welke rol kan hulp van het informele netwerk spelen als er niet-vanzelfsprekende formele hulp in beeld komt?
Deelvragen hierbij zijn: Welke rol kan het informele netwerk hebben bij de toeleiding naar niet-vanzelfsprekende formele hulp? Op welke manieren kan hulp van het informele netwerk ondersteunend of aanvullend zijn naast niet-vanzelfsprekende formele hulp?
- 3 *Hoe tevreden zijn ouders met de hoeveelheid hulp van hun netwerk en wat zijn voor hen de opbrengsten van de hulp?*
- a In hoeverre zijn ouders tevreden met de hoeveelheid informele hulp, en welke rol speelt daarbij de (soort) hulp die ouders vanuit hun informele netwerk ontvangen? Zijn er sociale verschillen in die tevredenheid? Welke hulp missen ouders, en wat betekent dat voor hen?
 - b Wat zijn de opbrengsten van de hulp vanuit het informele en vanzelfsprekende formele netwerk voor ouders? In hoeverre is er een samenhang tussen het ontvangen van hulp vanuit deze netwerken en het welbevinden van ouders en de opvoeding? Hebben ouders minder stress, een hogere mate van levenstevredenheid en meer vertrouwen in zichzelf en de opvoeding als ze hulp krijgen van deze netwerken? Welke functies kan de steun voor ouders hebben, welke negatieve opbrengsten kunnen ouders ervaren, en onder welke condities kunnen deze optreden?

1.5 Aanpak en dit rapport

Om meer zicht te krijgen op de mate waarin ouders steun ontvangen van hun informele en vanzelfsprekende formele sociale netwerk en om inzicht te krijgen in de mechanismen die hierachter schuil kunnen gaan (en ook achter de keuze voor intensievere vormen van formele steun), is er mixed methods-onderzoek gedaan. Hiertoe zijn allereerst secundaire (beschrijvende en verklarende) analyses in STATA uitgevoerd op kwantitatieve data van drie bestaande surveys (alle uit 2017). Om te corrigeren voor selectiviteit in de respons is bij alle analyses gebruikgemaakt van weegfactoren (zie voor de weging bij twee surveys bijlage A bij dit rapport op www.scp.nl en voor de andere survey Coumans et al. 2018). Daarnaast zijn er eind 2019, dus nog voor de coronapandemie, kwalitatieve diepte-interviews gehouden met ouders van thuiswonende kinderen (van 0-17 jaar). In de beschouwing (S.3) reflecteren we op de mogelijke gevolgen van de coronacrisis op de behoefte aan en het gebruik van hulp van sociale netwerken bij het ouderschap.

De kwantitatieve en kwalitatieve data zijn deels parallel en deels sequentieel geanalyseerd. Parallel geanalyseerd werd wanneer het thema's betrof die in de surveys niet of nauwelijks aan de orde kwamen, zoals bepaalde vormen van steun (bv. normatieve steun en sociale steun ter ontspanning) en mechanismen die werken bij het ontvangen van steun van informele en formele netwerken (bv. fysieke nabijheid tot netwerkleden). Sequentieel geanalyseerd werd om uitkomsten van de kwantitatieve analyses beter te kunnen duiden, zoals de

vraag waarom sommige ouders bij de opvoeding en andere ouderschapstaken liever hulp van professionals dan van hun informele netwerk willen. De interviewdata zijn thematisch geanalyseerd (zie Jansen 2011) met behulp van ATLAS.ti8. Twee van de drie auteurs hebben de interviews gecodeerd. Vier van de dertig interviews zijn door beide codeurs gecodeerd, aanvankelijk deels deductief, met codes die op theorie gebaseerd zijn, maar ook op basis van een meer inductieve, open codering. Hierna zijn zij tot consensus gekomen over de definitieve codeboom, die vervolgens is toegepast om de rest van de interviews te coderen.

1.5.1 Surveys

De drie surveys bestaan uit het onderzoek ten behoeve van de eerste evaluatie van de Jeugdwet (EJOO'17, Friele et al. 2018), het meeste recente kinderopvangonderzoek *Kijk op kinderopvang* (Kok'17, Roeters en Bucx 2018) en de derde rapportage sociaal domein (SDI'17, Pommer et al. 2018). In deze surveys zitten gezinnen die al dan niet jeugdhulp of andere gemeentelijke voorzieningen gebruiken (bv. een Wmo-thuisvoorziening) en ouders van jonge kinderen (baby's en 4-jarigen) die al dan niet gebruikmaken van kinderopvangvoorzieningen of andere betaalde voorzieningen (zie ook kader 1.1). In de betreffende vragenlijsten zijn verschillende items over sociale netwerken opgenomen. In de *Overall rapportage sociaal domein 2017* is gerapporteerd over sociale netwerken van verschillende types huishoudens (Pommer en Boelhouwer 2017), maar niet specifiek over gezinnen met thuiswonende kinderen.⁶ Een voordeel van het werken met deze surveys is dat er een beeld geschetst kan worden van steun van (in)formele sociale netwerken van ouders in het algemeen, maar ook van specifieke groepen ouders, zoals ouders van kinderen van verschillende leeftijden en ouders van gezinnen die jeugdhulp of meerdere gemeentelijke voorzieningen gebruiken. Een nadeel van bestaande databestanden is dat deze met een ander doel zijn opgezet en dat er heel beperkt is gevraagd naar het ontvangen van steun van sociale netwerken en achterliggende mechanismen. De kwantitatieve data zijn zowel beschrijvend (kruistabellen) als verklarend geanalyseerd (met multivariate lineaire en logistische regressieanalyses). Om een indruk te geven van de effectgroottes zijn bij de multivariate analyses ook dominantieanalyses toegepast, waarbij per variabele berekend is hoeveel variantie van de betreffende uitkomstmaat deze variabele verklaart.

Kader 1.1 Informatie over de gebruikte surveys

EJOO'17: Evaluatie Jeugdwet Onderzoek onder Ouders

Voor de eerste evaluatie van de Jeugdwet (Friele et al. 2018) is in het voorjaar van 2017 een survey gehouden onder ouders van kinderen in de leeftijd van 1,5 tot en met 18 jaar. Ervaringen met en opvattingen over (eventuele problemen met) de toegankelijkheid van jeugdhulp stonden hierin centraal, maar in dit verband werd ook gevraagd naar ervaringen van ouders met meer preventieve voorzieningen en hun ervaringen met de ondersteunende rol van hun informele netwerk. Met het oog op dit laatste thema zijn de gegevens van dit survey voor het huidige rapport gebruikt.

In totaal deden 938 ouders aan dit survey mee. De meeste ouders (687, de zogenoemde cliënten) ontvingen enige vorm van jeugdhulp⁷, maar ook ouders die geen gebruik maakten van jeugdhulp (251, de zogenoemde niet-clieënten) deden mee. In het huidige rapport kijken we vooral naar de ervaringen van deze laatste groep (niet-clieënten) maar ook de informatie van de cliënten zal worden gebruikt (in hoofdstuk 6).

De respons in dit onderzoek was over het geheel genomen bijna 19%. Met name de respons onder de cliënten was laag, variërend van 16 tot 21%; de respons onder de niet-clieënten lag iets hoger, namelijk 25%. Aangezien een lage respons de kans vergroot op afwijkingen van de populatie, moeten we – met name wat de groep cliënten betreft – voorzichtig zijn met het doen van uitspraken over de populatie. Zie voor meer informatie over de steekproef, dataverzameling en representativiteit van dit onderzoek bijlage A.2 bij dit rapport op www.scp.nl.

Kok'17: Kijk op kinderopvang

Voor het rapport *Kijk op kinderopvang* (Roeters en Bucx 2018) is in de zomer van 2017 een survey gehouden onder twee groepen ouders: ouders van baby's (in de leeftijd van 0,5 tot 1,5 jaar) en ouders van kleuters (in de leeftijd van 4,5 tot 5,5 jaar) die al dan niet opvang gebruiken. Ouders is in dit onderzoek gevraagd aan te geven hoe zij denken over kinderopvang en wat hun ervaringen ermee zijn. Ook is nagegaan van welke andere betaalde diensten ouders gebruikmaken, welke informele vormen van opvang deze ouders gebruiken, en ook op welke andere manieren het informele netwerk ondersteuning voor hen biedt. Met het oog op dit laatste thema zijn de gegevens van dit survey voor het huidige rapport gebruikt.

Ruim 1800 ouders hebben de vragenlijst ingevuld (24% van de benaderde ouders). Meer gedetailleerde informatie over de steekproef, dataverzameling en representativiteit van dit onderzoek is te vinden in bijlage A.1 bij dit rapport op www.scp.nl.

SDI'17: Overall rapportage sociaal domein 2017

Voor de *Overall Rapportage Sociaal Domein 2017* (Pommer et al. 2018) is van mei tot en met september 2017 een *mixed mode design*-survey (web + telefoon + face-to-face) uitgevoerd onder 5227 inwoners van Nederland van 18 jaar en ouder (49,2% van de benaderde respondenten). Het betreft de derde overall rapportage van de monitoring die sinds de decentralisaties in het sociaal domein inzicht moet bieden in het functioneren van het stelsel, om aan te kunnen geven hoe burgers ervoor staan in het sociaal domein. De doelpopulatie betreft vijf groepen: personen met alleen participatievoorzieningen, personen met alleen jeugdzorgvoorzieningen, personen met alleen Wmo-thuisvoorzieningen, personen die meerdere gemeentelijke voorzieningen gebruiken en personen die geen gemeentelijke voorzieningen gebruiken. Voor de huidige studie zijn van de respondenten ouders van gezinnen met thuiswonende minderjarige kinderen geselecteerd (n = 1431), bestaande uit een groep ouders die geen gemeentelijke voorzieningen gebruikt (n = 259), een groep die alleen jeugdhulp gebruikt (n = 854), en een groep ouders die meerdere gemeentelijke voorzieningen gebruikt (n = 318). Onder deze laatste groep vallen bijvoorbeeld ouders die zelf een Wmo-thuisvoorziening plus een andere voorziening gebruiken, of bijvoorbeeld ouders van huishoudens waarin naast jeugdhulp ook gebruik wordt gemaakt van voorzieningen uit de Participatiewet of de Wmo 2015.

Respondenten is onder andere gevraagd naar hun kwetsbaarheid (gebrek aan hulpbronnen), problemen met redzaamheid, probleemcumulatie, feitelijke (bv. gezondheid, woonsituatie) en ervaren kwaliteit van leven (bv. levenstevredenheid), hoe zij hun problemen oplossen en welke rol sociale netwerken en gemeentelijke voorzieningen daarin spelen. Voor onderhavig rapport zijn gegevens van dit survey met betrekking tot de behoefte aan, beschikbaarheid van en het gebruik

van hulp van (in)formele sociale netwerken gebruikt, alsmede enkele uitkomstmaten als levens-
tevredenheid.

Voor meer informatie over de steekproef, dataverzameling en representativiteit van dit onder-
zoek, zie Coumans et al. (2018).

1.5.2 Kwalitatieve interviews

Met diepte-interviews zijn we naast het gebruik van hulp van (in)formele netwerken dieper ingegaan op de behoefte van ouders aan steun bij het ouderschap en op mechanismen die ervoor zorgen dat ouders al dan niet een beroep doen op hun informele en vanzelfsprekende formele netwerk, de tevredenheid met de steun en mogelijke negatieve effecten van steun. Ook zijn we dieper ingegaan op de vraag wanneer ouders niet-vanzelfsprekende formele hulp zouden (willen) gebruiken. Hiermee wilden we meer zicht krijgen op de rol van sociale netwerken bij zowel dagelijkse vragen en besommeringen van ouders als gezins- en opvoedingsproblemen (zie voor een overzicht van de onderzoeksvragen en de databestanden die daar (deels) een antwoord op kunnen geven tabel 1.1). In totaal is met dertig verschillende ouders een diepte-interview gehouden van ongeveer een à anderhalf uur over hun sociale netwerk en de betekenis daarvan bij het ouderschap (zie voor de opzet en procedure kader 1.2).

Tabel 1.1

Overzicht gebruikte databestanden per onderzoeksvraag

1	gebruik van verschillende vormen van steun (a) van verschillende personen van het informele sociale netwerk (b) en van het vanzelfsprekende formele netwerk en andere hulpbronnen bij ouderschap (c)	EJ00'17, Kok'17, sDI'17 en kwalitatieve interviews
2	mechanismen bij (in)formeel hulpgebruik rondom ouderschap	
a	behoefte aan steun van het informele sociale netwerk bij het ouderschap	EJ00'17, Kok'17 en sDI'17 en kwalitatieve interviews
b	beschikbaarheid informele sociale netwerk	EJ00'17, sDI'17 en kwalitatieve interviews
c	opvattingen/houdingen van ouders ten aanzien van hulp uit het informele en formele sociale netwerk, en zelf helpen	EJ00'17, Kok'17, sDI'17 en kwalitatieve interviews
d	mechanismen bij formeel hulpgebruik	EJ00'17, sDI'17 en kwalitatieve interviews
e	rol informeel netwerk naast formele hulp	Kwalitatieve interviews
3	Tevredenheid met steun informele en vanzelfsprekende formele netwerk en relatie steun met welbevinden ouders en opvoeding	EJ00'17, Kok'17, sDI'17 en kwalitatieve interviews

Kader 1.2 Opzet en procedure kwalitatieve interviews

De diepte-interviews zijn uitgevoerd door twee van de auteurs van het onderhavige rapport en vonden plaats bij de ouder thuis. Per gezin is met één ouder individueel gesproken in (waar mogelijk) een rustige kamer van hun huis. Als vergoeding voor hun deelname kregen de ouders 50 euro. Voor de werving van de ouders is een selectiebureau ingeschakeld (dat met een panel werkt). Er is een doelgerichte samplingmethode gebruikt (kwalitatieve variant van quotasampling, Jansen 2011). We hebben ouders van gezinnen geselecteerd die op papier geen formele hulp gebruiken ($n = 20$, hiervan bleken negen gezinnen eerder wel in aanraking geweest met jeugdhulp) en ouders van gezinnen waarvan bekend was dat ze wel (enige vorm van) jeugdhulp gebruiken ($n = 10$) (zie voor een overzicht van de respondenten tabel 1.2). Getracht is de verscheidenheid van de onderzoekspopulatie zo goed mogelijk te dekken door te selecteren op geslacht en opleidingsniveau van de ouders en leeftijd van de kinderen, waarbij een evenredige verdeling is nagestreefd. Vanuit eerder onderzoek is bekend dat deze kenmerken samenhangen met de behoefte aan en het ontvangen van (in)formele steun (Doorten en Bucx 2011). Ook is gestreefd naar een geografische spreiding van de respondenten. Zij woonden binnen een straal van ongeveer anderhalf uur reizen rondom Den Haag, in zowel stedelijke als rurale gebieden.

Uiteindelijk hebben dertien vaders en zeventien moeders meegedaan aan de interviews en wat de leeftijd van de kinderen betreft zestien ouders van jongere kinderen (0-9 jaar) en veertien ouders van tieners van 10-17 jaar⁸. Ouders die hbo of wo hebben voltooid beschouwen we als hoog opgeleid (vijftien ouders), de andere ouders (t/m mbo4) als gemiddeld/laag opgeleid (ook vijftien ouders) (zie tabel 2). Er is niet geselecteerd op gezinsvorm en migratieachtergrond. Van de ouders zijn 26 ouders gehuwd of samenwonend, vier ouders zijn gescheiden of alleenstaand. Twee ouders hebben een migratieachtergrond.

Procedure interviews

Voordat we de ouders in de interviews vragen stelden over hun sociale netwerk met behulp van een topiclijst, hebben we het onderzoek kort toegelicht en de respondenten verwezen naar de brief die zij eerder ontvingen (zie bijlage B op www.scp.nl voor de brief en de topiclijsten). Ook zijn vooraf twee proefinterviews gehouden met twee collega's van de interviewers (een met jonge kinderen en een met oudere kinderen) om de topiclijst en aanvullende elicitatietechnieken (het faciliteren van de dialoog door middel van bijvoorbeeld een ecogram⁹) te toetsen.

Tijdens de interviews werd aan de respondenten verteld dat ouders het grootbrengen van hun kinderen en het draaiende houden van hun gezin meestal niet alleen doen, maar dat er vaak ook hulp is van andere mensen buiten hun gezin. We gaven voorbeelden van personen uit het informele en formele netwerk en noemden dat deze mensen hen mogelijk kunnen helpen bij de opvoeding als ook bij andere dingen waar ze als ouder tegenaan lopen, bijvoorbeeld de afstemming van werk- en huishoudelijke taken. Daarna is de ouders eerst gevraagd naar hun gezinssituatie en wat ze leuk vinden om met de kinderen te doen, om vervolgens te vragen wie belangrijke personen voor hen als ouder zijn, van wie zij regelmatig hulp krijgen en met wie zij over de opvoeding praten. Deze personen zijn in een ecogram getekend (om het overzicht voor de respondent en interviewer te behouden); per persoon gaven de ouders aan waarmee hij of zij hen helpt bij het ouderschap. Als de ouders moeite hadden om mensen te noemen of weinig mensen naar voren brachten, lieten we gekleurde kaartjes zien met verschillende actoren erop (zoals collega's, andere ouders van school e.d.) en vroegen of 'daar nog iemand tussen zat'. Dit was een hulpmiddel om zo veel mogelijk over het netwerk van de respondenten te weten te komen. Daarna kwam ook aan de orde of ouders hulp krijgen die ze niet fijn vinden en of ze hulp missen. Bij de ouders met jeugdhulp hanteerden we eenzelfde volgorde en kwamen de ervaringen met de formele hulp pas

vrij laat in het gesprek aan de orde. Er is dus een soort zandlopermodel gehanteerd bij de bevraging, van vrij algemene en positieve onderwerpen naar meer specifieke en gevoelige thema's, om weer algemeen te eindigen. Dat hielp om het vertrouwen bij de respondenten te winnen en openheid te creëren. Van de interviews zijn met toestemming van de respondenten geluidsopnames gemaakt die (anoniem) getranscribeerd zijn.

Tabel 1.2

Overzicht van de 30 geïnterviewde ouders naar geslacht, opleidingsniveau, leeftijd kind en al dan niet jeugdhulpgebruik, 2019 (in absolute aantallen)

		moeders		vaders		totaal zonder en met jeugd- hulp naar leeftijd kinderen	totaal jongere en oudere kinderen
		laag/ gemiddeld opgeleid	hoog opgeleid	laag/ gemiddeld opgeleid	hoog opgeleid		
jongere kinderen, ≤ 9 jaar	zonder jeugdhulp	1	4	3	1	9	16
	met jeugdhulp	2	1	2	2	7	
oudere kinderen, ≥ 10 jaar	zonder jeugdhulp	5	2	1	3	11	14
	met jeugdhulp	1	1	0	1	3	
totaal laag/gemiddeld en hoog opgeleid naar geslacht ouder		9	8	6	7		
totaal moeders en vaders		17		13			30

1.5.3 Opbouw rapport

In hoofdstuk 5 vatten we de resultaten van de studie samen (S.1) gevolgd door een beschouwing (S.2) waarin we ingaan op hoe aannames in het jeugdbeleid zich verhouden tot onze bevindingen en een naschrift (S.3) over mogelijke gevolgen van corona op steun van sociale netwerken aan ouders.

In hoofdstuk 2 behandelen we onderzoeksvragen 1a en 1b en beschrijven we van wie ouders hulp krijgen bij het ouderschap van hun informele netwerk en wat voor soort hulp dat is. In hoofdstuk 3 kijken we ook naar de eerste onderzoeksvraag (1c); naar hulp vanuit

het vanzelfsprekende formele netwerk, andere bronnen van hulp (internet, tv, boeken) en hulp van betaalde diensten.

Hoofdstuk 4 gaat over mechanismen bij informeel hulpgebruik. Hierbij onderscheiden we de behoefte aan hulp, de beschikbaarheid van het netwerk, de opvattingen en houdingen van ouders ten aanzien van hulpvragen en zelf hulp bieden als potentiële mechanismen (onderzoeksvraag 2a t/m 2c). In hoofdstuk 5 besteden we aandacht aan de derde onderzoeksvraag; hoe tevreden zijn ouders met de informele en vanzelfsprekende formele steun bij hun ouderschap en wat zijn voor hen de opbrengsten? In hoofdstuk 6 gaan we in op mechanismen die een rol spelen bij het gebruik van vanzelfsprekende en niet-vanzelfsprekende vormen van formele hulp bij het ouderschap, de verhouding tussen formele en informele netwerken en de rol van het informele netwerk naast niet-vanzelfsprekende formele hulp (onderzoeksvragen 2d en 2e).

Noten

- 1 Volgens Bronfenbrenners ecologische systeemtheorie (Bronfenbrenner 1995) bestaat de omgeving van ouders (en kinderen) uit geneste systemen, elk systeem is ingebed in het volgende. Het plaatje laat het microsysteem van ouders zien, dit bevat verschillende settings (informele netwerk, meer formele netwerk) waar ouders van deel uitmaken die van directe invloed kunnen zijn op hun ervaringen (via interacties en relaties met personen uit deze netwerken). Dit microsysteem is ingebed in respectievelijk het mesosysteem, exosysteem en macrosysteem (niet getoond in het figuur). Onder dat laatste vallen bijvoorbeeld overheidsbeleid en heersende opvattingen in de maatschappij. Die hebben vaak meer indirect invloed op ouders.
- 2 Mechanismen zijn leidende principes. In dit rapport gebruiken we de termen factoren bij en voorspelers van hulpgebruik als synoniem van mechanismen bij hulpgebruik.
- 3 Hiermee willen we inzicht geven in mogelijke processen, het is niet de bedoeling om het model te toetsen.
- 4 We richten ons vooral op incidenteel oppassen maar ook op structurele opvang (van bv. (schoon)ouders) in het kader van het werk. Voor een uitgebreide publicatie over structurele opvang zie Roeters en Bucx (2018).
- 5 Materiële en financiële hulp zullen waarschijnlijk vooral door het informele netwerk gegeven worden.
- 6 Behalve bij de respondenten die een Jeugdwetvoorziening gebruiken, dit zijn wel gezinnen met kinderen.
- 7 De groep gezinnen in het Jeugdwetonderzoek die jeugdhulp gebruiken, is niet representatief voor de gezinnen met jeugdhulp; de gezinnen waarin sprake is van ambulante hulp uit lokale teams of hulp met verblijf zijn oververtegenwoordigd in de steekproef.
- 8 Als er meerdere kinderen in het gezin zijn, is uitgegaan van de leeftijd van het oudste kind.
- 9 Een ecogram is een schema van het sociaal netwerk van een persoon waarbij de geïnterviewde zelf met zijn/haar naam in het midden in een cirkel geplaatst wordt. Daaromheen komen cirkels met namen te staan van de personen waarmee de geïnterviewde een belangrijke verbinding heeft op het gebied van het ouderschap. Een ecogram wordt vaak in de zorg gebruikt, zie bijvoorbeeld www.zorgvoorbeter.nl of www.kennispleingehandicaptensector.nl. Zie ook Yasui (2015) over de techniek van ecogrammen.

2 Gebruik van informele steun bij het ouderschap

In dit hoofdstuk onderzoeken we welke vormen van steun ouders vanuit hun informele netwerk krijgen bij de opvoeding en andere ouderschapstaken en door wie die hulp wordt geboden en of hierin sociaal-demografische verschillen zijn. Vijf soorten hulp staan centraal (zie ook hoofdstuk 1): praktische hulp, normatieve steun (voorbeeldfunctie), sociale steun ter ontspanning, een luisterend oor en advies. Bij een luisterend oor gaat het om emotionele hulp; het stoom kunnen afblazen bij iemand die daar voor openstaat, actief luistert en ontvangstbevestiging geeft. Ook het uitwisselen van ervaringen valt eronder. Met ‘advies’ bedoelen we het krijgen van informatie, tips en feedback (waaronder ook het signaleren en benoemen van problemen) (vgl. Doorten en Bucx 2011: 182; Kesselring et al. 2012).

Om een beeld te krijgen van de steun die ouders ontvangen bij het ouderschap, maken we gebruik van informatie uit diverse databronnen; data van drie bestaande surveys en ook van kwalitatieve data uit recente interviews met dertig ouders (zie ook hoofdstuk 1). Per onderwerp bespreken we eerst de gegevens van de surveys en vullen deze kort aan met data uit de interviews. Thema's die in de surveys niet aan bod zijn gekomen belichten we uitgebreider met de gegevens van de interviews; praktische hulp in de vorm van financiële en materiële steun, normatieve steun en sociale steun ter ontspanning.

2.1 Luisterend oor, advies en praktische hulp

In het Jeugdwetonderzoek (EJOO-onderzoek, Bucx et al. 2018, zie hoofdstuk 1) is de ouders gevraagd of zij het afgelopen halfjaar hulp hebben gehad van personen van hun informele netwerk rondom het opgroeien en opvoeden van hun kind(eren) en welke hulp dit is: praktische hulp, een luisterend oor, advies of andere hulp. Ongeveer twee derde van deze ouders zegt het afgelopen halfjaar enige vorm van steun te hebben gehad van hun informele netwerk; ongeveer een derde zegt van niemand steun te hebben ontvangen (tabel 2.1).

De eigen (schoon)ouders staan op de eerste plaats van personen van wie ouders hulp krijgen; ongeveer de helft van de ouders zegt enige steun te hebben ontvangen van eigen ouders en schoonouders. Andere familieleden zoals broers en zussen vormen ook vaak een bron van steun; ruim een derde van de ouders geeft aan van deze personen hulp te hebben ontvangen. Ongeveer een even groot aandeel van de ouders zegt hulp te hebben gekregen van vrienden en kennissen, en nog eens een op de negen ouders heeft hulp gekregen van burens.

Aan de ouders die enige hulp hebben ontvangen, hebben we gevraagd om wat voor soort hulp het ging. Ouders ontvangen vaak praktische of instrumentele hulp: ongeveer de helft van de ouders ontvangt hulp bij de verzorging van hun kind of met oppassen, ongeveer een derde ontvangt hulp bij vervoer. Ruim vier op de tien ouders vinden een luisterend oor

bij familie, vrienden of buren, en bijna een derde wordt geholpen met advies bij de opvoeding.

Tabel 2.1

Gebruik van informele hulp, ouders van kinderen tot en met 18 jaar, 2017 (in procenten)^a

hulp van ^b :	
(schoon)ouders	48
andere familieleden	35
vrienden en kennissen	39
buren	11
andere personen	8
niemand	36
soort hulp ^c	
praktische hulp:	
oppassen/verzorgen	47
vervoer (bv. naar clubs of school)	28
klusjes	13
een luisterend oor	44
advies bij de opvoeding	30
anders	4

a Ouders/gezinnen zonder jeugdhulp; n = 235.

b Aan respondenten is de volgende vraag voorgelegd: 'Nu volgen er nog enkele vragen over uw persoonlijke netwerk: familie, vrienden, kennissen en buren. We willen graag van u weten of u hulp van hen krijgt bij het opgroeien en/of de opvoeding van uw kind(eren). Dan kan het gaan om bv. oppassen of vervoer, het uitwisselen van tips of adviezen, of het bespreken van vragen, zorgen of problemen die zich voordoen bij het opgroeien en/of de opvoeding van uw kind(eren). Van welke van de onderstaande personen heeft u in het afgelopen half jaar hulp gehad bij de opvoeding van uw kind(eren)?'

c Aan respondenten is de volgende (algemene) vraag voorgelegd (niet uitgesplitst naar netwerklid): 'Waarmee helpen/hielpen deze mensen?' Respondenten die op de voorgaande vraag hadden geantwoord dat zij van niemand hulp hebben gehad, hebben deze vraag niet gekregen; in plaats daarvan is aangenomen dat zij deze hulp niet hebben gehad.

Bron: SCP/CBS/Nivel (EJ00'17), gewogen gegevens

Bij de interviews vertellen alle ouders dat zij wel eens met familie, vrienden, kennissen en buurtgenoten spreken over het ouderschap en de opvoeding van hun kinderen. Zij ontvangen van hen vaak zowel een luisterend oor als advies. Dat lijkt in tegenspraak met de gegevens van tabel 2.1, waarin een minderheid van de ouders deze hulp zegt te ontvangen. Een verklaring kan zijn dat de vraag naar hulp in de interviews heel ruim gesteld is, het ging niet alleen om hulp bij het opgroeien en opvoeden van het kind, maar om hulp bij allerlei ouderschapstaken. De interviews boden ouders dus meer ruimte om uit te leggen welke steun zij ontvangen in de interactie met anderen uit hun informele netwerk. Behalve van vrienden, familie, kennissen en buren ondervinden veel geïnterviewde ouders ook steun

van naaste collega's waarmee ze praten over de zorg en opvoeding van hun kinderen. Er wordt over en weer informatie en advies uitgewisseld en het gaat soms ook om emotionele steun. Een vader legt uit dat hij zijn collega's eerder advies of tips vraagt dan zijn ouders omdat collega's '[...] dichterbij [staan] op een of andere manier omdat je elke dag samenwerkt en je ouders zijn toch wat ouderwets' (vader van vier kinderen tussen 0 en 17 jaar). Een moeder die op een basisschool werkt, zegt zich emotioneel gesteund te voelen door haar collega's:

Mijn collega's die zijn gewoon heel erg meedenkend, lief, weten dat ik soms in moeilijke situaties zit en gaan wat dat betreft goed met mij om en ook het feit als ik soms iets met [mijn kind] heb, ik heb [mijn kind] twee keer naar mijn werk moeten meenemen, er wordt voor hem gebeden, ze zijn gewoon erg betrokken en betrokkenheid is fijn, voel je je gesteund. (moeder van een kind van 1 jaar)

In de interviews valt verder op dat ouders niet altijd expliciet om advies vragen van hun informele netwerk en dat ook vaak niet expliciet krijgen. Ouders doen soms terloops lessen op uit de gesprekken die ze hebben met anderen over opvoeden. Tijdens de gesprekken destilleren ze voor hen bruikbare informatie, 'advies' zit dan verpakt in het uitwisselen van ervaringen:

Je vertelt aan elkaar natuurlijk hoe het gaat met je kinderen en als je ziet dat er problemen zijn, bevestiging van: oh, dat heb jij zeker ook dat hij of zij... zoals het uitkomt. Dat is het meer dan dat je echte vragen neerlegt. Maar [...] als je het erover hebt komen er ook wel oplossingen uit. Dus er zit altijd wel een stukje ondersteuning in die zin in, dat je daar wat aan hebt. (vader van twee kinderen van 14 en 16 jaar)

In het circuit van formele hulpverleners en professionals zijn de adviezen overigens (logischerwijs) wel vaker expliciet en uitdrukkelijk gevraagd, hierover rapporteren we in de hoofdstukken 3 en 6.

Wat betreft praktische hulp zijn in de interviews naast oppassen, vervoer en klusjes meer vormen van praktische ondersteuning ter sprake gekomen die ouders vanuit het informele netwerk ontvangen dan onderzocht bij het Jeugdwetonderzoek, waaronder financiële ondersteuning, huishoudelijke hulp en op het huis of op huisdieren passen. In overeenstemming met tabel 2.1 is van alle vormen van praktische (in)formele hulp, 'oppas' het meest frequent genoemd. Alle geïnterviewde ouders ontvingen ten tijde van het interview of in het verleden steun in de vorm van oppashulp vanuit het informele netwerk. Die hulp varieert van een enkele keer logeren (bij opa's en oma's, andere familie of vrienden) of incidenteel enkele uren tot een of enkele dagen per week oppassen volgens een vast patroon.

In een aanzienlijk deel van de interviews zeggen ouders ook huishoudelijke hulp en hulp bij vervoer (van of naar school, clubjes, hulpverleners) te ontvangen via het informele netwerk. Daarnaast vertelt een deel van de ouders in de interviews dat zij vanuit het netwerk mensen hebben aangewezen waar hun kinderen terecht kunnen wanneer de ouders onverwacht om een of andere reden even niet beschikbaar zijn ('achtervang'), zoals de burens, die

in geval van nood kunnen dienen als opvang of die een extra huissleutel in bewaring hebben.

2.1.1 Praktische hulp: financiële of materiële ondersteuning

Een vorm van praktische ondersteuning van het informele netwerk waarnaar niet in het kwantitatieve onderzoek is gevraagd maar die wel regelmatig in de interviews aan bod komt, is *financiële of materiële ondersteuning*. Het gaat om het ontvangen van geld, maar ook om steun in natura, zoals bijvoorbeeld speelgoed of kleding voor de kinderen (zowel incidenteel als periodiek). Uit enkele interviews blijkt dat er een ruilelement of wederkerigheid zit in de materiële ondersteuning (zie ook hoofdstuk 4). Een respondent vertelde bijvoorbeeld dat hij een bevriend stel in ruil voor siervissen een kraampakket gaf ‘met wat babyflesjes, dus ja, over en weer want dan help je mekaar toch een beetje uit de brand zeg maar’ (vader van vier kinderen tussen 0 en 17 jaar). Enkele respondenten ontvangen vanuit hun netwerk ook advies over financiën of grotere uitgaven, zoals verbouwen of verhuizen. Wanneer we inzoomen op de passages over financiën rond ouderschap zien we dat respondenten vooral financiële hulp ontvangen binnen de kring van naaste familie (ouders, schoonouders, broers en zussen). Vooral de eigen (schoon)ouders springen financieel wel eens bij, soms omdat zij dat gewoon fijn vinden of soms omdat de respondenten krap bij kas zitten. Dat laatste kan in verschillende levensfasen en bij bepaalde gebeurtenissen voorkomen, zoals vlak na een scheiding of een verhuizing:

Het komt gelukkig niet zo vaak voor, maar het was vooral toen we hier kwamen wonen, had je even wat meer geld nodig voor, voor de tuin en om te settelen. En dan komt pa opdraven en dan leent die wat geld en dat mag je dan meestal wel terugbetalen, maar uiteindelijk hoeft dat dan meestal ook weer niet. Je kent dat wel. [...] Goeie pa en ma. [...].
(vader van een kind van 17 jaar)

Buiten ouders en schoonouders zijn ook broers en zussen en vrienden in beeld bij financiële ondersteuning. Een alleenstaande moeder (van een kind van 11 jaar) vertelde bijvoorbeeld dat ze weinig geld heeft voor ontspanning, zoals reizen en lidmaatschap van clubs. Enkele jaren geleden heeft ze wel een festivalreis gemaakt. Dat was mogelijk doordat een vriendin het bedrag voor de reis kon voorschieten en zij het ‘rustig in m’n eigen tempo aan haar terug kon geven’.

2.1.2 Ouders van jongere kinderen ontvangen vaker informele hulp

Niet alle ouders ontvangen even vaak steun vanuit hun netwerk bij de opvoeding en andere ouderschapstaken. In hoeverre ouders steun krijgen, hangt onder andere af van de leeftijd van de kinderen, zo blijkt uit aanvullende analyses van het Jeugdwetonderzoek (zie tabellen C.1 en C.2 in bijlage C op www.scp.nl). Als kinderen jonger zijn, is de kans groter dat ouders steun krijgen vanuit hun netwerk, met name van eigen ouders en schoonouders. Ouders van jongere kinderen krijgen namelijk ruim twee keer zo vaak hulp met oppassen als ouders van oudere kinderen (64% tegenover 27%). Ouders met jongere kinderen krijgen ook wat vaker advies bij de opvoeding (36% versus 23%), al is dit verschil in de biva-

riate analyses (tabel C.2 in bijlage C) net niet statistisch significant. In latere multivariate analyses (zie tabel 4.8 in hoofdstuk 4), waarin we controleren voor andere kenmerken, blijkt dit verschil wel significant.

Het informele netwerk lijkt dus een grotere rol in jonge gezinnen te spelen dan in gezinnen met oudere kinderen. Dat lijkt ook logisch: wanneer kinderen jong zijn, kunnen ouders praktische hulp van hun netwerk goed gebruiken, bijvoorbeeld bij het vervoer van kinderen (brengen en halen van kinderopvang of school) of oppassen. Oudere kinderen zijn ten slotte zelfstandiger en kunnen vaker zelf naar school fietsen of alleen thuis zijn. Dat ouders van jongere kinderen ook wat vaker advies krijgen bij de opvoeding dan ouders van oudere kinderen, zou ermee te maken kunnen hebben dat de opvoedopgaven voor ouders van jonge kinderen relatief nieuw zijn; ouders van oudere kinderen hebben al meer ervaring op kunnen doen en hebben ook al meer gelegenheid gehad om hun kind te leren kennen. Bovendien ontwikkelen jonge kinderen zich sneller, waardoor ouders bij de opvoeding vaker voor nieuwe vraagstukken kunnen komen te staan (Meij en Ince 2013). Het kan ook zijn dat ouders van jonge kinderen meer openstaan voor advies bij de opvoeding dan ouders van oudere kinderen. Ook kan het verschil liggen aan de omvang van het netwerk: ouders van jongere kinderen hebben mogelijk een groter netwerk waarop ze een beroep kunnen doen voor advies (Kalmijn 2012). Later in dit hoofdstuk (in § 2.4) zullen we uitgebreider ingaan op de netwerken van jonge gezinnen.

2.1.3 Hulp bij de opvoeding in het sociaaldomeinonderzoek

Een andere kwantitatieve databron vormt de *Overall Rapportage Sociaal Domein 2017* (Pommer et al. 2018) waaruit ouders met minderjarige kinderen (0-17 jaar) zijn geselecteerd (SDI'17, zie hoofdstuk 1). Aan hen is een minder brede vraag gesteld dan bij het onderzoek naar de evaluatie van de Jeugdwet (EJOO'17), namelijk of zij het afgelopen jaar hulp hebben gehad bij de opvoeding van hun kind(eren) en zo ja van wie die hulp kwam; van welke personen uit het informele en formele netwerk van ouders.

Een kwart van de ouders zegt hulp te hebben gehad bij het opvoeden (niet in tabel). Vergelijkbaar aan het hiervoor genoemde onderzoek kwam de hulp het vaakst van familie; per saldo geeft ongeveer een op de negen ouders aan dat de hulp bij de opvoeding van familieleden kwam en een op de 25 ouders zegt dat de hulp door vrienden, kennissen of burens gegeven werd (tabel 2.2). Dat aandeel ligt veel lager dan het aandeel in het Jeugdwetonderzoek, wat verklaard kan worden door het feit dat de vraag in het sociaaldomeinonderzoek minder breed is; er is alleen naar hulp bij de opvoeding gevraagd en niet naar hulp bij het opgroeien. Bovendien is er geen onderscheid gemaakt in soorten opvoedhulp en werden er ook geen voorbeelden van hulp gegeven. Ook kunnen ouders door de formulering en inbedding van de vraag in het sociaaldomeinonderzoek (in een vragenlijst over beperkingen en hulp bij problemen) een associatie hebben gemaakt met hulp bij opvoedproblemen, waardoor het percentage gebruikers lager uitpakte. Verder blijkt opnieuw dat ouders van jongere kinderen (tot 12 jaar) veel vaker hulp bij de opvoeding van familie hebben gekregen dan ouders van oudere kinderen (12 t/m 17 jaar). Verder geven moeders vaker aan hulp bij de opvoeding van vrienden, kennissen en burens te hebben gekregen dan

vaders. Doordat moeders (nog steeds) meer (dagelijkse) activiteiten met de kinderen ondernemen, ontmoeten zij mogelijk ook eerder andere ouders met wie ze ervaringen en steun kunnen uitwisselen (Portegijs et al. 2018).

Tabel 2.2

Gebruik van informele hulp bij de opvoeding van ouders naar achtergrondkenmerken van ouders en kinderen (0-17 jaar), 2017 (in procenten)^a

	hulp van familieleden	hulp van vrienden, kennissen en buren
totale groep	11	4
geslacht ouder		
man	11	2*
vrouw	11	6
leeftijd oudste kind		
0-3 jaar	20	5
4-11 jaar	14	4
12-17 jaar	4*	3

a De volgende vraag werd voorgelegd: ‘Heeft u in de afgelopen 12 maanden hulp gehad bij de opvoeding van uw kind/één of meer van uw kinderen?’ n = 1431. Bij ja: ‘Van wie kreeg u hulp bij de opvoeding van uw kind(eren). Is dat: familieleden, etc. (meerdere antwoorden mogelijk)’ n = 585. We presenteren alleen de cijfers van de totale groep en van de groepen die van elkaar verschillen. Cijfers met een ster betekenen dat die groep significant verschilt van de groepen zonder ster ($p < 0,05$). Het gebruik van informele hulp verschilt niet afhankelijk van opleiding, migratieachtergrond, inkomen, werksituatie, samenstelling van het gezin en het aantal kinderen.

Bron: SCP/CBS (SDI'17), gewogen gegevens

2.2 Normatieve steun: een voorbeeldfunctie van het netwerk

Ouders leren wat betreft de opvoeding en andere ouderschapstaken niet alleen van adviezen die ze krijgen, maar ook door de kunst af te kijken van andere ouders. In het kwalitatieve onderzoek is expliciet aan de ouders gevraagd of zij een voorbeeld nemen aan andere opvoeders. In de literatuur wordt dit ook wel normatieve steun genoemd; het stellen van gedragsnormen en modellen van gewenst opvoedgedrag (Ince et al. 2018; Kesselring 2016). In een grote meerderheid van de interviews wordt gesproken over leden van het informele netwerk die een positief voorbeeld zijn of waren voor de ondervraagde ouder. In ruim de helft van de interviews is (ook) sprake van een negatief voorbeeld.

2.2.1 De eigen opvoeding als bron

De eigen ouders en schoonouders zijn niet alleen heel belangrijk als het gaat om praktische steun, zoals oppassen. Ze dienen ook als voorbeeld voor het opvoeden en andere ouderschapstaken. Ze worden van alle netwerkleden het meest frequent genoemd als voor-

beeld, zowel in positieve zin als in negatieve zin. Iedere ouder is ook zelf opgegroeid en opgevoed, die ervaringen nemen ouders als vanzelf mee in de manier waarop ze hun eigen kinderen opvoeden: 'Automatisch neem je het meeste over uit je eigen opvoeding natuurlijk', aldus een vader van twee kinderen van 14 en 16 jaar. Uit eerder enquêteonderzoek bleek dat zo'n 60% van de ouders hun kinderen grotendeels hetzelfde opvoedt als ze zelf door hun eigen ouders zijn opgevoed (De Roos en Bucx 2010: 81-82). Verschillende ouders in het kwalitatieve onderzoek noemen specifieke positieve aspecten uit de opvoeding (zoals de striktheid en de regelmaat) maar ook uit de levenswijze van hun ouders en schoonouders (bv. het geloof), ze geven die door aan hun kinderen: '[...] op die manier probeer ik hun ook een beetje groot te brengen, met dezelfde normen en waarden die ik meegekregen heb' (vader van drie kinderen tussen 5 en 9 jaar).

Naast het feit dat mensen positieve aspecten overnemen van de opvoeding of levenswijze van hun ouders, zien ze ook aspecten uit hun eigen opvoeding waar ze minder enthousiast over zijn, en die ze dus bewust niet (willen) overnemen. Zo noemen sommige respondenten bijvoorbeeld dat zij niet zo autoritair en bestraffend willen zijn als hun eigen ouders of dat ze hun kinderen meer aandacht willen geven dan zij zelf van hun vader kregen. Een moeder vertelt zelf in traumabehandeling te zijn omdat '[...] er dingen vroeger gebeurd zijn die niet hadden mogen gebeuren'. Zij werd heel hardhandig opvoed. Die problemen werpen hun schaduw lang vooruit en beïnvloeden het ouderschap. Een van de geïnterviewde ouders vertelt dat ze door de depressies van haar vader lang twijfelde of ze zelf wel een goede ouder kon zijn. Door zijn ziekte kon hij weinig aandacht geven en kon hij weinig hebben:

*Ik miste gewoon een voorbeeld van: Hoe zou ik dan zijn als ouder [...] ik dacht: kan ik een goede ouder zijn want [...] als ik mijn ouders zie, dan is dat echt een worsteling tussen hun geweest en natuurlijk sijpelt dat ook door naar ons. En dan vraag ik me af van: ik wil het graag anders doen maar kan ik het? Heb ik het dan in me als je geen voorbeeld hebt?
[...] Ja, gewoon betrokken zijn bij de kinderen. (moeder van 2 kinderen van 0 en 1 jaar)*

2.2.2 Vaderschap nieuwe stijl en andere tijden en culturen...

Verschillende respondenten, zowel vaders als moeders, noemen expliciet de rol van hun vader in het gezinsleven van hun jeugd, die voor hen ofwel te weinig betrokken was, of te streng was in hun ogen. Zij kiezen zelf een andere opvoedstijl en rolverdeling voor hun huidige gezin dan de stijl en rol die hun vader had.

Bewust heb ik het anders gedaan als mijn ouders, als mijn vader zeg maar. [...] Meer een beetje maatjes met elkaar zijn. Pa was te streng en dat vond ik niks. [...] Dat wil ik mijn zoon ook niet aandoen. (vader van een kind van 17 jaar)

[I]k ben er wel in het leven van mijn kinderen en mijn vader [was er] niet. (vader van twee kinderen van 5 en 9 jaar)

Aanwijzingen voor deze veranderingen in de rol van vaders in het leven van hun kinderen, waarbij ze meer tijd doorbrengen met hun kinderen en ook een andere opvoedstijl hante-

ren dan hun eigen vader, zijn ook gevonden in eerder onderzoek (Lamb 2010). Uit het hierboven genoemde onderzoek naar opvoeden en generaties bleek dat een kleine meerderheid van de ouders de opvoeding op ongeveer dezelfde wijze aanpakt als zijn of haar ouders. Maar dat betekent tegelijk dat een aanzienlijk deel van de ouders het anders doet (De Roos en Bucx 2010: 83). Maatschappelijke veranderingen, zoals de toename van het aantal scheidingen en de toegenomen arbeidsparticipatie van vrouwen, hebben het gezinsleven en de rolverdeling tussen vaders en moeders beïnvloed, waarbij vaders een meer prominente rol zijn gaan spelen in het leven van hun kinderen. Bovendien zijn de opvoedstijlen van vaders en moeders meer op elkaar gaan lijken (Van Holland De Graaf et al. 2018: 1, 10).

Rondom de rol van vaders zeggen sommige respondenten dat zij hun opvoeding in hun kindertijd te traditioneel of ‘van de oude stempel’ vonden en een taakverdeling en aanpak kiezen die zij meer van deze tijd vinden. Een moeder van twee tieners geeft haar kinderen meer zeggenschap over alledaagse dingen dan vroeger bij haar thuis gebruikelijk was, bijvoorbeeld over het eten:

Ik doe het echt helemaal op mijn eigen manier. Ik voed mijn kinderen ook absoluut niet op zoals ik ben opgevoed. [Ik voed] mijn kinderen een stuk vrijer [op] maar misschien is dat ook [...] meer van de tijd van nu [...] Zoals het vroeger was, wil ik het echt niet. [...] Ik denk dat de kinderen ook wel zeggenschap hebben over de alledaagse dingen. Zoals: Wij moesten vroeger gewoon eten wat de pot schaft en hier is het 's morgens van: 'Jongens waar hebben jullie trek in om te eten?'

Een andere respondent komt uit een christelijk nest waar de taakverdeling tussen vader en moeder traditioneel was. Zij moest wennen maar is tegelijk heel blij met de grotere betrokkenheid van haar eigen man bij het gezinsleven. Enkele respondenten zijn door hun ouders opgevoed in een ander land of vanuit een andere cultuur. Sommigen aspecten van die opvoeding kiezen ze niet voor hun eigen kinderen. Zo laat een vader die opgegroeid is in Suriname zijn kinderen minder makkelijk los en buiten spelen dan zijn moeder met hem deed. Hij wil meer controle houden, onder andere omdat buuren volgens hem in Nederland veel minder op kinderen letten dan in Suriname. In zijn jeugd speelde hij veel buiten en kwamen er geen vriendjes thuis over de vloer. Dat laatste wil hij juist weer wél voor zijn kinderen:

R: [...] Vriendjes komen niet zo snel bij ons spelen, maar je moet het wel weten, je moet ze juist laten komen af en toe, om te kijken met wie ze omgaan. (vader van drie kinderen tussen 0 en 5 jaar)

2.2.3 ‘Zo pik je overal iets van mee’

Naast dat respondenten vaak een voorbeeld nemen aan hoe hun eigen ouders hen vroeger opvoedden (of dat bewust anders doen), de onderlinge taakverdeling en andere ouderschapstaken deden en soms ook hoe ze nu met de kinderen omgaan, kijken zij ook naar hoe andere familieleden, vrienden en andere ouders uit hun netwerk het ouderschap aanpakken. Van familieleden of kennissen die oudere kinderen hebben en aldus qua ervarings-

gen een stukje voorlopen, wordt soms de kunst afgekeken (zie ook *Ervaringsdeskundigen* in hoofdstuk 4). Een enkeling heeft een familielid of bekende met relevante expertise vanuit een beroep in de zorg voor kinderen en jeugdigen, hetgeen hen ook een interessante bron van opvoedinspiratie maakt. Mensen zien in hun netwerk ook voorbeelden van opvoedgedrag die ze niet overnemen. Zoals de respondent die in zijn omgeving ziet dat mensen hun kinderen naar veel verschillende clubjes brengen en concludeert dat hij dat te druk vindt voor zijn eigen kinderen. Of de moeder die bij vrienden drie verschillende oppassen over de vloer ziet komen en dat te onrustig vindt voor haar eigen gezin. Een respondent ziet zijn zus naar zijn smaak te vaak straffen, terwijl een andere respondent juist het niet corrigeren van bepaald gedrag door een familielid als een negatief voorbeeld neemt: '[D]at ga ik nou echt nóóit zo doen' (moeder van twee kinderen van 1 en 4 jaar).

Enkele respondenten zeggen dat anderen geen voorbeeld vormen of zeggen zich daar niet bewust van te zijn: '[I]k heb eigenlijk het idee dat ik mijn eigen draai eraan geef' (vader van een zoon van 17 jaar). Vaker zeggen ouders dat zij als het gaat om opvoeden kijken naar andere ouders, daarbij nemen ze niet één bepaald netwerk lid als enig en eenduidig positief of negatief voorbeeld. Soms nemen ouders van één persoon een bepaald idee of gedrag over, maar andere dingen juist weer niet:

Ik heb ook geen voorbeelden, ja, er zijn altijd mensen waarvan je denkt: dat zou ik minder doen [...] Maar het is allemaal een gradenschaal zeg maar. Dus van de een vind ik dat beter en dat slechter en van de ander dat beter en dat slechter. Het is niet zo dat ik iemand heb van: dat is de heilige, het voorbeeld, daar moet ik het allemaal van overnemen.

(vader van twee kinderen van 14 en 16 jaar)

Veel van de geïnterviewde ouders letten op hoe anderen het ouderschap aanpakken, wegen wat ze zien en horen met hun eigen ideeën en ervaringen en zijn vervolgens selectief in wat ze overnemen:

R: *Ik denk wel dat ik om me heen kijk. Ik kan niet meteen een voorbeeld noemen eerlijk gezegd, maar ik luister wel graag naar hoe mensen dat doen. [...]*

I: *En wat doe je daarmee met dat advies?*

R: *Sla ik ook weleens in de wind [lacht], maar dan luister ik. Ik doe toch meestal wel zelf wat ik wil en ik praat met [mijn man] ook, maar als ik denk dat ze gelijk hebben dan pak ik dat op.* (moeder van een kind van 9 jaar)

Het kijken naar anderen nodigt een van de respondenten uit tot zelfreflectie, deze moeder zit haar puberzoon flink achter de vordes met zijn schoolwerk en ziet vriendinnen dat anders doen: 'Maar dan denk ik, waarom kan ik [het] niet een beetje laten vieren?' (moeder van twee kinderen van 15 en 25). Uiteindelijk zijn er maar enkele diepte-interviews waarin ouders op geen enkele manier een voorbeeld aan anderen zeggen te nemen. Of het nu in positieve of negatieve zin is, bijna alle ouders zeggen tijdens het interview terug te kijken naar ervaringen uit hun jeugd en naar de opvoedpraktijken van andere ouders en doen daar hun voordeel mee.

R: *Ik kijk echt hoe andere mensen het doen.*

I: *Ja, naar wie kijk je vooral dan?*

R: *[...] Tja, ik kijk naar mensen die bij het hockey zijn hoe ze met de kinderen omgaan en ik kijk ook wel hoe m'n ouders het gedaan hebben of hoe ze met mijn kinderen omgaan, hoe mensen op school het doen een beetje, ja, zo pik je overal iets van mee.*

(vader van drie kinderen tussen 8 en 13 jaar)

2.3 'Voor de leuk': sociale steun ter ontspanning

In het kwalitatieve onderzoek is, zoals we eerder toelichtten, met ouders gesproken over wie voor hen als ouder belangrijke personen zijn en welke ondersteuning zij van hen bij het ouderschap ontvangen. In de gesprekken brachten de respondenten uit zichzelf ook sociale contacten en activiteiten ter sprake die soms niet direct gericht lijken op het ouderschap. Het gaat om samen met anderen, met of zonder de kinderen, leuke dingen doen ter ontspanning die belangrijk zijn voor henzelf en hun welbevinden, en daarmee ook indirect van betekenis zijn voor het ouderschap. Door deze activiteiten kunnen ouders zich weer opladen om de vaak inspannende ouderschapstaken (beter) aan te kunnen. Daarom spreken we van sociale steun ter ontspanning (vgl. Hoek en Miley 2015). In ongeveer de helft van het aantal interviews kwam dit onderwerp aan bod.

Als we kijken naar de herkomst van de contacten die ouders ter ontspanning aangaan met andere volwassenen, gaat het om ontspanning en gezelligheid in de kring van familie en om vriendschappen die mensen in het verleden of meer recent hebben opgedaan rond school, sport of hobby. Daarnaast onderhouden ouders vriendschappelijke contacten in de buurt waar ze wonen, en zijn de plekken waar ouders andere ouders ontmoeten een bron voor het ontstaan van vriendschappen en contacten ter ontspanning, zoals speeltuintjes. Voorbeelden van activiteiten die ouders in dit verband ondernemen met andere volwassenen zijn samen sporten of een andere hobby beoefenen, uitjes of simpelweg samen wandelen, eten of een kop koffie drinken. Bij de uitjes en het samen koffiedrinken of eten zijn de kinderen vaak ook betrokken. Een moeder vertelt over het contact met een vriendin die ze ooit heeft leren kennen vanuit een geloofsgemeenschap. Zij hebben inmiddels allebei kinderen die leuk met elkaar spelen. Ze spreken regelmatig met elkaar af 'voor de leuk' (moeder van twee kinderen van 1 en 4 jaar).

Bij de sociale contacten en activiteiten waarbij de kinderen niet aanwezig zijn, spelen het ouderschap en de kinderen vaak toch een rol. Niet zelden komen ervaringen rond het ouderschap en wederwaardigheden van de kinderen ter sprake. Zo vertelt een vader dat hij met een vriend tennist en dezelfde hobby's deelt. Tijdens deze activiteiten praat hij ook over zijn gezin. Hij omschrijft de toon van die gesprekken als luchtig en 'minder serieus', maar hij kan er wel zijn verhaal kwijt over hoe het met hem en zijn gezin gaat en hij geeft aan dat hij dat prettig vindt:

Het is dan meer op een soort amicaal niveau hè [...] met mijn moeder gaat het dan over van: 'Hij [het zoontje] is motorisch niet zo sterk' en met mijn maatje gaat het er over van: 'Hij kan niet knippen', weet je wel. [...] wat lacherig is het, wat minder serieus en het gaat er wel over

[...] maar niet heel veel [...] gewoon een beetje humor. [...] Je kan wel gewoon je ding kwijt [over] hoe het gaat, maar het is niet heel serieus of zo. [...] Dat is wel fijn [...].
(vader van twee kinderen van 2 en 4 jaar)

Zo lopen sociale steun ter ontspanning, een luisterend oor en andere vormen van ondersteuning vaak in elkaar over.

2.4 Ouders van jonge gezinnen

Zoals we in paragraaf 2.1.2 zagen, is de rol van het informele netwerk groter als kinderen jonger zijn, een goede reden om meer specifiek te kijken naar de netwerken van deze gezinnen. We maken daarbij gebruik van informatie verzameld in het kader van het onderzoek *Kijk op kinderopvang* (Kok'17, Roeters en Bucx 2018): een onderzoek naar ervaringen van ouders met en hun percepties over kinderopvang, waarin aan ouders ook vragen zijn gesteld over hun netwerk. Het gaat hierbij om twee groepen ouders: ouders van baby's (0 of 1 jaar) en ouders van kleuters (4 of 5 jaar). In beide groepen zijn de baby's respectievelijk de kleuters de eerstgeboren kinderen in het gezin. In de gezinnen met de baby's is de baby daarom meestal het enige kind, in de gezinnen met de kleuters is er vaak nog een jonger broertje of zusje.

Aan ouders is gevraagd in hoeverre zij een beroep doen op hun netwerk voor vier soorten hulp: af en toe oppassen op het kind, vervoer van het kind, het bieden van een luisterend oor of advies bij de opvoeding, en klusjes en huishoudelijke taken (tabel 2.3). Bijna alle ouders – namelijk ruim negen op de tien ouders – hebben volgens eigen zeggen in het afgelopen half jaar ten minste één van deze soorten hulp ontvangen vanuit hun netwerk. Dat geldt zowel voor ouders van baby's als voor ouders van kleuters. Het vaakst komt het voor dat mensen uit het netwerk af en toe oppassen op hun kind: bij ongeveer negen op de tien ouders. Ook kunnen de meeste ouders – acht op de tien ouders van baby's en zeven op de tien ouders van kleuters – bij hun netwerk terecht voor een luisterend oor of advies bij vragen of zorgen over de opvoeding. Verder krijgen ongeveer vier op de tien ouders hulp bij klusjes en huishoudelijke taken, en ongeveer de helft van de ouders van kleuters krijgt hulp bij het vervoer van hun kind; bij de ouders van baby's komt dat nog weinig voor. Als we onderscheid maken naar de verschillende personen in het netwerk, zijn het de (schoon)ouders die verreweg het meest in beeld zijn: zij zijn degenen die alle soorten hulp het vaakst verlenen. Volgens ongeveer acht op de tien ouders van baby's en kleuters hebben (schoon)ouders in het afgelopen halfjaar af en toe opgepast. Ruim de helft van ouders kon in het afgelopen half jaar bij de (schoon)ouders terecht voor een luisterend oor of advies bij vragen of zorgen over de opvoeding. Ongeveer een derde van de (schoon)ouders hielp bij klusjes en huishoudelijke taken, en bij vervoer van kleuters.

Op grote afstand volgen daarna andere familieleden en vrienden en kennissen. Andere familieleden verrichten wat vaker praktische hulp – ongeveer vier op de tien ouders geven aan dat familieleden af en toe oppassen – en vrienden en kennissen zijn er weer wat meer voor het advies en het luisterende oor: met name voor (ruim de helft van) de ouders van

baby's. Buren verlenen niet zo vaak informele hulp. Het komt nog het vaakst voor dat buren oppassen; ongeveer een op de acht en een op de zes ouders (van respectievelijk baby's en kleuters) zegt dat de buren dat af en toe doen.

In aanvullende analyses hebben we gekeken of er sociaal-demografische verschillen zijn in de rol die het netwerk heeft. We hebben dan gekeken naar opleidingsniveau, inkomen en samenstelling van het gezin: of het om een eenouder- of een tweeoudergezin gaat. Als we geen onderscheid maken naar de hulpbron of de soort hulp, zien we slechts kleine verschillen: bijna alle ouders, of zij nu hoger of lager opgeleid zijn, een hoog of laag inkomen hebben, alleenstaand of samenwonend zijn, hebben wel enige vorm van hulp gekregen (zie laatste kolom in tabel C.3 in bijlage C op www.scp.nl).

Tabel 2.3

Gebruik van informele hulp, ouders van baby's en kleuters, 2017 (in procenten)^a

	(schoon-) ouders	andere familieleden	vrienden en kennissen	buren	van ten minste één van deze hulpbronnen
ouders van baby's					
praktische hulp:					
af en toe oppassen op kind(eren)	79	41	24	12	87
vervoer van kind(eren)	14	4	2	0	17
klusjes en huishoudelijke taken	38	14	10	2	43
een luisterend oor of advies bij vragen of zorgen over de opvoeding	66	40	54	11	82
ten minste een van bovenstaande vormen van hulp	86	60	61	21	95
ouders van kleuters					
praktische hulp:					
af en toe oppassen op kind(eren)	80	37	24	16	92
vervoer van kind(eren)	38	14	10	8	52
klusjes en huishoudelijke taken	35	10	10	3	43
een luisterend oor of advies bij vragen of zorgen over de opvoeding	51	27	41	10	70
ten minste een van bovenstaande vormen van hulp	85	53	56	25	96

a De volgende vraag werd voorgelegd: 'Waarmee helpen of hielpen onderstaande personen u in het afgelopen half jaar?' $n_{\text{baby's}} = 893$; $n_{\text{kleuters}} = 926$.

Bron: scp/cbs (Kok'17), gewogen gegevens

Als we wel onderscheid maken naar de hulpbron en de soort hulp (tabellen C.4 tot en met C.7 in bijlage C op www.scp.nl) zien we meer verschillen. Zo ontvangen ouders met een lager inkomen en alleenstaande ouders wat minder vaak (praktische) hulp van hun (schoon)ouders dan respectievelijk ouders met een hoger inkomen en ouders met een

partner, krijgen ouders met een hogere opleiding en een hoger inkomen vaker hulp van vrienden of kennissen dan ouders met een lagere opleiding en een lager inkomen, en ontvangen alleenstaande ouders minder vaak hulp van burens dan ouders met een partner. Samenvattend krijgen ouders van jonge kinderen met een lagere opleiding, lager inkomen en alleenstaande ouders over het algemeen minder vaak verschillende soorten hulp van verschillende netwerkleden dan degenen met een hogere opleiding, hoger inkomen en een partner. Mogelijk hangt het ontvangen van minder steun door deze groepen ouders samen met verwachtingen rondom reciprociteit (zie ook hoofdstuk 4); mensen die gemakkelijk iets kunnen geven (hogere opleiding, hoger inkomen, tweoudergezin) zullen ook eerder iets terugkrijgen. Degenen die minder te geven hebben, zullen ook minder terugkrijgen (Doorten en Bucx 2011).

2.4.1 Informele kinderopvang

Naast deze vormen van hulp kan het informele netwerk – zeker bij jonge gezinnen – soms ingeschakeld worden voor opvang, al dan niet in combinatie met formele opvang: opvang in kinderdagverblijven, buitenschoolse opvang of opvang door gastouders. Het gaat hier in de meeste gevallen om opvang overdag, vaak met als doel het ouders mogelijk te maken de zorg voor kinderen te combineren met betaald werk. Het leeuwendeel van de informele opvang wordt door (schoon)ouders verzorgd. Bij ruim de helft van de ouders helpen (schoon)ouders met opvang (tabel 2.4). Nog eens bijna twee op de tien ouders krijgt hulp bij de opvang door andere familie of vrienden.

Tabel 2.4

Gebruik van de verschillende vormen van informele opvang, ouders van baby's en kleuters, 2017 (gebruik in procenten en gemiddeld aantal uren per week)^a

	ouders van baby's		ouders van kleuters	
	gebruik (%)	aantal uren ^b	gebruik (%)	aantal uren ^b
oppas of au-pair aan huis	4	8	8	9
grootouders	52	12	52	8
overige familie of vrienden	15	6	18	4

a Tabel is afkomstig uit het rapport *Kijk op kinderopvang* (Roeters en Bucx 2018; tabel 3.8). Omdat ouders van meerdere vormen van opvang gebruik kunnen maken, tellen de percentages niet op tot 100%.

$n_{\text{baby's}} = 899$; $n_{\text{kleuters}} = 930$.

b Enkel berekend voor ouders die dit type opvang gebruiken.

Bron: SCP/CBS (Kok'17), gewogen gegevens

De informele opvang die ouders van baby's ontvangen, verschilt in twee opzichten van de opvang die ouders van kleuters krijgen. Ten eerste ligt het aantal uren opvang voor baby's iets hoger dan voor kleuters. Zo vangen (schoon)ouders baby's gemiddeld 12 uur per week op, en kleuters 8 uur per week. Dat heeft er zeer waarschijnlijk mee te maken dat de meeste kleuters ook veel tijd op school doorbrengen. Ten tweede zien we bij kleuters dat

– naast (schoon)ouders – ook vaker andere mensen in de omgeving enkele uren per week opvang verzorgen, zoals vrienden of een au-pair; bij baby's is dat nog minder vaak het geval. Mogelijk heeft dat ermee te maken dat het kind inmiddels groter is geworden (en er mogelijk al meerdere kinderen in een gezin zijn) en andere opvangvormen dan (schoon)ouders als meer passend worden gezien.

Een combinatie van formele en informele opvang is de meest gebruikelijke manier om de opvang te regelen: ruim vier op de tien ouders zeggen dat zo te doen (niet in tabel; zie Roeters en Bucx 2018). Ruim een op de vijf ouders maakt alleen gebruik van informele opvang; zij doen geen beroep op formele opvang. In hoofdstuk 3 gaan we meer in op het gebruik van formele opvang.

2.5 Samenvatting en conclusie

In dit hoofdstuk was het doel na te gaan welke soorten steun ouders bij het ouderschap van hun informele netwerk ontvangen en van welke personen die hulp komt; van familie, vrienden, kennissen, burens en/of collega's. Ook onderzochten we of hierin sociaal-demografische verschillen zijn. In de literatuur worden vijf soorten steun onderscheiden: emotionele steun of een luisterend oor, advies en tips, praktische ondersteuning als oppassen, normatieve steun door een rolmodel te zijn voor opvoedgewoonten en gedragscodes, en sociale steun ter ontspanning, zoals gezamenlijke uitstapjes (Hoek en Miley 2015; Kesselring et al. 2012). Wij keken in hoeverre we deze vormen van hulp terugzagen in de data.

Ongeveer twee derde van de ouders heeft recent informele hulp bij het ouderschap gekregen

In twee surveys waarin breed gevraagd is naar hulp bij het opgroeien en opvoeden, zagen we dat bijna twee derde van de ouders het afgelopen half jaar wel enige vorm van steun vanuit het informele netwerk bij het ouderschap heeft ontvangen. Wat betreft de vorm van hulp krijgt bijna de helft van de ouders van kinderen tot en met 18 jaar oppashulp, krijgen ruim vier op de tien ouders een luisterend oor en ontvangen drie op de tien ouders advies over de verzorging en opvoeding van kinderen. Ouders ontvangen niet alleen oppashulp, maar in iets mindere mate ook andere praktische hulp, zoals vervoer, klusjes in en om het huis en huishoudelijke hulp. In de interviews noemen verschillende ouders ook dat ze financiële hulp krijgen en dat er een naaste beschikbaar is die ze in nood kunnen bellen of waar de kinderen even terecht kunnen (achtervanghulp).

Ouders nemen een voorbeeld aan anderen

Informele netwerkliden kunnen ouders niet alleen expliciet helpen door bijvoorbeeld advies te geven, maar kunnen hen ook meer impliciet tot steun zijn door een voorbeeld te vormen voor opvoedgedrag en de manier waarop zij andere ouderschapstaken uitvoeren (normatieve steun). Vrijwel alle geïnterviewde ouders noemen die steun van diverse netwerkliden. Door te kijken naar hoe ouders zelf in hun jeugd grootgebracht zijn of hoe hun

eigen ouders nu met hun kinderen omgaan, en hoe andere ouders in hun omgeving het ouderschap aanpakken en hierop te reflecteren nemen respondenten van verschillende mensen ideeën en gedragingen over. De meeste geïnterviewde ouders zeggen daarnaast ook regelmatig sociale steun ter ontspanning te krijgen van mensen uit hun informele netwerk door samen met hen (en soms ook de kinderen) leuke activiteiten en uitstapjes te ondernemen. Tijdens die activiteiten spreken ouders ook vaak over de ontwikkeling en opvoeding van de kinderen en krijgen daarmee vaak een luisterend oor en/of advies. Zo gaan verschillende vormen van steun veelvuldig samen. Concluderend maken de meeste ouders wel gebruik van enige vorm van steun en worden alle vijf onderscheiden soorten hulp regelmatig genoemd.

Eigen (schoon)ouders zijn de belangrijkste steunpilaar

De informele steun blijkt vaak van de eigen (schoon)ouders te komen, die zijn meestal de belangrijkste steunpilaar bij het ouderschap en dat kwam ook in eerder onderzoek naar voren (Doortten en Bucx 2011). Bijna de helft van de ouders van kinderen tot en met 18 jaar krijgt hulp van hen. Andere netwerkleden zijn ook belangrijke hulpbronnen, zo doet ruim een derde van de ouders een beroep op hulp van andere familie, vrienden en kennissen. In iets mindere mate ontvangen zij hulp van burens (een op de negen ouders). De diepte-interviews laten verder zien dat collega's van ouders ook een bron van emotionele steun en advies bij het ouderschap kunnen zijn.

Ouders van jongere kinderen ontvangen relatief vaak informele hulp

Ouders blijken meer steun te krijgen als de kinderen jonger zijn. In een andere survey hebben we daarom nader ingezoomd op de netwerken van ouders van baby's en kleuters. In dit onderzoek zegt ongeveer 85% van de ouders wel enige vorm van hulp van de eigen (schoon)ouders te krijgen. Zij helpen niet alleen vaak bij incidenteel oppassen, maar bieden in ongeveer de helft van de gevallen opvang. Vaak combineren ouders opvang door (schoon)ouders met formele kinderopvang (Roeters en Bucx 2018). Ook geven de (schoon)ouders vaak emotionele steun en advies. Ruim de helft van de ouders van jonge kinderen valt bij de opvoeding en andere ouderschapstaken terug op andere familieleden, vrienden en kennissen en een vijfde tot een kwart van de ouders op burens. Dat ouders van jongere kinderen vaker een beroep doen op hun informele netwerk dan ouders van oudere kinderen kan komen doordat hun behoefte aan praktische hulp groter is; ze hebben vaak een druk bestaan met de combinatie van zorg- en werktaken, met kinderen die nog veel begeleiding nodig hebben (zie ook hoofdstuk 4). Het kan ook samenhangen met de bevinding dat de meeste hulp van de eigen ouders komt die als hun kleinkinderen jong zijn vaak zelf nog niet te oud en redelijk fit zijn en daardoor veel kunnen helpen. Dan is de band met de kleinkinderen meestal ook sterker dan als kinderen ouder worden. Mogelijk vinden ouders van jongere kinderen het ook makkelijker om hulp te vragen dan ouders van oudere kinderen (Bucx et al. 2012; Doortten en Bucx 2011; Kalmijn 2012). Dit kan te maken hebben met veranderingen in de sociale netwerken van ouders met oudere kinderen of

met het feit dat voor ouders met oudere kinderen andere vragen en problemen spelen, zoals taboevragen over seksualiteit of het gebruik van genotsmiddelen.

Sociaal-demografische verschillen in informele hulp

Er zijn naast de leeftijd van de kinderen ook nog andere sociaal-demografische verschillen in de ontvangen hulp. Zo ontvangen moeders vaker hulp bij het ouderschap dan vaders, wat te maken zou kunnen hebben met bevindingen uit eerder onderzoek dat moeders meer activiteiten met kinderen ondernemen dan vaders waardoor zij vaker andere ouders ontmoeten met wie ze steun kunnen uitwisselen (Portegijs et al. 2018). Bovendien blijkt uit familieonderzoek dat vrouwen vaak degenen zijn die de netwerken onderhouden (Dykstra et al. 2006). Verder krijgen ouders met een lagere opleiding, lager inkomen en alleenstaande ouders minder vaak informele hulp bij het ouderschap dan ouders die een hogere opleiding, hoger inkomen en wel een partner hebben. Dat is opmerkelijk omdat het gemis van een partner en een laag inkomen stressbevorderende omstandigheden zijn die de veerkracht van ouders op de proef kunnen stellen en de behoefte aan hulp bij het ouderschap kunnen vergroten (Bucx 2011). Bovendien is het netwerk van alleenstaande ouders mogelijk minder groot omdat er geen (of minder vaak) schoonouders en andere netwerkleden van de andere ouder in beeld zijn. Ook kan het zijn dat alleenstaande ouders minder tijd en gelegenheid hebben om hun informele netwerk op en uit te bouwen. In hoeverre deze groepen ouders daadwerkelijk meer behoefte aan hulp van hun informele netwerk bij het ouderschap hebben en in hoeverre zij minder tevreden zijn met die hulp, onderzoeken we in respectievelijk de hoofdstukken 4 en 5. Alvorens we daarop ingaan, bespreken we in hoofdstuk 3 de steun die ouders vanuit het vanzelfsprekende formele netwerk krijgen.

3 Gebruik van vanzelfsprekende formele steun, betaalde diensten en andere hulpbronnen bij het ouderschap

In dit hoofdstuk onderzoeken we van welke instanties en personen van het vanzelfsprekende formele netwerk ouders hulp krijgen bij de opvoeding en andere ouderschapstaken, en welke soort steun dat is. Het gaat hierbij, zoals we in hoofdstuk 1 zagen, om personen die vanuit hun beroep en expertise vaak direct met het gezin in aanraking komen, zoals leid(st)ers in de kinderopvang/peuterspeelzaal, leerkrachten, schoolarts, huisarts en verpleegkundige, medewerkers van het consultatiebureau (CB) en Centrum voor Jeugd en Gezin (CJG) (Kesselring et al. 2012). Ook rekenen we de (eventuele) werkgever van ouders hiertoe omdat deze beroepsmatig indirect bij het gezin betrokken is in de zin van het kunnen faciliteren van de combinatie van zorg- en werktaken. Het CJG, CB, de huisarts, verpleegkundige en schoolarts zijn laagdrempelige (eerstelijns) voorzieningen voor ouders met zorgen, vragen en problemen rondom het opgroeien en opvoeden van hun kinderen, die hen zo nodig ook kunnen doorverwijzen naar meer specialistische hulp (Friele et al. 2018). Daarnaast onderzoeken we in hoeverre ouders gebruikmaken van andere betaalde diensten (dan de kinderopvang), zoals huishoudelijke hulp, boodschappen- en maaltijdservices en van andere bronnen van steun, zoals internet en tv.

Net als in hoofdstuk 2 presenteren we per onderwerp eerst de data van de surveys en gaan we daarna in op de gegevens uit de interviews. Anders dan in hoofdstuk 2, waarin we bij de presentatie van de resultaten uitgingen van de vormen van steun, structureren we de informatie in dit hoofdstuk op basis van de verschillende netwerkleden. Dit doen we omdat er nauwelijks kwantitatieve data beschikbaar zijn over vormen van steun van het vanzelfsprekende formele netwerk. Bovendien zijn ook niet alle soorten steun van toepassing bij dit netwerk, zoals financiële steun en sociale steun ter ontspanning.

3.1 Steun van het vanzelfsprekende formele netwerk

Het gebruik van het vanzelfsprekende formele netwerk is onderbelicht in eerder onderzoek, terwijl het wel een belangrijke pijler is van het jeugdbeleid (Bartelink en Verheijden 2015; Friele et al. 2018). In het sociaaldomeinonderzoek is ouders gevraagd in hoeverre zij hulp krijgen bij de opvoeding van personen uit het vanzelfsprekende formele netwerk. In deze survey geeft 1 op de 20 ouders aan het afgelopen jaar hulp bij de opvoeding te hebben gekregen van school, kinderopvang of peuterspeelzaal; 1 op de 25 ouders kreeg die hulp van het Centrum voor Jeugd en Gezin (CJG) of consultatiebureau (CB) of schoolarts (tabel 3.1). Veel minder ouders hebben hulp bij de opvoeding ontvangen van de huisarts of een verpleegkundige (1%). Waarschijnlijk is hier sprake van onderrapportage omdat we vermoeden dat respondenten de vraag in de survey vooral hebben geïnterpreteerd als een vraag naar hulp bij opvoedproblemen. De vraag is namelijk ingebed in een vragenlijst over (hulp bij) beperkingen en problemen. We kijken vooral naar verschillen naar sociaal-demografische kenmerken in het gebruik van hulp van verschillende personen of instanties

van het vanzelfsprekende formele netwerk. We zien dat ouders van jongere kinderen (t/m 11 jaar) vaker hulp bij de opvoeding krijgen van school en de kinderopvang dan de ouders van oudere kinderen (12 t/m 17 jaar). Ouders van kinderen die nog niet naar school gaan (0-3 jaar) ontvangen vaker hulp van het CJG en (logischerwijs) CB dan ouders van schoolgaande kinderen. Verder zien we dat moeders, hoger opgeleide ouders en ouders van jongeren van 12-17 jaar vaker een beroep doen op opvoedhulp van de huisarts of verpleegkundige dan vaders, lager opgeleide ouders en ouders van jongere kinderen. Mogelijk kloppen ouders pas bij deze netwerkleden aan als er echt iets aan de hand is of wanneer problemen te gevoelig en privé worden om met het informele netwerk te bespreken. De kans op dat soort problemen is groter bij oudere kinderen: die hebben vaker emotionele en gedragsproblemen dan jongere kinderen (vgl. Stevens et al. 2018). Dat moeders vaker dan vaders hulp bij de opvoeding van de huisarts en verpleegkundige ontvangen, kan ermee te maken hebben dat zij meer tijd doorbrengen met hun kinderen dan vaders, meer verantwoordelijk zijn voor de dagelijkse gang van zaken en vaker lastige situaties met hun kinderen tegenkomen (Portegijs et al. 2016; 2018). Dat hoger opgeleide ouders vaker een huisarts raadplegen bij de opvoeding kan komen doordat zij situaties mogelijk eerder als problematisch beschouwen en daarbij vaker professionele hulp inschakelen dan lager opgeleide ouders (Van den Broek et al. 2013).

Tabel 3.1

Gebruik van hulp bij de opvoeding vanuit het vanzelfsprekende formele netwerk van ouders naar achtergrondkenmerken van ouders en kinderen (0-17 jaar), 2017 (in procenten, n = 1431)^a

	hulp van school/ kinderopvang, psz	hulp van CJG/CB/ schoolarts	hulp van huisarts/ verpleegkundige
totale groep	5	4	1
geslacht ouder			
man	5	2	0*
vrouw	6	5	2
opleidingsniveau			
laag	5	7	1~
midden	5	3	1*
hoog	6	3	2

Tabel 3.1
(Vervolg)

	hulp van school/ kinderopvang, psz	hulp van CJG/CB/ schoolarts	hulp van huisarts/ verpleegkundige
leeftijd oudste kind			
0-3 jaar	9	10*	0
4-11 jaar	7	2	0
12-17 jaar	2*	2	3*

- a De volgende vraag werd voorgelegd: ‘Heeft u in de afgelopen 12 maanden hulp gehad bij de opvoeding van uw kind/één of meer van uw kinderen? Bij ja: ‘Van wie kreeg u hulp bij de opvoeding van uw kind(eren). Is dat: familieleden, etc. (meerdere antwoorden mogelijk)’ n = 585. We presenteren alleen de cijfers van de totale groep en van de groepen die van elkaar verschillen. Cijfers met een ster betekenen dat die groep significant verschilt van de groepen zonder ster ($p < 0,05$). Bij drie groepen betekent een cijfer met een ~ dat die groep niet afwijkt van de andere twee groepen met en zonder ster. Een voorbeeld: ouders met een hoog opleidingsniveau krijgen vaker hulp bij de opvoeding van een huisarts of verpleegkundige dan ouders met een gemiddeld opleidingsniveau. Ouders met een laag opleidingsniveau zitten hier tussenin en verschillen niet van beide andere groepen. Het hulpgebruik verschilt niet afhankelijk van migratieachtergrond, inkomen, werksituatie, samenstelling van het gezin en het aantal kinderen.

Bron: SCP/CBS (SDI'17), gewogen gegevens

3.1.1 Steun van betaalde kinderopvang

Van de professionals die een vanzelfsprekende rol hebben in het leven van ouders en kinderen zijn leerkrachten op school en leidsters van de kinderopvang en peuterspeelzaal het meest frequent in beeld voor ondersteuning bij de opvoeding. Dat zagen we in het sociaal-domeinonderzoek, is in lijn met eerder onderzoek (Bot et al. 2013; Doorten en Bucx 2011) en we zien het ook terug in de diepte-interviews. Via de interviews krijgen we ook zicht op de soorten hulp die ouders van deze professionals ontvangen. Verschillende ouders noemen dat deze professionals een rol spelen bij gesprekken over de kinderen (een luisterend oor), het onderling afstemmen van ontwikkelingsdoelen, het mede opvoeden en het geven van advies bij de opvoeding. Zij zijn belangrijke pedagogische basisvoorzieningen (Kesseling 2019).

Ongeveer twee derde van de ouders van baby's maakt gebruik van formele opvang, zo blijkt uit het kinderopvangonderzoek (tabel 3.2). De meeste ouders kiezen voor een kinderdagverblijf; ongeveer een op de tien heeft een gastouder ingeschakeld. Gemiddeld gaan baby's ongeveer twee dagen per week naar het kinderdagverblijf of de gastouder. Gemiddeld vier op de tien ouders van kleuters maken gebruik van opvang bij een centrum voor buitenschoolse opvang, ongeveer een op de acht (ook) van voorschoolse opvang. Ruim een kwart maakt ook gebruik van opvang tijdens schoolvakanties. Vergeleken met de baby's gaan kleuters minder uren naar de opvang: gemiddeld tien uur per week. Niet alle ouders maken evenveel gebruik van formele kinderopvang: hoger opgeleide ouders, ouders met een hogere inkomenspositie en ouders met een partner maken hier vaker

gebruik van dan lager opgeleide ouders, ouders met een lagere inkomenspositie en alleenstaande ouders (niet in tabel). Dit heeft deels te maken met verschillen in arbeidsparticipatie en met financiële overwegingen, maar ook met opvattingen van ouders over opvang. Moeders van de hogere SES-groepen werken meer uren en ouders van deze groepen vinden de opvang betaalbaarder, toegankelijker en veiliger dan ouders van lagere SES-groepen (Cloin 2010; Roeters en Bucx 2016; 2018).

Tabel 3.2

Gebruik van de verschillende vormen van formele opvang, ouders van baby's en kleuters, 2017 (gebruik in procenten en gemiddeld aantal uren per week)^a

	ouders van baby's		ouders van kleuters	
	gebruik (%)	aantal uren ^b	gebruik (%)	aantal uren ^b
kinderdagverblijf	55	18		
bso				
voorschoolse opvang			12	3
naschoolse opvang			40	7
opvang in vakanties			27	
gastouder	12	16	9	10

a Tabel is afkomstig uit rapport *Kijk op kinderopvang* (Roeters en Bucx 2018; tabel 3.8). Omdat ouders van meerdere vormen van opvang gebruik kunnen maken, tellen de percentages niet op tot 100%.

$n_{\text{baby's}} = 899$; $n_{\text{kleuters}} = 930$.

b Enkel berekend voor ouders die dit type opvang gebruiken.

Bron: SCP/CBS (Kok'17), gewogen gegevens

In overeenstemming met wat we net in tabel 3.2 zagen, maakt meer dan de helft van de geïnterviewde ouders in het kwalitatieve onderzoek gebruik van een vorm van betaalde, professionele kinderopvang. Voor jonge kinderen gaat het vaak om opvang in een kinderdagverblijf of bij een gastouder. Verschillende van de geïnterviewde ouders kiezen, zoals ook bij het onderzoek van Roeters en Bucx (2018) naar voren kwam, voor een mix van zowel formele als informele opvang.

Een deel van de ouders van schoolgaande kinderen maakt of maakte daarnaast gebruik van een vorm van buitenschoolse opvang. Enkele ouders noemen de peuterspeelzaal. Als het om ondersteuning bij de opvoeding gaat, vertelt een aantal ouders in de interviews dat ze de pedagogische setting van de opvang waarderen en dat professionals van de kinderopvang of buitenschoolse opvang hun kinderen andere dingen kunnen leren dan zij thuis leren. Ouders beschouwen hen als medeopvoeders. Een voorbeeld daarvan is een citaat van een moeder die voor haar kinderen buitenschoolse opvang gebruikt:

Ik vind het ook goed dat ze daar te maken hebben met andere volwassen personen [...] dat ze daar ook gewoon in een groep leren omgaan [...] Kijk, als we thuis zijn en ze roepen mij dan krijgen ze mijn aandacht vrijwel direct. En de opa en oma die springen er meteen bovenop en in zo'n groep met zo'n leidster, daar leren ze denk ik ook weer andere dingen van dan die ze thuis leren. (moeder van twee kinderen van 4 en 6 jaar)

In gesprekken met de leid(st)ers van de opvang/peuterspeelzaal worden de aanpak en benadering van de kinderen thuis en op de opvang regelmatig afgestemd. Zo vertelt een vader dat hij zijn dochter meer stimuleert de volgende dag te ontbijten als hij van de peuterspeelzaalleidster hoort dat zijn dochter die ochtend extra veel behoefte aan eten had. Ook heeft hij zijn gedrag rondom het afscheid van zijn dochter bij de peuterspeelzaal aangepast op basis van feedback van de leidster. Het afscheid viel zijn dochter soms zwaar en van de leidster kreeg deze vader te horen dat als hij rustig de tijd nam om nog even een boekje met haar te lezen, het beter met haar ging gedurende de ochtend dan wanneer hij haar gehaast wegbracht:

En ja, dan hoor je ook bij haar wat dan goed werkt en niet goed werkt en het helpt met name daarbij [...] waar we haar juist mee blij kunnen maken of juist niet, daar helpt het zeker wel bij. Ja. (vader van twee kinderen van 2 en 4 jaar)

Ook kunnen sommige ouders hun onzekerheid over het gedrag van hun kind kwijt bij de leidsters van de opvang. Die zien ze regelmatig en staan dichtbij. Dezelfde vader als van het vorige citaat zegt hier het volgende over (ten aanzien van een van zijn kinderen):

Ja want dan deel je ook meer over wat je eigen overwegingen zijn, waar je over twijfelt. [...], je denkt wel dat het gedrag afwijkt, maar dat betekent dat je normen hebt waar je tegen, wat is normaal en wat is niet normaal? Ja, voor een 3-jarige die heeft zelf die norm nog niet, maar dat soort overwegingen deel je wel met iemand die iets dichterbij staat dan met iemand die wat verder weg staat voor je gevoel.

Een andere vader van twee jonge kinderen vraagt zich af of het 'scheldgedrag' van een van zijn kinderen 'normaal' is. Hij vertelt dat de leidster van het kinderdagverblijf een terugkoppeling geeft op dit ongewenste gedrag van zijn kind, hem geruststelt en tips geeft over hoe hij ermee om kan gaan:

R: [De leidster] zit elke dag tussen kinderen die de leeftijd hebben van mijn kinderen, dus die merkt ook gedrag op wat afwijkt of gedrag waar ik denk dat het afwijkt terwijl dat dus helemaal niet afwijkt want dat doen alle kinderen. [...]

I: Kan je daar een voorbeeld van geven?

R: Schelden, een kind van 3 begint met vieze woordjes zeggen, dat is spannend en ik denk dan heb ik hier een kind dat loopt te schelden en ik weet zelf ook wel dat dat bij de leeftijd hoort, [...] en [de leidster] zegt dat doen ze allemaal en dat moet je gewoon negeren en als die echt te ver gaat hem apart zetten of uit de situatie halen. (vader van twee kinderen van 1 en 3 jaar)

In de interviews zijn ook ouders aan het woord die afstemmen met en profiteren van adviezen van een gastouder: '[M]et de gastouder op maandag daar stem ik natuurlijk ook wel mee af van hoe ik het vind en zij signaleert soms ook wel dingen' (moeder van drie kinderen tussen 7 en 12 jaar). De interviews bevestigen hiermee het beeld dat ouders die professionele/betaalde opvang voor hun kinderen gebruiken, daarmee in potentie ook de beschikking hebben over een luisterend oor en een extra bron van advies bij de opvoeding.

3.1.2 Steun van school

Binnen het onderwijs is partnerschap tussen ouders en school een belangrijke beleidsdoelstelling. Een goede communicatie tussen ouders en de school en onderwijsondersteunend gedrag van ouders zoals voorlezen, helpen bij het huiswerk en gesprekken voeren met de leerkracht worden gezien als positieve factoren die bijdragen aan de ontwikkeling van kinderen op school (ocw 2019). Uit eerder onderzoek blijkt dat ook ouders zelf vinden dat een goede samenwerking tussen hen en de school belangrijk is voor de ontwikkeling en leerprestaties van hun kind (Herweijer en Vogels 2013). Dan gaat het niet alleen om de cognitieve ontwikkeling:

R: Op school kreeg hij seksuele voorlichting en toen kwam ik op de ouderavond en toen zei de juffrouw dat hij had gezegd van: 'Oh dat weet ik allemaal, dat heeft papa allemaal al verteld'. [...] Daar ging de ouderavond toen wel over van hoe wij dat met de kinderen bespraken. Dus als we het dan over opvoeding hebben dan komt school daar weer een stukje bij kijken. (vader van een zoon van 17 jaar)

Uit de interviews leren we dat hoe ouder de kinderen zijn, hoe verder de ouders op afstand komen te staan van de schoolomgeving. Met de toenemende zelfstandigheid van kinderen is dat geen vreemde bevinding (zie ook het eerdere kwantitatieve materiaal in tabel B2.6 en Herweijer en Vogels 2013: 70 e.v.). Een moeder met een jong kind op de basisschool merkt dat de contactmomenten met de leerkrachten op school al beperkter zijn dan die met leid(st)ers van de kinderopvang.

[B]ij de kinderopvang is het nog allemaal heel beschermd hè, en er zitten een paar kindjes op zo'n groep en die leidsters die vertellen altijd wel wat, maar zo gewoon van de basisschool is het alleen ophalen. Alleen als er iets gebeurd is dan krijg je iets te horen [...]. (moeder van twee kinderen van 2 en 5 jaar)

Een vader van kinderen in de puberleeftijd vertelt dat het contact met de middelbare school beperkt is tot de tienminutengesprekken met mentoren. Hij ziet de mentoren enkele keren per jaar: 'Dan gaat het wel over het kind en hoe gaat het op school en wat zijn er aan dingen die je eventueel anders moet doen [...]' (vader van 2 kinderen van 14 en 16 jaar). Een ouder met een kind op het mbo heeft inmiddels bijna geen directe contacten meer met de school.

Op het vmbo [...] waren er wel informatieavonden inderdaad, over huiswerk en over wat een kind dan doet op school en hoe je hem daarin kan begeleiden. Maar daar hoor ik op het mbo helemaal niks van. (vader van een kind van 17 jaar)

Naast het reguliere contact tussen ouders en leid(st)ers en leerkrachten, zijn er meer intensieve contacten wanneer zich problemen of kwesties voordoen. Wanneer er aanleiding toe is, vragen ouders leerkrachten ook om advies, zoals de ouder die de leerkracht advies vroeg over het omgaan met zijn dochter die werd gepest: '[I]k heb wel gevraagd van: "Hoe kan ik dat aanpakken als ze gepest wordt?" want ze komt toch thuis met het verhaal [...]' (vader van vier kinderen tussen 0 en 17 jaar). Of de ouder die samen met de leerkracht de

ontwikkeling van zijn kind volgt en aan de hand van hoe het gaat handreikingen vraagt om de leerontwikkeling kind te stimuleren:

We hebben de laatste keer een gesprek gehad op school en dan zien we alles in een stijgende lijn en daarvoor was het wat minder. Dan zeggen wij op dat moment: nou, wat kunnen we daaraan doen? En dat komt goed zegt de leerkracht. (vader van twee kinderen van 5 en 9 jaar)

De school kan soms ook helpen bij de aanpak van tegendraads gedrag van een kind thuis dat voortkomt uit onderpresteren. Een moeder vertelt dat de school erg met hen meedenkt en hun ook adviezen geeft over hoe zij thuis kunnen omgaan met hun hoogbegaafde zoon, door uitdagende spelletjes en knutselwerkjes met hem te doen. Dat zorgt ervoor dat hun kind beter luistert en slaapt. Op de dag vóór het interview hadden de ouders daarover een gesprek met de leraren op school en daar waren zij heel blij mee:

We hadden gister echt [een goed gesprek], ... we dachten allebei: 'Zo, wat goed zeg dit.' Dat ze zo meedenken zeg maar. Niet dat wij daar aankomen met: 'Help wat moeten we?' Helemaal niet, maar wel dat ze uit hunzelf dat dus signaleren en dat wij daar dus thuis ook weer wat mee kunnen. (moeder van twee kinderen van 1 en 4 jaar)

Wanneer de situatie erom vraagt, zijn er ook met een kind op de middelbare school regelmatige contacten tussen ouders en de school.

3.1.3 Consultatiebureau, huisartsenpraktijk en lokale basisvoorzieningen

Hierboven bespraken we twee belangrijke instellingen van de pedagogische basiszorg: de kinderopvang en school. Daarnaast zeggen veel ouders in de interviews dat ze voor hun kinderen regelmatig contact met medische eerstelijnsvoorzieningen hebben, met name het consultatiebureau en de huisartsenpraktijk. We zagen in tabel 3.1 dat het gerapporteerde gebruik laag is.

Steun van het consultatiebureau

Het consultatiebureau is er voor het monitoren van de ontwikkeling en groei van kinderen in de eerste vier jaar in het leven van kinderen, daarna nemen de schoolartsen en schoolverpleegkundigen die taak over. De zorg van het consultatiebureau is preventief, onverplicht en onderdeel van de gemeentelijke gezondheidsdienst (GGD). Hoewel het consultatiebureau bij een meerderheid van de ouders in de interviews bekend is en wordt (of in het verleden werd) bezocht, blijken andere op ouderschap en jeugd gerichte basisvoorzieningen zoals het Centrum voor Jeugd en Gezin (CJG) lang niet voor alle ouders bekend (zie ook kader 3.1 over lokale basisvoorzieningen voor ouderschap en jeugd). De huisarts is voor ouders en kinderen de behandelend arts die een luisterend oor biedt, diagnosticeert, medicijnen voorschrijft en kan doorverwijzen naar specialistische zorg, bijvoorbeeld in het geval van ontwikkelingsproblemen. Het consultatiebureau komt in iets meer dan de helft van het aantal interviews ter sprake, hetzelfde geldt voor de huisartsenpraktijk. Dit lijkt niet in lijn met de lage percentages die uit het sociaaldomeinonderzoek kwamen (tabel 3.1). Waar-

schijnlijk geven deze cijfers een onderrapportage omdat ouders de vraag in de survey vermoedelijk hebben geïnterpreteerd als een vraag naar hulp bij opvoedproblemen. In de interviews is ook gesproken over alledaagse vragen over de ontwikkeling en opvoeding van kinderen.

Verschillende ouders geven aan het consultatiebureau als een laagdrempelige voorziening te ervaren, waar ze met jongere kinderen goed terecht kunnen voor alledaagse vragen of problemen, zoals rond zindelijkheid, voeding of slaapritme. Juist het feit dat ouders er regelmatig komen, maakt het mogelijk om extra vragen te stellen of om concrete handvaten te vragen. Een moeder zegt het consultatiebureau ook een prima vraagbaak te vinden voor vragen waarvan zij denkt dat ze voor (schoon)ouders te specialistisch zijn en voor de huisarts te simpel: 'dan is het consultatiebureau een fijne tussenstap' (moeder van twee kinderen van 0 en 1 jaar). Voor ouders met een eerste kind lijkt het consultatiebureau belangrijker dan voor mensen die al een of meerdere kinderen hebben. Een vader van vier kinderen zegt: 'Meestal weten we het wel van de vorige kinderen natuurlijk. In het begin met haar was het allemaal nieuw [...] nu ga je toch een beetje je eigen weg' (vader van vier kinderen tussen 0 en 17 jaar).

Overigens wordt het consultatiebureau niet door alle ouders gezien als een even belangrijke steun bij het doen opgroeien en opvoeden van de kinderen. Een ouder geeft aan dat het consultatiebureau 'heel ver weg voelt' (vader van twee kinderen van 2 en 4 jaar), voor een ander blijft de betrokkenheid beperkt tot het halen van de vaccinaties. De meningen over de begeleiding en het advies van medewerkers van het consultatiebureau lopen ook erg uiteen; verschillende ouders zijn hier negatief over, waaronder ouders met opvoedproblemen (zie ook hoofdstuk 5).

Het consultatiebureau heeft een preventieve functie. Als het problemen signaleert, kan de jeugdarts doorverwijzen naar de huisarts of naar andere vormen van ondersteuning. In de interviews is ook deze rol aan bod gekomen, bijvoorbeeld als het gaat om medische problemen (verwijzing naar de huisarts, vader van drie kinderen tussen 5 en 9 jaar) of psychosociale problemen van de ouder die hun weerslag hadden op de relatie en omgang met het kind (verwijzing naar een medisch orthopedagogisch centrum, vader van een kind van 1 jaar, zie ook hoofdstuk 6).

Kader 3.1 Lokale basisvoorzieningen voor ouderschap en jeugd

In de interviews zijn het consultatiebureau en de huisartsenpraktijk vaak genoemd als bron van steun bij het ouderschap. Lokale basisvoorzieningen als het CJG, waarin ook het CB kan zitten, of sociale wijkteams kwamen minder vaak aan bod en lijken minder bekend voor de ouders die we hebben geïnterviewd. Vanuit het beleid hebben deze voorzieningen een centrale rol in het lokale veld van instanties die hulp bieden aan ouders en kinderen. Zij moeten de schakel vormen tussen de vanzelfsprekende formele hulp aan gezinnen (vanuit school, consultatiebureau of huisartsenpraktijk) en meer specifieke of intensieve hulp die soms in gezinnen nodig is. Tussen 2008 en 2011 werden gemeenten door de Minister van Jeugd en Gezin verplicht CJG's in te richten voor laagdrempelige, lichte hulp aan ouders en kinderen (NJI 2020c). Het CJG moest een netwerkorganisatie zijn waar verschillende taken op het terrein van de jeugdhulp werden ondergebracht, zoals de jeugdgezondheidszorg, preventieve opvoedhulp en opgroeiondersteuning, doorverwijzing naar

zwaardere vormen van jeugdhulp, en afstemming met zorg in het onderwijs. Via het CJG konden verschillende lokale organisaties die zich bezighouden met hulp aan ouders en jeugdigen met elkaar samenwerken en geboden hulp afstemmen. Daarnaast hadden CJG's een fysiek inlooppunt waar ouders en jeugdigen konden binnenlopen voor advies en informatie. In een vroeg onderzoek (2012) naar de CJG's concludeerde de Algemene Rekenkamer dat alle door hem onderzochte gemeenten een CJG hadden, inclusief een inlooppunt. Omdat gemeenten vrij waren te beslissen over de inrichting van hun CJG, was de heterogeniteit qua organisatievorm groot. Verder concludeerde de Rekenkamer dat de bekendheid van het CJG nog verbetering behoeft en waarschuwden geïnterviewde professionals en ambtenaren dat het CJG nog geen plek was waar mensen zonder schroom binnenliepen (Algemene Rekenkamer 2012).

Met de invoering van de nieuwe Jeugdwet in 2015, tegelijk met de Participatiewet en de Wmo 2015, is in veel gemeenten het landschap van lokale hulpinstanties voor ouders en jeugdigen veranderd. In veel gemeenten wordt inmiddels gewerkt met sociale wijkteams. In sommige gemeenten is een deel van de taken en professionals van CJG's opgegaan in sociale wijkteams. In veel gemeenten functioneren CJG's nog als netwerkorganisatie onder dezelfde naam. 'Sociale wijkteams' is een verzamelterm voor lokale teams van professionals die werken aan de zorg- en dienstverlening aan inwoners van een gemeente op basis van de Wmo, Jeugdwet en Participatiewet (Van Arum en Van den Enden 2018: 14). Uit onderzoek van Movisie uit 2019 blijkt dat zo'n 83% van de gemeenten die aan het onderzoek deelnamen, werkt met sociale wijkteams. De wijkteams komen in verschillende soorten en maten voor, met variatie qua samenstelling (welke professionals zitten erin?), toegang (kan de burger zelf aankloppen met een hulpvraag?) en taken (helpt het wijkteam zelf of verwijst het door naar anderen?). Zo bestaan er brede integrale teams, waarin alle hulpvragen worden opgepakt, ook die van ouders en jeugdigen. Deze vorm van teams komt in het onderzoek het meest frequent voor (46%). Iets minder gemeenten hebben gekozen voor domein- of doelgroepspecifieke teams, met bijvoorbeeld speciale teams voor jeugd en gezin (23% van de ondervraagde gemeenten). Een nog kleiner aandeel van de ondervraagde gemeenten werkt met generalistische teams die fungeren als een voorportaal voor de daadwerkelijke hulp die in gespecialiseerde teams plaatsvindt (Van Arum et al. 2020).

Naast de grote variëteit aan teams waar laagdrempelige, lichte jeugdhulp is ondergebracht, verschillen gemeenten ook in de manier waarop ze afstemming en samenwerking regelen tussen jeugdhulpverleners en de aanpalende domeinen waar vanzelfsprekende formele hulp voor ouders en jeugdigen te krijgen is, zoals in het onderwijs, de huisartsenpraktijk of de jeugdgezondheidszorg en het consultatiebureau. Zo zijn er gemeenten waar jeugdhulpverleners verbonden zijn met zowel zorgteams op scholen als sociale wijkteams, of jeugdhulpverleners die ter beschikking staan van zowel de huisartsenpraktijk (bijvoorbeeld als praktijkondersteuner jeugd) als sociale wijkteams. Soms bieden specialistische jeugdhulpverleners vanuit de basisvoorzieningen ook intensievere hulp, waarmee een voor ouders vloeiende toegang tot hulp wordt gecreëerd (van licht naar zwaar en andersom).

Omdat centrale registratie van het gebruik van laagdrempelige en preventieve vormen van jeugdhulp via CJG's en sociale wijkteams ontbreekt, kunnen we geen uitspraken doen over welk aandeel van de ouders in ons land bereikt wordt via lokale basisvoorzieningen voor ouderschap en jeugd.

Steun van de huisartsenpraktijk

Ouders noemen in de interviews naast het consultatiebureau de huisartsenpraktijk als een bron van steun. De huisarts wordt logischerwijs met name geraadpleegd bij medische problemen bij kinderen. Daarnaast fungeert de huisarts als vraagbaak over allerlei zaken rond de fysieke ontwikkeling van kinderen, zoals eetgedrag of de groei van het puberlijf of een onderwerp zoals wel of niet vaccineren: '[I]k hoop gewoon dat die mij een eerlijk advies geeft en daar zijn ze ook voor' (moeder van twee kinderen van 15 en 18 jaar). Uit de interviews blijkt dat de drempel om naar de huisarts te gaan voor lichtere opvoedvragen en tips niet voor iedereen even hoog c.q. laag is. Er zijn ook ouders die terughoudend zijn om voor lichtere opvoedvragen en kleinere medische problemen de huisarts te raadplegen. Een moeder vertelt behoefte te hebben aan tips over het omgaan met de 'sterke wil' van haar kind, maar zegt: 'Ik ga een huisarts hier niet mee lastig vallen' (moeder van twee kinderen van 4 en 6 jaar). Een andere moeder zegt ook terughoudend te zijn met medische zaken: 'Ik ben zo iemand die niet zo snel naar de dokter gaat omdat ik dan het gevoel heb dat ik altijd als ik daar ben dan kom ik voor niks, zo voelt dat een beetje' (moeder van twee kinderen van 1 en 4 jaar). Verder bezoeken enkele ouders de huisarts in het geval van gedragsproblemen en psychische klachten van het kind. In sommige gevallen verwijst de huisarts door naar hulp van een eigen praktijkondersteuner, in andere gevallen kan specialistische ondersteuning soelaas bieden (zie ook hoofdstuk 6).

Ouders komen ook bij de huisarts met hun eigen gezondheidsklachten, die soms hun weer slag hebben op of beïnvloed zijn door hun rol als ouder. Zo vertelt een vader over gesprekken met de huisarts en met een praktijkondersteuner naar aanleiding van klachten die werden herkend als burn-out en depressie. De gesprekken met de praktijkondersteuner hebben hem geholpen: 'Dat deed me gewoon goed [...] even de spanning even weg' (vader van drie kinderen tussen 5 en 9 jaar). In de gesprekken kwam ook zijn rol als ouder aan bod en is de mogelijkheid geopperd om doorverwezen te worden naar een jeugdcoach voor specifieke hulp. De vader van een kind waar veel medische zorgen over zijn geweest vertelt langdurig te veel spanning te hebben ervaren over de gezondheid van zijn kind, ook hij heeft daarvoor hulp gekregen van een praktijkondersteuner van de huisarts. Beide vaders zijn na de eerste gesprekken doorverwezen naar een psycholoog (zie voor doorverwijzing naar specialistische hulp hoofdstuk 6).

3.1.4 Begeleiders bij de vrijetijdsbesteding van kinderen en jongeren

Begeleiders bij de vrijetijdsbesteding van kinderen en jongeren zijn onderdeel van de reguliere contacten van ouders en kinderen, en van de opvoed- en opgroeiomgeving van kinderen. Enkele ouders in de interviews noemen begeleiders bij de vrijetijdsbesteding van hun kinderen expliciet als een omgeving waar de kinderen mede worden opgevoed, hoewel veel minder frequent dan de school, kinderopvang en de eerstelijns gezondheidszorg.

Soms zijn deze begeleiders vrijwillig werkzaam als bijvoorbeeld trainer of coach bij sportverenigingen (Lucassen en Slot-Heijns 2018: 84), als leiding bij de scouting of instructeur bij een hobbyclub. Een deel van de begeleiders bij de vrijetijdsbesteding is betaald professio-

nal, zoals vaak het geval is bij dirigenten van een koor of docenten verbonden aan dansscholen of muziekscholen. Dat geldt ook voor jeugdwerkers in de buurt of op speelvelden zoals Cruyff Courts en Krajicek Playgrounds. Zowel in de sport als in andere takken van vrijetijdsbesteding, zoals kunst en cultuur en het jeugdwerk, krijgen kinderen en jongeren niet alleen specifieke vak- of sporttechnische vaardigheden aangeleerd, maar ook een breed repertoire aan algemene sociale vaardigheden. Daarom zijn goede docenten, trainers en begeleiders van kinderen en jongeren van belang (Lucassen en Slot-Heijs 2018: 87). Het bevorderen van de professionaliteit van sportbegeleiders is al jaren een expliciet doel binnen de sportbonden. Behalve om sportspecifieke vaardigheden gaat het om pedagogische vaardigheden en het op een 'positieve en constructieve manier' betrekken van ouders. Deze vaardigheden krijgen aandacht in beleid en projecten in de sportsector rond een veilig sportklimaat en een pedagogisch sportklimaat (www.allesoversport.nl). Binnen het jeugdwerk staan het aanleren van democratische vaardigheden en het goed leren omgaan met de omgeving centraal, zoals het 'op een gelijkwaardige en inclusieve manier, met anderen [...] kunnen samenwerken en samenleven' (Metz en Todorovic 2019: 14). Als het nodig is en in het belang van de jongeren is, zoekt het jongerenwerk samenwerking met collega-opvoeders, zoals ouders of de school (Metz en Todorovic 2019). In de interviews vertellen enkele ouders over de betrokkenheid en steun bij de opvoeding vanuit de omgeving van de vrijetijdsbesteding van hun kinderen. Een vader vertelt dat zijn kinderen zangles krijgen binnen een musicalkoor. Het is niet de plek waar hij expliciet met opvoedingsvragen aanklopt, maar hij ziet het wel als een setting die indirect van invloed is op de opvoeding: 'die hebben ook normen en waarden, waar ze zich aan moeten houden, dus als je het zo ziet, [is het wel relevant] natuurlijk' (vader van twee kinderen van 5 en 9). Hij beschrijft een concrete situatie waarin zijn kind huilend thuiskwam nadat een vraag om aandacht bij de docent duidelijk was afgewezen.

Mijn dochter die heeft graag aandacht, dus daar wordt ook gewoon heel vaak duidelijk gezegd: nu niet! [...] En toen was ik aan het nadenken, ja daar kun je als ouders heel boos om worden, maar ergens vind ik het ook wel logisch dat je het allemaal wat strakker houdt, want anders word je helemaal gek, dus dat is dus een aspect waar je dus in de opvoeding, dat [mijn kind] weet niet iedereen is gediend van het [aandacht vragen].
(vader van twee kinderen van 5 en 9 jaar)

Een moeder vertelt dat zij het goed vindt dat de hockeytrainer en coach haar zoon van 12 jaar aanspreekt op gedrag dat storend is. Zij is het er ook mee eens dat de trainer dat met haar bespreekt, ze heeft het er vervolgens zelf ook in de thuissituatie nog eens met haar zoon over, om hem respect voor oudere mensen bij te brengen:

Ik denk dat de hockeytrainer en coach daarin ook wel een rol heeft [...] ook wel signaleert dat het af en toe uit de bocht schiet [...] door de trainer heen kletsen, een grapje uithalen in de voorbespreking van de wedstrijd, nou dat soort dingetjes, dat koppelt hij ook weer terug aan ons van: 'jongens wil het met elkaar bespreken dat dit de groepsdynamiek verstoort en wil je de kinderen daarop aanspreken' [...] Nou ik vind dat zelf wel goed dat ie dat doet.
(moeder van drie kinderen tussen 7 en 12 jaar)

Omdat in Nederland een groot aandeel van de kinderen zwemles krijgt (Breedveld et al. 2015), een sport of creatieve hobby beoefent of deelneemt aan vrijwillige activiteiten in de buurt, is de omgeving van de vrijetijdsbesteding in potentie een belangrijk onderdeel van de pedagogische *civil society*.

3.1.5 De werkgever als hulpbron

Naast de professionals die met kinderen werken, wordt ook de werkgever in de interviews genoemd als relevante hulpbron bij het faciliteren van de zorg en het opvoeden van kinderen. De werkgever c.q. manager en kenmerken van de baan kunnen het makkelijker maken voor ouders om de zorg voor hun kinderen te combineren met hun werk.

Verschillende ouders leggen uit hoe hun werkgever of directe manager het hun mogelijk maakt om het werk te combineren met de zorg voor de kinderen. Uit de literatuur weten we dat minder uren werken, maar vooral zeggenschap over werktijden en werkplek, en flexibiliteit om onverwachte dingen op te kunnen vangen belangrijk zijn om werk en zorg goed te kunnen combineren (Roeters et al. te verschijnen). In de interviews zien we dat ouders precies deze zaken noemen als faciliterend voor de zorg voor hun kinderen:

Ik kan vrij makkelijk thuiswerken. Dus op momenten dat het nodig is, kan ik vrij makkelijk zeggen van: joh, ik blijf vandaag een dagje thuis aan het werk of ik ga eerder naar huis of ik kom later op kantoor. Daar wordt niet moeilijk over gedaan [...] Ze zijn echt heel flexibel. Ja. En dat is wel erg fijn. [...] Ik denk dat mijn leidinggevende heel goed doorheeft dat je op je werk beter functioneert als je werk-privé [...] goed in balans is. En hij is daar vrij makkelijk in. Als ik thuis wil werken, dan werk ik thuis en dan is het allemaal prima. Dat is geen probleem. (moeder van twee kinderen van 4 en 6 jaar)

En omgekeerd is het, als niet voldaan wordt aan die aspecten, voor ouders lastig om werk en zorg te combineren:

R: [...] [A]ls ik kijk naar mijn werk en nu is dat beter, maar heb ik juist situaties meegemaakt dat mijn werk mijn gezin eerder slecht heeft gedaan dan goed gedaan. [...] Ik heb inderdaad in een winkel gestaan een paar jaar [...] waarin ik een baas had, een operationeel manager [...] die verwachtte eigenlijk dat je gewoon 24 uur per dag voor [het bedrijf] beschikbaar was en dat je dan zei: ja ik moet een keer om 6 uur naar huis.

I: Daar werd geen rekening mee gehouden?

R: Ja. Sterker nog, ik wil niet zeggen dat mijn huwelijk daardoor, nou ja, dat heeft wel schade gebracht, laat ik het zo zeggen. Dat mijn man op een gegeven moment zei: joh, als je je werk zo leuk vindt, ga lekker daar wonen. (moeder van twee kinderen van 9 en 14 jaar)

Deze moeder is van baan veranderd en werkt nu in een organisatiecultuur waarin ook aandacht is voor de combinatie van arbeids- en zorgtaken. Bij ziekte van de partner of een kind is het voor ouders belangrijk om meer tijd en soms acuut beschikbaar te zijn voor het thuisfront. Een vader van vier kinderen vertelt dat er medische zorgen zijn geweest rond een van zijn kinderen en dat zijn vrouw een periode ernstig ziek is geweest. In die periode

moest hij thuis ‘bijspringen [en] wat eerder naar huis om de kinderen op te halen’. Op zijn werk werd daar rekening mee gehouden (een soort mantelzorgondersteuning, vgl. De Klerk et al. 2015):

Ik krijg altijd wel vrij als het nodig is voor de kinderen, als we naar het ziekenhuis moeten, ik heb een hele goeie band met mijn baas, dat is wel fijn. (vader van vier kinderen tussen 0 en 17 jaar)

Enkele respondenten of partners van respondenten hebben onregelmatige diensten. Aan de ene kant levert het positieve flexibiliteit op wanneer partners hun werktijden op elkaar kunnen afstemmen en dus vaker kunnen zorgen dat een van beide partners beschikbaar is voor de kinderen. Aan de andere kant kan het ook een extra ingewikkelde puzzel zijn om de roosters van de beide partners op elkaar afgestemd te krijgen:

Wat is het woord? Geregeld, dat is het echt. Het voelt echt als iedere keer weer kijken hoe krijgen we het rond. En in dat opzicht ben ik echt heel blij met mijn werkgever dat ik dat dus ook allemaal maar gewoon kan doen. (moeder van twee kinderen van 1 en 4 jaar)

Deze tweezijdigheid van onregelmatige werktijden, met zowel positieve als negatieve kanten, is ook terug te vinden in de literatuur, waarbij zeggenschap over en voorspelbaarheid van de werktijden in positieve zin bijdragen aan een gunstige balans tussen werk en zorg (Roeters et al. te verschijnen).

Verschillende ouders zeggen van werkgever te zijn gewisseld of te zijn begonnen als zzp’er om de zorg voor hun kinderen en het werk beter in balans te krijgen. Een moeder is gestopt met een fulltime baan in de evenementenwereld en is in het bedrijf van haar broer gaan werken, die haar meer flexibiliteit biedt:

Ik had de mogelijkheid om zelf te bepalen wanneer ik zou willen werken. Wat de werktijden zouden zijn en op het moment dat ik de flexibiliteit nodig zou hebben, dan is dat gegarandeerd, want dan kan ik of [mijn kind] meenemen of ze kan bij mijn broer en mijn schoonzus terecht. (moeder van een kind van 2 jaar)

Een vader die gescheiden is van de moeder van zijn kinderen prijst zich gelukkig dat hij zelfstandige is, zodat hij het co-ouderschap goed kan vervullen. Hij is in staat zijn werkritme aan te passen aan de zorg voor zijn kinderen, ‘ik bouw m’n werk een beetje om m’n kinderen heen, want als m’n kinderen bij mij zijn ben ik altijd thuis’ (vader van drie kinderen tussen 8 en 13 jaar). Een moeder die naast haar drie kinderen ook vaak op de drie buurkinderen past, noemt de voordelen maar ook de nadelen van haar overstap naar haar bestaan als zzp’er:

Ik vind het wel lastig in de zin dat het hard werken is om geld over te houden met het bedrijf en aan de andere kant geeft het natuurlijk ook heel veel vrijheid om de kinderen naar school te brengen, een keer eerder op te halen of [om het] gewoon flexibel in te vullen. [...] Aan de andere kant is het natuurlijk wel vaak dat ik [...] ook mijn laptop open heb, zelfs als die 6 kinderen hier zijn, dat ik toch eventjes nog wat mailtjes en belletjes doe, maar dat is dan de keerzijde daarvan. (moeder van drie kinderen tussen 7 en 12 jaar)

Uit de interviews leren we ook dat wanneer een situatie op het werk niet naar tevredenheid van de ouder verloopt, dit verdergaande repercussies heeft dan alleen het functioneren als werknemer; het heeft ook zijn weerslag op het functioneren als ouder. Een vader ziet hoezeer hij na het vertrek uit een baan waaraan hij veel negatieve energie kwijt was, weer opknapt en ook thuis beter kon functioneren, waardoor zijn kinderen ook rustiger en evenwichtiger werden:

Ik heb dat achter me gelaten dat bedrijf, heel veel negatieve energie en dat gaat nu wel een stuk beter allemaal. Ik merk nu ook dat ik hier nu ook wel beter ga draaien. Dat ik wat leuker ben, doen de kinderen [...] wat minder jumpy zeg maar. [...] Als ik sacherijnig ben, worden hun sacherijnig, word ik nog sacherijniger van, gaan zij lopen blèren, weet je wel, dat heb je nu niet meer, minder, dus [...] dat is wel fijn. (vader van drie kinderen tussen 5 en 9 jaar)

3.2 Andere betaalde diensten

Ouders kunnen ook gebruikmaken van andere betaalde diensten. Zo zagen we in paragraaf 3.1.1 al dat een aanzienlijk deel van de ouders gebruikmaakt van betaalde kinderopvang. In het kinderopvangonderzoek is aan de ouders gevraagd in hoeverre ze gebruikmaken van verschillende betaalde diensten als huishoudelijke hulp, hulp bij klusjes en tui-nieren, afhaal- of bezorgmaaltijden, bezorgdienst voor boodschappen en incidentele betaalde oppas.

Voor de meeste ouders van zowel baby's als kleuters (80 à 90%) geldt dat zij (bijna) nooit betaalde diensten afnemen. Een uitzondering daarop vormen de afhaal- en bezorgmaaltijden, die worden door respectievelijk een op de zes ouders van baby's en een op de tien ouders van kleuters één dag per week gebruikt, door ongeveer de helft van de ouders minder dan één dag per week of per maand, en door ongeveer een derde van de ouders (bijna) nooit (tabel 3.3). Een andere uitzondering is dat ongeveer een derde van de ouders van kleuters wel eens betaalde oppas inhuurt, terwijl minder ouders van baby's een beroep doen op deze oppashulp, ongeveer een op de vijf ouders. Kortom, ouders van jonge kinderen maken behalve van betaalde kinderopvang, betaalde oppas aan huis en afhaalmaaltijden weinig gebruik van overige betaalde diensten.

Tabel 3.3

Gebruik van betaalde diensten, ouders van baby's en kleuters, 2017 (in procenten)^a

	nooit of bijna nooit	< 1 dag per maand	< 1 dag per week	ong. 1 dag per week	meerdere dagen per week
ouders van baby's					
betaalde huishoudelijke hulp	84	1	9	5	1
betaalde hulp bij klusjes/werk in de tuin	91	7	1	1	0
afhaal- of bezorgmaaltijden	31	22	28	17	2
bezorgdienst voor boodschappen	83	5	4	6	2
betaalde oppas aan huis (niet voor werk maar bijvoorbeeld voor avondje weg)	79	12	5	3	1
ouders van kleuters					
betaalde huishoudelijke hulp	76	2	11	10	1
betaalde hulp bij klusjes/werk in de tuin	91	7	1	0	0
afhaal- of bezorgmaaltijden	35	36	18	10	0
bezorgdienst voor boodschappen	83	6	3	7	0
betaalde oppas aan huis (niet voor werk maar bijvoorbeeld voor avondje weg)	65	21	10	2	1

a De volgende vraag werd voorgelegd: 'Hoe vaak heeft u het afgelopen half jaar van de volgende diensten gebruik gemaakt?' $n_{\text{baby's}} = 893$; $n_{\text{kleuters}} = 926$.

Bron: SCP/CBS (Kok'17), gewogen gegevens

3.2.1 Weinig geïnterviewde ouders nemen andere betaalde diensten af

Ook in de interviews is aandacht besteed aan het gebruik van betaalde diensten, waarbij ook ouders van oudere kinderen aan het woord komen. Consistent met de uitkomsten van het kinderopvangonderzoek, vertelt een klein deel van de geïnterviewde ouders betaalde huishoudelijke hulp of een boodschappenservice af te nemen. Eén ouder zegt wel eens een maaltijdservice te gebruiken. Dat is minder dan we op basis van het kwantitatieve materiaal zouden verwachten. Mogelijk komt dit doordat het daar ook om afhaalmaaltijden gaat, terwijl in de interviews alleen het woord 'maaltijdservice' is genoemd. Huishoudelijke hulp wordt door enkele ouders ingehuurd; de frequentie en duur van die hulp varieert van een ochtend per week tot enkele uren per maand. Een positieve motivatie daarvoor is tijdswinst: 'Het levert vooral heel veel tijd op. Ja, en ook rust want ik vind het én niet leuk en ik speel liever met de kinderen in de tijd' (moeder van twee kinderen van 1 en 4 jaar). Een van de ouders zegt de hulp te beperken tot ongeveer één keer in de maand en noemt de kosten als overweging '[huishoudelijke hulp] vind ik best duur' (vader van drie kinderen tussen 8 en 13 jaar). Een respondent vertelt dat ze vanwege gezondheidsklachten tijdelijk extra betaalde hulp heeft ingehuurd die de was opvouwde en streek. Nu ze is opgeknapt doet ze die klussen weer zelf:

Ik had een keizersnede gehad bij de tweede en ik was helemaal niet goed lichamelijk en toen hebben we [naar een oplossing moeten zoeken] dus dat hebben we een paar maanden gedaan. (moeder van twee kinderen van 1 en 4 jaar)

Een andere ouder heeft veel last van pijn en vermoeidheid vanwege een chronische ziekte, zij is ten tijde van het interview in afwachting van toekenning van huishoudelijke hulp door de gemeente, bekostigd op basis van de Wmo (moeder van twee kinderen van 11 en 14 jaar).

Een klein aandeel van de geïnterviewde ouders vertelt gebruik te maken van een boodschappenservice. Gemak en tijdswinst zijn ook hier de voor de hand liggende motieven voor het afnemen van deze dienst: '[I]k kan op elk moment van de dag kan ik opgeven wat ik nodig heb [en] [...] je hoeft zelf niet te sjouwen met zware dingen' (moeder van twee kinderen van 4 en 6 jaar), 'omdat het heel veel tijd scheelt, je koopt een stukje vrije tijd ermee eigenlijk' (vader van twee kinderen van 2 en 4 jaar). Een van de geïnterviewde ouders vindt het boodschappen doen met een pittig zeurend kind zo belastend dat structureel voor een bezorgdienst is gekozen:

Nou mijn dochter die wordt in de supermarkt steeds onhandelbaarder dus wij vinden het wel fijn om dan de boodschappen te laten bezorgen. [...] die gaat krijsen en op de grond liggen en dingen uit de schappen trekken. Is echt gewoon een kleine draak aan het worden. (vader van twee kinderen van 2 en 5 jaar)

Veel ouders in de interviews doen dus zelf de boodschappen en voor hen is het lang niet altijd een bezigheid die ze vervelend vinden. Het kan ook een leuke routine samen met de kinderen zijn. De mogelijkheid van een maaltijdservice wordt in één geval af en toe gebruikt: 'Ik maak wel eens gebruik van HelloFresh [...] Vinden de kinderen heel vies, dus dat doe ik niet zo heel vaak' (moeder van drie kinderen tussen 7 en 12 jaar). In de interviews is niet expliciet gesproken over de bereiding van maaltijden of de mogelijkheid van afhaalmaaltijden van een toko of Chinees restaurant of het laten bezorgen van een pizza of iets dergelijks, maar uit de interviews komt niet het beeld naar voren dat ouders structureel (meerdere keren per week) gebruikmaken van maaltijdservices. Blijkbaar lukt het veel ouders om ondanks het strakke tijdschema tijdens het spitsuur van het gezinsleven aan het einde van de dag zelf een maaltijd op tafel te zetten. Wel vertellen enkele ouders van jongere kinderen dat de grootouders koken aan het einde van een oppasdag, zodat het gezin samen met opa en oma aan tafel kan.

Er zijn ook enkele ouders die een niet professionele betaalde oppas hebben voor een 'middagje of avondje' (bv. moeder van drie kinderen tussen 7 en 12 jaar). Een andere moeder vertelt dat ze haar partner vanwege zijn vele onregelmatige diensten bijna niet ziet en dat een buurmeisje één avond in de week komt oppassen zodat zij en haar man samen kunnen wandelen:

Dus toen dachten we nou dat buurmeisje, dat is dan ideaal. Dan komt ze als ze [de kinderen] op bed liggen en dan kunnen wij een uurtje wandelen en dan heb je én wat met z'n

tweën én we hebben allebei bewogen. Dus dat is twee vliegen in één klap.
(moeder van twee kinderen van 1 en 4 jaar)

3.3 Andere hulpbronnen

Op basis van informatie uit de interviews leren we dat er naast netwerkliden en betaalde diensten andere (soms meer informele, soms meer formele) hulpbronnen kunnen zijn waar ouders informatie kunnen vinden over de opvoeding van en de zorg voor kinderen, zoals internet, sociale media (zie bv. Nieuwboer en Fukkink 2016), boeken en televisieprogramma's.

3.3.1 Internet en sociale media

De meeste geïnterviewde ouders zeggen zo nu en dan op zoek te gaan naar informatie op internet en sociale media, via bijvoorbeeld Google, Facebook of (andere) internetfora. Vaak gebeurt dat wanneer zij vragen of zorgen hebben die verbonden zijn met een bepaalde ontwikkelingsfase van het kind. Voorbeelden van dergelijke vragen die de geïnterviewde ouders noemen zijn: 'Mag een kind van 4 in een stoel voorin' (vader van vier kinderen tussen 0 en 17 jaar), 'wat is normaal zakgeld voor een kind van die leeftijd?' (vader van een kind van 17 jaar), 'Hoe laat gaat een kind naar bed?' (vader van drie kinderen tussen 8 en 13 jaar) of 'Hij is nu 4 maanden, [...] mag hij een potje fruit?' (vader van vier kinderen tussen 0 en 17 jaar). Adviezen en richtlijnen die ouders op internet vinden, kunnen in dergelijke situaties enig houvast bieden.

Ook wanneer vragen of zorgen van ouders minder concreet zijn, kan internet behulpzaam zijn. Informatie zoeken op internet kan in dat soort gevallen helpen om duidelijk te krijgen of er sprake is van een probleem, of dat probleem serieus genoeg is om hier verdere hulp voor in te schakelen vanuit het netwerk en om een hulpvraag te formuleren. Een van de moeders vertelt dat haar kind een heel sterke mening en eigen wil heeft en dat ze het soms lastig vindt om hem niet zijn zin te geven. Het helpt haar om ervaringen die andere ouders daarmee hebben op internetfora te lezen:

En dat zijn dan weleens dingen waar ik het met burens over heb, maar [...] het is heel moeilijk om die situatie echt goed uit te leggen en je moet denk ik ook heel goed je hulpvraag verwoorden. [...] Een huisarts, ja, ik ga een huisarts hier niet mee lastig vallen. Ja, wat blijft er dan nog over? Als je online naar fora gaat kijken. (moeder van twee kinderen van 4 en 6 jaar)

Naast informatie en advies en het delen van ervaringen kan internet ouders ook de gelegenheid geven om meningen ten aanzien van het ouderschap en opvoeden met elkaar te delen. Sommige ouders vinden het prettig om andermans meningen te lezen of om juist aan andere ouders te vertellen wat hen bezighoudt of hoe zij denken over bepaalde zaken. De onderwerpen kunnen zeer divers zijn, zoals hoe ouders aankijken tegen de duur van de zomervakantie:

De laatste discussie ging over dat de werkende moeders vinden dat de kinderen te lang vrij hebben, 6 weken, en wat je daar dan van vindt, een mening. Nou mijn mening is dat ik 6 weken eigenlijk nog te kort vind omdat ik het fijn vind om mijn kinderen om me heen te hebben en juist de leuke dingen te ondernemen. Want de tijd dat ze thuis wonen en jou op die manier nodig hebben, die vind ik al zo kort.
(moeder van twee kinderen van 15 en 18 jaar)

Uit eerder onderzoek kwam naar voren dat internet vanwege de anonimiteit ook vooral gebruikt kan worden om te spreken over onderwerpen die taboe zijn (Claeijs et al. 2016; Diekstra en Van Hintum 2010), zoals huiselijk geweld en relatieproblemen, maar dat is niet naar voren gekomen in onze interviews.

Concluderend: websites of internetfora kunnen voor ouders een laagdrempelige en snelle manier zijn om nuttige informatie te verkrijgen over opvoeden en de ontwikkeling van kinderen. Ook kunnen ouders via internet hun ervaringen met het ouderschap en de opvoeding en hun meningen hierover delen met andere ouders.

3.3.2 Boeken en televisie

Naast internet kunnen ook boeken en televisieprogramma's een bron van informatie vormen. Voorbeelden van boeken die vaak worden genoemd, zijn *Oei ik groei* en boeken over de zogenoemde 'Gordon-methode'. Televisieprogramma's die worden genoemd zijn *Dr. Phil* en *Supernanny*, oftewel *Eerste Hulp Bij Opvoeden*.

Met name ouders van kleinere kinderen vertellen hoe pedagogische boeken zoals *Oei ik groei* kunnen helpen wanneer hun kind een driftbui heeft, niet kan slapen of moeite heeft met eten. In boeken en tijdschriften kunnen ouders concrete tips en adviezen vinden die hen daarbij kunnen helpen. Ook kunnen boeken ouders een ander perspectief bieden op zaken die met de opvoeding te maken hebben:

Daarin haalde ik ook wel vanuit het boek van bijvoorbeeld Gordon [...] Er wordt altijd van geroepen je moet consequent zijn en allebei hetzelfde zeggen. En hij zegt [...]: een kind weet heel goed wat ie bij jou kan doen en wat ie bij een ander kan doen. Dus daarin helpt het ons ook weer van hoe je daar dan tegenaan moet kijken. (moeder van drie kinderen tussen 7 en 12 jaar)

Boeken en televisieprogramma's kunnen daarnaast ook uitleg geven over waarom bepaalde opvoedingsstrategieën wel of niet tot gewenst gedrag bij kinderen kunnen leiden, zoals deze vader vertelt:

Nou, dat die [dr. Phil] zegt dat je duidelijke grenzen moet aanbrengen bij kinderen omdat dat ze een gevoel van veiligheid geeft. Dat ze weten van: dit is de grens, dit is waar ik me kan bewegen. Hij zegt een van de ergste dingen die je kinderen kunt aandoen is ze geen grenzen aangeven. Dat loopt helemaal fout. Die gaan aan de drugs en die komen in de criminaliteit.
(vader van een kind van 1 jaar)

Voor deze vader is dr. Phil een voorbeeld van hoe je grenzen stelt bij onwenselijk gedrag van kinderen. Bij vragen of zorgen over de opvoeding of ontwikkeling van hun kinderen kunnen ouders dus niet alleen een beroep doen op hun netwerk maar ook op informatie uit boeken en televisieprogramma's. Het een hoeft het ander natuurlijk niet uit te sluiten. Boeken en televisieprogramma's kunnen bijvoorbeeld ook door het netwerk worden aanbevolen of aangeboden, zoals de volgende moeder vertelt:

Toen dat aan het licht kwam over dat hoogbegaafdheid van die oudste, hebben we daar wat boeken over gelezen en we hadden ook het idee al dat hij snel, dat hij heel gevoelig is dus daar kreeg ik van een collega een boek over sensitieve kinderen of zo. (moeder van twee kinderen van 1 en 4 jaar)

En andersom kan wat ouders hebben gelezen in boeken of hebben gezien in televisieprogramma's, voer zijn voor discussie met mensen in het netwerk:

Ik heb ook een boek van Gordon, het opvoedkundig boek, dus daar lees ik zelf af en toe wel eens in dat ik denk nou weet je, daar staan best wel tips in over hoe je met kinderen om moet gaan [...]. Dat is ook wel wat ik dan wel bespreek met vriendinnen. (moeder van drie kinderen tussen 7 en 12 jaar)

3.4 Samenvatting en conclusie

Hulp van kinderopvang, school en consultatiebureau worden het vaakst gerapporteerd

In dit hoofdstuk is in de eerste plaats onderzocht welke personen van het vanzelfsprekende formele netwerk een rol spelen bij het ouderschap en welke soort steun ouders van dit netwerk krijgen. Hierover hebben we vrijwel uitsluitend gegevens van het sociaaldomeinonderzoek en van de diepte-interviews. De kwantitatieve analyses laten zien dat een klein deel van de ouders (hooguit een op de twintig) zegt bij de opvoeding een beroep te doen op hulp van professionals van het vanzelfsprekende formele netwerk, waaronder de school, kinderopvang, CJG, CB en huisartsenpraktijk vallen. Het meest frequent krijgen ouders hulp bij de opvoeding van school en kinderopvang, in iets mindere mate van het CB, CJG en de schoolarts, en nauwelijks van de huisarts en verpleegkundige. Op basis van een andere survey over het gebruik van betaalde praktische hulp van kinderdagverblijven en de naschoolse opvang zien we dat de helft tot twee derde van de ouders van baby's en kleuters hiervan gebruikmaken. Daarmee kunnen veel ouders van jonge kinderen naast opvang in potentie ook een beroep doen op andere vanzelfsprekende formele steun bij de opvoeding, zoals een luisterend oor en advies, van de professionals van de opvang. Dat geldt vooral voor hoger opgeleide ouders, ouders met een hogere inkomenspositie en ouders met een partner, omdat deze groepen ouders vaker gebruikmaken van formele kinderopvang dan lager opgeleide ouders, ouders met een lagere inkomenspositie en alleenstaande ouders.

Verschillende leden van het vanzelfsprekende formele netwerk geven verschillende vormen van steun

Uit de diepte-interviews blijkt dat de meerderheid van de ouders zegt dat professionals van de kinderopvang, peuterspeelzaal en scholen belangrijke hulpbronnen bij het ouderschap vormen. Deze personen beschouwen ouders als medeopvoeders, met hen stemmen ouders ontwikkelingsdoelen en de aanpak van kinderen af. Ook bieden deze netwerkleden soms een luisterend oor bij onzekerheden over de opvoeding en geven zij af en toe advies over de aanpak van ongewenst gedrag van een kind.

Verschillende geïnterviewde ouders van jonge kinderen ervaren het cb als een laagdrempelige instantie waar zij terecht kunnen met alledaagse vragen over de verzorging en ontwikkeling van hun kind(eren). Voor sommige andere ouders voelt deze instantie echter ver weg en is het contact beperkt tot het halen van vaccinaties. De huisarts is er, behalve voor medische vragen van ouders zelf of van hun kind(eren), soms ook voor opvoedproblemen en psychische problemen van henzelf of hun kind(eren). De huisarts biedt een luisterend oor en kan verwijzen naar laagdrempelige of specialistische (jeugd)hulp. In de interviews noemen veel ouders ook de werkgever als bron van steun bij het ouderschap. Deze kan de combinatie van werk- en zorgtaken faciliteren door ouders de mogelijkheid te bieden op flexibele tijden en thuis te werken. Daarnaast noemen enkele ouders begeleiders in de vrijetijdsbesteding van de kinderen (zoals sportcoaches) als medeopvoeders en personen waarmee ouders over het gedrag en de opvoeding van de kinderen kunnen sparren. Concluderend heeft een aanzienlijk deel van de ouders contact over de ontwikkeling en opvoeding van hun kind met diverse leden van het vanzelfsprekende formele netwerk.

Weinig ouders maken gebruik van andere betaalde diensten

In de tweede plaats is gekeken in hoeverre ouders gebruikmaken van andere betaalde diensten die ouderschapstaken kunnen vergemakkelijken, zoals huishoudelijke hulp en een boodschappenservice. Deze betaalde diensten worden weinig afgenomen, maar ongeveer twee derde van de ouders maakt wel eens gebruik van een afhaalmaaltijd of maaltijdservice en een derde van een betaalde oppas aan huis of babysitter.

Hulp via internet, tv en boeken

De derde vraag van dit hoofdstuk was of ouders steun ontvangen bij hun ouderschap via andere kanalen, zoals internet en tv. Dit is alleen met de diepte-interviews onderzocht. Daaruit komt naar voren dat verschillende ouders via websites en internetfora informatie zoeken over de ontwikkeling en opvoeding van kinderen. Sommige ouders wisselen via internet en sociale media ervaringen met en meningen over de opvoeding uit. Voor enkele ouders zijn pedagogische boeken of tv-programma's zoals *Supernanny* een relevante informatiebron. Hieruit kunnen zij adviezen en tips destilleren.

Ouders van jongere kinderen, moeders en hoger opgeleide ouders krijgen vaker vanzelfsprekende formele steun

Tot slot is nagegaan in hoeverre er sociaal-demografische verschillen zijn in de steun die ouders van personen en instanties van het vanzelfsprekende formele netwerk krijgen. Niet alle ouders ontvangen evenveel steun van dit netwerk. Zo blijken ouders van jongere kinderen hierop vaker een beroep te doen dan ouders van oudere kinderen. Dat is ook logisch omdat het vooral voorzieningen betreft die (meer) gericht zijn op jongere kinderen (kinderopvang, cb, scholen). Een uitzondering daarop vormen de huisarts en verpleegkundige, die vaker helpen bij de opvoeding van oudere kinderen. Het kan zijn dat het hierbij gaat om zwaardere (psychische) problemen die bij oudere kinderen vaker voorkomen dan bij jongere kinderen (Stevens et al. 2018). Daarnaast krijgen moeders en ouders met een hogere opleiding vaker hulp bij de opvoeding van de huisarts en verpleegkundige dan vaders en ouders die een lagere opleiding hebben. Moeders en hoger opgeleide ouders signaleren mogelijk eerder problemen bij hun kinderen en de opvoeding en weten wellicht beter de weg naar de huisarts en verpleegkundige te vinden dan vaders en lager opgeleide ouders (Van den Broek et al. 2013; Portegijs et al. 2016).

4 Mechanismen bij informeel hulpgebruik

Eerder zagen we dat het merendeel van de ouders wel enige hulp krijgt vanuit hun informele netwerk en dat hierin verschillen zijn afhankelijk van de leeftijd van het kind en sociaal-demografische kenmerken van de ouders. In dit hoofdstuk kijken we naar andere voorspellers van informeel hulpgebruik. De onderzoeksvraag die we hier beantwoorden luidt: Welke factoren spelen een rol bij het gebruik van informele hulp bij het ouderschap? Daarbij zoomen we in op de behoefte van ouders aan hulp, de beschikbaarheid van het informele netwerk, en opvattingen en houdingen van ouders ten aanzien van hulp vragen en zelf (daadwerkelijk) helpen.

4.1 Behoeftte aan steun

In deze paragraaf buigen we ons over de vraag in hoeverre ouders behoefte hebben aan hulp. Indicaties daarvan zijn het niet zelfstandig kunnen vervullen van bepaalde gezinstaken en/of het hebben van zorgen en vragen over de verzorging en opvoeding van het kind. Ook kijken we of hierin sociaal-demografische verschillen zijn. Daarnaast stellen we de vraag welke zorgen en vragen ouders rondom het ouderschap hebben en wat ouders nodig hebben van verschillende actoren uit hun informele netwerk om hun ouderschap goed gestalte te kunnen geven.

4.1.1 Ongeveer een derde van de ouders heeft recent zorgen over het kind en de opvoeding gehad

In hoeverre kunnen ouders bepaalde ouderschapstaken zelfstandig (zonder hulp) uitvoeren, zoals het doen van het huishouden, het afhandelen van de financiën (rekeningen betalen en andere bankzaken regelen) en het oplossen van gezinsproblemen (onderlinge conflicten) (daar kijken we naar met het sociaaldomeinonderzoek SDI'17)? Ook kijken we of ouders vragen en zorgen hebben over de opvoeding en ontwikkeling van hun kind(eren) (met SDI'17 en EJOO'17). Antwoorden op deze vragen¹ geven een indicatie van hun behoefte aan hulp. We veronderstellen dat naarmate ouders meer behoefte hebben aan hulp, zij ook eerder geneigd zullen zijn die te vragen aan of aan te nemen van hun informele (of formele, zie hoofdstuk 6) netwerk. De eerste drie genoemde taken leveren voor de overgrote meerderheid van de ouders geen problemen op, hooguit 1 op de 25 ouders zegt deze niet zelfstandig te kunnen volbrengen (zie tabel 4.1).

Er zijn verschillen in redzaamheid bij het ouderschap naar sociaal-demografische kenmerken. Zo rapporteren ouders met een westerse en niet-westerse migratieachtergrond vaker dan ouders met een Nederlandse achtergrond dat zij niet zelfstandig het huishouden kunnen doen. Vergeleken met ouders met een hoge opleiding, een Nederlandse of westerse (migratie)achtergrond, ouders met een hoog huishoudinkomen en ouders met werk, zeggen ouders met een lage opleiding, een niet-westerse migratieachtergrond, een laag huishoudinkomen en ouders zonder werk vaker dat ze niet zelfstandig financiële

zaken kunnen afhandelen en onderlinge conflicten in het gezin kunnen oplossen. Dat de meeste ouders zeggen de ouderschapstaken zelf te kunnen uitvoeren, hoeft overigens niet te betekenen dat zij ook geen hulp bij deze taken zouden willen. Zij kunnen er soms wellicht geen zin in of geen ruimte en tijd voor hebben. Zoals we in hoofdstuk 3 zagen, gebruiken sommige ouders bijvoorbeeld wel (betaalde) huishoudelijke hulp, wat hen tijdwinst oplevert en stress reduceert.

Over de opvoeding of ontwikkeling van hun kind(eren) hebben rond drie op de tien ouders zich in de afgelopen drie maanden zorgen gemaakt. Ouders van eenoudergezinnen rapporteren veel vaker deze zorgen dan ouders uit tweeoudergezinnen (48% versus 27%). Dat is voorstelbaar omdat kinderen in eenoudergezinnen zich ook vaker minder gezond voelen en meer psychische problemen rapporteren dan kinderen van gezinnen met beide ouders (Stevens et al. 2018). Naast zorgen over de ontwikkeling en opvoeding is ook specifiek gevraagd naar de opvoedbeleving, door ouders te vragen in hoeverre ze het eens zijn met de stelling 'Ik heb vaak het gevoel de opvoeding van mijn kind(eren) niet aan te kunnen'. Het merendeel van de ouders is het hier (helemaal) mee oneens (87%), 8% is het hiermee niet eens of oneens en 5% is het er (helemaal) mee eens (niet in tabel). Daarmee lijkt de overgrote meerderheid van de ouders een positieve opvoedbeleving te hebben.

Ook in het Jeugdwetonderzoek is gevraagd naar de zorgen van ouders op het gebied van de ontwikkeling en opvoeding van het kind. Een op de drie ouders heeft in het afgelopen jaar een beetje zorgen gehad over de ontwikkeling van hun kind of over de opvoeding, een op de twintig ouders heeft zich veel zorgen gemaakt (niet in tabel). De rest – bijna twee derde van de ouders – heeft zich geen zorgen gemaakt. Het aandeel ouders dat zich zorgen heeft gemaakt ligt hier wat hoger dan bij het sociaaldomeinonderzoek, dat komt vermoedelijk omdat het hier een langere tijdsperiode betreft, namelijk de afgelopen twaalf maanden in plaats van de afgelopen drie maanden. In aanvullende analyses (zie tabel D.1 in bijlage D op www.scp.nl) constateren we dat ouders van oudere kinderen (12 jaar en ouder) zich wat vaker zorgen maken dan ouders van jongere kinderen. Een tegenintuïtieve bevinding is dat ouders in een tweeoudergezin zich in dit onderzoek wat vaker zorgen maken dan alleenstaande ouders.

Tabel 4.1

Ouders die moeite hebben om bepaalde ouderschapstaken zelf uit te voeren en die zich de afgelopen drie maanden zorgen hebben gemaakt over de opvoeding of ontwikkeling van hun kind, naar sociaal-demografische kenmerken, ouders van kinderen tot en met 17 jaar, 2017 (in procenten)^{a, b}

	niet zelfstandig huishouden kunnen doen	niet zelf financiële zaken kunnen afhandelen	niet zelf problemen in gezin kunnen oplossen	zorgen over opvoeding en ontwikkeling kind
totale groep ouders	4	4	3	29
geslacht ouder				
man	5	5	3	24
vrouw	2	3	3	33
opleidingsniveau				
laag	7	10*	7*	26
midden	2	5~	3~	28
hoog	2	1	1	30
migratieachtergrond				
geen	2*	1	2~	29
niet-westers	8	20*	7*	35
westers	12	4	1	17
huishoudinkomen				
laag	5	9*	6	21
midden	1	2~	3	34
hoog	4	1	1*	26
gezinsvorm				
eenoudergezin	5	4	6	49*
tweeoudergezin	3	4	3	27
werksituatie				
geen betaald werk	8	21*	7*	40
wel betaald werk	3	1	2	27
totaal aantal kinderen				
1	4	2	2	28
2	4	6	4	28
≥ 3	2	4	2	33

Tabel 4.1
(Vervolg)

	niet zelfstandig huishouden kunnen doen	niet zelf financiële zaken kunnen afhandelen	niet zelf problemen in gezin kunnen oplossen	zorgen over opvoeding en ontwikkeling kind
leeftijd oudste kind				
0-3 jaar	2	6	2	25
4-11 jaar	4	5	3	28
12-17 jaar	4	2	3	31

a n = 1430.

b Een ster bij een cijfer betekent dat die groep significant verschilt van een groep zonder ster, bij drie groepen betekenen cijfers met een ~ dat die groep niet afwijkt van de andere twee groepen met en zonder een ster ($p < 0,05$). Twee voorbeelden: Ouders met een laag en gemiddeld huishoudinkomen kunnen vaker niet zelf gezinsproblemen oplossen dan ouders met een hoog inkomen. Ouders met een laag opleidingsniveau kunnen vaker niet zelf financiële zaken afhandelen dan ouders met een hoog opleidingsniveau, ouders met een gemiddeld opleidingsniveau zitten hier tussenin en verschillen niet van beide andere groepen ouders.

Bron: SCP/CBS (SDI'17), gewogen gegevens

In het kinderopvangonderzoek is gevraagd naar zorgen, onder ouders met kleinere kinderen (namelijk baby's en kleuters); het patroon is ongeveer gelijk (tabel 4.2). Ook hier geeft ongeveer een derde van de ouders aan zich een beetje zorgen te hebben gemaakt over de ontwikkeling of de opvoeding. Het aandeel dat zich veel zorgen heeft gemaakt, ligt hier iets hoger dan in het Jeugdwetonderzoek. Ook in het kinderopvangonderzoek is het aandeel dat zich geen zorgen maakt, veruit het grootst, variërend van ruim de helft van de ouders van kleuters tot bijna twee derde van de ouders van baby's.

Naast zorgen kunnen ook langdurige ziekten of beperkingen van het kind maken dat ouders behoefte hebben aan hulp. De ouders in het kinderopvangonderzoek is gevraagd of (een van) hun kind(eren) een of meer langdurige ziekten, aandoeningen of beperkingen heeft. Dat komt bij een klein deel van de gezinnen voor; volgens 2% van de ouders van baby's en volgens 9% van de ouders van de kleuters (niet in tabel).

Tabel 4.2

Mate waarin ouders in de afgelopen twaalf maanden zorgen hebben gehad over de ontwikkeling van hun kind en/of de opvoeding, ouders van baby's en kleuters, 2017 (in procenten)^a

	ja, veel zorgen	ja, een beetje zorgen	nee, geen zorgen
ouders van baby's	7	31	62
ouders van kleuters	11	37	53

a De volgende vraag werd voorgelegd: 'Heeft u in de afgelopen 12 maanden zorgen gehad over hoe uw kind/kinderen zich ontwikkelt en/of over de opvoeding?'. $n_{\text{baby's}} = 883$; $n_{\text{kleuters}} = 912$. Door afronding tellen de percentages niet altijd op tot 100%.

Bron: SCP/CBS (Kok'17), gewogen gegevens

Om meer inzicht te krijgen in welke situaties ouders geneigd zijn om hulp te vragen aan het informele sociale netwerk (als indicatie van mogelijke behoeftes), hebben we in het Jeugd-wetonderzoek aan ouders enkele hypothetische situaties voorgelegd. In de eerste situatie schetsten we dat ouders een vraag hebben over de verzorging of opvoeding van hun kinderen. In deze situatie zegt iets meer dan de helft van de ouders dat het (zeer) waarschijnlijk is dat zij tips of advies zouden vragen bij (schoon)ouders en familie, twee derde zegt dat zij dat (zeer) waarschijnlijk zouden doen bij vrienden of kennissen (tabel 4.3). Een klein deel van de ouders – ongeveer een op de tien – denkt dat zij (zeer) waarschijnlijk aan de burens om tips of advies zouden vragen.

De tweede situatie die we aan ouders voorlegden, gaat erover dat ouders zich zorgen maken over de ontwikkeling of opvoeding van hun kind, bijvoorbeeld omdat het kind vaak in de put zit, weinig durft en angstig is in nieuwe situaties. Ongeveer zes op de tien ouders achten het waarschijnlijk dat zij dergelijke zorgen zouden delen met hun eigen ouders of schoonouders, met andere familie, of met vrienden of kennissen. Bijna een op de vijf ouders vindt het waarschijnlijk dat zij dergelijke zorgen zouden delen met burens.

De derde hypothetische situatie ging erover dat het kind ernstige problemen zou hebben; dat het kind bijvoorbeeld terecht komt in vechtpartijen, dat het liegt en spullen van anderen ontvreemdt of kapot maakt. Volgens ruim de helft van de ouders is het waarschijnlijk dat zij hulp zouden vragen aan eigen ouders of schoonouders, andere familieleden, of vrienden of kennissen. Een kleine minderheid – ongeveer een op de tien ouders – acht het waarschijnlijk dat zij hulp zouden vragen aan burens.

Kortom, een kleine meerderheid van de ouders zou in het geval van vragen, zorgen of problemen die met de ontwikkeling of de opvoeding van hun kinderen samenhangen, eigen ouders of schoonouders, andere familieleden, of vrienden of kennissen inschakelen; de rest vindt dat niet waarschijnlijk of heeft daar geen duidelijke mening over. De precieze aanleiding – of het om een vraag, een zorg, of een probleem gaat – lijkt niet zoveel uit te maken. De kans dat ze contact zouden opnemen met burens is volgens hen echter vrij klein.

Tabel 4.3

Ouders die in bepaalde (denkbeeldige) situaties (zeer) waarschijnlijk geneigd zijn hulp aan hun sociale netwerk te vragen, ouders van kinderen tot en met 18 jaar, 2017 (in procenten)^a

	Stel: u heeft een <u>vraag</u> over de verzorging of opvoeding van uw kind(eren). Hoe waarschijnlijk is het dat u tips of advies vraagt bij:	Stel: u maakt <u>zich zorgen</u> over de ontwikkeling of opvoeding van uw kind, bijvoorbeeld omdat uw kind vaak in de put zit, weinig durft en angstig is in nieuwe situaties. Hoe waarschijnlijk is het dat u die zorgen deelt met:	Stel: uw kind heeft <u>ernstige problemen</u> , bijvoorbeeld omdat uw kind vaak terecht-komt in vechtpartijen, liegt en pikt en spullen van anderen kapot maakt. Hoe waarschijnlijk is het dat u hulp zou vragen aan:
(schoon)ouders	54	57	58
andere familie	51	56	53
vrienden/ kennissen	66	64	56
buren	14	17	13

a Ouders/gezinnen zonder jeugdhulp; n = 235. De antwoordcategorieën waren als volgt: a. zeer waarschijnlijk b. waarschijnlijk c. niet waarschijnlijk, niet onwaarschijnlijk d. onwaarschijnlijk e. zeer onwaarschijnlijk. Ten behoeve van deze tabel zijn de percentages respondenten die de eerste twee categorieën hebben geantwoord, bij elkaar opgeteld.

Bron: SCP/CBS/Nivel (EJ00'17), gewogen gegevens

4.1.2 Alledaagse zorgen en specifieke problemen van ouders

In de interviews is met ouders besproken welke vragen of zorgen zij hebben over de ontwikkeling en opvoeding van hun kinderen, en voor welke taken en in welke situaties zij graag hulp zouden willen inroepen van mensen uit hun informele netwerk (zie tabel D.2 in bijlage D op www.scp.nl voor een overzicht van de vragen en zorgen die ouders in de interviews hebben genoemd). Voor alle onderwerpen geldt dat ouders behoefte hebben aan enige ondersteuning vanuit hun informele netwerk. Tegelijkertijd willen ze voor verschillende vragen ook steun uit het formele netwerk. De balans tussen de gewenste informele en formele ondersteuning verschilt per onderwerp. Voor alledaagse vragen en problemen staat steun uit het informele netwerk wat meer op de voorgrond, terwijl bij andere – vaak wat meer specifieke – vragen en problemen het formele netwerk wat meer in beeld is. Op de formele ondersteuning die ouders krijgen bij problemen en de wisselwerking tussen informele en formele steun gaan we in hoofdstuk 6 dieper in.

In de interviews zien we vier categorieën onderwerpen waar ouders vragen en zorgen over hebben en waarvoor zij soms ondersteuning nodig hebben: (1) vragen en zorgen die te maken hebben met de dagelijkse logistiek van het gezinsleven; (2) alledaagse opvoedvragen; (3) meer specifieke opvoedvragen; (4) gezinsproblemen, ziekte en noodgevallen. Alledaagse opvoedvragen of problemen zijn vragen die horen bij of normaal zijn voor de ontwikkelingsfase van kinderen. Specifieke opvoedvragen en -problemen zijn niet algemeen voorkomend, ernstiger van aard en nadelig voor het kind en/of de ouders. Het onderscheid tussen alledaagse en meer specifieke vragen en problemen is overigens niet zo absoluut en

strikt als de aparte categorisering suggereert. Soms kan een ‘alledaagse’ vraag zodanig lang aanhouden of belastend zijn voor ouders en het kind dat het kan uitgroeien tot een specifieke vraag of probleem. Bijvoorbeeld, voor kinderen tussen 0 en 2 jaar zijn slaapproblemen in principe een normaal of alledaags probleem, maar als de ouder zelf niet meer slaapt en ook moet werken kan het een specifiek probleem worden. Huilen is voor baby’s normaal maar een huilbaby is een ernstig of specifiek probleem (Nji 2020a).

‘Alle ballen hoog houden’: druk rond de dagelijkse logistiek van het gezinsleven

Uit eerder onderzoek weten we dat bijna zeven op de tien ouders het leven wel eens te druk vinden (Bucx en Roeters 2018: 114). In de interviews brengt ongeveer de helft van de geïnterviewde ouders de druk ter sprake van het combineren van de zorg voor kinderen met werk en andere verantwoordelijkheden. Voor hen is het rondkrijgen van de dagelijkse logistiek van het gezinsleven een uitdaging die veel energie vergt. Over de combinatiedruk zegt een vader bijvoorbeeld: ‘Je hebt gewoon alle ballen hoog te houden, tegelijk, en dat ervaar ik wel als druk’ (vader van drie kinderen tussen 5 en 9 jaar). De vader kreeg enkele jaren geleden een burn-out toen op verschillende domeinen in zijn leven zorgen speelden; de hoge prestatiedruk op het werk, een ongeluk, zorgen om zijn eigen vader en drie jonge kinderen thuis waaronder twee bijzonder drukke zonen. Een moeder vertelt dat opvoeden na een dag hard werken veel van haar vergt: ‘[V]oorals je zelf natuurlijk een lange dag hebt gehad en hard gewerkt hebt [...] dan is het wel veel af en toe’ (moeder van drie kinderen tussen 7 en 12 jaar). Ook enkele alleenstaande ouders in de interviews vinden de dagelijkse logistiek en het ouderschap zwaar. Een andere moeder zegt dat het extra lastig wordt wanneer er onverwachte gebeurtenissen zijn waardoor de geplande logistiek in het honderd loopt, zoals een kind dat ziek wordt. Zij noemt expliciet het belang van een informeel netwerk om dat te kunnen opvangen: ‘[M]et kinderen moet je een soort van netwerkje om [je] heen hebben, helemaal als je werkt’ (moeder van twee kinderen van 9 en 14 jaar). De ouders die de combinatiedruk in de interviews noemen, hebben vaak behoefte aan praktische steun uit hun informele netwerk en willen hun zorgen over het drukke bestaan kunnen delen met naaste familie, vrienden, collega’s en andere ouders die vergelijkbare ervaringen hebben (zie § 4.2.6 ‘in hetzelfde schuitje’).

Alledaagse opvoedvragen

Vragen over (zak)geld, mediagebruik, veiligheid, voeding en zindelijkheid zijn enkele van de meer alledaagse opvoedonderwerpen waarover ouders in de interviews vragen hebben of problemen ervaren. Veel geïnterviewde ouders hebben behoefte om die vragen met mensen uit hun informele netwerk te bespreken.

In een aanzienlijk deel van de interviews is het ‘financieel opvoeden’ aan de orde gekomen. In de basisschoolleeftijd van hun kinderen gaan veel ouders zakgeld geven. Bij het bepalen van de hoeveelheid zakgeld hebben verschillende ouders behoefte aan het raadplegen van vrienden en andere ouders, maar ook halen ze informatie van het internet, in het bijzonder van de site van het Nibud (het Nationaal Instituut voor Budgetvoorlichting). Als onderdeel van het financieel opvoeden willen sommige ouders hun kind meegeven dat er grenzen

zijn aan wat zij als ouder kunnen uitgeven en dat het kind zelf 'ook meer besef krijgt wat 'n euro waard is en wat je daarvoor moet doen' (vader van drie kinderen tussen 8 en 13 jaar). Met dat doel geven sommige ouders inzicht in de gezinsuitgaven en stimuleren ze tieners om een bijbaan te nemen. Ook over deze aspecten van het financieel opvoeden willen ouders met anderen in hun informele netwerk sparren en hun ideeën spiegelen aan die van andere ouders.

Het gebruik van mobieltjes, tablets en sociale media is ook een onderwerp dat ouders bezighoudt en waar ze een informatiebehoefte hebben. Verschillende geïnterviewde ouders willen weloverwogen regels opstellen over telefoongebruik, schermtijd en gamen. Daarvoor willen zij familie, vrienden en collega's raadplegen en soms een professional. De veiligheid van kinderen en het stapsgewijs meer ruimte en autonomie geven aan opgroeiende kinderen is een ander onderwerp waar veel ouders vragen over hebben die ze vaak met mensen uit hun informele netwerk willen bespreken. De vragen gaan bij jonge kinderen bijvoorbeeld over de veiligheid in en om het huis of het gebruik van autostoeltjes. Bij oudere kinderen spelen bijvoorbeeld vragen over wanneer je een kind alleen buiten laat spelen of naar school laat gaan. Dit soort vragen bespreken ouders graag met mensen uit hun informele netwerk en met ouders op het schoolplein. In enkele gevallen zijn meer ernstige veiligheidsissues besproken, waarbij ook hulp van professionals is ingeroepen (zie hoofdstuk 6).

In ruim de helft van het aantal interviews benoemen ouders dat zij op enig moment behoefte hebben (gehad) aan tips en informatie rond onderwerpen zoals voeding, zindelijk worden, huilen of slaapproblemen. Met name bij baby's noemen verschillende respondenten dat zij vragen of zorgen hebben (gehad) over voeding. Krijgt mijn kind genoeg binnen? Wanneer mag mijn kind een fruithapje? Bij oudere kinderen spelen vragen rond gezonde voeding, gewicht en allergieën. Verschillende ouders spraken behalve over zindelijkheid ook over huilen en slaapproblemen bij jonge kinderen. Voor een deel van hen is dat een probleem van voorbijgaande aard: '[J]e zal altijd pieken en dalen daarin hebben, want het is ook gewoon de leeftijd' (moeder van een kind van 2 jaar). Bij deze 'alledaagse' onderwerpen willen respondenten in de meeste gevallen hun informele netwerk voor informatie en tips raadplegen, daarnaast zijn laagdrempelige voorzieningen uit het vanzelfsprekende formele netwerk zoals het consultatiebureau en de huisarts een gewenste bron van informatie.

Specifieke opvoedvragen

Naast de alledaagse opvoedvragen die ouders hebben, noemen ouders in de interviews specifieke vragen en problemen, zoals ontwikkelingsproblemen, psychosociale problemen, specifieke beperkingen of ziekte van hun kinderen of henzelf. Voor deze vragen en problemen noemen ouders in de interviews wat vaker steun van formele netwerkleden dan informele netwerkleden. Toch blijkt uit de interviews dat sommige ouders ook bij deze vragen behoefte hebben aan ondersteuning vanuit het informele netwerk.

In een meerderheid van de interviews hebben ouders vragen en problemen genoemd die voornamelijk op school spelen maar ook impact hebben op het leven buiten school, zoals

de brede leerontwikkeling van kinderen of het sociaal-emotionele welbevinden van kinderen in de klas. De brede leerontwikkeling wil zeggen dat kinderen cognitief groeien in vakken als rekenen, taal, lezen en de zaakvakken, maar zich ook sociaal-emotioneel en qua motoriek ontwikkelen. Omdat de vragen en problemen op school spelen, is de school de belangrijkste omgeving waar ouders met hun vragen en zorgen willen aankloppen. Verschillende geïnterviewde ouders willen dergelijke vragen ook in hun informele netwerk bespreken. Bij problemen rond de sociale dynamiek op school bijvoorbeeld (denk aan pesten of het vinden van aansluiting bij de groep) hebben sommige ouders behoefte te rade te gaan bij andere ouders die soortgelijke ervaringen hebben en bij andere ouders van kinderen in de klas om een completer beeld te krijgen van de sfeer en gebeurtenissen in de klas. Veel geïnterviewde ouders vertellen dat zij soms zorgen hebben over opstandig gedrag van hun kinderen. Dit is gedrag dat lastig kan zijn, maar dat tegelijkertijd ook hoort bij opgroeiende kinderen en bepaalde ontwikkelingsfasen. In de interviews lijken ouders van jongere kinderen wat vaker op zoek te zijn naar tips uit het formele circuit (zie hoofdstuk 6) dan ouders van oudere kinderen. Deze laatste groep ouders lijkt het gedrag van hun kind wat vaker te zien als pubergedrag dat er nu eenmaal bij hoort. Kinderen gaan zich minder volgzzaam gedragen dan ouders gewend zijn: '[D]at eigengereide en dat hij zich een beetje begint af te zetten' (moeder van twee kinderen van 15 en 25 jaar). Ouders van oudere kinderen zeggen wel behoefte te hebben aan informatie over het gedrag van hun kind en het uitwisselen van inzichten en ervaringen met lotgenoten.

'Gewoon er zijn': gezinsproblemen, ziekte en noodgevallen

Bij ernstige ziekte, noodgevallen of andere levens veranderende gebeurtenissen hebben ouders vaak behoefte aan de blik en hulp van formele hulpverleners, zeker voor de diagnose en behandeling van medische of psychosociale aandoeningen van een van de gezinsleden of voor de begeleiding bij ernstige aandoeningen of gezinsproblemen (zie hoofdstuk 6). Uit de interviews leren we ook dat juist in dit soort gevallen ouders behoefte hebben aan praktische hulp en emotionele steun van het informele netwerk en aan ontspannende contacten. De moeder van een kind met ernstige astma noemt bijvoorbeeld dat als haar kind erg benauwd is zij behoefte heeft aan de aanwezigheid van haar moeder: 'dan wil ze ook van alles voor me doen, dat hoeft dan niet [...] dat ze er gewoon is, dat is al genoeg' (moeder van twee kinderen van 15 en 25 jaar). Voor andere voorbeelden van informele hulp naast formele hulp, zie hoofdstuk 6.4.

4.1.3 Behoeftte aan steun in het kort

Resumerend, volgens gegevens uit het sociaaldomeinonderzoek heeft een kleine minderheid van de ouders moeite om zelfstandig hun huishouden en financiën op orde te houden en gezinsproblemen op te lossen. Ongeveer een derde van de geënquêteerde ouders in de verschillende surveys rapporteert dat ze zich in de periode voorafgaand aan de enquête zorgen hebben gemaakt over de opvoeding en ontwikkeling van hun kinderen. Wanneer zich vragen, zorgen of ernstige problemen rond hun kinderen zouden voordoen, zegt een kleine meerderheid van de ondervraagde ouders daarvoor steun te willen zoeken binnen

de eigen kring van familie, vrienden en kennissen. Welke problemen en vragen zoal bij ouders spelen, hebben we uit de interviews kunnen herleiden. Dit gaat om (1) vragen rond de dagelijkse logistiek van het gezinsleven, (2) alledaagse opvoedvragen, (3) meer specifieke vragen en problemen en (4) ernstige ziekten, gezinsproblemen en noodgevallen. Voor alle categorieën vragen en problemen geldt dat ouders behoefte hebben aan praktische en emotionele steun van en ontspannende contacten met personen van het informele netwerk. Daarnaast zijn professionals uit het vanzelfsprekende formele netwerk in beeld bij ouders voor advies over veel van de genoemde vragen en problemen. Bij meer specifieke opvoedvragen en gezinsproblemen en ziekten is vaak ook behoefte aan steun van professionals uit het niet-vanzelfsprekende formele netwerk (zie ook hoofdstuk 6).

4.2 Beschikbaarheid van het informele netwerk

In hoofdstuk 1 definieerden we beschikbaarheid van het netwerk als de mogelijkheid van het netwerk om indien nodig hulp te kunnen bieden bij de opvoeding en andere ouderschapstaken. In deze paragraaf gaan we in op de vraag hoe ouders de beschikbaarheid van hun informele netwerk bij het ouderschap ervaren en of hierin sociaal-demografische verschillen zijn te ontdekken.

In het Jeugdwetonderzoek is gevraagd naar ervaren beschikbaarheid van het informele netwerk bij het opvoeden. Het merendeel is hier optimistisch over; bijna vier op de vijf ouders schatten in dat zij in de toekomst een beroep kunnen doen op bekenden, als er vragen of problemen komen die het opgroeien of de ontwikkeling betreffen. Ongeveer een op de tien ouders denkt niet dat zij in de toekomst een beroep kunnen doen op bekenden wanneer zich vragen of problemen voordoen (tabel 4.4). In het sociaaldomeinonderzoek is alleen aan de mensen die geen hulp hebben gehad bij de opvoeding ($n = 845$) gevraagd of ze iemand kennen van het informele netwerk die hen indien nodig kan helpen bij de opvoeding. Van deze groep zegt een op de tien ouders dat ze niet iemand kennen (niet in tabel). Het merendeel van deze ouders is hier dus positief over.²

Tabel 4.4

Ervaren beschikbaarheid van het informele netwerk bij toekomstige vragen of problemen over het opgroeien en/of de opvoeding van het kind, ouders van kinderen tot en met 18 jaar, 2017 (in procenten)^a

	helemaal mee oneens	mee oneens	neutraal	mee eens	helemaal mee eens	(helemaal) mee eens ^b
Als er in de toekomst (meer) vragen of problemen komen over het opgroeien en/of de opvoeding van mijn kind(eren) dan kan ik een beroep doen op familie, vrienden of andere bekenden	3	8	11	39	39	78

a Ouders/gezinnen zonder jeugdhulp; n = 235.

b Scores van de antwoorden mee eens en helemaal mee eens bij elkaar opgeteld.

Bron: SCP/CBS/Nivel (EJ00'17), gewogen gegevens

4.2.1 Frequentie van contact en tevredenheid met het netwerk

Aan de respondenten in het sociaaldomeinonderzoek is gevraagd hoe vaak zij contact hebben met familieleden die niet bij hen in huis wonen, vrienden en goede bekenden en burens. Bij dat contact kan het om persoonlijke ontmoetingen gaan, maar ook om telefoontjes of berichtjes. Wanneer er meer contact is, is de kans ook groter dat er hulp gegeven kan worden en dat geeft enige indicatie van beschikbaarheid van het netwerk (vgl. Brede-wold et al. 2016). De meeste ouders hebben vaak (minstens één keer per week) contact met familie, vrienden en burens.

Tabel 4.5

Vaak contact (minstens één keer per week) hebben van ouders met familieleden, vrienden en burens, ouders van kinderen tot en met 17 jaar, 2017 (in procenten)^a

	vaak contact met familieleden	vaak contact met vrienden	vaak contact met burens
totale groep ouders	84	79	67

a De items werden als volgt geïntroduceerd: 'De volgende vragen gaan over contacten. Het gaat hierbij om persoonlijke ontmoetingen, maar het kan ook gaan om bellen, schrijven, e-mailen of berichtjes sturen. Hoe vaak heeft u contact met: (1) één of meer familieleden die niet bij u in huis wonen, (2) met vrienden, vriendinnen of echt goede kennissen en (3) met burens? Antwoordmogelijkheden: dagelijks, minstens 1 keer per week maar niet dagelijks, minstens 1 keer per maand maar niet wekelijks, minder dan 1 keer per maand en zelden of nooit. n = 1430.

Bron: SCP/CBS (SDI'17), gewogen gegevens

Ongeveer acht op de tien ouders hebben vaak contact met uitwonende familieleden en vrienden. Een iets lager aandeel van de ouders heeft vaak contact met burens, bijna zeven

op de tien (tabel 4.5). Dit geldt voor vrijwel alle ouders. Er zijn weinig verschillen in de frequentie van contacten als we onderscheid maken naar sociaal-demografische kenmerken van ouders (zie tabel D.3 in bijlage D op www.scp.nl). Wel hebben vaders, ouders met een migratieachtergrond en ouders zonder werk minder vaak contact met familieleden dan moeders, ouders met een Nederlandse achtergrond en ouders die wel werk hebben. Dat zou kunnen betekenen dat deze groepen ook minder makkelijk gebruik maken van deze hulpbron. Van moeders weten we dat zij traditioneel als *kinkeepers* een grotere rol spelen dan vaders bij het onderhouden van de familierelaties. Mogelijk speelt bij ouders met een migratieachtergrond dat (een deel van) het familienetwerk in het herkomstland woont (Dykstra et al. 2006: 78, 119). Uit eerder onderzoek weten we ook dat werkeloosheid sociaal isolement in de hand kan werken, door directe verliezen aan contacten, maar ook door financiële beperkingen (minder geld voor vervoer en presentjes) en schaamte (Koster en Gesthuizen 2016). Verder hebben ouders met kinderen van de oudste leeftijdsgroep (12-17 jaar) minder vaak contact met vrienden dan ouders met kinderen in de basisschoolleeftijd (vgl. Kalmijn 2010).

Niet alleen de kwantiteit van de contacten doet ertoe, ook de kwaliteit van de relaties is van belang voor de beschikbaarheid van het netwerk (Bredewold et al. 2016; Linders 2010, zie ook hierna § 4.2.3 *Een hechte band*). Ouders zijn over het algemeen heel tevreden met de sociale contacten; zij geven voor zowel de frequentie van contacten, hun sociale contacten in het algemeen als voor hun vriendenkring een kleine 8 als rapportcijfer (zie tabel D.4 in bijlage D op www.scp.nl). Er zijn enkele demografische verschillen in tevredenheid met sociale contacten. Ouders met een niet-westerse migratieachtergrond zijn minder tevreden met de frequentie van contacten dan ouders die geen of een westerse migratieachtergrond hebben. Mogelijk missen ouders met een niet-westerse migratieachtergrond frequente contacten omdat een deel van hun informele netwerk in het herkomstland woont. Voor deze ouders is het lastiger om vanuit het vestigingsland frequente contacten te onderhouden met kennissen in het herkomstland, terwijl ze wel behoefte voelen aan ondersteuning (vgl. De Haan et al. 2015; Pharos 2019). Verder zijn alleenstaande ouders minder tevreden met de vriendenkring dan ouders met een partner (tweeoudergezin). Ook doet het aantal kinderen ertoe: ouders met drie kinderen of meer zijn minder te spreken over sociale contacten in het algemeen en hun vriendenkring dan ouders die hooguit twee kinderen hebben. Mogelijk is het voor eenoudergezinnen en grotere gezinnen qua logistiek en tijdbesteding lastiger om op bezoek te gaan bij vrienden, kennissen en burens of om via een mobiele telefoon contact met hen te hebben waardoor zij minder tevreden over deze contacten zijn.

In het kwantitatieve materiaal zagen we dat een grote meerderheid van de ouders veelvuldig contact heeft met mensen in hun naaste omgeving, zoals familieleden, vrienden en burens. In de interviews noemden veel ouders de frequentie van contact ook als een bevorderende factor voor het vragen en aannemen van hulp. Wanneer mensen elkaar vaker zien leren ze elkaar beter kennen en dat maakt het vertrouwd en makkelijk om hulp uit te wisselen (Linders 2010). Het samengaan van de frequentie van contact, vertrouwdheid en steun wordt bevestigd door verschillende ouders, zoals een vader die over het contact met

zijn zus zegt: ‘Ja, daar heb ik bijna dagelijks contact mee [...] en dat is [...] heel vertrouwd’ (vader van twee kinderen van 2 en 5 jaar) en een vader die zegt tips en inzichten makkelijker te delen met zijn collega’s dan met zijn ouders omdat hij zijn collega’s elke dag ziet en zij ongeveer dezelfde leeftijd hebben als hijzelf: ‘[Collega’s] [z]ijn toch dichterbij op een of andere manier omdat je elke dag samenwerkt’ (vader van vier kinderen tussen 0 en 17 jaar). Een moeder vertelt dat zij twee keer per week met een vriendin wandelt en dat de frequentie van het contact en de vertrouwelijkheid van de relatie maakt dat zij veel zaken rond de kinderen met elkaar kunnen delen:

[Mijn vriendin] en ik, wij lopen twee keer in de week en dan komen altijd de kinderen ter sprake, [...] en over alles praten we, over werk, [...] zij weet echt heel veel van mij. Het is een hele dierbare vriendin en ik ook van haar [...]. (moeder van twee kinderen van 15 en 18 jaar)

4.2.2 Fysieke nabijheid

Naast de frequentie van contacten met mensen uit het informele netwerk, zijn in de interviews aanvullende aspecten genoemd die te maken hebben met beschikbaarheid van hulp uit het informele netwerk, zoals fysieke nabijheid. Vanuit de overheid is er de verwachting dat netwerkleiden die vanzelfsprekend fysiek nabij zijn, zoals burens, (meer) hulp zullen geven aan gezinnen die ondersteuning nodig hebben (Bredewold et al. 2016). In de interviews noemen veel ouders dat fysieke nabijheid het eenvoudiger maakt om hulp te vragen en te geven. Soms wonen de eigen ouders bijvoorbeeld in hetzelfde dorp, dan kunnen zij snel even langs komen voor praktische hulp zoals uit het volgende voorbeeld van een hoogzwangere en niet meer zo mobiele moeder blijkt:

Of ze [moeder van respondent] zegt: ‘Zal ik vanmiddag een paar boodschappen voor je doen’. Het is eigenlijk een heel makkelijk contact, het is geen afgesproken verdeling of zo, nee. Ik bel ook weleens ’s morgens van ik moet vandaag boodschappen doen, ga je even mee. ‘Oh, dat is goed’ en dan komt ze op de fiets hierheen en dan gaan we even boodschappen samen doen. (moeder van een kind van 1 jaar)

In meerdere gezinnen waarvan de grootouders dichtbij wonen, zien ouders, kinderen en de grootouders elkaar regelmatig en hebben de grootouders ook een vaste rol in de ondersteuning, zoals regelmatig oppassen, een luisterend oor bieden, advies geven of elkaar geregeld ontmoeten voor de gezelligheid. Hetzelfde geldt voor andere familieleden of vrienden die in de buurt wonen. De nabijheid faciliteert het regelmatige contact en het vragen en ontvangen van ondersteuning en vergemakkelijkt hulp bij de dagelijkse gezinslogistiek. Een voorwaarde is wel dat de relatie goed is en er voldoende ‘klik’ is. Zo vertelt een moeder in een van de interviews dat twee familieleden in de buurt wonen, maar door een verschil in de ervaren gevoelsband is de ene persoon veel meer bij het gezinsleven betrokken dan de andere (moeder van twee kinderen van 15 en 18 jaar). Bij acute gebeurtenissen en hulpvragen is handelingssnelheid en dus nabijheid extra bepalend voor hulpgebruik.

De buurt als hulpbron

In het verlengde van de vaststelling dat ‘fysieke nabijheid’ hulpvragen en hulpbetoon faciliteert, kan de buurt steun voor ouderschap bevorderen. In de buurt lopen ouders andere buurtbewoners tegen het lijf. Wanneer dat herhaaldelijk gebeurt, worden zij bekenden van elkaar (er ontstaat zogenoemde publieke familiariteit, Blokland-Potters 2006) en dat kan de basis vormen voor hulprelaties. Uit eerder onderzoek weten we dat meer dan twee derde van de ouders in de buurt met elkaar praat over hun kinderen en elkaar helpt als dat nodig is. Een meerderheid van de ouders ervaart ook dat mensen in de buurt de kinderen kennen en zo nodig aanspreken op hun gedrag (Doorten en Bucx 2011: 191-192). Ook in de interviews is de buurt genoemd als bron voor hulp bij ouderschap. Verschillende ouders wonen in een wijk die ze als kindvriendelijk omschrijven. Soms worden buurtgenoten vrienden, zoals de moeder die over een voormalig buurvrouw zegt dat zij ‘in de loop van de tijd een hele goeie vriendin [is] geworden’ (moeder van twee kinderen van 9 en 14 jaar). Zij hebben kinderen in dezelfde leeftijd en delen veel opvoedzaken met elkaar. Meerdere ouders in de interviews zeggen met buurtgenoten te spreken over hun kinderen (meestal van dezelfde leeftijd, zie ook § 4.2.6) en enkele van hen vertellen een oogje in het zeil te houden wanneer de eigen kinderen en andere buurtkinderen samen spelen. In die gevallen hebben ontmoetingen in de buurt daadwerkelijk steun en medeopvoeders opgeleverd:

Het komt wel voor dat we elkaars kinderen in de gaten houden, maar dat gaat dan altijd om enkele minuten en niet zozeer dat iemand voor langere tijd mijn kinderen in de gaten houdt. [...] [A]ndere burens vragen elkaar wel eens om even een oogje in het zeil te houden als hun andere kind bijvoorbeeld naar zwembad gebracht moet worden. [...] En met sommige burens heb ik goed contact en weten we van elkaar wat we wel en niet goed vinden qua wat de kinderen doen en daar spreken we elkaars kinderen ook wel op aan als er iets gebeurt wat niet de bedoeling is. (moeder van twee kinderen van 4 en 6 jaar)

De buurt kan ook intergenerationele steun faciliteren, zo blijkt uit het interview met een moeder woonachtig in een appartementencomplex met veel oudere burens. Toen zij een periode ziek was kreeg zij van haar oudere burens veel praktische ondersteuning, zoals even oppassen, een boodschap doen of een maaltijd koken. In enkele interviews vertellen ouders dat zij zijn verhuisd of gaan verhuizen omdat zij het sociale klimaat in de wijk waar zij woonden of wonen niet veilig of om andere redenen minder geschikt en te weinig ondersteunend vonden als plek om hun kinderen te laten opgroeien. Een vader vertelt dat hij op het punt staat te verhuizen naar een straat waar leeftijdgenootjes van de kinderen wonen, school op loopafstand is en de verkeerssituatie veiliger is. Een andere vader vertelt al verhuisd te zijn voor zijn kinderen. Over de buurt waar hij voorheen woonde zegt hij:

Het is niet waar [...] wij onze kinderen willen opvoeden. Het is allemaal wat grover, wel heel gemoedelijk en grote sociale controle, maar het is wat grover [...] De manier hoe de kinderen tegen ouders praten, dus vloekwoorden, maar het was veel partijen met vechten, veel politie [...]. (vader van twee kinderen van 5 en 9 jaar)

Ouders in de interviews vinden sociale steun in de buurt, maar lijken wel selectief met het delen van vragen en problemen rond het opgroeien van hun kinderen. Met sommige buurtgenoten is een zodanig goede relatie en vertrouwdheid ontstaan dat oppashulp wordt geboden en opvoedkwesties worden besproken, bij andere buurtgenoten blijft het bij praktische algemene burenhulp ('als de suiker op is kunnen we bij elkaar aanbellen' en een 'praatje over het weer', vader van vier kinderen tussen 0 en 17 jaar). In de buurt vinden ouders soms ook burens of buurtgenoten die kunnen fungeren als achtervang voor de kinderen wanneer de ouders even niet beschikbaar zijn. Ook bij calamiteiten of acute problemen is de buurt vanwege de fysieke nabijheid een belangrijke hulpbron in de zorg voor kinderen, zoals we in de vorige paragraaf noemden.

4.2.3 'Een hechte band': Emotionele nabijheid

Louter fysieke nabijheid en een frequent contact zijn echter vaak niet genoeg om een beroep te kunnen doen op het informele netwerk, zo blijkt uit de eerdere citaten over de buurt en ook uit de wetenschappelijke literatuur (zie bv. Komter 2007; Linders 2010). Vooral sociale of emotionele nabijheid lijkt van belang. Waar mensen nauw bij elkaar betrokken zijn, zoals in veel familiale relaties, zijn mensen eerder bereid om iets voor elkaar te doen (Bredewold et al. 2016). Dat zien we ook terug in de interviews. Familiebanden, mits het contact goed is, blijken voor de geïnterviewde ouders vaak vrij vanzelfsprekend toegang te bieden tot steun bij het ouderschap. Grootouders nemen daarbij een bijzondere plaats in. Voor veel van de geïnterviewde ouders zijn de grootouders emotioneel nabij en is de betrokkenheid over en weer groot. Zo geeft een vader hoog op over de betrokkenheid van zijn schoonouders bij het gezinsleven:

Dat is een hechte band, we zijn eigenlijk met z'n zessen in ons gezin [...] Elke dag even binnenlopen, even praten over hoe de dag gegaan is, even een potje kaarten. Op de zondag altijd even op de koffie. (vader van twee kinderen van 12 en 14 jaar)

De schoonvader helpt vaak bij het klussen en bij de schoonmoeder kunnen de kinderen in nood altijd terecht. Binnen een 'emotioneel nabije' relatie met de grootouders blijkt er ook ruimte te zijn voor ongevraagd advies en een zekere mate van uiteenlopende opvoedingsideeën. Een vader noemt zijn moeder 'een leidraad in m'n leven' (vader van twee kinderen van 5 en 9 jaar). Zijn moeder past op, biedt een luisterend oor en geeft advies, ook ongevraagd. Daar zegt de vader over: 'Ja, natuurlijk, ja. Daar zijn het ouders voor' (vader van twee kinderen van 5 en 9 jaar). Een andere ouder noemt haar ouders 'wel echt de belangrijkste personen buiten mijn eigen gezin' (moeder van twee kinderen van 15 en 25 jaar). Zij krijgt veel steun van haar ouders, inclusief ongevraagd advies: '[I]k bespreek alles met m'n ouders en daar wordt dan altijd ook hun visie [bij] gegeven ja' (moeder van twee kinderen van 15 en 25 jaar). In een van de interviews vertelt een moeder dat (schoon)ouders een vaste dag in de week oppassen. Hoewel de (schoon)ouders soms andere ideeën hebben over de opvoeding, vindt ze het 'heel fijn dat ze er zijn' (moeder van twee kinderen van 4 en 6 jaar). Verschillende ouders vertellen in de interviews dat zij een goede band tussen grootouders en kleinkinderen belangrijk vinden en ook om die reden hun (schoon)ouders

een rol geven in de opvang en de opvoeding van de kleinkinderen. Zo zegt een moeder: '[I]k vind dat ook heel belangrijk voor kinderen, dat ze weten dat ze een opa en oma hebben die er altijd voor ze zijn en hun de liefde kunnen geven naast de ouders' (moeder van een kind van 2 jaar).

Niet alleen banden met grootouders, maar ook banden met andere bloedverwanten, zoals broers, zussen en andere familieleden, kunnen hecht en daardoor ondersteunend zijn. Een moeder vertelt over de band met haar zus: 'Mijn zus is degene bij wie mijn kinderen zich heel erg fijn voelen en waar ze heel erg veel van mij in mijn zus herkennen dus ook met haar bespreken ze dingen [...]' (moeder van twee kinderen van 15 en 18 jaar). Overigens is in verschillende interviews ook gesproken over familiebanden die minder hecht zijn, of die bekoeld of verwaterd zijn. Zo vertellen verschillende ouders dat zij qua karakter of qua opvoedideeën zodanig verschillen van hun vader, moeder, broer of zus, dat zij afstand voelen en weinig of geen steun van hen vragen of ontvangen.

Ook buiten de kring van familie vinden ouders steun bij mensen die emotioneel nabij zijn. Verschillende ouders vertellen dat de hechte band met sommige vrienden zorgt voor een gevoel van vertrouwelijkheid en veiligheid waardoor zij hun zorgen en vragen over de opvoeding met hen kunnen delen. Een moeder vertelt over de relatie met een vriendin: '[I]k mag haar gewoon heel erg, dus ik voel me ook veilig genoeg bij haar om de onzekerheden [te bespreken]' (moeder van twee kinderen van 0 en 1 jaar). Naast dat een goede band het mogelijk maakt dat ouders elkaar 'alles kunnen vertellen', voelt een moeder zich ondersteund doordat haar vriendin haar niet naar de mond praat en oprecht en eerlijk tegen haar is:

Ze is ook heel eerlijk, als ik dan loop te zeuren [...] dat ze dan wel heel oprecht is en tegen me zegt: [...] ben je niet een beetje aan het overdrijven, want dat is wel positief? En dat is fijn, dat je iemand hebt die [...] dingen weer weet te relativiseren [...] Ze praat niet met me mee [...].
(moeder van twee kinderen van 9 en 14 jaar)

Daarnaast noemen enkele ouders dat een zekere geestverwantschap of gedeelde ervaringen (zie hieronder § 4.2.6 'In hetzelfde schuitje') de relatie heeft bevorderd en onderlinge steun heeft gestimuleerd. De verschillende aspecten van beschikbaarheid van het netwerk zijn in deze paragraaf weliswaar los van elkaar besproken, maar in de interviews blijkt regelmatig dat meerdere aspecten bij elkaar komen binnen een hulprelatie en elkaar versterken.

4.2.4 Draagkracht en tijd van mensen uit het informele netwerk

In hoeverre het informele netwerk beschikbaar is voor hulp hangt niet alleen af van de frequentie van contact en fysieke en emotionele nabijheid, maar ook van de draagkracht van de (potentiële) hulpgever. Uit de interviews blijkt dat dit wat betreft leeftijd en gezondheid (logischerwijs) vooral bij (schoon)ouders speelt. Een aanzienlijk deel van de geïnterviewde ouders zegt dat hun eigen (schoon)ouders niet of minder vaak of minder lang oppassen dan gewenst omdat zij (te) oud zijn en/of gezondheidsproblemen of beperkingen hebben, zoals heupproblemen of doofheid (zie ook hoofdstuk 5, bij hulp missen). Een vader vertelt

dat zijn ouders nog wel af en toe even kunnen oppassen maar niet structureel, daar zijn ze volgens hem inmiddels te oud voor geworden:

[A]f en toe oppassen een beetje voor de lol, maar niet om het verplicht [te doen], dat wil ik hun ook niet aandoen. [...] mijn moeder moest mijn dochter ook wel eens omkleden toen ze baby was en dan ging het shirtje niet naar boven, maar het ging naar beneden uit. Dus toen zat het kind helemaal klem. Dus dat was niet helemaal zo'n succes [...] nee, ze is er te gestrest voor. (vader van vier kinderen tussen 0 en 17 jaar)

In enkele gevallen noemen de respondenten de leeftijd of gezondheidsproblemen van hun ouders ook als reden om hen niet te (veel te) willen belasten met andere praktische hulp zoals huishoudelijke klusjes: '[H]ij heeft een nieuwe heup gekregen, dus nu is hij niet meer zo soepeltjes' (moeder van twee kinderen van 10 en 12 jaar) of vervoer: 'Het nadeel van mijn ouders is dat ze een beetje oud zijn en of het af en toe nog wel verantwoord is om zo'n eind te rijden' (vader van een kind van 17 jaar). Bij verschillende geïnterviewde ouders komt ter sprake dat oppassen door of logeren bij grootouders voor hen te druk is, bijvoorbeeld omdat de kinderen qua persoon 'niet de rustigste' zijn (vader van twee kinderen van 5 en 9 jaar) of omdat de gezinsgrootte het te lastig maakt; 'Ja, als je één kind brengt, maar je brengt er gelijk drie' (vader van drie kinderen tussen 1 en 5 jaar).

In de interviews komt draagkracht in de vorm van gezondheidsproblemen als mechanisme bij hulpgebruik ook bij andere familieleden (zoals broers en zussen) aan bod, maar in veel mindere mate dan bij (schoon)ouders. Het gaat dan vaak om fysieke of psychische problemen van die familieleden of van hun kinderen (bv. autisme) waardoor ouders geen beroep op hen kunnen of willen doen. Zo heeft een van de moeders een zus met een persoonlijkheidsstoornis:

En ze houdt zich heel goed staande in haar eigen bubbel, in haar eigen wereld, met d'r kinderen en met d'r man, maar daar moet geen hulpvraag van buitenaf. Weet je, ik pas wel eens op haar kinderen en die komen wel eens hier logeren, maar andersom weet ik gewoon dat dat teveel voor haar is. Dus dan doe ik dat niet. (moeder van drie kinderen tussen 3 en 8 jaar)

De draagkracht van hulpgevers hangt niet alleen samen met hun leeftijd en gezondheid maar ook met de tijd die zij hebben. In sommige gevallen hebben de (schoon)ouders het nog heel druk met hun werk waardoor het te veel wordt om ook nog op te passen. Buiten werk, hebben grootouders ook hobby's, doen ze vrijwilligerswerk of hebben andere sociale activiteiten waardoor er minder of geen tijd is voor het bieden van steun. Zo zegt een ouder terughoudend te zijn bij het vragen van steun aan haar moeder vanwege haar gevulde agenda:

Ik wil niet altijd mijn moeder gelijk vragen, [...] mijn moeder heeft nog meer kleinkinderen, dus ik wil haar ook niet overbelasten. [...] Ja, ze werkt nog, ze maakt schoon bij mensen en ze doet heel veel vanuit de kerk, ziekenbezoek, dus ze kan ook niet altijd. (moeder van twee kinderen van 0 en 1 jaar)

Aan de andere kant van het spectrum van de beschikbaarheid staan grootouders die door hun pensionering tijd hebben voor een reguliere oppasrol, andere ondersteunende taken op zich nemen en soms ook klusjes in en om het huis doen. Een moeder vertelt over de grote steun die haar vader voor haar is: 'Hij werkt niet [...] dus in principe heeft die alle tijd'. Hij heeft veel opgepast en doet ook veel klusjes in en om het huis (moeder van twee kinderen van 10 en 12 jaar).

4.2.5 'Wij mogen toch wel oppassen?': bereidheid tot hulp in het sociale netwerk

Wanneer potentiële hulpgevers over voldoende draagkracht en tijd beschikken, wil dat niet altijd zeggen dat zij ook daadwerkelijk hulp willen bieden. Zij moeten hier ook voor openstaan. Dat is niet altijd het geval. Zo zegt een vader bijvoorbeeld dat zijn schoonmoeder niet helpt bij de zorg voor zijn kinderen omdat zij 'heel erg gehecht is aan haar eigen levende' (vader van twee kinderen van 1 en 3 jaar). Een moeder merkt dat haar schoonvader oppassen niet zo ziet zitten en dat hij 'niet weet wat hij met een kind aan moet' (moeder van twee kinderen van 9 en 14 jaar). Een andere moeder denkt dat haar buurvrouw 'minder interesse erin heeft' en 'wat meer met zichzelf bezig is' (moeder van drie kinderen tussen 3 en 8 jaar).

Veel naasten lijken echter wel bereid te zijn om te helpen, zo komt uit de interviews naar voren. In ongeveer de helft van de interviews noemen ouders expliciet dat hun eigen (schoon)ouders, andere familie en naasten het leuk vinden om op te passen ('ze zijn stapelgek op die kinderen', moeder van twee kinderen van 9 en 14 jaar), leuke dingen met de kinderen te doen ('meenemen naar een kinderboerderij en knutselen', moeder van twee kinderen van 15 en 18 jaar) of op een andere manier bij het gezin betrokken te zijn en te helpen (bijvoorbeeld achterwacht en peetoom zijn, boodschappen doen en kinderen vervoeren). Dat maakt het voor ouders makkelijker om hulp te vragen of aan te nemen. Toen een vader na zijn scheiding en verhuizing krap bij kas zat, durfde hij hierover wel een baltje bij zijn ouders op te gooien omdat hij wist dat zij financieel wel bij zouden willen springen. Een moeder vertelt dat toen haar betaalde huishoudelijke hulp wegviel en het lastig was aan iemand anders te komen, haar vader aanbood regelmatig te komen opruimen en schoonmaken. Dat vond zij wel 'heel erg gek'. Ze nam de hulp wel aan want 'hij wilde dat zelf... zelf vindt hij dat heel fijn'. Hij hielp haar daarmee ook uit de brand en uiteindelijk overwon ze haar acceptatieschroom (moeder van twee kinderen van 10 en 12 jaar).

Een aantal ouders vertelt dat hun eigen (schoon)ouders al bij het begin van de zwangerschap voorstelden om op te passen: 'Oh, maar als de baby straks geboren is, mogen wij toch wel oppassen?' (moeder van twee kinderen van 15 en 18 jaar). Een moeder van twee jonge kinderen durfde haar schoonmoeder niet voor een bepaalde dag structureel te vragen voor oppashulp omdat zij een eigen zaak heeft en ook al op de kinderen van haar zwager en schoonzus paste. Haar schoonmoeder bood echter uit zichzelf aan om een dagdeel op haar kinderen te letten. Dit aanbod accepteerde de moeder ze omdat ze merkte dat ze haar schoonmoeder daar echt een plezier mee deed:

En sinds ze dat heeft voorgesteld dacht ik van: nou ja, ze vindt het zo leuk om ook op onze kinderen te passen want dat vindt ze ook echt, dan willen we haar dat ook een beetje gunnen. (moeder van twee kinderen van 1 en 4 jaar)

Sommige grootouders zijn wel bereid om incidenteel op te passen, maar niet structureel of niet in de avond of pas als de kinderen wat groter zijn ('mijn vader vindt het makkelijker als ze een jaartje of 8 zijn... ja wat zelfstandiger zijn', moeder van twee kinderen van 4 en 6 jaar).

Veel ouders noemen dat schoolpleinouders vaak bereid zijn over en weer op elkaars kinderen te passen.

4.2.6 'In hetzelfde schuitje': steun van lotgenoten en ervaringsdeskundigen

Versillende onderzoeken wijzen erop dat mensen die in een vergelijkbare (gezins)situatie zitten gemakkelijker contact met elkaar leggen en eerder geneigd zijn elkaar te helpen dan mensen die minder met elkaar gemeen hebben (Bredewold 2014; Flap 1999; Linders 2010). Deze onderzoeken waren vooral gericht op informele hulp onder buurtbewoners. De interviews in ons onderzoek laten zien dat 'lotgenotencontact' ook een belangrijke factor is bij het inschakelen en aannemen van hulp bij het ouderschap. Onder 'lotgenoten' in de gezinssituatie rekenen we ouders die om wat voor reden dan ook op elkaar lijken. Het kan gaan om ouders die kinderen in dezelfde leeftijdscategorie hebben en tegen soortgelijke opvoedvragen aanlopen, ouders die elkaar regelmatig bij de kinderopvang, op het schoolplein, bij de speeltuin, sportclub of via speelafspraken van de kinderen treffen, maar ook om ouders die te maken hebben met vergelijkbare beperkingen, aandoeningen of problemen van hun kinderen. Via de kinderen en ten behoeve van de zorg voor de kinderen breiden veel ouders hun informele netwerk uit. Daarnaast kunnen ouders lotgenoten zijn vanwege een vergelijkbare gezinssituatie (alleenstaand ouderschap) of gezinsproblemen (scheiding). Uit de literatuur weten we dat het mechanisme dat mensen die op elkaar lijken elkaar makkelijker weten te vinden en steunen, ook geldt voor mensen in een kwetsbare positie. Uit dit lotgenotencontact halen ouders in een kwetsbare positie steun, maar er kan ook een nadeel aan kleven, zoals een gerichtheid op problemen en daar moeilijk van los komen (Linders 2010: 118-119).

Uit de interviews maken we op dat het hebben van kinderen van dezelfde leeftijd én het hebben van kinderen van hetzelfde geslacht het delen van alledaagse opvoedvragen en andere steun kunnen bevorderen. Een moeder vertelt dat het contact met een buurvrouw met kinderen in dezelfde leeftijd is uitgegroeid tot vriendschap. Die goede relatie, maar ook de gedeelde ervaring van kinderen in dezelfde leeftijd, faciliteert steun en het bespreken van opvoedkwesties:

*Die heeft twee jongens inderdaad in de leeftijd van [mijn zoon]. Dus als ik praat over dingen in de opvoeding of dingen waar ik tegenaan loop, met name met [mijn zoon], een beetje dat pubergedrag, dan heb ik met [haar] daar het meeste contact over, die heeft ook puberkinde-
ren. (moeder van twee kinderen van 9 en 14 jaar)*

Ook een vader spreekt graag met een collega die net als hij een dochter van 7 jaar heeft: '[D]us dan weet je wel een beetje; de zwemlessen en de driftbuien [...] daar hoor je nog wel eens hetzelfde verhaal. Dus dan ben ik niet de enige.' Hij vindt het fijn om ervaringen te herkennen en om tips uit te wisselen: 'Hoe pak jij dat aan en hoe pakken wij dat aan' (vader van vier kinderen tussen 0 en 17 jaar). Een andere vader vertelt zijn zorgen over zijn drukke bestaan en drukke kinderen niet makkelijk te delen met anderen, maar met een collega die soortgelijke ervaringen heeft, praat hij er wel over:

[O]k omdat mijn collega in hetzelfde schuitje zit. Kijk, was het nou een vriend geweest, had ik er ook makkelijk met hem over gepraat als hij in hetzelfde schuitje zou zitten. Maar al mijn andere vrienden hebben of rustige kinderen of geen kinderen of, dan praat je daar minder makkelijk over dan met een lotgenoot, om het zomaar te zeggen hè. (vader van drie kinderen tussen 5 en 9 jaar)

In de interviews vinden we ook voorbeelden van ouders die door vergelijkbare ontwikkelingsvragen of dezelfde aandoening van hun kinderen elkaar hebben weten te vinden en onderlinge steun uitwisselen. Zo vertelt een moeder over steun van vrienden die net als zij een kind hebben met hoogbegaafdheid. De dilemma's rond asynchrone ontwikkeling, schoolkeuze en problemen rond het vinden van sociale aansluiting in de klas besprak ze graag met deze bevriende ouders. Een andere moeder spreekt over steun van een vriendin die net zoals zij, een kind met een hoge gevoeligheid heeft (hoog sensitief is). Hoewel het zich bij beide kinderen op een andere manier uit, vindt de moeder het 'goed om dat te delen met haar om te zien hoe zij daar dan in staat en hoe zij dat dan doet' (moeder van twee kinderen van 4 en 7 jaar). Een moeder van twee kinderen met autisme vindt steun bij een vriendin die ook een kind met autisme heeft: 'die komt af en toe wel langs en dat is wel prettig [...] dat je dan dingen van elkaar herkent.'

Naast kinderen in dezelfde leeftijd, vergelijkbare opvoedvragen of vergelijkbare aandoeningen maakt ook een soortgelijk gezinsprobleem dat ouders elkaar vinden en steun krijgen. Enkele ouders in de interviews hebben een scheiding achter de rug. Een vader vertelt over de steun van een collega die net als hijzelf na een scheiding alleenstaande ouder is: '[Mijn collega] zit in dezelfde situatie, dat is ook wel fijn [...] veel raakvlakken, herkenning [...]' (vader van drie kinderen tussen 8 en 13 jaar). Hij noemt zijn collega een klankbord. Hij bespreekt met hem hoe het met hem gaat, hoe hij het doet, waar hij over twijfelt en waar hij aan wil werken. Ze bespreken ook opvoedkwesties en hun situatie als alleenstaand ouder. De steun die beide vaders uitwisselen, gaat twee kanten op, ook dat vindt deze vader prettig: 'Soms zit hij helemaal in de put en kan ik hem wel omhoog halen, dat is ook heel fijn.'

Tot slot vonden we in de interviews enkele aanwijzingen dat ouders in een kwetsbare positie ook andere mensen in een kwetsbare positie ondersteunen (zie ook § 4.3.3 hieronder). Hoewel het lotgenotencontact in het geval van de gescheiden vader hierboven positieve opbrengsten had, kan het contact tussen lotgenoten in een kwetsbare positie ook averechts werken, bijvoorbeeld omdat het contact meer energie kost dan het oplevert of omdat ouders elkaar niet kunnen helpen bij het oplossen van problemen of het door-

breken van negatieve gedragspatronen. Zoals een vader met psychische problemen die professionele hulp krijgt bij het verzorgen en opvoeden van zijn kind. De enige waarmee hij naar eigen zeggen weleens contact heeft, is een buurman die ook psychische problemen heeft. Hij heeft die buurman ondersteuning proberen te geven maar dat vergt eigenlijk te veel van hem (vader van een kind van 1 jaar). In verschillende gevallen waren de contacten van ouders in kwetsbare posities met andere personen in een kwetsbare positie belastend voor de geïnterviewde ouders. In hoeverre de ouders ook een uit de literatuur bekend gevoel van eigenwaarde en zelfvertrouwen ontleen aan het helpen van kwetsbare anderen (Bredewold 2014: 100; Linders 2010: 119) kunnen we aan de hand van de interviews niet goed staven.

Eerder met het bijtje gehakt: ervaringsdeskundigen

Verschillende ouders in de interviews vertellen graag advies en steun te ontvangen van mensen die ervaringen hebben opgedaan waar de ouders iets van hopen op te steken. Vaak gaat het om ouders (vrienden of familieleden) met oudere kinderen die ervaring hebben met bepaalde ontwikkelingsfasen. Een van de geïnterviewde moeders noemt expliciet het onderscheid tussen lotgenoten en ervaringsdeskundigen: '[Naam vriendin] is m'n lotgenoot, nou ja, niet meer, want die is er al uit, dus die is ervaringsdeskundige' (moeder van een kind van 9 jaar). Een andere moeder vertelt dat zij haar vriendin met iets oudere kinderen graag raadpleegt. Haar ervaring, maar ook de emotionele nabijheid 'ik mag haar gewoon heel erg' bevorderen de ondersteuning:

[M]et [mijn vriendin] praat ik heel veel over opvoedingen, dus hoe pak je dingen aan? Zeker omdat [haar dochter] al wat ouder is. [...] daardoor heeft zij al meer ervaring. [Mijn dochter] begint nu in zo'n fase te raken dat ze tegendraads is, nou dat heeft zij al mee-gemaakt. Dus dan kan ik haar vragen van: hoe pak je dit aan? (moeder van twee kinderen van 0 en 1 jaar)

In de aanloop naar haar ouderschap heeft zij ook steun gehad van vrienden die al kinderen hadden. Tijdens haar eerste zwangerschap praatte ze met hen over het ouderschap 'omdat ik dat gewoon miste als voorbeeld. Omdat zij heel dichtbij voelen en zij ook ouder zijn. Het voelde heel veilig om het daar over alles te hebben.' Het zijn niet alleen beginnende ouders met hele jonge kinderen die steun krijgen van ervaringsdeskundigen, ook ouders met tieners vragen en krijgen steun van ervaringsdeskundigen; ouders met oudere kinderen of jongvolwassenen die relevante ervaringen kunnen delen. Een moeder van twee tieners vertelt dat haar jongere broer een belangrijke rol speelt in de opvoeding van haar kinderen door advies te geven, zowel aan de kinderen als aan haar zelf:

[Z]e kijken toch wel een beetje tegen hem op [...] Voornamelijk mijn oudste zoon die echt wel advies van mijn broertje aanneemt. [...] Ik ook. Als ik wel wat dingen heb dan vraag ik het ook. Hij heeft zelf geen kinderen, maar [...] omdat ze dus dezelfde interesses hebben heb ik zoiets: 'Hoe stond jij daar vroeger tegenover? Hoe heb jij zoiets gedaan?' (moeder van twee kinderen van 12 en 17 jaar)

De eigen ouders zijn bijzondere ervaringsdeskundigen, ze hebben zelf kinderen opgevoed en kennen de huidige ouders als kind. Een vader vertelt die inzichten van zijn moeder relevant te vinden voor het opvoeden van zijn eigen kinderen. Hij had vroeger last van faalangst en vraagt zich af of een van zijn kinderen daar ook last van heeft. Door het verleden te bespreken met zijn moeder hoopt hij daar meer duidelijkheid over te krijgen: ‘Wat waren jouw zwakke punten in je jeugd? Dan wil je dat wel bespreken met iemand die daar als volwassene bij was’ (vader van twee kinderen van 14 en 16 jaar). Een andere vader met een jong kind dat driftig kan zijn, hoorde van zijn moeder dat hij zelf als kind ook opstandig kon zijn: ‘[V]olgens mijn moeder had ik dat ook. Dus die herkent dat wel, van het moet zo gaan zoals je wil want anders gewoon de kont tegen de krib’ (vader van twee kinderen van 2 en 5 jaar). Zijn moeder geeft niet zozeer advies maar het feit dat ze het gedrag herkent, lijkt hem gerust te stellen.

Overigens zijn niet alle ouders met oudere kinderen automatisch ervaringsdeskundigen die voor jongere ouders bruikbaar advies hebben. Een moeder vertelt over haar familieleden met oudere kinderen die inmiddels in een andere levensfase verkeren. Ze vindt het een gemis dat haar familieleden uit de jongere kinderen zijn gegroeid ‘want daardoor hebben wij niet zo heel veel contact’. Bovendien liggen hun ervaringen met jonge kinderen inmiddels zo ver terug, dat zij op dat vlak geen sparringpartners meer zijn voor haar: ‘[D]aar heb ik me zelf ook al weleens op betrapt, dat zo gauw je uit een bepaalde fase bent, vergeet je dat ook gewoon’ (moeder van een kind van 9 jaar). Daarnaast vertellen enkele ouders dat zij de inzichten van netwerkleden van oudere generaties soms te afwijkend vinden van hoe zij zelf naar opvoedkwesties kijken.

4.2.7 Samenvatting beschikbaarheid van het informele netwerk

Acht op de tien ouders in het Jeugdwetonderzoek zijn optimistisch over de beschikbaarheid van hulp uit hun informele netwerk. In het sociaaldomeinonderzoek zagen we dat ook een ruime meerderheid van de ouders vaak contact heeft met familie, vrienden en burens en daar over het algemeen heel tevreden mee zijn.

Uit de interviews herleiden we meerdere aspecten van beschikbaarheid van hulp die er volgens geïnterviewde ouders toe doen als het gaat om ondersteuning willen, vragen en krijgen uit het informele netwerk. De frequentie van de contacten en fysieke nabijheid faciliteren het ontvangen van hulp. Voor veel hulpvragers is ook een gevoelsband of emotionele nabijheid een voorwaarde om hulp te ontvangen. Daarnaast zijn draagkracht, beschikbare tijd en bereidheid van potentiële hulpgevers een factor die bepalend is voor het al dan niet hulp vragen. Tot slot zien we in de interviews dat ouders vaak aansluiting en steun vinden bij mensen uit hun netwerk die met vergelijkbare situaties, vragen en problemen te maken hebben (lotgenoten) of te maken hebben gehad (ervaringsdeskundigen). In de interviews zien we ook regelmatig dat meerdere aspecten van beschikbaarheid tegelijkertijd spelen binnen een hulprelatie tussen netwerkleden.

4.3 Opvattingen en houdingen van ouders en zelf helpen

Hoe kijken ouders naar het vragen en ontvangen van hulp uit hun informele netwerk? In het Jeugdwetonderzoek hebben we hierover enkele vragen aan de ouders voorgelegd. Slechts een klein deel zegt het moeilijk te vinden om hulp voor het gezin te vragen aan familie, vrienden of bekenden: ongeveer een op de acht ouders vindt dat (tabel 4.6). Verreweg de meesten lijken dit dus niet lastig te vinden en als het gaat om hulp in het algemeen lijkt er dus nauwelijks sprake te zijn van vraagverlegenheid (vgl. Linders 2010). Ten aanzien van de vraag wanneer men hulp bij problemen met de kinderen vraagt aan familie, vrienden of bekenden, zijn ouders meer verdeeld: ongeveer een op de drie ouders zegt pas hulp te vragen als het echt niet anders kan. Bijna de helft van de ouders is het hier niet mee eens, en ongeveer een op de vijf ouders heeft hier een neutrale mening over. Ten derde hebben we de ouders de vraag voorgelegd of zij liever een beroep doen op familie, vrienden of bekenden bij toekomstige vragen of problemen dan op professionals. Ongeveer een derde doet liever een beroep op het informele netwerk; maar ook ongeveer een derde is het daar niet mee eens (doet liever een beroep op professionals) en ruim een derde heeft daar geen duidelijke mening over. Mogelijk wil een deel van de ouders liever een professional benaderen omdat zij specifiekere problemen voor ogen hebben die lastiger op te lossen zijn door het informele netwerk omdat de expertise daar ontbreekt (zie ook hoofdstuk 6) of gaat het om taboeonderwerpen waarvoor zij zich zouden schamen (zie hierna bij § 4.3.1 'Ouders over zelf doen en taboes'). Conclusie uit deze cijfers is dat een meerderheid van de ouders het niet moeilijk zegt te vinden om in het algemeen hulp te vragen aan familie, vrienden en bekenden, maar als het gaat om problemen is ongeveer een derde van de ouders wel terughoudend met het vragen van hulp uit het informele netwerk.

Tabel 4.6

Attitudes ten aanzien van het vragen van hulp aan het informele netwerk, ouders van kinderen tot en met 18 jaar, 2017 (in procenten)^a

	helemaal mee oneens	mee oneens	neutraal	mee eens	helemaal mee eens	(helemaal) mee eens ^b
Ik vind het moeilijk om familie, vrienden of andere bekenden hulp voor mijn gezin te vragen.	16	52	20	8	4	12
Ik vraag pas hulp bij problemen met mijn kind(eren) aan familie, vrienden of andere bekenden als het echt niet anders kan.	10	36	18	27	9	36

Tabel 4.6
(Vervolg)

	helemaal mee oneens	mee oneens	neutraal	mee eens	helemaal mee eens	(helemaal) mee eens ^b
Bij toekomstige vragen of problemen met kind(eren) doe ik liever een beroep op familie, vrienden of andere bekenden dan op professionals.	6	28	39	18	9	27

a Ouders/gezinnen zonder jeugdhulp; n = 235.

b Scores van de antwoorden mee eens en helemaal mee eens bij elkaar opgeteld.

Bron: SCP/CBS/Nivel (EJ00'17), gewogen gegevens

4.3.1 Ouders over 'zelf doen' en taboes in de interviews

Net zagen we dat een vrij grote meerderheid van de ouders het niet moeilijk lijkt te vinden om in algemene zin hulp voor hun gezin te vragen van hun informele netwerk. In de interviews laat een ruime meerderheid van de ouders wel enige mate van vraagverlegenheid blijken, zij schromen vaak wel om hulp te vragen of aan te nemen. Een verklaring voor dit verschil kan zijn dat de vraag in de vragenlijst algemeen gesteld is, terwijl het in de interviews vaak over meer specifieke en ook lastige situaties gaat. In het kwantitatieve materiaal zagen we ook dat als het om problemen met de kinderen gaat, meer mensen (ruim een derde) een drempel lijken te ervaren; zij vragen pas hulp aan hun informele netwerk als het echt niet anders kan of ze doen liever een beroep op een professional. Ook kan bij het verschil meespelen dat bij het Jeugdwetonderzoek alleen ouders zonder jeugdhulp de vragen beantwoordden, terwijl in de interviews ook ouders meededen die wel jeugdhulp gebruikten. Deze laatste groep ouders heeft zoals we eerder ook opperden soms wellicht bepaalde vragen of zorgen die het moeilijker maken hulp van het informele netwerk te vragen.

In de interviews noemen sommige ouders expliciet dat ze moeite hebben met een beroep op anderen doen. Een van de vaders zegt bijvoorbeeld: 'Wij zijn niet zo van het vragen om hulp, maar ook niet heel erg van het aanpakken als het aangeboden wordt zeg maar... wij proberen het eerst zelf wel op te lossen' (vader van drie kinderen tussen 5 en 9 jaar). Een van de moeders zegt: 'Ik ben altijd heel slecht in hulp vragen, (dat) wil ik niet' (moeder van twee kinderen van 15 en 25 jaar). Bij deze ouders gaat het om hulp vragen in het algemeen. Soms gaat het ook om hulp vragen in specifieke situaties. Zo vindt een alleenstaande moeder met schulden het lastig om geld te vragen en aan te nemen. Van haar moeder en een goede vriendin krijgt ze wel geld toegestopt, maar ze zal er niet makkelijk om vragen: '[O]m geld vragen vind ik lastiger [...] Ze moeten mij echt dwingen om het aan te nemen' (moeder van een kind van 11 jaar).

In de literatuur over sociale zorg in buurten en mantelzorg definiëren auteurs het niet willen vragen als een aspect van vraagverlegenheid, naast andere aspecten als het niet dur-

ven, niet kunnen of niet mogen vragen (De Klerk et al. 2015; Van Lier en Vaalburg 2015; Linders 2010). Het niet durven vragen komt ook in sommige interviews naar voren. Een van de geïnterviewde vaders vertelt dat zijn vrouw vaak belt met haar eigen moeder maar dat het dan alleen over koetjes en kalfjes gaat terwijl er soms wel hulpvragen zijn:

[D]at gaat vooral over leuke dingen, het gaat ook altijd over kinderen, maar over de vervelende dingen van kinderen of als we het af en toe zwaar hebben, daar wordt eigenlijk niet over gepraat. [...] als het om zorg gaat, om hulp, mijn vrouw durft het op een of andere manier niet te vragen. (vader van twee kinderen van 1 en 3 jaar)

Ouders gebruiken verschillende argumenten waarom ze geen hulp vragen of aannemen van hun informele netwerk. Veel ouders voelen zich bezwaard om anderen, zoals hun (schoon)ouders of bijvoorbeeld burens en schoolpleinouders, te (veel te) belasten met oppastaken of vragen over de opvoeding (zie ook § 4.2.4 *Draagkracht en tijd*). Mogelijk willen zij niet te veel bij hen in het krijt staan (Linders 2010).

In een ruime meerderheid van de interviews komt aan de orde dat ouders (een deel van) hun opvoedkundige en andere ouderschapstaken zelf willen doen en een privékwestie vinden, dat zij hechten aan zelfstandigheid en zelfredzaamheid en niet afhankelijk willen zijn van hun informele netwerk. Dit kwam ook in eerder kwantitatief onderzoek naar voren (Kesselring et al. 2013). Er zijn in het kwalitatieve materiaal talrijke voorbeelden van het 'zelf willen doen'. Zo vertelt een vader dat zijn ouders zo nu en dan wel eens op de kinderen passen, maar dat hij verder geen hulp bij het ouderschap zal vragen: 'Ik ben echt zelfstandig, ik heb wat dat betreft niemand nodig' (vader van drie kinderen tussen 8 en 13 jaar). Ook als het om praktische hulp gaat, willen sommige ouders het zelf doen. Zo wilden een moeder en haar partner dat zij 'gewoon thuis' bleef toen ze kinderen kregen omdat ze niet wilden dat andere mensen op hun kinderen gingen passen; 'ik wil mijn kinderen zelf opvoeden' (moeder van twee kinderen van 15 en 25 jaar). Sommige ouders kregen een aanbod van ouders van schoolvriendjes dat hun kind na schooltijd structureel mee kon naar hun huis om daar te spelen als zij moesten werken. Deze ouders vinden echter dat dit hun eigen verantwoordelijkheid is die ze niet bij anderen neer kunnen leggen. Een voorbeeld daarvan is het volgende citaat van een moeder van twee kinderen:

Ik vind als je werkt moet je wel de dingen eromheen regelen, want als ik de keus maak om te werken prima, maar ik blijf wel verantwoordelijk voor die kinderen, in hoe ze doen, hoe ze zich gedragen, wat ze uitvreten. (moeder van twee kinderen van 9 en 14 jaar)

Ruimte voor mee-opvoeden: Ouders blijven de primaire opvoeders

Twee moeders geven aan dat andere volwassenen in afwezigheid van hen en hun partner hun kind wel in de gaten mogen houden en dat ze tot op zekere hoogte mogen mee-opvoeden. De ene moeder legt uit dat haar 10-jarige kind wel eens ergens buiten was waar hij niet mocht zijn. Andere ouders mogen hem en haar daar dan wel attent op maken, maar niet zeggen wat er moet gebeuren:

Ze [andere ouders] kunnen er wat van zeggen, maar ze hoeven niet mijn kind te straffen [...], zij zijn niet degenen die bepalen wat hij wel of niet mag. (moeder van twee kinderen van 10 en 12 jaar)

De andere moeder doet uit de doeken dat haar neefje wel eens brutaal tegen haar vader doet en dat zij dan gaat sussen en zeggen: 'Je moet tegen opa wel een beetje beleefd doen.' Maar 'als de ouders erbij zijn, dan is het de taak van de ouders', aldus deze moeder (moeder van twee kinderen van 4 en 7 jaar). Respect voor de autoriteit van ouders als primaire opvoeders lijkt dus belangrijk en dat blijkt ook uit resultaten van eerder onderzoek (Kesselring et al. 2012; Kesselring 2017). De laatstgenoemde moeder vervolgt dat zij vindt dat ze wel iets moet zeggen van bijvoorbeeld rare woorden die vriendjes van haar kinderen bij haar thuis gebruiken. In haar eigen huis is ze dus minder terughoudend naar andermans kinderen toe. Daarbij aansluitend vindt een van de vaders dat hij en zijn partner verantwoordelijk zijn voor de kinderen als ze bij hen thuis zijn, maar dat zijn ouders verantwoordelijk zijn als zij op de kinderen passen en zij zelf afwezig zijn. Dan gelden de regels van zijn ouders:

Bij opa en oma zijn ze op dinsdag, daar krijgen ze tussen de middag een ijsje omdat ze opa en oma zijn en daar moeten wij dan ook niks van vinden, want opa en oma zijn daar verantwoordelijk, dat gebeurt daar, maar als ik ze hier elke middag een ijsje wil geven dan gaat niemand er iets van zeggen want dat is mijn keuze. (vader van twee kinderen van 1 en 3 jaar)

Dat mede-opvoeders in hun eigen huis minder terughoudend hoeven te zijn, werd ook in een eerdere focusgroepstudie gerapporteerd (Kesselring 2017).

Volgens veel geïnterviewde ouders vinden hun naasten vaak ook dat opvoeden de verantwoordelijkheid van de ouders zelf is, dat zij zich er niet mee willen bemoeien en schromen om uit zichzelf de helpende hand te bieden. Deze terughoudendheid om ongevraagd hulp te bieden wordt in de literatuur ook wel omschreven als handelingsverlegenheid (Linders 2010: 140). Zo zegt een vader dat hij wel eens wat opvoedkundige tips kreeg van zijn eigen ouders, maar dat zij zich ook afzijdig houden omdat ze vinden dat hij en zijn vrouw het zelf moeten opknappen (vader van vier kinderen tussen 0 en 17 jaar). Een moeder vertelt dat haar eigen moeder haar nooit advies over de opvoeding gaf:

Mijn moeder had zo iets van: 'Wij hebben het mogen doen en nou mag jij het doen, heb je ons nodig dan zijn we er, maar ik denk dat het goed is dat je het zelf gaat uitzoeken'. (moeder van twee kinderen van 15 en 18 jaar)

Een vader merkt dat een bevriende kinderpsychologe niet echt inging op zijn verhaal over het moeilijke gedrag van zijn kind terwijl zij wel over de benodigde kennis beschikt. Hij vermoedt dat dat komt omdat zij als privépersoon zijn kind 'niet als een opdracht, als een onderwerp heeft' en dat zij denkt dat 'dat een bemoeienis is die hij wellicht niet wil hebben' (vader van twee kinderen van 2 en 4 jaar).

‘Niet de vuile was buiten hangen’: taboe-onderwerpen

Aan de ouders zonder jeugdhulp (n = 20) is in de interviews ook gevraagd of er bepaalde thema's of vragen zijn over de opvoeding die zij niet met anderen zouden bespreken. Soms kwam dit ook spontaan aan bod bij de ouders met jeugdhulp. De meeste ouders geven aan dat ze in principe over alles kunnen praten. Een ouder verwoordt dit als volgt: 'Ik ben denk ik vrij open minded, dus ze kunnen met seks, drugs en rock & roll bij mij terecht' (moeder van een kind van 9 jaar). Sommige ouders zeggen dat ze bij hun kinderen nog nooit tegen vervelende dingen aangelopen zijn waarover ze zich schamen. Zij kunnen zich wel voorstellen dat zij het lastig zouden vinden om zorgen over bepaald gedrag van een kind te delen met anderen, bijvoorbeeld wanneer het anderen pest, schopt of slaat, schulden maakt, steelt, het criminele pad opgaat of in aanraking is gekomen met politie. Een aantal ouders zou zich in dergelijke situaties afvragen of zij gefaald hebben als ouder. Enkele vaders ervaren een drempel om over de seksuele ontwikkeling van hun kinderen te praten, zoals over menstruatie. Een vader vertelt dat hij met zijn collega's en vrienden helemaal niet over opvoedkundige kwesties wil praten, dat is taboe. Deze bespreekt hij soms wel met zijn schoonouders omdat die regelmatig oppassen en het drukke gedrag van zijn kinderen meemaken:

We [collega's en vrienden] praten eigenlijk over van alles, maar niet over opvoeding. Misschien is dat ook een stukje taboe zeg maar, dat je zoiets hebt van : Ik wil niet de vuile was buiten hangen, over wat hier allemaal gebeurt. Niet dat hier enge dingen gebeuren maar meer dan dat ze zo druk en zo lastig zijn zeg maar, dat je daar niet zo gauw met anderen over praat dan je eigen inner circle. [...] mijn schoonouders herkennen het ook omdat die ook af en toe de kinderen hebben thuis. (vader van drie kinderen tussen 5 en 9 jaar)

Een moeder vindt het niet erg dat haar vader op de hoogte is van hoe zij worstelt met de combinatie van werk- en zorgtaken, zij zegt dat zij zich er niet voor schaamt dat haar vader weet dat ze 'het eigenlijk allemaal niet zo goed geregeld heeft' (moeder van twee kinderen van 10 en 12 jaar), maar dat ze dit wel verborgen wil houden voor burens en andere ouders van school. Een andere moeder wil opvoedkundige kwesties juist niet met haar ouders maar wel met haar vriendinnen bespreken. Dat komt omdat ze in haar jeugd moeilijke dingen meegemaakt heeft. Zij vindt het overigens ook te ver gaan om opvoedkundige zaken met andere moeders van school te delen: '[Z]e hoeven niet alles te weten wat hier in huis afspeelt en de manier waarop ik het doe' (moeder van twee kinderen van 4 en 7 jaar). Verschillende ouders blijken dus terughoudend om bepaalde personen toe te laten in hun privésfeer (vgl. Linders 2010). Sommige ouders leggen de zorgen over de opvoeding wel voor aan een professional, maar niet aan naasten. Zo vertelt een vader dat zijn kind nog in het ouderlijke bed slaapt en dat dat een soort taboe is onder andere ouders, dat veel mensen daar niet over praten terwijl het volgens hem best vaak voorkomt. Ook dat zijn kind slecht luistert, deelt hij liever niet met hen. Dit bespreekt hij wel met een orthopedagoog die 'erop gericht is op het helpen van je kind en niet op het beoordelen van jou' (vader van twee kinderen van 2 en 4 jaar) (zie ook hoofdstuk 6).

Sommige ouders zijn huiverig om moeilijke gezinssituaties te delen uit angst voor nadelige gevolgen, bijvoorbeeld geroddel. Zo vertelt de vader van het vorige lange citaat dat hij oorspronkelijk uit een klein dorp komt; ‘als je daar een scheet laat, dan weet morgen het hele dorp het’ (vader van drie kinderen tussen 5 en 9 jaar). Hij houdt zijn gezinsproblemen liever binnenshuis omdat hij niet wil dat iedereen het weet. Een moeder wilde naasten aanvankelijk niet om advies bij de opvoeding vragen omdat ‘Jeugdzorg altijd heel snel op de loer ligt... en ja... moeilijk kan doen’ (moeder van een kind van 11 jaar). Zij vertelt dat zij ooit een keer heel hard tegen haar kind uitviel en dat een voorbijganger zei: ‘Wat bent u aan het doen... ik ga het bij Jeugdzorg (melden)’. Inmiddels heeft zij ervaren dat hulp vragen ook veel kan opleveren waardoor het haar steeds gemakkelijker afgaat.

Samenvattend geldt voor de meeste geïnterviewde ouders dat zij de opvoeding en andere ouderschapstaken zelf willen doen en dat het praten over en toelaten van bemoeienis van het informele netwerk met de opvoeding afhangt van de vraag of de zorg, het netwerklid en ook van de vraag of de ouders zelf in de buurt van het kind zijn. Kortom, ouders lijken grenzen te stellen aan het inschakelen van hun informele netwerk bij vragen of zorgen. Een aanwijzing hiervoor zagen we ook in het kwantitatieve materiaal; een aanzienlijk deel van de ouders vraagt liever professionele hulp bij toekomstige vragen of problemen met de kinderen dan hulp van naasten. De opvattingen en normen van ouders lijken daarmee niet altijd in de pas te lopen met de doelen van de Jeugdwet, die erop gericht zijn dat ouders zelfredzaam zijn en bij vragen en problemen waar zij zelf niet uit komen allereerst hun informele netwerk inschakelen. Op deze inconsistentie is al eerder gewezen, deze doet zich ook voor op het terrein van de Wet maatschappelijke ondersteuning. Terwijl burgers volgens de beleidslogica zelfredzaam zijn als ze hun informele netwerk kunnen inschakelen voor hulp en geen beroep hoeven te doen op professionele hulp, kunnen burgers dat zelf ervaren als een (soms ongewenste) afhankelijkheid van informele hulp (Duyvendak en Tonkens 2018).

4.3.2 Eerdere ervaringen met informele hulp

Enkele ouders vertellen dat eerdere ervaringen met informele hulp hun neiging om opnieuw informele hulp te vragen hebben beïnvloed, zowel in positieve als in negatieve zin. Zo vertelt een vader dat hij door negatieve ervaringen met het oppassen van zijn ouders, het contact met hen heeft stopgezet en dus ook geen oppashulp meer van hen wil ontvangen. Zijn ouders hielden zich niet aan de hygiëne- en voedingswensen van hem en zijn partner. Daarnaast waren er andere vervelende botsingen geweest. De vader schetst dat die situatie aan de ene kant ‘rust geeft omdat er geen conflict is’ maar aan de andere kant noemt hij het zwaar, want ‘alle zorg [die] je normaal kan uitbesteden, of [die] iemand kan overnemen, dat is dan weg’ (vader van twee kinderen van 2 en 4 jaar). Ook enkele andere ouders vertellen dat vervelende ervaringen van korter of langer geleden het vragen van hulp aan leden van het informele netwerk in de weg staan.

Ouders vertellen ook over positieve ervaringen met informele hulp (zie hoofdstuk 5). Met name wanneer we ouders in de interviews uitnodigen om tips te geven aan jonge ouders, raden zij op basis van hun eigen positieve ervaringen met hulp, jonge ouders aan om

vooral hulp te vragen als ze ergens mee zitten. Een vader die vertelt zelf baat te hebben gehad bij hulp komt met een soortgelijke aansporing om hulp te vragen als dat nodig is: '[E]cht doen want er zijn zoveel mensen die je kunnen helpen, binnen je netwerk, buiten je netwerk' (vader van twee kinderen van 1 en 3 jaar). Een andere vader vertelt hoe belangrijk de steun vanuit zijn informele netwerk is geweest na zijn scheiding en nog steeds is nu hij als co-ouder zorgt voor zijn drie kinderen. Hij houdt een pleidooi om als ouder gesprekspartners om je heen te verzamelen:

Omdat voor elke ouder elke dag nieuw is, je kunt er geen studie over doen, je moet het maar gewoon gaan doen, je moet het maar gewoon gaan ervaren, in feite ben je onwetend en ga je een pad op waar je totaal niet weet hoe je gaat lopen en dan is het fijn als je met andere mensen er ook gewoon over kunt spreken om uiteindelijk tot een eigen pad te komen.

(vader van drie kinderen tussen 8 en 13 jaar)

4.3.3 'Samen moet je het doen': wederkerigheid en de balans tussen hulp ontvangen en geven

In de sociologische literatuur wordt wederkerigheid als stimulerende factor gezien voor het ontstaan van sociale netwerken en als een voorwaarde voor het voortbestaan ervan. Wederkerigheid reikt verder dan een voor-wat-hoort-wat ruilrelatie in specifieke situaties, sociologen zien het als een cruciaal mechanisme dat zorgt voor verbinding en vertrouwen in de samenleving (Bredewold et al. 2016; Komter 2003; Putnam 2000). Wederkerigheid zou de onderlinge betrokkenheid en solidariteit tussen mensen versterken. Een illustratie daarvan is het volgende citaat uit een van de interviews:

I: En vind je nou ook als iemand iets voor jou doet, dat je het ook terug moet doen? Of omgekeerd als jij iets voor een ander, bijvoorbeeld een buurvrouw hebt gedaan?

R: Nou, ik denk niet dat dat moet, maar ik denk wel dat dat is waardoor je dat meer gaat doen. Dus doordat het heen en weer is, bouw je ook iets meer op elkaar. Ik weet mijn ene buurvrouw die werkt ook vrij veel en ik vind het dan makkelijker om het [oppassen] aan haar te vragen, dan dat ik iedere keer op de anderen een beroep zou moeten doen, omdat ik weet dat ik het niet terug kan leveren (moeder van twee kinderen van 10 en 12 jaar).

Zoals ook te zien is in het interview, maakt de verwachting van een wederdienst onderlinge relaties voorspelbaar en dat leidt tot vertrouwen, hetgeen weer zorgt voor verdere wederkerigheid. Het streven van wederkerigheid is de onderlinge hulprelatie in evenwicht houden, waarbij de norm voorschrijft dat de wederdienst ongeveer in balans is met de oorspronkelijke dienst. Mensen proberen de ontvangen hulp naar vermogen te compenseren (Bredewold et al. 2018; Linders 2010).

Ouders doen graag een wederdienst, maar die is soms niet gelijkvormig aan de oorspronkelijke hulp

In de interviews hebben we bij de verhalen over ontvangen hulp meestal doorgevraagd of de ouders vinden dat ze iets terug moeten doen voor de hulpgevers. Vaak is wederkerigheid ook spontaan ter sprake gekomen en in totaal hebben we deze sociale norm in een

grote meerderheid van de interviews gezien. In eerste instantie lijken veel ouders te vinden dat ze niet per se iets terug hoeven te doen als iemand hen heeft geholpen (zie ook het hiervoor genoemde citaat). Ook verwachten hulpgevers niks terug, aldus verschillende ouders (vgl. Linders 2010). Bij nader inzien blijkt toch een grote meerderheid van de geïnterviewden wel een wederdienst te (willen) doen en vindt dat ook belangrijk en fijn. Een voorbeeld daarvan is het citaat van een moeder wier broer een tijdje over is uit het buitenland en heel vaak op haar kinderen past, leuke uitjes met hen doet en ook verschillende taken van haar overnam toen zij ziek was:

Dus dan zitten wij wel van: 'Hoe gaan we hem nou terug bedanken?' Dat is wel iets waar we over nadenken. Omdat we dat dus wel belangrijk vinden, we willen wel iets terug doen daarvoor. Het hoeft niet hè? Want zij willen dat, net zo goed als mijn ouders, die zeggen ook: 'Nou, daar zijn we toch opa en oma voor?' Of hij zegt: 'Daar ben ik toch oom voor? Ik vind het alleen maar hartstikke leuk zolang ik nog in Nederland ben [...]'. Maar tóch heb je dat gevoel van dat je zo dankbaar ervoor bent dat je eigenlijk wel wat terug wil doen. (moeder van twee kinderen van 1 en 4 jaar)

Als tegengift gaf zij haar broer een blijk van waardering in de vorm van een materieel cadeau, ofwel 'hulp in natura'. Dit is andersoortige 'hulp' dan de ontvangen hulp die de onderlinge balans in hulprelaties eveneens kan herstellen; de tegengift hoeft niet gelijksoortig te zijn (Linders 2010; Uehara 1990; 1995). Deze vorm van wederkerigheid is in een kleine minderheid van de interviews genoemd en dan vooral bij hulp van (schoon)ouders. Dat is niet vreemd omdat het hier vaak om oppashulp gaat die ouders niet terug kunnen geven. Veel ouders zeggen hun eigen (schoon)ouders te bedanken voor die hulp met verrassingen zoals een boodschappenpakket, tijdschriften, een lunchbon, bloemetje of leuk kaartje. Ook in eerder onderzoek kwam naar voren dat kinderen zich naar hun ouders toe aan reciprociteitsnormen houden, hoewel zij de balans vaak niet helemaal goed kunnen maken, omdat ouders tot op hoge leeftijd meer blijken te geven (en vaak gemotiveerd zijn door altruïsme) dan zij zelf terug kunnen geven (Kalmijn 2010). Soms springen de respondenten bij als hun ouders geld nodig hebben voor bijvoorbeeld een nieuwe wasmachine of een vliegticket (bv. vader van drie kinderen tussen 1 en 5 jaar). Ook noemen verschillende geïnterviewden dat ze hun (schoon)ouders mee uit eten nemen, een wijntje met hen drinken of een andere 'leuke beleving' (uitstapje) met hen doen. Ook bij burenhulp en hulp van vrienden vinden ouders het soms fijn om als dank iets leuks voor hen te organiseren, bijvoorbeeld een barbecue of een etentje.

Wederdiensten kunnen zich ook manifesteren in de vorm van andersoortige, niet-materiele daadwerkelijke hulp; 'we helpen weer met andere dingen, dus dan compenseert dat wel weer' (moeder van twee kinderen van 0 en 1 jaar). Deze vorm van wederkerigheid komt in ons onderzoek wat vaker aan bod dan hulp in natura. We zien dit vooral bij (schoon)ouders maar ook bij andere familie. Voorbeelden zijn: vervoer verzorgen en klussen doen ('schilderijtjes ophangen', vader van een kind van 17 jaar), koken, huishoudelijke hulp, een ritje naar het ziekenhuis en helpen met de computer (vader van vier kinderen tussen 0 en 17 jaar). De hulp kan ook uitgestelde hulp zijn (vgl. Linders 2010), zo vertelt een

moeder dat zij niet op het moment dat haar moeder opgepast heeft iets terugdoet: ‘maar ik doe ook voor haar alle administratie, weet je wel, dan is het gewoon weer in balans’ (moeder van twee kinderen van 0 en 1 jaar). De tegengift kan ook de vorm van emotionele hulp aannemen. Een illustratie daarvan komt van een vader die ingaat op onderlinge burenhulp:

[De hulp] is in klusjes, dus [de buurman] is een stukadoor, hij heeft bij ons gestukt [...] uit z'n vrije wil [...] ik help hem wat met gesprekken over problemen die hij heeft, een luisterend oor, zal ik het zo zeggen. (vader van twee kinderen van 5 en 9 jaar)

Het vaakst noemen de geïnterviewde ouders dat ze gelijkvormige diensten terugdoen, in ruim de helft van de interviews komt dit aan bod. De netwerkleden die hierbij in het vizier staan zijn vooral broers en zussen, vrienden, collega's, schoolpleinouders en burenhulp. Praktische hulp als oppassen en achtervang zijn (bijvoorbeeld elkaars sleutel als burenhulp hebben) en het bieden van een luisterend oor worden het vaakst onderling uitgewisseld; bijvoorbeeld ‘je bespreekt gewoon wat er zoal gebeurt in je familie en ja, dat doet zij (vriendin) net zo hard bij mij’ (moeder van twee kinderen van 15 en 25 jaar). Soms nemen collega's diensten van elkaar over zodat zij makkelijker de zorgtaken thuis met hun partner kunnen afstemmen, aldus een van de moeders (van twee kinderen van 1 en 4 jaar).

De ouders geven veel voorbeelden van schoolpleinouders, burenhulp en vrienden die vanzelfsprekend ‘over en weer’ op de kinderen passen, ‘dat gaat heel gemoedelijk’ (moeder van een kind van 9 jaar). Sommige ouders houden expliciet de balans in de gaten tussen wat ze geven en ontvangen. Als die balans scheef gaat, kan dat een risico vormen voor het voortbestaan van de hulprelatie, zoals verwacht kan worden op basis van de literatuur (Bredewold et al. 2016; Komter 2003) en ook blijkt uit het volgende citaat van een vader:

Altijd maar haar kind naar ons toe en afzetten en weg en dat ze zelf iets anders kan gaan doen. En als wij een keer vragen, als wij moeilijk zitten van: ‘Kan ons [kind] een keer bij jou?’ ‘Nee, want ik moet vanavond zus en zo, ik moet naar de tennisclub en ik moet dat.’ Ja dat gaat nooit, dat gaat bijna nooit. En dan houdt het een keer op. Die situatie is wel degelijk: voor wat, hoort wat. Het moet wel van over en weer komen, want anders stopt het een keer. (vader van twee kinderen van 12 en 14 jaar)

Resumerend lijkt wederkerigheid een belangrijk mechanisme bij het vragen en aannemen van hulp, een grote meerderheid van de geïnterviewde ouders onderschrijft deze norm. Niet altijd hoeft de tegengift gelijksoortig of even groot als de gift te zijn of direct daarop te volgen, dit lijkt vooral het geval wanneer de gevers de eigen (schoon)ouders zijn. Dit is in lijn met wat andere auteurs opmerkten, namelijk dat in nabije sociale relaties, zoals met naaste familie, steun wat belangeloziger wordt gegeven en de verwachting van wederkerigheid minder uitgesproken is (vgl. Bredewold 2014; Kalmijn 2010; Komter 2003).

Hulp die ouders zelf bieden

In de drie surveys is ook gevraagd in hoeverre ouders zelf hulp geven aan andere gezinnen. Om twee redenen is dat relevant voor ons onderzoek. Ten eerste sluit het aan bij de ver-

wachting op basis van de literatuur (Bredewold et al. 2018; Komter 2003) en ook de bevindingen van de interviews die we hiervoor bespraken dat er reciprociteit zit in de uitwisseling van hulp; dat het geven van hulp kan leiden tot het ontvangen van hulp en dus een voorspeller kan zijn voor het ontvangen van hulp. Dit wordt mooi verwoord door een van de moeders uit de interviews:

Nou toevallig bij haar [schoolpleinouder] heb ik gezegd van: nou mocht je de komende weken lastig zitten met de kids, op maandag, dinsdag en vrijdag ben ik vrij, laat maar weten als het nodig is. En dat ze een paar dagen later inderdaad kwam van: je hebt een aanbod gedaan, ik zou er wel graag gebruik van willen maken. Dinsdag zit ik een beetje lastig, komt het voor jou uit?

I: En waarom heb je dat toen gezegd zeg maar tegen haar?

R: Omdat ik weet dat het soms een drempel is en dat het soms lastig is om te vragen en ik denk dat als je dan een deur openzet voor mensen dat het makkelijker is, en samen moet je het een beetje doen, weet je. Op het moment dat het voor mij nodig is, dan is het ook fijn dat er mensen voor mij klaarstaan. Dus dan probeer ik ook wel voor andere mensen [klaar te staan]. (moeder van drie kinderen tussen 3 en 8 jaar)

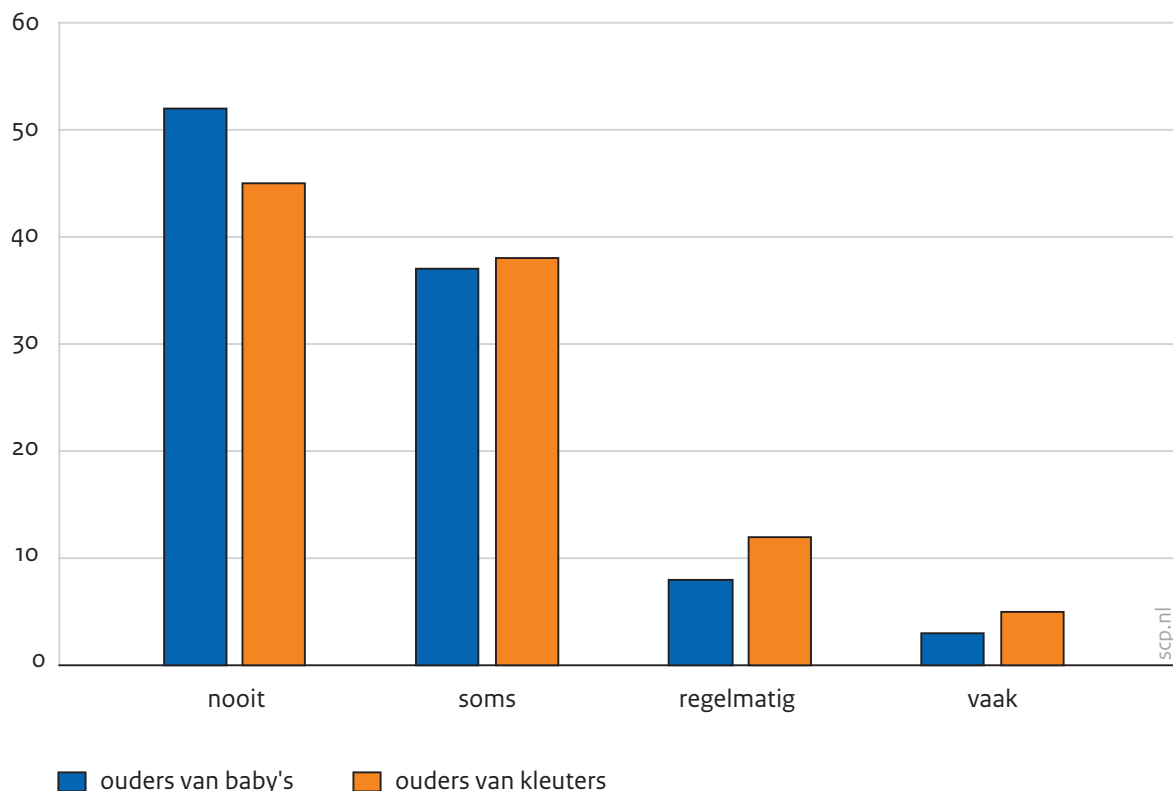
Zij hoopt met haar geste de vraagverlegenheid (zie ook § 4.3.1 *Ouders over zelf doen en taboes*) van de andere moeder te doorbreken en in de toekomst ook een beroep te kunnen doen op haar hulp als zij zelf omhoog zit.

Ten tweede krijgen we vanuit een ander perspectief informatie over de uitwisseling van hulp in netwerken: nu eens niet vanuit de ontvanger van hulp, maar vanuit de gever. In het Jeugdwetonderzoek is aan de ouders gevraagd of zij wel eens hulp geven aan andere gezinnen. Ruim een op de tien ouders geeft aan dat dat vaak gebeurt, bijna de helft zegt dat dat soms gebeurt (niet in tabel). Ongeveer een op de drie ouders zegt dat dat nooit of zelden gebeurt. Ook is gevraagd in hoeverre zij (meer) hulp zouden kunnen geven aan andere gezinnen. Ongeveer een op de tien zegt dat dat zou kunnen, bijna zes op de tien denkt dat dat misschien zou kunnen, en ongeveer een derde zegt dat dat niet mogelijk is. In het kader van het kinderopvangonderzoek is aan ouders met baby's en kleuters gevraagd in hoeverre zij zelf in de afgelopen twaalf maanden hulp hebben gegeven aan hun partner, familie, vrienden of burens vanwege lichamelijke, psychische, verstandelijke beperkingen of ouderdom (figuur 4.1). Ongeveer een op de twintig ouders zegt dat dat vaak gebeurd is, ongeveer een op de tien ouders zegt dat dat regelmatig gebeurd is, en ruim een derde zegt soms. Ongeveer de helft zegt dat dat nooit gebeurd is. Dat laatste aandeel is vrij hoog, zeker ook vergeleken met wat we constateerden op basis van het Jeugdwetonderzoek. Dat kan met verschillende dingen te maken hebben. Ten eerste zijn de kinderen in de gezinnen van het kinderopvangonderzoek relatief jong, hebben zij veel begeleiding nodig en vereist dit veel tijd van ouders (Bucx en Roeters 2018); als gevolg daarvan blijft er mogelijk weinig tijd en energie over voor hulp aan anderen. Ten tweede gaat het hier om een specifiek soort hulp, namelijk om hulp vanwege lichamelijke, psychische, verstandelijke beperkingen of ouderdom. Mogelijk hebben ouders van jonge kinde-

ren relatief weinig mensen in hun omgeving die kampen met dergelijke problemen (De Boer et al. 2020).

Figuur 4.1

Mate waarin ouders in de afgelopen twaalf maanden zelf hulp hebben gegeven aan hun partner, familie, vrienden of buren vanwege lichamelijke, psychische, verstandelijke beperkingen of ouderdom, ouders van baby's en kleuters, 2017 (in procenten)^a

a De volgende vraag werd voorgelegd: 'Hoe vaak heeft u in de afgelopen twaalf maanden dit soort hulp gegeven?'. $n_{\text{baby's}} = 865$; $n_{\text{kleuters}} = 895$.

Bron: SCP/CBS (Kok'17), gewogen gegevens

Ook in het sociaaldomeinonderzoek is gevraagd naar hulp bieden; of respondenten kosteloos hulp bieden aan familieleden, vrienden, kennissen of buren met een ziekte of beperking. Na een bevestigend antwoord is gevraagd een schatting te geven van het gemiddeld aantal uren per week of van het totaal aantal uren per jaar dat men aan deze hulp besteedt. In totaal zeggen ruim drie op de tien ouders deze hulp te geven (niet in figuur). Dat aandeel ligt lager dan bij het kinderopvangonderzoek. Mogelijk komt dit omdat het om huidige hulp gaat, en niet om hulp in de afgelopen twaalf maanden. Gemiddeld besteden ouders omgerekend naar een jaar bijna 290 uur aan hulp aan zieke naasten. Ook in de interviews hebben we gevraagd of mensen hulp geven aan andere gezinnen. Vaak noemen ouders dan voorbeelden van wederdiensten die we in de vorige paragraaf bespraken, zoals schoolpleinouders die om de beurt op elkaars kinderen passen. Een moeder vertelt dat zij haar dementerende buurvrouw vaak meeneemt als zij met haar zoontje

naar een overdekte speeltuin gaat. Deze buurvrouw let daar heel goed op haar zoontje, terwijl haar man dan even respijt krijgt:

En de buurvrouw hiernaast is aan het dementeren, maar [mijn kind] en zij zijn helemaal gek op elkaar. Dus als ik naar de overdekte speeltuin ga, nou ja zij loopt heel rustig achter [mijn kind] aan [...] Dan ontlast ik [de buurman] weer en zij let supergoed op [mijn kind], daar loopt ze dan rustig achteraan. En dan heeft hij [de buurman] weer even rust. Zo hebben we een wisselwerking. (moeder van twee kinderen van 0 en 1 jaar)

Enkele ouders vertellen over ondersteuning aan anderen waarbij er geen sprake van wederkerigheid is. Dan gaat het om hulp aan naaste familieleden die (ernstige) beperkingen en/of veel problemen hebben. Zo levert de moeder die net al aan het woord kwam over wederzijdse burenhulp samen met andere familieleden intensieve ondersteuning aan haar broer en zijn vrouw, die beide autisme hebben en een jong kind. De broer en zijn vrouw hebben een beperkte administratieve zelfredzaamheid, waren niet optimaal verzekerd en hielden aanvankelijk hulp af waardoor ze te weinig formele ondersteuning hadden rond de geboorte van hun kind. Zij raakten overprikkeld en in paniek door het vele huilen van hun baby. Daardoor kwam zeer veel intensieve zorg voor rekening van de naaste familie. De respondent, die zelf hoogzwanger was, zorgde bijvoorbeeld regelmatig in de nacht voor het kind van haar broer. Later is het door haar aansporing en hulp gelukt meer professionele ondersteuning te regelen (zie ook hoofdstuk 6 over de rol van het informele netwerk bij formele hulp). Drie andere moeders helpen hun zus als die door persoonlijke of gezinsproblemen niet lekker in hun vel zit. De respondenten helpen door een luisterend oor te bieden, met financiën te helpen of andere praktische hulp te bieden zoals oppassen, leuke activiteiten met de kinderen ondernemen en boodschappen doen. Weer een andere moeder nam het kind van een familielid enkele maanden in huis omdat het familielid zelf niet voor zijn kind kon zorgen.

In enkele gevallen geven ouders in een kwetsbare positie spontaan hulp aan anderen in kwetsbare posities, die geen familieleden zijn. Zo bood een moeder regelmatig een luisterend oor aan een vriendin met een psychische stoornis die door haar onvoorspelbare gedrag steeds meer vriendinnen verloor (moeder van twee kinderen van 4 en 7 jaar). Een andere moeder ving zo nu en dan een kind met autisme van haar vriendin op. Een vader met een achtergrond in de zorg hielp een buurman met psychische problemen om een PGB aan te vragen zodat zijn 'rommelige huis' opgeruimd wordt ('dat ligt tot zo hoog opgesteld', vader van een kind van 1 jaar).

Soms bieden de respondenten hulp aan heel drukke familieleden. Een moeder vertelt bijvoorbeeld dat zij regelmatig op de kinderen van haar zwager en schoonzus past omdat haar zwager veel in het buitenland verblijft en haar schoonzus heel druk is met werken. Deze hulp wordt via haar schoonmoeder geregeld, die een rooster opstelt waarin zichzelf en de broers en andere schoonzussen ingepland worden (moeder van een kind van 2 jaar). Al deze ouders geven aan 'gewoon vanzelf hulp te bieden', omdat de ander dat nodig heeft (bv. 'om ervoor te zorgen dat die persoon niet verder onderuit zakt'), omdat je dat als familie/vrienden moet doen en in een geval ook 'omdat de zorg tekort schiet' (bij de moeder

met een broer met autisme en schoonzus) of ‘omdat er niemand anders beschikbaar was’ (moeder van een kind van 11 jaar). Hierbij spelen de behoefte aan hulp en opvattingen over hulp bieden dus een belangrijke rol. Een van de vaders is een vrijwillig schuldmaatje voor een jong gezin wier financiële administratie een puinhoop was. Hij doet dit om de maatschappij zijn dankbaarheid voor zijn eigen situatie te tonen.

4.3.4 Opvattingen en houdingen rondom hulp in het kort

Naast behoefte aan steun en beschikbaarheid van het netwerk lijken opvattingen en houdingen van ouders ten aanzien van hulp mede bepalend voor het daadwerkelijk vragen en ontvangen van hulp. In het Jeugdwetonderzoek geven acht op de tien ouders aan dat ze het in het algemeen niet moeilijk vinden om hulp te vragen. Ongeveer een derde van de ouders zegt echter pas hulp te zullen vragen als het echt niet anders kan. Ruim een derde van de ouders vraagt ook liever een professional om hulp dan het informele netwerk. In de interviews is over specifieke situaties en problemen gesproken die aanleiding kunnen geven om hulp in te schakelen. Een deel van de ouders geeft daarin blijk van een zekere schroom om hulp te vragen. Ouders voelen zich soms bezwaard om praktische taken aan anderen over te laten of om anderen met hun sores te belasten, vinden bepaalde onderwerpen een privékwesitie, willen bepaalde situaties liever zelf oplossen of ze hebben voorkeur voor professionele hulp. Ook zijn verschillende ouders terughoudend in het toekennen van ruimte voor het medeopvoeden van hun kinderen door anderen of voor hun eigen bemoeienis met andermans kinderen (handelingsverlegen). Wat verder relevant lijkt voor het vragen van hulp zijn eerdere ervaringen met hulp. In de interviews komen ouders aan het woord die door eerdere negatieve ervaringen met informele hulp afzien van het nog eens vragen van hulp. Andersom stimuleren positieve ervaringen het vragen van hulp. Tot slot zijn opvattingen over wederkerigheid en zelf hulp bieden relevant voor het vragen en ontvangen van hulp. Verschillende ouders bieden graag een wederdienst aan wanneer zij hulp krijgen en enkele ouders verwachten iets terug wanneer zij hulp bieden, al hoeft dat niet in exact gelijke mate. In de relatie tussen kinderen en (groot)ouders wordt dat principe minder vaak uitgesproken.

4.4 Leeftijd kind, beschikbaarheid netwerk en zelf helpen hangen sterk samen met informele hulp: multivariate analyses

Om zicht te krijgen op de relatieve rol die de behoefte van ouders aan hulp, de beschikbaarheid van het netwerk (alleen bij SDI'17 en EJOO'17), opvattingen en houdingen van ouders (alleen bij EJOO'17) en de mate waarin ouders zelf hulp geven spelen bij het ontvangen van steun bij de verzorging en opvoeding, hebben we voor de verschillende onderzoeken multivariate logistische regressieanalyses uitgevoerd. Daarbij hebben we ook rekening gehouden met achtergrondkenmerken van de ouders en hun gezinnen.

In het sociaaldomeinonderzoek is gekeken in hoeverre ouders in het afgelopen jaar hulp bij de opvoeding hebben gehad van ten minste één van de personen van hun informele netwerk; familieleden, vrienden, kennissen of burens. Allereerst valt op dat de behoefte aan

hulp hierbij van belang is; naarmate ouders vaker het gevoel hebben de opvoeding van hun kind niet in de hand te hebben (en dus meer behoefte hebben aan hulp), maken zij vaker gebruik van informele hulp bij de opvoeding (dit verklaart 2% van de variantie in informele hulp, zie tabel 4.7). Ook doet de beschikbaarheid van het netwerk ertoe (dit verklaart 4% van de variantie in informele hulp): naarmate ouders vaker contact hebben met hun familie, krijgen zij vaker informele opvoedhulp. Verder zien we zoals verwacht ook een verband met zelf kosteloos hulp geven aan naasten met een ziekte of beperking; ouders die dit soort hulp geven, ontvangen vaker informele hulp bij de opvoeding dan ouders die dit niet doen (en dit verklaart 2% van de variantie). Tot slot is er een verband met de leeftijd van de kinderen (dit verklaart de meeste variantie, ruim 5%) en de migratieachtergrond van de ouders (dit verklaart 2%); ouders met jongere kinderen (tot 12 jaar) gebruiken vaker informele hulp bij de opvoeding dan ouders van oudere kinderen (12-17 jaar) en ouders met een westerse migratieachtergrond zeggen deze hulp vaker te ontvangen dan degenen met een Nederlandse achtergrond en degenen met een niet-westerse migratieachtergrond (vgl. Vogels et al. 2017).

Tabel 4.7

Samenhang tussen de informele hulp bij de opvoeding en de behoefte van ouders aan hulp, beschikbaarheid van hulp en zelf hulp geven, gecorrigeerd voor achtergrondkenmerken, ouders van kinderen tot en met 17 jaar, 2017 (in ongestandaardiseerde coëfficiënten en verklaarde variantie)^a

	b	verklaarde variantie (pseudo R ²) ^b
achtergrondkenmerken		
geslacht ouder		
man (ref.)		
vrouw	-0,43	
opleidingsniveau		
laag (ref.)		
midden	0,55	
hoog	0,73	
migratieachtergrond		0,02
geen (ref.)		
niet-westers	-0,47	
westers	1,36*	
huishoudinkomen		
laag (ref.)		
midden	0,42	
hoog	0,44	
gezinsvorm		
eenoudergezin (ref.)		
tweeoudergezin	-0,75	
werksituatie		
geen betaald werk (ref.)		
wel betaald werk	-0,67	

Tabel 4.7
(Vervolg)

	b	verklaarde variantie (pseudo R ²) ^b
aantal kinderen		
1 (ref.)		
2	-0,63	
≥ 3	-0,36	
leeftijd oudste kind		0,05
0-3 jaar (ref.)		
4-11 jaar	-0,07	
12-17 jaar	-1,77***	
behoefte aan hulp:		
heeft afgelopen 3 maanden zorgen gehad over opvoeding/ ontwikkeling van kind	0,34	
heeft vaak het gevoel de verzorging en opvoeding van de kind(eren) niet aankunnen	0,45**	0,02
beschikbaarheid van hulp:		
heeft vaak (minstens 1x per week) contact met familie	2,86***	0,04
heeft vaak (minstens 1x per week) contact met vrienden	0,29	
heeft vaak (minstens 1x per week) contact met burens	0,03	
zelf hulp geven:		
geeft kosteloos hulp aan zieke/beperkte naasten	1,99**	0,02
pseudo R ² totaal ^{lb}		0,18

a Multivariate logistische regressieanalyse, n = 1354. Voor de berekening van de verklaarde variantie per variabele is een dominantieanalyse toegepast. We rapporteren alleen de verklaarde varianties van de variabelen die significant samenhangen met de uitkomstvariabele.

b McFadden pseudo R².

* p < 0,05, **p < 0,01, ***p < 0,005.

Bron: SCP/CBS (SDI'17), gewogen gegevens

In het Jeugdwetonderzoek onderscheiden we praktische hulp, emotionele hulp en advies (tabel 4.8). We maken net als bij het sociaaldomeinonderzoek geen onderscheid naar de bron van de hulp: we kijken dus alleen of ouders in het afgelopen halfjaar dergelijke hulp hebben gehad van het informele netwerk, ongeacht of die van eigen (schoon)ouders of andere mensen kwam. We zien net als bij het sociaaldomeinonderzoek dat de behoefte aan hulp een rol speelt. Ouders die (een beetje of veel) zorgen hebben gehad over de ontwikkeling en/of opvoeding van hun kind, hebben een grotere kans om emotionele hulp te hebben ontvangen (dat verklaart 4% van de variantie). Dat is niet het geval bij advies noch bij praktische hulp (zoals oppassen, vervoer of klusjes). In het laatste geval is dat ook niet vreemd; het betreft hier geen hulp die expliciet in verband zou kunnen worden gebracht

met zorgen die ouders hebben. Wel zien we dat ouders van jongere kinderen (jonger dan 12 jaar) een grotere kans hebben om praktische hulp te ontvangen en dat verklaart veruit de meeste variantie (9%); omdat jongere kinderen nog niet zelfstandig kunnen functioneren zonder begeleiding, zou de leeftijd van kinderen dus ook als een indicatie van de behoefte van ouders aan praktische hulp kunnen worden gezien. De kans dat ouders van jongere kinderen advies ontvangen, is ook groter vergeleken met ouders van oudere kinderen.

De beschikbaarheid van het netwerk speelt ook een rol: naarmate ouders meer het gevoel hebben (in de toekomst) een beroep te kunnen doen op hun informele netwerk, ontvangen zij ook vaker praktische en emotionele hulp en advies (dit verklaart respectievelijk 6%, 5% en 4% van de variantie). Opvattingen ten aanzien van het vragen en aanvaarden van hulp lijken daarentegen een bescheiden rol te spelen. Alleen bij praktische hulp zien we een significant verband (dat 5% van de variantie verklaart): de kans dat ouders praktische hulp van hun informele netwerk ontvangen, is groter naarmate zij zelf liever een beroep doen op het informele netwerk dan op professionals. We zien geen significante relatie met andere opvattingen omtrent het vragen van hulp.

Tabel 4.8

Samenhang tussen het ontvangen van praktische hulp, emotionele hulp en advies van ten minste één van de personen in het informele netwerk (bv. (schoon)ouders, andere familieleden, vrienden en kennissen, buren) en de behoefte aan hulp, beschikbaarheid van hulp, beschikbaarheid van hulp, opvattingen en houdingen ten aanzien van hulp en zelf hulp geven, gecorrigeerd voor achtergrondkenmerken, ouders van kinderen tot en met 18 jaar, 2017 (ongestandaardiseerde coëfficiënten en verklaarde variantie)^a

	praktische hulp (oppassen, vervoer of klusjes)		emotionele hulp (luisterend oor)		advies		verklarede variantie (pseudo R ²) ^b
	b	verklarede variantie (pseudo R ²) ^b	b	verklarede variantie (pseudo R ²) ^b	b	verklarede variantie (pseudo R ²) ^b	
achtergrondkenmerken							
inkomen							
laag (ref.)	0,71		0,59		-0,53		
midden					-0,46		
hoog	0,14		0,28				
samenstelling gezin							
eenoudergezin (ref.)	-0,34		-0,16		-0,24		
tweeoudergezin		0,09				0,02	
leeftijd kind							
jonger dan 12 jaar (ref.)	-1,82***		-0,21		-0,74*		
12 jaar en ouder							
behoefte aan hulp:							
heeft in de afgelopen 12 maanden (een beetje/veel) zorgen gehad over hoe zijn/haar kind zich ontwikkelt en/of over de opvoeding	-0,09		1,20***	0,04	0,60		

Tabel 4.8
(Vervolg)

	praktische hulp (oppassen, vervoer of klusjes)	emotionele hulp (luisterend oor)	advies	verklaarde variantie (pseudo R ²) ^b
	b	b	b	b
beschikbaarheid van hulp: in de toekomst kan ik een beroep doen op familie, vrienden of andere bekenden	0,57*	0,61**	0,51*	0,04
opvattingen en houdingen ten aanzien van hulp: ik doe liever een beroep op familie, vrienden of andere bekenden dan op professionals	0,62***	0,10	0,16	
ik vind het moeilijk om familie, vrienden of andere bekenden hulp te vragen	0,05	-0,05	-0,35	
ik vraag pas hulp als het echt niet anders kan	0,15	-0,06	-0,16	
zelf hulp geven: geeft wel eens hulp aan andere gezinnen (ja, vaak/ soms)	0,90*	0,67	0,76	

Tabel 4.8
(Vervolg)

	praktische hulp (oppassen, vervoer of klusjes)	emotionele hulp (luisterend oor)	advies
	verklaarde variantie (pseudo R ²) ^b	verklaarde variantie (pseudo R ²) ^b	verklaarde variantie (pseudo R ²) ^b
	b	b	b
pseudo R ² totaal ^b	0,25	0,14	0,14
a	Multivariate logistische regressieanalyses. Voor de berekening van de verklaarde variantie per variabele zijn dominantieanalyses toegepast. We rapporteren alleen de verklaarde varianties van de variabelen die significant samenhangen met de uitkomstvariabelen. Ouders/gezinnen zonder jeugdhulp, n = 235. In de tabel staat een ingekorte versie van de verschillende items. De volledige items waren als volgt:		
-	‘Als er in de toekomst (meer) vragen of problemen komen over het opgroeien en/of de opvoeding van mijn kind(eren), dan kan ik een beroep doen op familie, vrienden of andere bekenden.’		
-	‘Als er in de toekomst (meer) vragen of problemen komen over het opgroeien en/of de opvoeding van mijn kind(eren), dan doe ik liever een beroep op familie, vrienden of andere bekenden dan op professionals.’		
-	‘Ik vind het moeilijk om familie, vrienden of andere bekenden hulp voor mijn gezin te vragen.’		
-	‘Ik vraag pas hulp bij problemen met mijn kind(eren) aan familie, vrienden of andere bekenden als het echt niet anders kan.’		
-	Bij elk item konden respondenten aangeven in hoeverre zij het ermee eens of oneens waren, op een vijfpuntschaal: a. helemaal mee eens; b. mee eens; c. niet mee eens/ niet mee oneens; d. mee oneens e. helemaal mee oneens.		
b	Mc Fadden pseudo R ² .		
*	p < 0,05, **p < 0,01, ***p < 0,001.		

Bron: scp/cbs/Nivel (E100'17), gewogen gegevens

Ten slotte zien we volgens verwachting ook een verband met de mate waarin ouders zelf hulp geven aan anderen. Naarmate ouders dat vaker doen, is de kans ook groter dat zijzelf praktische hulp ontvangen (en dat verklaart 3% van de variantie). Vanwege het crosssectionele karakter van het onderzoek is hier en ook bij de andere gevonden verbanden echter niet te zeggen wat oorzaak en wat gevolg is. Het verband tussen hulp geven en hulp ontvangen kan ook omgekeerd zijn: dat het ontvangen van praktische hulp de kans vergroot dat ouders zelf ook helpen. In ieder geval is het een aanwijzing dat het mechanisme wederkerigheid in hulprelaties een rol kan spelen (Bredewold et al. 2016; Komter 2003).

Op basis van de gegevens van het kinderopvangonderzoek hebben we ook multivariate logistische regressieanalyses uitgevoerd. Hierbij maken we onderscheid in praktische hulp aan de ene kant en emotionele hulp en advies aan de andere kant. In tegenstelling tot het Jeugdwetonderzoek kunnen we bij het kinderopvangonderzoek geen onderscheid maken tussen emotionele hulp en advies die ouders ontvangen. Verder maken we net als hiervoor ook geen onderscheid naar de bron van de hulp: we kijken dus alleen of ouders in het afgelopen halfjaar hulp hebben gehad, ongeacht wie die hulp gaf.

In het kinderopvangonderzoek konden we alleen kijken naar de rol die behoeften spelen, en de mate waarin ouders zelf hulp geven. Er is namelijk niet gevraagd naar opvattingen en houdingen, en ook niet naar de beschikbaarheid van hulp. Ook hebben we leeftijd van het kind niet opgenomen in de logistische regressieanalyses; het onderzoek richtte zich namelijk alleen op baby's en kleuters (tabel 4.9).

Tabel 4.9

Samenhang tussen het ontvangen van praktische hulp, emotionele hulp en/of advies in het afgelopen halfjaar van ten minste een van de personen in het informele netwerk (bv. (schoon)ouders, andere familieleden, vrienden en kennissen, bureu) en de behoefte aan hulp en zelf hulp geven, gecorrigeerd voor achtergrondkenmerken, ouders van baby's en kleuters, 2017 (in ongestandaardiseerde coëfficiënten en verklaarde variantie)^a

	praktische hulp (oppassen, vervoer of klusjes)		ouders van baby's emotionele hulp (luisterend oor) en/of advies		ouders van kleuters emotionele hulp (luisterend oor) en/of advies		verklarede variantie (pseudo R ²) ^b
	b	verklarede variantie (pseudo R ²) ^b	b	verklarede variantie (pseudo R ²) ^b	b	verklarede variantie (pseudo R ²) ^b	
achtergrondkenmerken							
inkomen		0,06					
laag (ref.)							
midden	-3,87***		-0,60		-0,49		0,07
hoog	-2,86**		-0,65		-0,21		0,47
opleiding		0,04					0,02
laag (ref.)							
midden	0,96		-0,50		0,18		0,45
hoog	1,94**		-0,10		-0,16		0,99*
samenstelling gezin							
eenoudergezin (ref.)							
tweeoudergezin	0,37		0,01		0,31		-0,16
geslacht ouder							
vader (ref.)				0,02		0,01	0,05
moeder	0,27		0,89**		0,82*		1,23***
ouder heeft betaald werk	1,45*	0,02	0,07		2,04***	0,05	-0,50

Tabel 4.9
(Vervolg)

	ouders van baby's		ouders van kleuters	
	praktische hulp (oppassen, vervoer of klusjes)	emotionele hulp (luisterend oor) en/of advies	praktische hulp (oppassen, vervoer of klusjes)	emotionele hulp (luisterend oor) en/of advies
	b	verklaarde variantie (pseudo R ²) ^b	b	verklaarde variantie (pseudo R ²) ^b
migratieachtergrond	0,11	0,02	0,07	0,02
autochtoon (ref.)				
niet-westers	-2,76***	-0,60	-0,85	-0,34
westers	-1,70**	-1,12*	-2,10***	-1,03*
behoefte aan hulp: heeft in de afgelopen 12 maanden (een beetje/veel) zorgen gehad over hoe zijn/haar kind zich ontwikkelt en/of over de opvoeding	0,99	0,26	-0,02	1,40***
kind heeft een of meer langdurige ziekten of beperkingen	-2,36***	0,02	-1,07	-0,15
vaak het gevoel de verzorging en opvoeding van de kind(eren) niet aan kunnen ^c	-0,11	-0,16	-0,08	-0,31
zelf hulp geven: geeft zelf hulp aan bekenden met gezondheidsproblemen (vaak/regelmatig/soms)	0,67	1,05***	0,73	0,45*
		0,03		0,01

Tabel 4.9
(Vervolg)

	ouders van baby's		ouders van kleuters	
	praktische hulp (oppassen, vervoer of klusjes)	emotionele hulp (luisterend oor) en/of advies	praktische hulp (oppassen, vervoer of klusjes)	emotionele hulp (luisterend oor) en/of advies
	verklaarde variantie (pseudo R ²) ^b	verklaarde variantie (pseudo R ²) ^b	verklaarde variantie (pseudo R ²) ^b	verklaarde variantie (pseudo R ²) ^b
	b	b	b	b
pseudo R ² totaal ^b	0,28	0,10	0,18	0,17

a Multivariate logistische regressieanalyses. Voor de berekening van de verklaarde variantie per variabele zijn dominantieanalyses toegepast. We rapporteren alleen de verklaarde varianties van de variabelen die significant samenhangen met de uitkomstvariabelen. $n_{\text{baby's}} = 813$; $n_{\text{kleuters}} = 853$.

b McFadden pseudo R².

c Bij dit item konden respondenten aangeven in hoeverre zij het er mee eens of oneens waren, op een vijfpuntschaal: a. helemaal mee eens; b. mee eens; c. niet mee eens/ niet mee oneens; d. mee oneens; e. helemaal mee oneens.

* $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$.

Bron: scp/cbs (Kok'17), gewogen gegevens

Wel was de onderzoeksgroep van het kinderopvangonderzoek diverser van samenstelling, waardoor we ook meer aandacht konden besteden aan de rol van achtergrondkenmerken. Zo valt op dat ouders met baby's en een hoger inkomen minder vaak praktische hulp ontvangen dan ouders met baby's en een lager inkomen; ouders met baby's en een hogere opleiding ontvangen deze hulp juist vaker dan ouders met baby's en een lagere opleiding (tabel 4.9). Daarnaast krijgen hoger opgeleide ouders van kleuters vaker emotionele hulp en advies dan lager opgeleide ouders van kleuters (tabel 4.9). Verder krijgen moeders van baby's wat vaker emotionele hulp en/of advies dan vaders van baby's; en moeders van kleuters ontvangen vergeleken met de vaders vaker praktische en emotionele hulp. Ouders met betaald werk krijgen vaker praktische hulp dan ouders zonder betaald werk. Dat is ook logisch omdat zij vaker opvang nodig hebben (Roeters en Bucx 2018). En ten slotte geldt voor ouders van baby's dat degenen die een niet-westerse migratieachtergrond hebben, minder vaak praktische hulp ontvangen vergeleken met autochtone ouders (de verschillen tussen ouders met een verschillende migratieachtergrond verklaren relatief de meeste variantie, 11%). Dat laatste sluit aan bij eerder scp-onderzoek (Bucx en De Roos 2015). Voor ouders met een westerse migratieachtergrond geldt dat zij minder vaak praktische en emotionele hulp ontvangen vergeleken met autochtone ouders.

Dat de behoeften van ouders een rol spelen, komt niet overtuigend naar voren in deze resultaten (de percentages verklaarde varianties zijn soms ook heel klein); bovendien zijn sommige bevindingen contra-intuïtief. Bij ouders van kleuters constateren we dat de kans op het krijgen van emotionele hulp en/of advies groter is wanneer zij zich zorgen hebben gemaakt over de ontwikkeling of opvoeding (dat verklaart 5%), maar bij ouders van baby's zien we een dergelijk verband niet. Verder zien we dat ouders met baby's en een of meer langdurige ziekten of beperkingen – die mogelijk een grotere hulpbehoefte hebben (Bot et al. 2013) – juist minder vaak praktische hulp ontvangen dan andere ouders van baby's; mogelijk heeft dat ermee te maken dat deze ouders extra voorzichtig zijn en daarom bijvoorbeeld liever niet gebruikmaken van een oppas. Ten slotte hebben we ook hier naar de rol van zelf hulp geven gekeken. Net als bij het sociaaldomeinonderzoek en Jeugdwet-onderzoek zien we hier ook een duidelijk verband: de kans om emotionele hulp te krijgen is over het algemeen groter voor ouders die zelf hulp geven, vergeleken met ouders die zelf geen hulp geven (dat verklaart 1% tot 3% van de variantie).

Concluderend zijn in volgorde van belangrijkheid de leeftijd van de kinderen, de beschikbaarheid van het netwerk en het zelf hulp geven robuuste voorspellers van informeel hulpgebruik. Ouders doen vaker een beroep op steun van het informele netwerk bij het ouderschap wanneer de kinderen jonger zijn, het netwerk beschikbaar is voor hulp, zij veel contact met familie hebben en naarmate zij zelf meer hulp geven. De behoefte aan hulp in de vorm van zorgen over de ontwikkeling en opvoeding van het kind en het gevoel de opvoeding niet aan te kunnen speelt bij twee van de drie surveys ook de rol die je zou verwachten, namelijk meer informeel hulpgebruik als er meer zorgen zijn en ouders meer het gevoel hebben de opvoeding niet aan te kunnen. Opvattingen van ouders over hulp vragen zijn bij één survey onderzocht en spelen een rol bij praktische hulp vanuit het informele

netwerk: ouders die liever een beroep doen op naasten dan op professionals, krijgen vaker deze hulp dan degenen die liever professionals inschakelen.

4.5 Samenvatting en conclusie

In dit hoofdstuk hebben we naast achtergrondkenmerken – zoals de leeftijd van het kind – drie mogelijke groepen factoren bij het ontvangen van hulp uit het informele netwerk bestudeerd: (1) de behoefte aan hulp, (2) de beschikbaarheid van het informele netwerk en (3) de opvattingen en houdingen van ouders over het vragen van hulp en het zelf helpen. De doelen van dit hoofdstuk waren om na te gaan: (1) in hoeverre ouders moeite hebben met bepaalde gezinstaken, of ouders zorgen en vragen over de ontwikkeling en opvoeding van het kind hebben en in hoeverre ze het gevoel hebben de opvoeding niet aan te kunnen (als indicatie van de hulpbehoefte) en zo ja, welke vragen dan en wat zij daarbij nodig hebben aan steun van hun naasten; (2) hoe ouders de beschikbaarheid van hun informele netwerk ervaren; (3) welke opvattingen ouders hebben over hulp vragen en aannemen; (4) in hoeverre zij zelf hulp geven en (5) in hoeverre deze factoren verschillen in ontvangen informele hulp kunnen verklaren.

De behoefte aan hulp en zorgen en vragen van ouders

Uit enquêteonderzoek blijkt dat het merendeel van de ouders geen moeite heeft met het zelfstandig vervullen van gezinstaken zoals het doen van het huishouden, het regelen van de financiën of het oplossen van gezinsproblemen. Hooguit 1 op de 25 ouders geeft aan daar wel moeite mee te hebben. Naast vragen en zorgen van ouders over het wel of niet zelfstandig kunnen vervullen van gezinstaken, zijn ook hun vragen en zorgen over de ontwikkeling en opvoeding van het kind een indicatie van hun behoefte aan steun. In de verschillende surveys zegt ongeveer een derde van de ouders dat zij zich recent zorgen hebben gemaakt over de opvoeding of ontwikkeling van hun kinderen. Deze vragen en zorgen en ook het gevoel de opvoeding niet in de hand te hebben zijn bij twee van de drie surveys belangrijke voorspellers van het ontvangen van informele steun. Ouders van oudere kinderen (12 jaar en ouder) maken zich wat vaker zorgen vergeleken met ouders van jongere kinderen.

Ouders in de interviews noemen een brede range aan zorgen

Uit de interviews leren we welke vragen en zorgen zoal bij ouders leven. Allereerst noemen ouders vragen en zorgen over de dagelijkse logistiek van het gezinsleven. Uit eerder onderzoek is bekend dat bijna zeven op de tien ouders het leven wel eens te druk vinden (Bucx en Roeters 2018). Ook ervaart een deel van de ouders in het kwalitatieve onderzoek druk om alle taken rond het ouderschap te combineren. Zij krijgen soms praktische steun, emotionele steun en advies uit hun informele netwerk, wat helpt om de combinatiedruk te verminderen. Alledaagse opvoedvragen, zoals over mediagebruik, veiligheid in en om het huis, voeding of de slaaproutine, bespreken ouders vaak in hun informele netwerk. Ouders noemen ook specifieke opvoedvragen en -problemen die ernstiger van aard zijn, zoals ont-

wikkelingsproblemen, psychosociale problemen of beperkingen van hun kinderen. Voor deze vragen vragen ze hulp van mensen uit het informele netwerk, maar daarnaast is er vaak ook professionele hulp. Bij ernstige ziekte, noodgevallen of andere levens veranderende gebeurtenissen hebben ouders naast professionele hulp, vaak ook behoefte aan hulp uit het informele netwerk, in de vorm van praktische en emotionele steun.

Meerderheid van ouders optimistisch over beschikbaarheid van steun

Naast de behoefte aan steun, kan ook de beschikbaarheid van steun vanuit het informele netwerk worden gezien als een voorspeller van informele hulp. Acht op de tien ouders verwachten een beroep te kunnen doen op hun informele netwerk wanneer zich problemen voordoen bij het opvoeden en opgroeien van hun kinderen. Een minderheid van een op de tien ouders denkt dat ze daarvoor geen hulp kunnen krijgen uit hun netwerk. Ook blijkt dat een meerderheid van de ouders minstens een keer per week contact heeft met familie (ruim acht op de tien), vrienden (acht op de tien) of burens (zeven op de tien). Kortom, de meeste ouders in de enquêteonderzoeken zijn optimistisch over de beschikbaarheid van informele hulp en hebben regelmatig contact met de mensen uit hun informele netwerk. Deze beschikbaarheid van informele hulp blijkt na de leeftijd van het kind de meest robuuste voorspeller van informele hulp.

Aspecten van ervaren beschikbaarheid

In de interviews zijn verschillende aspecten genoemd die meespelen bij de ervaren beschikbaarheid van het netwerk voor hulpvragen rond de opvoeding. Naast de frequentie van contacten is ook fysieke nabijheid een bevorderende factor voor het vragen en aannemen van hulp. In het verlengde daarvan is de buurt voor verschillende ouders een beschikbare bron van steun bij het ouderschap. Veel ouders ontmoeten in de buurt andere ouders en buurtgenoten. Wanneer ze elkaar regelmatig tegenkomen en elkaar beter leren kennen, wordt hulp vragen eenvoudiger. Een additionele factor die hulp vragen bevordert, is emotionele nabijheid. Familiebanden blijken, mits de gevoelsband goed is, voor veel van de geïnterviewde ouders een vrij vanzelfsprekende bron van steun. (Schoon)ouders en broers en zussen staan daarbij vooraan. Daarnaast brengen vriendschappen voor ouders vaak een gevoel van vertrouwelijkheid en veiligheid, hetgeen het vragen en ontvangen van hulp vergemakkelijkt. In de interviews is ook gesproken over de draagkracht, beschikbare tijd en bereidheid van de potentiële hulpgevers. Ouders in de interviews vragen en krijgen minder of geen hulp van netwerkliden wier fysieke of mentale gezondheid of beschikbare tijd het niet toelaat om hulp te bieden. Tot slot zien we dat netwerkliden die vergelijkbare (gezins)situaties of problemen meemaken (lotgenoten) of meegemaakt hebben (bv. ouders van oudere kinderen, ervaringsdeskundigen) beschikbare hulpbronnen voor ouders kunnen vormen (vgl. Bredewold 2014).

Zelf problemen willen oplossen en zelf helpen

De derde groep factoren die in potentie van invloed is op het vragen en ontvangen van hulp betreft de opvattingen en houdingen van ouders rondom hulp vragen en zelf hulp

geven. Eén op de acht ouders geeft aan het in algemene zin niet moeilijk te vinden om informele hulp te vragen voor het eigen gezin. Als het gaat om problemen zegt echter ongeveer een derde van de ouders dat zij pas de hulp van hun informele netwerk inroepen als het echt niet anders kan. Bij toekomstige problemen zegt iets minder dan een derde van de ouders liever informele dan professionele hulp te vragen. Een iets groter aandeel, ruim een derde van de ouders, vraagt dan liever hulp aan een professional. Kortom, als het gaat om problemen is een deel van de ouders terughoudend met het vragen van informele hulp.

Waar heeft die terughoudendheid mee te maken? In de interviews geven veel ouders ook blijk van enige schroom bij het vragen van informele hulp. Ouders vertellen dat ze bij onderwerpen zoals lastig gedrag, het moeilijk kunnen combineren van alle ouderschaps-taken of gezinsproblemen, terughoudend zijn met het delen van hun zorgen en het vragen van hulp uit hun informele netwerk. Ze voelen zich soms bezwaard anderen met praktische taken of hun zorgen te belasten, vinden bepaalde onderwerpen een privékwestie, willen liever (eerst) zelf een oplossing bedenken of hebben de voorkeur voor een professionele hulpverlener. Verschillende ouders zijn ook terughoudend als het gaat over de ruimte die ze zien voor het medeopvoeden van hun kinderen door anderen of hun eigen bemoeienis met andermans kinderen. Over het algemeen vinden de geïnterviewde ouders dat het gezag van ouders als primaire opvoeders niet betwist mag worden. Alleen in specifieke gevallen, bijvoorbeeld als de ouders niet aanwezig zijn, is bemoeienis meer geaccepteerd. Wat verder meespeelt bij het wel of niet vragen van hulp, zijn eerdere ervaringen met informele hulp. Ouders die een aantal keer bot hebben gevangen bij het vragen om hulp of negatieve ervaringen hebben met bepaalde hulp, zijn minder geneigd opnieuw hulp te vragen. Positieve ervaringen in het verleden daarentegen vergroten de bereidheid hulp te vragen.

Tot slot zijn opvattingen over wederkerigheid en het zelf hulp geven belangrijke mechanismen in de hulprelaties van ouders. Het zelf helpen blijkt in alle surveys een robuuste voorspeller van het ontvangen van informele hulp; naarmate ouders zelf meer helpen, krijgen ze ook meer hulp. Omgekeerd zeggen veel ouders in de interviews dat zij de steun die zij krijgen graag compenseren met een wederdienst. Het kan gaan om een soortgelijke dienst, zoals over en weer oppassen, of een andersoortige dienst of gift, zoals het vele oppassen van grootouders belonen met een gift in natura, een etentje of uitje. Dit kan betekenen dat wanneer ouders verwachten dat zij moeilijk een wederdienst kunnen leveren, zij het ook lastiger kunnen vinden om hulp te vragen. Een uitzondering daarop lijken situaties waarin urgente hulpvragen en ernstige ziektes spelen. De meeste ouders zeggen dat ze in deze situaties makkelijker hulp accepteren dan in reguliere situaties. Daarnaast bieden sommige geïnterviewde ouders zelf hulp waarvan zij weten dat die niet of niet in gelijke mate zal worden gecompenseerd met een wederdienst. Dat betreft meestal hulp aan familieleden. Ouders geven dus soms ook steun zonder dat zij een evenredige teruggave verwachten omdat ze zien dat hun hulp in bepaalde situaties – bijvoorbeeld bij ziekte of beperkingen van naasten – nu eenmaal broodnodig is. Ook hebben we gezien dat ouders die zelf gezins-

problemen hebben, zich soms aangesproken voelen om hulp te bieden aan andere mensen uit hun netwerk met problemen, terwijl dit hun eigen spankracht soms te boven gaat.

Noten

- 1 De volgende ja/nee-vragen werden (in verschillende blokken) voorgelegd: 'De volgende vragen gaan over het krijgen van hulp bij het huishouden, zoals bij het schoonhouden van het huis, de was, de boodschappen of het verzorgen van de warme maaltijd. Kunt u zelfstandig uw huishouden doen?' 'Dan nu een paar vragen over de financiële situatie van uw huishouden. Met financiële zaken wordt bedoeld rekeningen betalen of andere bankzaken regelen. Kunt u uw financiële zaken meestal zelf afhandelen?' 'De volgende vragen gaan over uw relatie met andere gezinsleden... (er volgen eerst vragen over relatie en conflicten met partner en relatie met kinderen)... Kunt u problemen in uw gezin zelf oplossen?' 'Nu volgt een aantal stellingen over uw beleving van de opvoeding van uw kind(eren)... (na opvoedbeleving volgen er eerst vragen over eventuele hulp bij opvoeding)...: 'Heeft u zich in de afgelopen 3 maanden zorgen gemaakt over de opvoeding of ontwikkeling van uw kind/één of meer van uw kinderen (ja/nee)?'.
- 2 Omdat we van veel ouders echter geen inschatting hebben van ervaren beschikbaarheid voor eventuele toekomstige problemen, laten we deze variabele in het sociaaldomeinonderzoek verder buiten beschouwing.

5 Steun van het informele en vanzelfsprekende formele netwerk: tevredenheid en opbrengsten

5.1 Tevredenheid met en opbrengsten en functies van hulp van sociale netwerken

In hoofdstuk 2 en 3 constateerden we dat ouders regelmatig hulp krijgen vanuit hun netwerk bij de opvoeding en andere ouderschapstaken. In dit hoofdstuk kijken we naar ervaringen van ouders met die hulp. Ten eerste kijken we naar gevoelens van tevredenheid. In hoeverre zijn ouders tevreden met de hoeveelheid hulp, en welke rol speelt daarbij de (soort) steun die ouders vanuit hun informele netwerk ontvangen? Dat ouders tevreden zijn met de hoeveelheid hulp betekent niet automatisch dat zij geen hulp zouden missen: welke hulp missen ouders, en wat betekent dat voor hen? Aan deze vragen geven we in dit hoofdstuk aandacht.

We kijken in dit hoofdstuk ook naar de (gepercipieerde) opbrengsten: wat zijn opbrengsten van de steun voor ouders, en welke functies kan steun vervullen? De onderliggende aanname achter jeugd- en gezinsbeleid is dat de steun die ouders vanuit hun netwerk ontvangen, belangrijk is omdat die een positief effect kan hebben op de manier waarop ouders de opvoeding en verzorging van hun kinderen vormgeven, en op hun taakbelasting (TK 2012/2013, zie ook hoofdstuk 1). In dit hoofdstuk onderzoeken we in hoeverre dergelijke gedachten ondersteund worden door onze gegevens: in hoeverre is er een samenhang tussen het ontvangen van hulp vanuit het netwerk, het welbevinden van ouders en de opvoeding? Hebben ouders minder stress, een hogere mate van levenstevredenheid en meer vertrouwen in zichzelf en de opvoeding als ze hulp krijgen van hun netwerken? Daarnaast onderzoeken we welke functies hulp kan hebben voor ouders, en ook welke negatieve opbrengsten ouders eventueel ervaren, en onder welke condities die kunnen optreden. We maken daarbij gebruik van zowel kwantitatieve als kwalitatieve gegevens (zie voor meer informatie hierover hoofdstuk 1).

5.2 Ervaringen met hulp: in hoeverre zijn ouders tevreden met de hoeveelheid hulp?

5.2.1 Acht op de tien ouders zijn tevreden met de hoeveelheid hulp

Hoe tevreden zijn ouders met de hoeveelheid hulp die zij bij het ouderschap krijgen van personen uit hun informele netwerk, zoals van familie, vrienden, kennissen en burenen? Ruim acht op de tien ouders van kinderen tot en met 18 jaar vinden de hulp die ze bij het opgroeien en opvoeden van hun kind krijgen voldoende (tabel 5.1), zo blijkt uit onze analyses (EJ00'17-data). Ongeveer een op de tien ouders weet niet of de hulp voldoende is. Niemand ervaart dat de hulp te veel is; een heel klein deel van de ouders (4%) vindt de hulp te weinig.

Tabel 5.1

Tevredenheid met hoeveelheid informele hulp, ouders van kinderen tot en met 18 jaar, ouders van baby's en kleuters, 2017 (in procenten)

	weet ik niet	nee, de hulp is te veel	nee, de hulp is te weinig	ja, de hulp is voldoende	
ouders van kinderen tot en met 18 jaar ^a	11	0	4	85	
	ontevreden	redelijk ontevreden	neutraal	redelijk tevreden	tevreden
ouders van baby's ^b	1	1	10	9	80
ouders van kleuters ^b	1	2	11	12	75

a Deze informatie is afkomstig uit EJO0('17). De volgende vraag werd voorgelegd aan ouders: 'Bent u tevreden over de hoeveelheid hulp die u krijgt van familie, vrienden of andere bekenden bij het opgroeien en/of de opvoeding van uw kind(eren)?'. Ouders/gezinnen zonder jeugdhulp; n = 235.

b Deze informatie is afkomstig uit Kok('17). De volgende vraag werd aan ouders voorgelegd: 'Hoe tevreden bent u in het algemeen met de hoeveelheid steun en hulp die u het afgelopen half jaar van deze personen heeft ontvangen?' Deze vraag werd alleen voorgelegd aan ouders die eerder hadden aangegeven in het afgelopen halfjaar ten minste eenmaal steun te hebben ontvangen van (schoon)ouders, familieleden, vrienden of kennissen en/of burens. $n_{\text{baby's}} = 855$; $n_{\text{kleuters}} = 884$.

Bron: SCP/CBS/Nivel (EJO0'17), gewogen gegevens en SCP/CBS (Kok'17), gewogen gegevens

De behoefte aan en het gebruik van (vooral) praktische hulp zijn vaak het grootst als kinderen (zeer) jong zijn, zo constateerden we in hoofdstuk 4. Daarom kijken we in dit hoofdstuk ook apart naar deze jonge gezinnen. Verreweg de meeste ouders van (zeer) jonge kinderen zijn positief over de hoeveelheid hulp die zij ontvangen, zo komt uit onze analyses (op de Kok'17-data) naar voren: ongeveer acht op de tien ouders zijn tevreden met de hulp, een op de tien is redelijk tevreden. Bijna niemand is (redelijk) ontevreden (2% à 3%) (tabel 5.1).

5.2.2 De soort hulp doet ertoe voor tevredenheid met informele hulp

Hoe hangen gevoelens van tevredenheid af van de hulp die ouders van hun informele netwerk ontvangen: van het soort hulp dat zij krijgen en van wie zij die hulp krijgen? In het algemeen kan verwacht worden dat ouders die weinig of geen hulp ontvangen, minder tevreden zullen zijn met de hoeveelheid steun dan ouders die veel hulp ontvangen. Maar mogelijk speelt ook de soort hulp een rol: zijn ouders meer tevreden met bepaalde soorten hulp dan andere soorten hulp? In hoofdstuk 2 constateerden we namelijk dat ouders verschillende soorten hulp kunnen ontvangen, variërend van praktische hulp tot emotionele hulp en advies. Ten slotte kan ook de hulpbron een rol spelen: van wie ouders de hulp ontvangen. Deze gedachten onderzoeken we met behulp van multivariate regressieanalyses.

We kijken eerst naar gevoelens van tevredenheid van ouders van kinderen tot en met 18 jaar; daarna kijken we meer specifiek naar jonge gezinnen. Onze analyses laten zien dat achtergrondkenmerken geen rol lijken te spelen, maar wel de soort hulp (tabel 5.2). Ouders die hulp krijgen bij het oppassen of verzorgen van kinderen, zijn eerder tevreden met de hoeveelheid hulp dan ouders die dergelijke hulp niet ontvangen (dit verklaart 5% van de variantie). Voor de andere soorten hulp zien we geen verband.

Hulp bij het oppassen en verzorgen van kinderen wordt vooral door (schoon)ouders gegeven, zo constateerden we in hoofdstuk 2. Er is daarmee een grote samenhang tussen deze soort hulp en de hulpbron, en dat zorgt ervoor dat in de regressieanalyses niet zowel de soort hulp als de hulpbron kan worden opgenomen (er is sprake van zogenoemde colli-neariteit). Om toch enig zicht te krijgen op de rol die de hulpbron speelt, hebben we aanvullende analyses uitgevoerd waarin de hulpbron werd opgenomen maar niet de soort hulp. Deze analyses wezen uit dat met name de hulp door (schoon)ouders een rol speelt: ouders die hulp van (schoon)ouders ontvangen, zijn eerder tevreden met de hoeveelheid hulp dan ouders die geen hulp van (schoon)ouders ontvangen. In hoeverre ouders hulp ontvangen van andere netwerkleden – andere familieleden, vrienden, kennissen, burens – doet er niet toe, aldus deze analyses (zie voor deze uitkomsten tabel E.1 in bijlage E op www.scp.nl).

Tabel 5.2

Samenhang tussen de tevredenheid van ouders met hoeveelheid informele hulp en het gebruik van hulp, gecorrigeerd voor achtergrondkenmerken van ouders, ouders van kinderen tot en met 18 jaar, 2017 (ongestandaardiseerde regressiecoëfficiënten en verklaarde variantie per variabele)^{a, b}

	tevredenheid met hoeveelheid informele hulp	
	b	verklaarde variantie (pseudo R ²) ^c
achtergrondkenmerken		
inkomen		
laag (ref.)		
midden	-0,09	
hoog	0,89	
samenstelling gezin		
eenoudergezin (ref.)		
tweeoudergezin	-0,00	
leeftijd kind		
jonger dan 12 jaar (ref.)		
12 jaar en ouder	0,32	
hulp uit het informele netwerk ^d		
soort hulp:		
praktische hulp		
oppassen/verzorgen	1,40**	0,05
vervoer (bv. naar clubs of school)	0,27	
klusjes	0,39	

Tabel 5.2
(Vervolg)

	tevredenheid met hoeveelheid informele hulp	verklaarde variantie (pseudo R ²) ^c
	b	
luisterend oor	0,77	
advies	0,51	
behoefte aan hulp: heeft in de afgelopen 12 maanden (een beetje/veel) zorgen gehad over hoe zijn/haar kind zich ontwikkelt en/of over de opvoeding	-0,61	
pseudo R ² totaal ^c		0,15

- a Logistische regressieanalyse. Ouders/gezinnen zonder jeugdhulp; n = 235. Voor het berekenen van verklaarde varianties per variabele is een dominantieanalyse toegepast. We rapporteren alleen de verklaarde varianties van de variabelen die significant samenhangen met de uitkomstvariabele.
- b Tevredenheid met de hoeveelheid hulp is gevraagd middels de volgende vraag: ‘Hoe tevreden bent u in het algemeen met de hoeveelheid steun en hulp die u het afgelopen half jaar van deze personen heeft ontvangen?’ Antwoordcategorieën waren: a. Ja, de hulp is voldoende; b. Nee, de hulp is te weinig; c. Nee, de hulp is te veel; d. Weet ik niet. De antwoordcategorie ‘a. Ja, de hulp is voldoende’ werd ge(her)codeerd met een score van 1 (ouders zijn tevreden), de andere antwoordcategorieën kregen de score 0 (ouders zijn niet tevreden of weten het niet).
- c McFadden pseudo R².
- d Hulp van (schoon)ouders, andere familieleden, vrienden en kennissen en/of bureu.
- * p < 0,05, ** p < 0,01, *** p < 0,005.

Bron: scp/cbs/Nivel (EJ00’17), gewogen gegevens

Hoe zit het bij ouders van jonge kinderen? Ook hier zien we dat (achtergrond)kenmerken slechts een kleine rol lijken te spelen. Moeders van baby’s zijn wat minder tevreden over de hoeveelheid hulp dan vaders van baby’s (tabel 5.3). We zien bij de ouders van kleuters dat ouders met een westerse migratieachtergrond en alleenstaande ouders wat minder tevreden zijn met de hoeveelheid hulp vergeleken met autochtone ouders en ouders in een tweoudergezin. En ouders met een middenopleiding zijn wat minder tevreden dan ouders met een lagere opleiding.

Tabel 5.3

Samenhang tussen de tevredenheid van ouders met hoeveelheid informele hulp en het gebruik van hulp, gecorrigeerd voor achtergrondkenmerken van ouders, ouders van baby's en kleuters, 2017 (ongestandaardiseerde regressiecoëfficiënten en verklaarde variantie per variabele)^a

	tevredenheid met hoeveelheid informele hulp			
	ouders van baby's		ouders van kleuters	
	b	verklaarde variantie (R ²)	b	verklaarde variantie (R ²)
achtergrondkenmerken				
geslacht		0,01		
vader (ref.)				
moeder	-0,17*		-0,04	
migratieachtergrond				0,04
autochtoon (ref.)				
niet-westers	-0,06		-0,20	
westers	-0,29		-0,45*	
betaald werk				
nee (ref.)				
ja	0,08		0,04	
inkomen				
laag (ref.)				
midden	0,31		-0,04	
hoog	0,35		-0,03	
opleidingsniveau				0,01
laag (ref.)				
midden	0,14		-0,27*	
hoog	0,00		-0,21	
samenstelling gezin				0,01
eenoudergezin (ref.)				
tweeoudergezin	-0,26		0,30*	
beperkingen kind				
nee (ref.)				
ja	-0,59		-0,16	
informele hulp ^b				
soort hulp:				
praktische hulp:				
af en toe oppassen op kind(eren)	0,47*	0,05	0,79***	0,07
klusjes en huishoudelijke taken	0,26***	0,04	0,08	
vervoer van kind(eren)	0,12*	0,01	0,27***	0,04
een luisterend oor of advies bij vragen of zorgen over de opvoeding	0,39***	0,04	0,06	

Tabel 5.3
(Vervolg)

	tevredenheid met hoeveelheid informele hulp	
	ouders van baby's	ouders van kleuters
	b	b
	verklaarde variantie (R ²)	verklaarde variantie (R ²)
R ² totaal	0,22	0,19

- a Lineaire regressieanalyses. Voor het berekenen van verklaarde varianties per variabele is een dominantieanalyse toegepast. We rapporteren alleen de verklaarde varianties van de variabelen die significant samenhangen met de uitkomstvariabelen. Tevredenheid met de hoeveelheid hulp is bevraagd middels de volgende vraag: 'Hoe tevreden bent u in het algemeen met de hoeveelheid steun en hulp die u het afgelopen half jaar van deze personen heeft ontvangen?' Antwoordcategorieën waren: tevreden – redelijk tevreden – neutraal – redelijk ontevreden – ontevreden – weet ik niet/wil ik niet zeggen. Alleen respondenten die een van de eerste vijf antwoordcategorie hadden aangekruist, werden opgenomen in de analyses. De antwoordcategorieën werden zo ge(her)codeerd dat een hoge score betekent dat ouders tevreden waren. $n_{\text{baby's}} = 823$; $n_{\text{kleuters}} = 859$.
- b Hulp van: (schoon)ouders, andere familieleden, vrienden en kennissen en/of burens.
- * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$.

Bron: SCP/CBS (Kok'17), gewogen gegevens

De soort hulp lijkt een belangrijkere rol te spelen. Ouders die praktische hulp ontvangen in de vorm van oppassen en vervoer zijn meer tevreden met de hoeveelheid hulp die zij krijgen dan ouders die dergelijke soorten hulp niet ontvangen. Dat geldt met name voor het oppassen; de verklaarde variantie is daar het grootst. Verder zijn ouders van baby's meer tevreden met de hoeveelheid hulp wanneer zij hulp bij klusjes en een luisterend oor of advies krijgen dan wanneer zij verstoken zijn van dergelijke hulp.¹

Zoals we eerder ook bij de ouders van kinderen tot en met 18 jaar constateerden, is er sprake van een grote samenhang tussen de soort hulp en de hulpbron. Om die reden is het niet mogelijk om in de regressieanalyses zowel de soort hulp als de hulpbron als voorspeller op te nemen. Om toch enig zicht te krijgen op de rol die de hulpbron speelt, hebben we aanvullende analyses uitgevoerd waarin de hulpbron werd opgenomen maar niet de soort hulp. Net als eerder bij de analyses van ouders van kinderen tot en met 18 jaar, laten ook deze analyses zien dat vooral de hulp door (schoon)ouders een belangrijke voorspeller is van hoe tevreden ouders zijn met de hoeveelheid hulp: ouders die hulp van (schoon)ouders ontvangen, zijn meer tevreden met de hoeveelheid hulp dan ouders die geen hulp van (schoon)ouders ontvangen. Alhoewel wat minder groot, vertoont ook de hulp van andere familieleden een positieve samenhang met gevoelens van tevredenheid, althans bij ouders van kleuters. In hoeverre ouders hulp ontvangen van vrienden, kennissen, of burens – doet er echter niet toe, aldus deze analyses. (zie voor deze uitkomsten tabel E.2 in bijlage E op internet).

5.3 Ervaringen met hulp: welke hulp wordt gemist?

Dat de meeste ouders tevreden zijn over de *hoeveelheid* informele hulp die zij bij het ouderschap krijgen, hoeft niet te betekenen dat ouders geen hulp missen. Het kan zijn dat ouders toch een *bepaalde vorm* van hulp missen of *hulp van bepaalde personen* missen. In de diepte-interviews is gevraagd in hoeverre ouders hulp missen; of zij meer of andere steun, of hulp van iemand anders zouden willen hebben.

5.3.1 Geen gemis

Een aanzienlijk deel van de ouders geeft aan geen enkele hulp te missen. Ouders geven daar verschillende redenen voor. Sommigen vertellen dat ze de hulp krijgen die ze nodig hebben; 'Nee, zo gaat het wel goed, zo brei ik het wel rond zeg maar' (vader van vier kinderen tussen 0 en 17 jaar). Andere ouders zeggen dat ze geen behoefte hebben aan hulp (zie ook hoofdstuk 4) omdat ze geen prangende vragen hebben over het opgroeien en opvoeden van hun kinderen. Een voorbeeld daarvan is een moeder die uitlegt dat haar kinderen geen aanleiding geven tot zorg:

Nee, ik vind echt dat ik gewoon, ja ik zeg de kleinste is nu een puber, maar ik heb gewoon leuke gezellige meiden en ze zijn netjes en ja de oudste ook, ze heeft echt bijbaantjes, staat leuk in het leven en als er een ouder iemand aan komt dan gaan ze uit zijn eigen staan, ze zijn lief voor dieren, [...] dan denk ik ja [...]. Ik zou het niet weten. (moeder van twee kinderen van 15 en 18 jaar)

Dat er nu geen behoefte is aan hulp wil niet zeggen dat dat altijd zo zal zijn. De meeste ouders verwachten overigens dat er wel hulp te vinden is, mocht dat nodig zijn (zie ook beschikbaarheid van hulp in hoofdstuk 4); 'Op het moment dat ik echt hulp nodig heb waar ik niet uit kom dan weet ik mijn route ook wel te bewandelen' (moeder van een kind van 1 jaar).

5.3.2 Het missen van (schoon)ouders als 'terugvalbasis'

Ruim de helft van de geïnterviewde ouders zegt hulp van bepaalde personen te missen en/of een bepaald soort steun te ontberen. In de meeste gevallen gaat het om hulp van familie die gemist wordt en dan met name van de (schoon)ouders. Ouders missen van hun naaste familie vooral oppashulp, bijvoorbeeld om een keer een avondje of weekendje weg te kunnen, meer te kunnen werken of makkelijker 'even naar de tandarts te kunnen' (moeder van een kind van 9 jaar). (Schoon)ouders (en ook andere familie) wonen soms te ver weg, zijn te oud, beperkt, of te druk met hun werk om (vaker of langer) te kunnen oppassen. De meeste ouders die hulp van de eigen ouders missen, hebben meestal wel een uitgebreid netwerk waarop ze een beroep kunnen doen. Een moeder vertelt dat haar eigen moeder nooit heeft opgepast op haar kind, eerst lukte dat niet vanwege de afstand en later vanwege doofheid. Hoewel ze een andere hulpbron kon inzetten, vond ze dat wel spijtig:

Dat is er gewoon nooit van gekomen, want in het begin woonden wij in [een zuidelijke provincie] en daar zat zij twee uur vanaf, dus dan is het sowieso al lastig om te vragen: mam, wil

*je even langskomen om op te passen? Dat gaat niet zomaar. Dus ja, dat hadden wij nooit, dus wij moesten altijd oppas regelen [...], dus dat is wel jammer.
[...] maar ze is doof geworden door de leeftijd en ze is echt hartstikke doof, dus als er iets was, ik denk als [naam kind] in z'n bedje ligt en die roept: oma, oma, hoort ze 'm niet. Dus daar heb ik nooit een veilig gevoel bij. [...] dus dat is nooit gebeurd, dat is jammer. (moeder van een kind van 9 jaar)*

Soms zijn (schoon)ouders al (jong) overleden of is de band met hen slecht, bijvoorbeeld door meningsverschillen. Ook met broers en zussen zijn er soms vervelende situaties gevallen waardoor sommige ouders hen minder vaak zien en zij dat contact ter ontspanning, de familieband en potentiële achtervanghulp missen.

Verschillende ouders missen hun eigen ouders als een veilige haven waar ze regelmatig op terug kunnen vallen, niet alleen voor oppassen, maar ook voor samen eten, kookhulp en een luisterend oor. Een moeder met een groot netwerk vertelt dat haar kinderen vaak in vakanties bij haar ouders of schoonouders gaan logeren, maar dat ze hen graag vaker zou willen zien. In haar geval is frequenter bezoek lastig omdat de (schoon)ouders en ook haar zussen wat verder weg wonen. Zij verwoordt het gemis als volgt:

Nou ja dat mijn ouders en mijn schoonouders zo ver weg wonen, maakt het natuurlijk in die zin ietsje lastiger om een beroep op ze te doen [...] ik denk als ze dichterbij zouden wonen dan zouden [we] over en weer vaker een keertje komen om uit te nodigen om te komen eten of dat zij een keer koken [...] Het is niet een terugvalbasis in het dagelijkse leven zeg maar. (moeder van drie kinderen tussen 7 en 12 jaar)

Ook een andere ouder noemt dat er geen directe familie beschikbaar is voor achtervang of als 'terugvalbasis', zoals oppassen als je even weg moet, maar ook niet voor emotionele steun of advies (moeder van een kind van 9 jaar). Een andere moeder (van twee kinderen van 9 en 14 jaar) mist haar eigen overleden moeder als klankbord, iemand waarop je in tijden van nood terug kunt vallen:

Nou inderdaad iemand om op terug te vallen als je het even niet meer weet dat je kan zeggen van eh, of dat je het niet meer ziet zitten en van: joh kan jij me niet helpen? Dan wel gewoon van hier heb je zo'n baby of je kind: succes ermee, ik heb even lucht nodig.

Dat veel ouders ondanks een groot netwerk hulp van eigen (schoon)ouders zeggen te missen laat opnieuw zien hoe belangrijk deze hulp is en hoe bijzonder de ouder-kind band kan zijn (Kalmijn 2012) en dat andere hulpbronnen dat gemis niet (helemaal) kunnen compenseren.

5.3.3 Missen van hulp bij 'opvoedvragen'

Sommige ouders missen 'iemand' om mee te praten over specifieke opvoedvragen, bijvoorbeeld over hoe om te gaan met mobieltjes en de gevaren van TikTok (vader van twee kinderen van 9 en 12) of met hoogbegaafdheid (moeder van een kind van 9 jaar). Enkele ouders zouden professionele hulp en concrete tips willen van bijvoorbeeld een

opvoedcoach of laagdrempelige instantie bij opstandig, lastig gedrag van een kind. Een moeder (van twee kinderen van 4 en 6 jaar) verwoordt dit als volgt:

En het zijn echt geen gedragsproblemen, maar ik zou het wel fijn vinden om gewoon wat tips te krijgen van iemand, een instantie, die dan zegt van: als dit gebeurt dan kun je dit proberen of dan kun je dat proberen.

Zij zegt niet zo goed te weten waar ze die hulp moet zoeken. Dat sluit aan bij bevindingen van de Eerste Evaluatie van de Jeugdwet, namelijk dat mensen vaak de weg naar (laagdrempelige) hulp niet weten te vinden (Friele et al. 2018).

5.4 Opbrengsten van hulp: relatie met welbevinden en gevoelens van tevredenheid

De onderliggende aanname achter jeugd- en gezinsbeleid is dat de steun die ouders vanuit hun netwerk ontvangen, een positief effect kan hebben op de manier waarop zij de opvoeding en verzorging van hun kinderen vormgeven, en op hun taakbelasting. Zowel praktische hulp als emotionele steun en adviezen zouden het ouders gemakkelijker kunnen maken om te gaan met de uitdagingen van het ouderschap, zouden stress en onzekerheid bij hen kunnen verminderen, en kunnen bijdragen aan het welbevinden van zowel ouder als kind. Er zijn inderdaad aanwijzingen dat hulp van personen in het netwerk samengaat met enkele positieve uitkomsten (Castillo en Frenzl-Crossman 2010; Coohy 2007; Kessler et al. 2012; Taylor et al. 2015), maar veel verbanden zijn nog onduidelijk, met name voor de Nederlandse situatie. Bovendien is er nog weinig inzicht in de mechanismen die hierbij een rol spelen: wat maakt dat hulp voor ouders waardevol kan zijn of niet?

In deze en de volgende paragraaf kijken we daarom naar de (gepercipieerde) opbrengsten van de hulp voor ouders: in welk opzicht is de hulp die ouders ontvangen, waardevol voor hen (geweest), en waarom? In deze paragraaf onderzoeken we in hoeverre bovenstaande gedachten ondersteund worden door onze kwantitatieve gegevens.

5.4.1 Werk-privéconflicten

In het kinderopvangonderzoek hebben we zowel naar het welbevinden van ouders gevraagd als naar hun tevredenheid met de opvoeding. We kijken eerst naar het welbevinden. We hebben gevraagd in hoeverre ouders stress en druk ervaren in het licht van de verantwoordelijkheden van gezin en werk; dat wordt ook wel werk-privéconflict genoemd (zie voor de concrete items de noot onder tabel 5.4 en voor meer achtergrondinformatie over de items het rapport *Kijk op kinderopvang* (Roeters en Bucx 2018)).

Bijna de helft van de ouders van baby's en kleuters voelt zich weleens opgejaagd (beschrijvende gegevens niet in tabel; zie: Roeters en Bucx 2018). Bijna twee derde van de ouders geeft aan dat zij weinig tijd voor zichzelf hebben en voor hun partner. Ongeveer vier op de tien ouders hebben het gevoel thuis tekort te schieten en vinden de combinatie van werk en zorg voor kinderen zwaar. Ongeveer twee op de tien ouders hebben het gevoel op het werk tekort te schieten.

Niet alle ouders ervaren even veel werk-privéconflicten (tabel 5.4). Moeders ervaren ze vaker dan vaders, en dat geldt ook voor ouders met een niet-westerse migratie-achtergrond vergeleken met ouders met een Nederlandse achtergrond. Verder voelen ouders van kleuters met een hoger inkomen zich vaker druk dan ouders van kleuters met een lager inkomen; mogelijk komt dit doordat zij drukkere banen hebben. En ten slotte ervaren ouders met een kind dat een beperking heeft, dergelijke gevoelens ook vaker vergeleken met ouders van kinderen zonder beperking (dat verklaart bij de ouders van kleuters de meeste variantie, namelijk 4%).

De steun die ouders ontvangen vanuit hun informele netwerk lijkt echter nauwelijks een rol te spelen bij de druk die ouders ervaren. Alleen bij de ouders van kleuters zien we een verband: ouders die hulp met klusjes en in het huishouden ontvangen, ervaren juist meer stress en druk dan ouders die dergelijke hulp niet krijgen. Omdat het een crosssectioneel onderzoek betreft, weten we niet wat oorzaak of gevolg is; mogelijk is de druk die deze ouders ervaren de reden geweest waarom zij vanuit hun netwerk hulp met klusjes ontvangen.

We hebben ook aan ouders gevraagd of zij gebruikmaken van formele opvang – door kinderdagverblijf, buitenschoolse opvang of gastouder – of informele opvang. Deze laatste opvang kan verleend worden door (schoon)ouders, vrienden, kennissen of burens. Bij informele opvang gaat het om een regelmatige, structurele opvang, terwijl het bij oppassen eerder om incidentele hulp gaat. Ouders die gebruikmaken van formele opvang ervaren vaker gevoelens van werk-privéconflict dan ouders die niet gebruikmaken van formele opvang; en voor ouders van kleuters geldt dat ouders die gebruikmaken van informele opvang, vaker dat soort gevoelens hebben dan ouders die geen informele opvang hebben. Dit suggereert dat (formele en informele) opvang juist negatieve uitkomsten kan hebben bij ouders. Mogelijk heeft het ermee te maken dat het brengen en halen van kinderen naar en van de opvang stress met zich mee kan brengen. Dat zou ook kunnen verklaren waarom een dergelijk verband groter is voor formele opvang dan voor informele opvang; van de laatste opvang kan aangenomen worden dat zij flexibeler is. Desalniettemin kan er ook iets anders aan de hand zijn. Aangezien het een crosssectioneel onderzoek is, is onduidelijk wat oorzaak is en wat gevolg. Het gebruik van opvang zou daarmee niet zozeer de oorzaak kunnen zijn van gevoelens van drukte, maar ook het gevolg: ouders die het drukker hebben met werk en privé en zich drukker voelen, bijvoorbeeld doordat zij een drukke baan hebben, kunnen ook om die reden vaker gebruikmaken van formele en informele opvang.

Tabel 5.4

Samenhang tussen de gevoelens van werk-privéconflict en het gebruik van informele hulp en (in)formele opvang, ouders van baby's en kleuters, gecorrigeerd voor achtergrondkenmerken, 2017 (ongestandaardiseerde regressiecoëfficiënten en verklaarde variantie per variabele)^a

	werk-privéconflicten			
	ouders van baby's		ouders van kleuters	
	b	verklaarde variantie (R ²)	b	verklaarde variantie (R ²)
achtergrondkenmerken				
geslacht		0,02		0,02
vader (ref.)				
moeder	0,28***		0,26***	
migratieachtergrond		0,03		0,01
autochtoon (ref.)				
niet-westers	0,45*		0,31*	
westers	0,29		0,23	
betaald werk				
nee (ref.)				
ja	-0,10		-0,01	
Inkomen				0,03
laag (ref.)				
midden	-0,02		0,15	
hoog	-0,07		0,34**	
opleidingsniveau				
laag (ref.)				
midden	-0,16		0,18	
hoog	0,10		0,26	
samenstelling gezin				
eenoudergezin (ref.)				
tweeoudergezin	0,29		0,13	
beperkingen kind		0,00		0,04
nee (ref.)				
ja	0,48*		0,61***	
informele hulp ^b				
soort hulp:				
praktische hulp:				
af en toe oppassen op kind(eren)	0,11		-0,19	
klusjes en huishoudelijke taken	0,07		0,18*	0,01
vervoer van kind(eren)	0,02		-0,05	
een luisterend oor of advies bij vragen of zorgen over de opvoeding	-0,25		0,06	

Tabel 5.4
(Vervolg)

	werk-privéconflicten			
	ouders van baby's		ouders van kleuters	
	b	verklaarde variantie (R ²)	b	verklaarde variantie (R ²)
opvang				
formele opvang: dagopvang, bso of gastouder	0,20*	0,01	0,26***	0,03
informele opvang: opvang door grootouders, familie, vrienden, buren	-0,00		0,22**	0,01
R ² totaal		0,11		0,20

- a Lineaire regressieanalyses. Voor het berekenen van verklaarde varianties per variabele is een dominantieanalyse toegepast. We rapporteren alleen de verklaarde varianties van de variabelen die significant samenhangen met de uitkomstvariabelen. Aan respondenten zijn de volgende zes vragen voorgelegd: 'Hoe vaak gebeurt het dat...: (1) u te weinig tijd voor uzelf heeft? (2) u te weinig tijd voor uw partner heeft? (3) u het gevoel heeft thuis tekort te schieten? (4) u het gevoel heeft op het werk te kort te schieten? (5) u de combinatie van uw werk met de zorg voor uw kind(eren) te zwaar vindt? (6) u zich in het dagelijks leven opgejaagd voelt?' Antwoordcategorieën waren: (a) altijd; (b) vaak; (c) regelmatig; (d) soms; (e) nooit; (f) n.v.t. Antwoorden op deze vragen zijn samengenomen in een samenhangende schaal waarbij een hogere score meer werk-privéconflicten betekent (met Cronbach's alpha variërend van 0,86 (ouders van baby's) tot 0,88 (ouders van kleuters). $n_{\text{baby's}} = 853$; $n_{\text{kleuters}} = 897$.
- b Hulp van (schoon)ouders, andere familieleden, vrienden en kennissen en/of buren.
- * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$.

Bron: scp/cbs (Kok'17), gewogen gegevens

5.4.2 Psychisch welbevinden

Ook is ouders gevraagd naar hun emotionele welbevinden. Aan hen is daartoe gevraagd hoe vaak zij bepaalde positieve en negatieve emoties ervaren: hoe vaak zij zich bijvoorbeeld kalm en rustig voelen, of gelukkig, of juist somber of gespannen (zie voor de concrete items de noot onder tabel 5.5 en voor meer achtergrondinformatie over de items: het rapport *Kijk op kinderopvang* (Roeters en Bucx 2018)).

Ongeveer negen op de tien ouders van baby's en kleuters zeggen zich over het algemeen gelukkig te voelen; ongeveer een kwart van hen voelt zich overwegend kalm en rustig (beschrijvende gegevens niet in tabel; zie: Roeters en Bucx 2018). Ongeveer een op de tien ouders van baby's voelt zich altijd, vaak of regelmatig gespannen, en dat geldt voor ongeveer drie op de tien ouders van kleuters. Verder voelt ongeveer een op de tien ouders zich altijd, vaak of regelmatig somber of neerslachtig, en ongeveer een op de twintig voelt zich eenzaam. Dat ouders zo in de put zitten dat niets hen kan opvrolijken komt gelukkig niet vaak voor, maar nog altijd bij ongeveer 3% van de ouders.

Tabel 5.5

Samenhang tussen het psychisch welbevinden en het gebruik van informele hulp en (in)formele opvang, ouders van baby's en kleuters, gecorrigeerd voor achtergrondkenmerken, 2017 (ongestandaardiseerde regressiecoëfficiënten en verklaarde variantie per variabele)^a

	psychisch welbevinden			
	ouders van baby's		ouders van kleuters	
	b	verklaarde variantie (R ²)	b	verklaarde variantie (R ²)
achtergrondkenmerken				
geslacht				
vader (ref.)				
moeder	-0,07		-0,06	
migratieachtergrond				
autochtoon (ref.)		0,04		0,03
niet-westers	-0,23**		-0,20*	
westers	-0,10		-0,16	
betaald werk				
nee (ref.)				
ja	0,16		0,06	
inkomen				
laag (ref.)				
midden	0,10		0,05	
hoog	0,10		0,04	
opleidingsniveau				
laag (ref.)				
midden	0,14		-0,10	
hoog	0,09		-0,04	
samenstelling gezin				
eenoudergezin (ref.)				
tweeoudergezin	-0,08		-0,01	
beperkingen kind				
nee (ref.)				0,06
ja	-0,10		-0,34***	
informele hulp ^b				
soort hulp:				
praktische hulp:				
af en toe oppassen op kind(eren)	-0,02		0,21*	0,02
klusjes en huishoudelijke taken	0,04		-0,08*	0,01
vervoer van kind(eren)	-0,05		-0,01	
een luisterend oor of advies bij vragen of zorgen over de opvoeding	0,11		-0,05	

Tabel 5.5
(Vervolg)

	psychisch welbevinden			
	ouders van baby's		ouders van kleuters	
	b	verklaarde variantie (R ²)	b	verklaarde variantie (R ²)
opvang				
formele opvang: dagopvang, bso of gastouder	-0,08		-0,13**	0,01
informele opvang: opvang door grootouders, familie, vrienden, buren	0,03		-0,04	
R ² totaal		0,13		0,15

- a Lineaire regressieanalyses. Voor het berekenen van verklaarde varianties per variabele is een dominantieanalyse toegepast. We rapporteren alleen de verklaarde varianties van de variabelen die significant samenhangen met de uitkomstvariabelen. Aan respondenten zijn de volgende zes vragen voorgelegd over hoe zij zich de afgelopen vier weken hebben gevoeld. '(1) Hoe vaak voelde u zich kalm en rustig? (2) Hoe vaak voelde u zich somber en neerslachtig? (3) Hoe vaak voelde u zich gelukkig? (4) Hoe vaak voelde u zich eenzaam? (5) Hoe vaak voelde u zich erg gespannen? (6) Hoe vaak zat u zo in de put dat niets u kon opvrolijken?' Antwoordcategorieën waren: (a) altijd; (b) vaak; (c) regelmatig; (d) soms; (e) nooit; (f) weet ik niet/wil ik niet beantwoorden. Antwoorden op deze vragen zijn samengenomen in een samenhangende schaal waarbij een hogere score een hogere mate van welbevinden betekent (met Cronbach's alpha variërend van 0,82 (ouders van baby's) tot 0,84 (ouders van kleuters). $n_{\text{baby's}} = 832$; $n_{\text{kleuters}} = 877$).
- b Hulp van (schoon)ouders, andere familieleden, vrienden en kennissen en/of buren.
- * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$.

Bron: SCP/CBS (Kok'17), gewogen gegevens

Ouders met een niet-westerse migratieachtergrond hebben een lager emotioneel welbevinden dan ouders met een Nederlandse achtergrond (tabel 5.5). Verder geldt voor ouders van kleuters dat zij die een kind met een beperking hebben, een lager welbevinden rapporteren dan ouders van kinderen zonder een beperking. Net als we eerder bij gevoelens van werk-privéconflict zagen, heeft ook hier de steun die ouders vanuit het netwerk ontvangen, een beperkte rol. Ouders van kleuters rapporteren een hoger emotioneel welbevinden naarmate het informele netwerk vaker bijspringt met oppassen. Dit suggereert dat er een positief effect uitgaat van de oppashulp die ouders ontvangen op het welbevinden van ouders.

Er zijn echter ook bevindingen die negatieve effecten suggereren. Ouders van kleuters die geholpen worden met klusjes, hebben namelijk juist een lager welbevinden vergeleken met ouders van kleuters die dit soort hulp niet ontvangen. Ouders van kleuters die gebruikmaken van formele opvang, rapporteren ook een lager welbevinden vergeleken met ouders van kleuters die geen opvang gebruiken. Zoals hierboven ook aangegeven, gaat het hier om crosssectionele gegevens, en kunnen we om die reden niet uitmaken wat

oorzaak en wat gevolg is. Mogelijk ontvangen ouders met een lager welbevinden eerder dergelijke hulp van mensen uit het netwerk, of nemen zij eerder formele opvang af. Mogelijk is er ook een andere reden, bijvoorbeeld een stressvol leven, dat zowel het welbevinden beïnvloedt als de hulp die men krijgt.

5.4.3 Tevredenheid met de opvoeding

De opvoedbeleving van ouders is in kaart gebracht door hen te vragen in hoeverre zij het eens zijn met de stelling: 'Ik ben tevreden over de verzorging en opvoeding van mijn kind(eren).' De meeste ouders zijn tevreden over de verzorging en opvoeding; iets meer dan de helft van de ouders van baby's is het helemaal eens met de stelling (52%) en iets minder dan de helft (46%) is het ermee eens. Niemand van de ouders van baby's is het (helemaal) oneens met de stelling en 2% geeft aan het er niet oneens of mee eens te zijn (niet in tabel). De ouders van de kleuters zijn grotendeels ook tevreden maar iets minder tevreden dan de ouders van baby's; ongeveer vier op de tien ouders van kleuters zijn het helemaal eens met de stelling en bijna zes op de tien ouders zijn het ermee eens. Verder is 4% van de ouders het niet oneens of eens met de stelling, en 1% is het ermee oneens (niet in tabel).

De informele hulp die ouders ontvangen, blijkt gerelateerd aan hun opvoedbeleving, al zijn de verbanden (erg) klein. Zo blijken ouders meer tevreden te zijn met hoe de opvoeding verloopt naarmate zij – ouders van baby's – vaker terecht kunnen bij hun informele netwerk voor een luisterend oor of een advies en zij – ouders van kleuters – vaker hulp krijgen met oppassen (tabel 5.6). Ouders die formele opvang gebruiken, blijken overigens minder tevreden met de opvoeding dan ouders die geen formele opvang gebruiken. Mogelijk spelen schuldgevoelens hierin een rol en/of drukte en stressgevoelens, bijvoorbeeld de stress die gepaard kan gaan met het brengen en halen van kinderen naar en van de opvang. Dat we geen relatie vinden met informele opvang kan erop wijzen dat stressgevoelens daar minder spelen, mogelijk doordat deze meer flexibeler van aard is.

Tabel 5.6

Samenhang tussen de tevredenheid van ouders met de verzorging en opvoeding en het gebruik van informele hulp en (in)formele opvang, gecorrigeerd voor achtergrondkenmerken, ouders van baby's en kleuters, 2017 (ongestandaardiseerde regressiecoëfficiënten en verklaarde variantie per variabele)^a

	tevredenheid met de verzorging en opvoeding			
	ouders van baby's		ouders van kleuters	
	b	verklaarde variantie (R ²)	b	verklaarde variantie (R ²)
achtergrondkenmerken				
geslacht		0,01		
vader (ref.)				
moeder	-0,15**		-0,06	
migratieachtergrond				
autochtoon (ref.)				
niet-westers	-0,26		0,18	
westers	-0,12		0,16	
betaald werk				
nee (ref.)				
ja	-0,09		-0,13	
inkomen				
laag (ref.)				
midden	-0,08		0,09	
hoog	-0,11		0,05	
opleidingsniveau				
laag (ref.)				
midden	0,25		-0,15	
hoog	0,16		-0,15	
samenstelling gezin				
eenoudergezin (ref.)				
tweeoudergezin	-0,03		-0,16	
beperkingen kind				
nee (ref.)				
ja	-0,20		-0,12	
informele hulp ^b				
soort hulp:				
praktische hulp:				
af en toe oppassen op kind(eren)	0,09		0,33*	0,01
klusjes en huishoudelijke taken	-0,04		0,00	
vervoer van kind(eren)	0,08		0,00	
een luisterend oor of advies bij	0,20*	0,02	-0,02	
vragen of zorgen over de opvoeding				

Tabel 5.6
(Vervolg)

	tevredenheid met de verzorging en opvoeding			
	ouders van baby's		ouders van kleuters	
	b	verklaarde variantie (R ²)	b	verklaarde variantie (R ²)
opvang				
formele opvang: dagopvang, bso of gastouder	-0,14*	0,02	-0,24***	0,04
informele opvang: opvang door grootouders, familie, vrienden, buren	-0,09		0,01	
R ² totaal		0,11		0,09

- a Lineaire regressieanalyses. Voor het berekenen van verklaarde varianties per variabele is een dominantieanalyse toegepast. We rapporteren alleen de verklaarde varianties van de variabelen die significant samenhangen met de uitkomstvariabelen. Ouders is gevraagd aan te geven in hoeverre zij het eens zijn met de stelling 'Ik ben tevreden over de verzorging en opvoeding van mijn kind(eren)'. Antwoorden zijn gegeven op een vijfpuntschaal: (1) helemaal mee oneens, (2) mee oneens, (3) niet mee oneens/niet mee eens, (4) mee eens en (5) helemaal mee eens. $n_{\text{baby's}} = 848$; $n_{\text{kleuters}} = 891$.
- b Hulp van (schoon)ouders, andere familieleden, vrienden en kennissen en/of buren.
- * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$.

Bron: scp/cbs (Kok'17), gewogen gegevens

Verder zijn moeders (van baby's) minder tevreden met de verzorging en opvoeding dan vaders. Ook in eerder onderzoek kwam naar voren dat moeders een minder positieve beleving van de opvoeding hebben dan vaders (Bucx en De Roos 2011). Zij hebben ook meer last van het privé-werkconflict (tabel 5.6). Een verklaring hiervoor kan liggen in verschillen in verantwoordelijkheid en tijdsbesteding aan zorgtaken. Hoewel de rol van vaders en moeders in gezinnen in westerse landen minder traditioneel en vergelijkbaarder wordt (Fagan et al. 2014), brengen moeders nog steeds meer tijd met hun kinderen door en zijn zij meer verantwoordelijk voor de dagelijkse gang van zaken dan vaders (Cloïn en Schols 2011; Portegijs et al. 2018). Hierdoor komen moeders waarschijnlijk vaker lastige situaties met hun kinderen tegen dan vaders. Mogelijk stellen moeders ook hogere eisen aan zichzelf waaraan het soms moeilijk is te voldoen, en/of zijn de verwachtingen vanuit de omgeving ten aanzien van moeders ook veeleisender dan voor vaders. Ten slotte voelen moeders zich vaker verantwoordelijk voor het wel en wee van de kinderen (en andere naasten) (Portegijs et al. 2016) waardoor ze mogelijk eerder het gevoel hebben dan vaders dat ze steken laten vallen in de opvoeding.

5.4.4 Tevredenheid met het leven in het algemeen en met de opvoeding

Aan de respondenten in het sociaaldomeinonderzoek is gevraagd om met een cijfer aan te geven hoe tevreden zij zijn met het leven dat ze nu leiden. Ouders zijn hier positief over, zij geven gemiddeld een 7,7 voor hun leven (niet in tabel). Of ouders het afgelopen jaar al dan

niet informele of vanzelfsprekende formele steun hebben gehad bij de opvoeding, maakt voor hun levenstevredenheid niet uit (zie tabel 5.7). Wel hangen de migratieachtergrond, werksituatie en gezinsvorm van ouders samen met hun levenstevredenheid; ouders met een niet-westerse achtergrond, ouders zonder betaald werk en alleenstaande ouders zijn minder tevreden met hun leven dan ouders zonder een migratieachtergrond of met een westerse achtergrond, en ouders met betaald werk en een partner.

Tabel 5.7

Samenhang tussen de tevredenheid van ouders (van kinderen van 0-17 jaar) met het leven in het algemeen en hun tevredenheid met de opvoeding, en de ontvangen informele en formele hulp, gecorrigeerd voor achtergrondkenmerken, 2017 (in ongestandaardiseerde regressiecoëfficiënten en verklaarde variantie)^a

	tevredenheid met het leven ^b		tevredenheid met de opvoeding ^c	
	b	verklaarde variantie (R ²)	b	verklaarde variantie (R ²)
achtergrondkenmerken				
geslacht ouder				0,02
vader (ref.)				
moeder	0,09		-0,17*	
opleidingsniveau				
laag (ref.)				
midden	-0,38		-0,00	
hoog	-0,34		0,03	
migratieachtergrond		0,07		0,03
autochtoon (ref.)				
niet-westers	-1,07**		-0,34*	
westers	-0,09		-0,05	
huishoudinkomen		0,03		
laag (ref.)				
midden	0,38*		-0,02	
hoog	0,46*		0,07	
samenstelling gezin		0,01		
eenoudergezin (ref.)				
tweeoudergezin	0,51***		-0,04	
werksituatie		0,03		
geen betaald werk (ref.)				
wel betaald werk	0,64*		0,23	
aantal kinderen				
1 (ref.)				
2	-0,12		-0,01	
≥ 3	-0,30		0,00	
leeftijd oudste kind				
0-3 jaar (ref.)				
4-11 jaar	0,30		-0,01	
12-17 jaar	-0,07		-0,09	

Tabel 5.7
(Vervolg)

	tevredenheid met het leven ^b		tevredenheid met de opvoeding ^c	
	b	verklaarde variantie (R ²)	b	verklaarde variantie (R ²)
hulp gehad bij de opvoeding in afgelopen 12 maanden:				
van informele netwerk	-0,06		-0,29***	0,02
van formele netwerk	0,11		-0,16	
R ² totaal		0,18		0,10

a Multivariate lineaire regressieanalyses, n = 1379. Voor het berekenen van verklaarde varianties per variabele is een dominantieanalyse toegepast. We rapporteren alleen de verklaarde varianties van de variabelen die significant samenhangen met de uitkomstvariabelen.

b Aan de respondenten is gevraagd met een rapportcijfer van 1 ('zeer ontevreden') tot en met 10 ('zeer tevreden') aan te geven hoe tevreden zij zijn met het leven dat zij nu leiden.

c Ouders is gevraagd aan te geven in hoeverre zij het eens zijn met de stelling: 'Ik ben tevreden over de opvoeding van mijn kind(eren)' (1 = helemaal mee oneens - 5 = helemaal mee eens).

* p < 0,05, **p < 0,01, ***p < 0,005.

Bron: SCP/CBS (SDI'17), gewogen gegevens

Net als bij het kinderopvangonderzoek is in het sociaaldomeinonderzoek ook gevraagd naar de tevredenheid met de opvoeding door ouders een stelling voor te leggen: 'Ik ben tevreden over de opvoeding van mijn kind(eren).' Vergelijkbaar met de resultaten van het kinderopvangonderzoek is een overgrote meerderheid van de ouders tevreden over de opvoeding; de helft van de ouders is het helemaal eens met de stelling en iets minder dan de helft (45%) is het ermee eens. Ongeveer 1,5% van de ouders is het (helemaal) oneens met de stelling en 4% geeft aan het er niet oneens of mee eens te zijn (niet in tabel). Hulp die ouders van het vanzelfsprekende formele netwerk hebben gekregen bij de opvoeding is niet gerelateerd aan hoe tevreden ouders zijn over de opvoeding van hun kind.

Er is wel een (tegenintuïtief) negatief verband tussen ontvangen informele hulp bij de opvoeding en die tevredenheid; vergeleken met ouders die geen informele steun bij de opvoeding hebben ontvangen, zijn ouders die deze wel hebben ontvangen minder tevreden over de opvoeding. Betekent dit dan dat hulp vanuit het netwerk leidt tot een lagere tevredenheid met de opvoeding? Het is mogelijk, maar andere verklaringen voor deze samenhang lijken waarschijnlijker. Zo is het mogelijk dat ouders die hulp onlangs aan hun informele netwerk hebben gevraagd omdat zij de opvoeding niet lekker vonden lopen. Ook kan het zijn dat ouders informele hulp hebben ingeschakeld bij zwaardere opvoedproblemen die niet meteen overgaan, waardoor er een negatief verband tussen die hulp en de opvoedtevredenheid is. Bij het hiervoor genoemde onderzoek onder ouders van baby's (een veel engere leeftijdsgroep dan bij het sociaaldomeinonderzoek) zagen we juist een positief verband tussen een luisterend oor en advies met opvoedtevredenheid. Een ver-

klaring kan zijn dat ouders van baby's vooral alledaagse vragen over de verzorging van hun kind hebben die door een luisterend oor of tip van mensen uit hun omgeving beantwoord kunnen worden, terwijl er mogelijk bij de ouders van het sociaaldomeinonderzoek, die gemiddeld oudere kinderen hebben, sprake is van ernstigere opvoedzorgen. Verder zijn moeders, zoals we ook bij het Jeugdwetonderzoek zagen, minder tevreden over de opvoeding dan vaders. Ook zijn ouders met een niet-westerse herkomst hier minder tevreden over dan ouders zonder een migratieachtergrond en ouders met een westerse migratieachtergrond.

5.5 Opbrengsten van hulp: positieve opbrengsten

Welke functies kan de steun vanuit het netwerk voor ouders hebben? Welke positieve en welke negatieve opbrengsten ervaren ouders, en onder welke condities kunnen deze optreden? Deze vragen beantwoorden we met behulp van de informatie uit de diepte-interviews.

Bijna alle geïnterviewde ouders hebben wel de ervaring dat hulp die zij uit hun netwerk krijgen, een positief effect kan hebben. Wat de steun vanuit het netwerk of het netwerk *an sich* in positieve zin voor ouders precies betekent, kan echter verschillen. Hieronder beschrijven we wat de ouders zoal positief waardeerden aan de hulp die zij ontvangen: waarom was de hulp voor hen waardevol, wat was de opbrengst van de hulp voor hen?

5.5.1 Achtervang

Voordat we ingaan op de specifieke opbrengsten die ouders noemen als het gaat om de hulp die zij ontvangen, besteden we kort aandacht aan de achtervangfunctie die het netwerk kan bieden, ook wanneer er geen hulp nodig is en/of uitgewisseld is. Verschillende ouders melden namelijk dat het niet alleen de daadwerkelijke hulp is die waardevol kan zijn, maar ook de wetenschap dat er mensen in de omgeving zijn waarop zij kunnen terugvallen als het nodig is:

Dat is fijn dat je in ieder geval weet dat, ik weet van mezelf dat ik nooit in de goot zal belanden, want ik heb altijd ouders die me op zullen vangen. (vader van een kind van 17 jaar)

Vaak zijn dat de (schoon)ouders, maar soms noemen ouders ook andere familieleden en vrienden:

Ik heb een paar vrienden, ik heb maar een paar vrienden eigenlijk, maar als ik in het zuiden van Frankrijk sta en ik zeg: ik weet het niet meer, ik heb nu hulp nodig, ik zit hier. Ja dan rijden ze gelijk aan, dan zijn ze er. (vader van twee kinderen van 12 en 14 jaar)

Kortom, alleen al het feit dat ouders kunnen terugvallen op mensen in het netwerk indien nodig, kan een positieve opbrengst zijn die ouders waarderen.

5.5.2 Geruststellende werking van sociale netwerken

‘Het gaat wel goedkomen’, geruststelling door het informele netwerk

Ouders noemen dat zij zich soms zorgen kunnen maken over of hun kind zich ‘goed’ of ‘normaal’ ontwikkelt: zij kunnen zich soms afvragen in hoeverre het gedrag van hun kind uitzonderlijk is, en of het nodig is om actie te ondernemen of hulp in te schakelen. Contacten en gesprekken met andere ouders die een luisterend oor bieden kunnen dan behulpzaam zijn, en dan met name met ouders van kinderen van ongeveer dezelfde leeftijd. Herkenning, zien of horen dat andere kinderen ongeveer hetzelfde gedrag vertonen, kan ouders een geruststellend gevoel geven. Of zoals deze ouder zegt: het is ‘een fijn gevoel, geruststellende gedachte dat het niet alleen bij ons gebeurt’ (vader van drie kinderen tussen 5 en 9 jaar). Dergelijke gevoelens kunnen ouders ook ervaren bij het lezen van verhalen van andere ouders op het internet, bijvoorbeeld op fora: ‘Herkenningpunten, ik denk dat dat nog belangrijker is, dat ik denk van oké, ik ben dus niet de enige ouder’ (vader van twee kinderen van 5 en 9 jaar).

De onderwerpen waarover de ouders geruststelling krijgen en/of willen, zijn divers. Ouders van jonge kinderen noemen bijvoorbeeld driftbuien (moeder van drie kinderen tussen 3 en 8 jaar), het niet zindelijk worden (vader van vier kinderen tussen 0 en 17 jaar) en het gebruik van vieze woorden of scheldwoorden (vader van twee kinderen van 1 en 3 jaar). Ouders van oudere kinderen hebben zorgen over het feit dat hun kind niet graag leest (moeder van een kind van 10 jaar), hoe hun kind met andere mensen omgaat (moeder van drie kinderen tussen 7 en 12 jaar) en noemen de neiging van pubers om niet te luisteren (zelfde moeder) of van de hak op de tak te springen (vader van twee kinderen van 14 en 16 jaar).

Waar contacten met ouders van kinderen van ongeveer dezelfde leeftijd (lotgenoten) een geruststellende werking kunnen hebben vanwege de herkenbaarheid, kunnen ervaringen van ouders met iets oudere kinderen (ervaringsdeskundigen) bij ouders voor geruststelling zorgen doordat zij de ervaring meebrengen dat bepaald gedrag bij een bepaalde fase hoort en vaak na verloop van tijd ‘als vanzelf’ verandert of verdwijnt. Zij kunnen ouders daarmee het gevoel geven dat het ‘waarschijnlijk dan toch wel goed gaat komen’ (moeder van een kind van 10 jaar). De moeder in onderstaand citaat beschrijft dat het kindje van haar vriendin net iets ouder is dan haar eigen kind, en zij daardoor weet dat de driftbuien van haar dochter ook weer over zullen gaan:

R: *The terrible two zeg maar. De 2-jarige die echt gewoon: alles is nee [...] Alles moet anders, alles moet op haar manier. Ja en toevallig, [naam vriendin] heeft een kindje inderdaad in dezelfde leeftijd [...]. en die zegt ook: Ja, heel herkenbaar [...]. Ze zegt: bij mij begint het nu langzaam te verdwijnen. En dan krijg je wel hoop dat je denkt: oh nog een paar maanden dan is het over.*

I: *Ok, dus je krijgt herkenning en aan de andere kant ook wel een perspectief van hoe het er over een paar maanden later uitziet?*

R: *Ja. Dat geeft de burger moed.* (moeder van drie kinderen tussen 3 en 8 jaar)

Aangenomen kan worden dat ouders van kinderen die om welke reden dan ook speciale hulpbehoeften hebben – bijvoorbeeld omdat zij symptomen hebben van ADHD of autisme – in het dagelijks leven minder gemakkelijk herkenning vinden bij de meeste andere ouders. Contacten met ouders die zich in ongeveer dezelfde situatie bevinden, kunnen daarom extra belangrijk zijn:

Ik heb één vriendin, d'r zoon zat vroeger bij mijn zoon in de klas, die zoon is ook autistisch, maar die is inmiddels naar het speciaal onderwijs en die komt af en toe wel langs en dat is wel prettig, want zij heeft ook een autistisch kind dat je dan dingen van elkaar herkent.
(moeder van twee kinderen van 11 en 14 jaar)

Zorgen wegnemen door vanzelfsprekende formele netwerk

Ook contacten met het vanzelfsprekende formele netwerk kunnen een geruststellende of relativerende werking hebben, juist op momenten dat ouders weinig herkenning vinden bij andere ouders, of juist onzeker worden van de voorbeelden die zij in hun omgeving zien. Dat is ook de ervaring van de volgende vader die we hebben geïnterviewd. Hij heeft een kind van 3 jaar en kan zich soms zorgen maken over de scheldwoorden die het kind gebruikt. Die zorgen worden weggenomen door de leidster van het kinderdagverblijf dat zijn kind eens in de week bezoekt, doordat zij erop wijst dat dergelijk gedrag vaker voorkomt:

Wij komen hem dan brengen op vrijdagochtend en dan zeggen we hij roept heel de dag 'piemel' of zo weet je wel, dat vinden wij vervelend want op school moet hij dat niet roepen en dan zegt [de leidster]: 'Och, dat doen ze hier allemaal, dan zeggen wij wel van dat mag hier ook niet, maar dat is niet gek dat je kind van 3 dat roept'. (vader van twee kinderen van 1 en 3 jaar)

5.5.3 Bevestiging en vertrouwen

Informeel netwerk kan onzekerheid wegnemen

De ervaring dat andere ouders gelijksoortige dingen meemaken, kan dus herkenning en geruststelling geven. Dat geldt niet alleen voor bepaald gedrag van de kinderen maar ook voor het gedrag van ouders zelf. In de diepte-interviews komt regelmatig naar voren dat ouders soms onzeker zijn, twijfels hebben, en zich afvragen of zij het wel goed doen. Dat werd ook in eerder kwantitatief onderzoek gerapporteerd (Bucx en De Roos 2011). Zien of horen dat andere ouders over bepaalde zaken hetzelfde denken (normatieve steun), kan ouders de bevestiging geven dat zij het goede doen. De moeder in het volgende citaat vindt het belangrijk dat haar kind van 17 jaar leert dat je moet werken voor je geld, en stimuleert hem om bijbaantjes te zoeken. Met haar beste vriendin bespreekt zij dit, om te weten hoe zij hierover denkt.

Bevestiging, ja, zeker. Dat is fijn, ja. Ondanks dat ik dan wel m'n beslissing al heb gemaakt hoor, want dan denk ik van, ja goed,... ik denk dat dat op dat moment het beste is. Dan vraag ik toch nog even van: 'Hoe vind jij het? Hoe sta jij er tegenover?' (moeder van twee kinderen van 12 en 17 jaar)

Als het om de opvoeding en verzorging van kinderen gaat, kunnen ouders bang zijn om fouten te maken, of deze aan zichzelf of anderen toe te geven. Zien of horen dat andere ouders ook (dezelfde) fouten maken, kan voor ouders daarom een opluchting zijn, zoals de volgende moeder beschrijft:

Af en toe word ik er wel onzeker van: doe ik het goed? [naam kind] is bijvoorbeeld een keer uit de draagzak gevallen en ik was helemaal over de zeik en toen zei ze [een andere ouder]: 'Joh [...], elke ouder overkomt dat'. Maar dat heb ik dan wel even nodig... (moeder van twee kinderen van 0 en 1 jaar)

Ook een schouderklopje of compliment kan ouders goed doen, en kan hen meer zelfvertrouwen geven als opvoeder. De moeder in onderstaand citaat beschrijft dat het goed voelt wanneer haar schoonmoeder benadrukt hoe goed zij en haar man het doen als opvoeders:

R: Zij vindt ons echt van die natural mummies en daddies, alsof het lijkt alsof bij ons alles gemakkelijk gaat qua opvoeding. [...]

I: Hoe is dat voor jou als ze dat zegt?

R: Ja, daar ga ik flink van blozen. Ik vind het wel heel leuk weet je, dat ze dat zo zegt, en dat ze dat zo voelt. [...] dan gaat mijn onzekerheid wel weer wat weg, dat ik denk van: ja weet je, ja, ik doe het toch wel goed. (moeder van drie kinderen tussen 3 en 8 jaar)

'Druk maar niet te hard'

Ook gesprekken met personen in het vanzelfsprekende formele netwerk kunnen ouders (weer) meer zelfvertrouwen geven. De volgende moeder maakte zich vroeger zorgen of zij haar kind niet eerder had moeten helpen om zindelijk te worden; zij zag dat andere ouders vaak met een zindelijkheidsstraining waren gestart. Een medewerker van het consultatiebureau legde uit dat dat niet nodig was:

Daar was een oudere mevrouw en die zei van: nou weet je, er is geen groot kind dat het nog in de broek blijft doen. En tegenwoordig zijn ouders soms heel erg druk [...] om maar te duwen van nou dat kindje maar zo snel mogelijk zindelijk moet zijn. [...] Als je het mij vraagt zeg ik: laat het kind maar even kind en focus je niet zo, druk maar niet te hard richting zindelijkheid. (moeder van een kind van 10 jaar)

5.5.4 Je verhaal kwijt kunnen

Stoom afblazen bij het informele netwerk

Het verzorgen en opvoeden van kinderen kan voor veel ouders druk en stressvol zijn, zo weten we uit eerder onderzoek (Bucx en Roeters 2018). Alleen al het bespreken met andere mensen van de druk, twijfels, zorgen en frustraties die gepaard gaan met het ouderschap, kan enige vorm van verlichting bieden, zo komt in enkele interviews naar voren:

R: Dan schiet ik al gauw in de stress [...]. Op het moment zelf kan ik dan goed handelen, maar dan daarna dan begint het wel. Dat ik denk o jee, heb ik het wel goed gedaan? En komt het allemaal wel goed? [...]

I: En dan kan je moeder...

R: *Ja, dan luistert ze of dan geeft ze advies of... gewoon door er te zijn dat is al genoeg, ja. Daarom zou ik ook nooit gaan emigreren zolang mijn ouders nog leven! [lacht].*
(moeder van twee kinderen van 15 en 25 jaar)

Vanzelfsprekende formele netwerk om zorgen even bij kwijt te kunnen

Verschillende geïnterviewde ouders vertellen dat ze zorgen en vragen over hun kind hebben neergelegd bij professionals van het vanzelfsprekende formele netwerk, zoals leerkrachten van school en de verpleegkundige of jeugdarts van het consultatiebureau. Ouders waarderen het wanneer deze netwerkleden naar hen luisteren en hen serieus nemen. Een vader geeft een voorbeeld van pesten op school: ‘Nou ik heb [de juf] wel gevraagd van hoe kan ik dat aanpakken als ze [dochter] gepest wordt want ze komt toch thuis met het verhaal van ik ben gepest en ja, hoe kan je dat het beste aanpakken’ (vader van vier kinderen tussen 0 en 17 jaar). De juf gaf aandacht aan de vader en hij was blij dat hij zijn zorgen even kwijt kon bij haar. Ze bevestigde hem in zijn aanpak door te zeggen dat het goed is dat hij zijn dochter stimuleert naar de juf toe te gaan als zij weer gepest wordt in de klas.

5.5.5 Op adem komen

Bijtanken door praktische hulp van het informele netwerk

Zeker wanneer kinderen jong zijn, ervaren ouders veel tijdsdruk (Bucx en Roeters 2018). De zorg voor en opvoeding van kinderen kosten veel tijd, en gevoegd bij de verplichtingen van betaald werk blijft er weinig tijd en ruimte over voor andere dingen: tijd voor jezelf en tijd met anderen. Praktische hulp van anderen – een paar uurtjes oppassen bijvoorbeeld, of dingen wegbrengen – kan ouders dan verlichting geven. In de interviews komt dit regelmatig naar voren als iets wat belangrijk is voor ouders, met name voor ouders van jongere kinderen. Oppashulp van (schoon)ouders, andere familieleden of schoolpleinouders geeft ouders enige speelruimte: niet alleen om betaald of huishoudelijk werk te kunnen doen, maar ook om te ontspannen: ‘Als we weg willen, een keertje naar de bioscoop of ik moet het weekend werken en mijn vriendin moet ook weg’ (vader van drie kinderen tussen 1 en 5 jaar).

Voorals kinderen jong zijn, kunnen ouders een gebrek aan tijd voor ontspanning ervaren. Zeker wanneer de zorg voor kinderen intensief is – bijvoorbeeld wanneer baby’s niet door slapen of veel huilen – kan het cruciaal zijn dat mensen in het netwerk ‘bijspringen’:

Mijn broer met [naam kind] in het begin, omdat [naam kind] zo vaak 's nachts kwam, nou die namen haar even een uurtje mee, dat je gewoon even een uurtje kan slapen. Als ik goed slaap dan kan ik de wereld aan, maar... als je aan mijn slaap komt dan...

(moeder van twee kinderen van 0 en 1 jaar)

Ook kan de behoefte aan ontspanning in sommige gezinssituaties groter zijn dan in andere. De volgende moeder is alleenstaand; zij merkt dat het voor haar nog lastiger is om tijd voor zichzelf te hebben, omdat zij geen partner heeft:

Als ik dat dan bij anderen zag, die dan gewoon gingen sporten of die dan weet ik veel wat gingen doen. Bij wijze van eventjes een weekendje weg, ik zeg maar wat. Dat is voor mij gewoon, ik moet bijna hemel en aarde bewegen om dat voor elkaar te krijgen, zeg maar.
(moeder van een kind van 11 jaar)

Ruimte voor bijkomen en herstel door betaalde oppas of opvang

Ook de kinderopvang of een gastouder kunnen soms wat lucht in het drukke schema van ouders geven; 'dat je gewoon even je handen vrij hebt om iets te doen' (moeder van drie kinderen tussen 7 en 12 jaar). Deze moeder heeft een betaalde oppas zodat ze eens per week een avondje kan sporten en ruimte creëert voor zichzelf. Daardoor kan ze haar batterij opladen zodat ze de gezinstaken weer beter aankan.

Soms kan de kinderopvang ook behulpzaam zijn bij het herstel van een ouder van een ernstige ziekte. Een moeder vertelt dat ze het prettig vond dat ze tijdens haar chemokuren nog gebruik kon maken van de kinderopvang (ook al werkte ze al een tijd niet meer):

Het voordeel is dat we toen ook nog kinderopvang hadden, dus we hadden drie dagen in de week voor de jongste sowieso kinderopvang en voor de oudste die ging toen net naar school, dus [...] die had naschoolse opvang, dus ik had drie dagen in de week de kinderen niet thuis, wat voor mij ook wel de tijd gaf om weer wat meer thuis te doen, maar ook om wat rust te pakken als ik het nodig had, dus dat scheelde toen. (moeder van twee kinderen van 4 en 7 jaar)

5.5.6 Reflectie op eigen opvoedend handelen

Tips van en spiegelen aan informele netwerk

Hulp die ouders van anderen krijgen, leidt er soms toe dat ouders kunnen reflecteren op hun opvoedkundig handelen en indien nodig hun (opvoed)gedrag aanpassen. Het kan dan gaan om tips, adviezen of ideeën die ouders aangereikt worden over de opvoeding of verzorging van hun kind en over andere ouderschapstaken. Onderstaande vader wisselt bijvoorbeeld tips uit met een collega op het werk, over hoe om te gaan met ongewenst gedrag van kinderen (driftbuien) en hoe gewenst gedrag gestimuleerd kan worden:

Ja van beide kanten, ik geef tips aan haar en zij aan mij soms ja. Het is net hoe het loopt hè, maar meestal ja werkt het toch wel (vader van vier kinderen tussen 0 en 17 jaar).

Deze vader kreeg van zijn collega bijvoorbeeld de tip om gewenst gedrag te belonen met stickers: bijvoorbeeld wanneer zijn kind zijn bordje had leeg gegeten of op de wc was gaan plassen. Op deze manier is zijn zoontje zindelijk geworden, vertelt hij.

Behalve concrete tips en adviezen uitwisselen, kan het voor ouders ook waardevol zijn om met andere ouders te overleggen over de opvoeding of om van andere ouders te horen hoe zij bepaalde situaties oplossen: hoe zij met schermtijden omgaan bijvoorbeeld, in hoeverre kinderen alleen mogen fietsen, of hoeveel zakgeld andere ouders geven. Ouders nemen dan niet per se het gedrag van die andere ouders over (zie ook normatieve steun in hoofdstuk 2). Maar het 'spiegelen' kan ouders wel helpen om zelf positie te bepalen: dui-

delijk te krijgen welke regels zij bijvoorbeeld willen hanteren, wat goed zou passen in hun gezin, en bij hun kind:

Iedereen heeft zijn eigen regels. [...] Maar op sommige vlakken is het toch ook wel makkelijk om te weten van [...] hoeveel zakgeld krijg je? Nou ze krijgen allemaal een euro. Dat je daar niet te veel afwijkt. Dus ergens kijk je ook wel een beetje naar mekaar. (moeder van drie kinderen tussen 7 en 12 jaar)

Ook voorbeelden van hoe andere ouders het doen, kunnen voor ouders informatief zijn: deze kunnen aanleiding geven om het gedrag over te nemen, of juist niet. Een voorbeeld van het laatste is het citaat van de volgende moeder van twee jonge kinderen. Zij legt uit waarom zij heeft besloten niet fulltime te gaan werken, juist omdat zij zag dat dat bij vrienden van haar leidde tot veel onrust in huis:

Want ik zie om me heen, we hebben bijvoorbeeld vrienden van ons en daar zijn drie verschillende oppassen, maar dat betekent drie verschillende opvoedstijlen en ja... ik merk dat die kinderen daar last van hebben. (moeder van twee kinderen van 0 en 1 jaar)

Kind meer uitdagen door advies van vanzelfsprekende formele netwerk

Ook contacten met het vanzelfsprekende formele netwerk spelen een rol, zoals met de huisarts, het consultatiebureau, het CJG of school. Van hen krijgen ouders vaak adviezen of tips over de gezondheid en voeding van het kind, over hoe ze specifiek gedrag van een kind kunnen aanpakken, of hoe ze een oplossing kunnen vinden voor problemen of lastige situaties. Een voorbeeld is een moeder die we interviewden; zij heeft positieve ervaringen met zowel het cb als de huidige basisschool van haar kind van 4 jaar. Haar kind heeft altijd slaapproblemen gehad; bovendien leek hij zich thuis snel te vervelen en vroeg hij ook vaak op een negatieve manier aandacht.

Met consultatiebureau hebben we wel in die zin dus steun gehad met de oudste [...]. Er werd al heel vroeg gesignaleerd dat hij heel erg voorliep op alles en toen dachten we: wat moeten we hier dan mee? En eigenlijk doordat zij toen hebben gezegd: 'Hij loopt echt heel erg ver voor, zou je niet kijken...?' Wij wisten echt niet meer wat we met hem aan moesten thuis. (moeder van twee kinderen van 1 en 4 jaar)

Het consultatiebureau opperde dat hij meer uitgedaagd zou moeten worden, bijvoorbeeld via school, en heeft het gezin vervolgens in contact gebracht met een school die ervoor openstaat om ook kinderen jonger dan 4 jaar toe te laten. Ouders zijn blij met deze oplossing; sinds de jongen naar school gaat, gaat het een stuk beter met hem.

5.6 Opbrengsten van hulp: geen opbrengst of negatieve opbrengsten

In de vorige paragraaf beschreven we waarom hulp voor ouders waardevol kan zijn, en wat de positieve opbrengsten van hulp kunnen zijn. De meeste van de geïnterviewde ouders geven echter – daarnaast – aan dat zij ook minder positieve of zelfs negatieve opbrengsten met hulp ervaren. Niet altijd hebben ouders bijvoorbeeld iets aan de hulp die zij krijgen.

Ook kan hulp ongevraagd of zelfs ongewenst zijn of een ongewenst effect hebben op ouders, bijvoorbeeld doordat zij er onzeker van worden. In deze paragraaf gaan we in op dergelijke ervaringen van ouders.

5.6.1 Advies is niet passend

Advies van informele netwerk sluit niet altijd aan

Met lang niet alle adviezen die ouders krijgen vanuit hun informele netwerk doen ze daadwerkelijk iets. Soms leggen zij de adviezen die ze krijgen, naast zich neer, of nemen ze de hulp die wordt aangeboden, niet aan. Dat komt in verschillende interviews ter sprake. Ouders kunnen adviezen om uiteenlopende redenen als onbruikbaar beschouwen. Vaak wordt genoemd dat een advies niet past bij het kind, bij hoe de ouder zelf is of bij hoe ouders de opvoeding en de combinatie van zorgen en werken willen vormgeven. Een voorbeeld is de volgende moeder, wier partner vaak onregelmatig werkt waardoor het heel lastig is om oppas te regelen. Enkele bekenden raadden haar aan om voor betaalde opvang te kiezen, maar de respondent vindt dit niet bij de (financiële) situatie van haar gezin passen:

Er hebben wel eens mensen tegen ons gezegd van: 'Je kan ook gewoon zeggen jij werkt die maandag, dinsdag, donderdag, regel dan gewoon standaard die dagen de opvang, maandag, dinsdag, donderdag? En ja, of je man vrij is of niet.' Want omdat hij vaak in het weekend werkt is hij heel vaak op maandag of dinsdag vrij. [...] Maar ja, dat vind ik dan zonde [...] ... Geld is wel fijn als je dat gewoon niet hoeft uit te geven als het niet hoeft. En opvang is niet goedkoop. Dus als je dan onnodig die dagen gaat inplannen dat vonden wij eigenlijk gewoon zonde omdat hij zo vaak ook vrij is op dagen dat ik werk. (moeder van twee kinderen van 1 en 4 jaar)

Ouders noemen ook andere redenen waarom zij adviezen niet overnemen. Soms weet de omgeving het ook 'gewoon' niet, of heeft de omgeving volgens enkele ouders de relevante kennis of ervaring niet, zoals het volgende citaat van een vader laat zien:

Dat was vooral ook tijdens de scheiding, van: je moet dit doen en je moet dat doen. Maar dat was meestal allemaal advies waar je weinig mee kon. Advies van mensen die niet in een scheiding zitten. (vader van een kind van 17 jaar)

Ouders kunnen ervaren dat de adviezen van (schoon)ouders niet (meer) passend zijn, bijvoorbeeld doordat deze inmiddels achterhaald zijn:

Soms vroeg ik mijn ouders wel eens van [...] zij zit nou voorin zeg maar op een stoelverhoger. Dan zeggen mijn ouders: 'Nee dat hoort niet, dat mag niet'. Nee, dat mag wel. Maar die zijn nog zo ouderwets [...] En daarom vraag ik de rest ook niet aan mijn ouders van ja vanwege dat ze toch hun eigen zienswijze hebben van vroeger ja [...] dat is toch heel anders dan tegenwoordig. (vader van vier kinderen tussen 0 en 17 jaar)

Onbruikbaar advies van het vanzelfsprekende formele netwerk

Dat de hulp inhoudelijk soms niet aansluit, komt niet alleen bij informele netwerken voor. Ook formele instanties als de school en het consultatiebureau geven niet altijd passend advies. Een vader vindt dat hij soms ‘stomme’ adviezen van een van de juffen van zijn kind krijgt. Zij heeft al een paar keer de gezondheid van zijn kind verkeerd ingeschat:

Nou ja net zoals, was twee weken terug, toen moesten we ook weer [kind] ophalen, toen was ie gevallen, had ie een bult op zijn hoofd en toen zei de juffrouw je moet met hem naar een dokter toe weet je wel en dan is ie zo helder en zo bij de les dat ik dacht wat een dom advies krijg ik van jou. Die jongen heeft gewoon een bult, maar er is helemaal niks mee aan de hand. Weet je dat zijn inderdaad van die kleine dingetjes dat je denkt van ja, maar dat doen we niet. (vader van twee kinderen van 2 en 5 jaar)

Verschillende geïnterviewde ouders zijn niet tevreden met de adviezen die zij van het consultatiebureau kregen rondom de opvoeding omdat deze niet concreet of praktisch genoeg waren of niet uitstegen boven basale tips die ouders al geprobeerd hadden. Soms zijn problemen ook minder alledaags en is er sprake van onderliggende psychopathologie die pas op een later moment ontdekt wordt, en is dat de reden dat de laagdrempelige hulp vanuit het consultatiebureau niet aanslaat. Dat was het geval bij de volgende moeder, die zich zorgen maakte over het explosieve gedrag van haar zoontje:

Toen ben ik met het consultatiebureau gaan bellen, het verhaal voorgelegd en toen is er een pedagoog van het consultatiebureau gekomen en daar hebben we denk ik een half jaar tot een jaar contact mee gehad, maar dat leverde gewoon helemaal niks op waardoor het gedrag eigenlijk alleen maar verergerde in plaats van minderde. (moeder van twee kinderen van 4 en 7 jaar)

5.6.2 De manier waarop...

Soms heeft het niet zozeer of niet alleen met de inhoud van het advies of de hulp te maken dat ouders er niet voor open staan, maar meer met ‘de manier waarop’ advies gegeven wordt.

Niet altijd serieus genomen voelen door het informele netwerk

Advies of hulp waar ouders niet om hebben gevraagd, stellen ze minder vaak op prijs, zo komt uit de interviews naar voren. Dergelijke adviezen kunnen ouders als bemoeizuchtig ervaren, of ze kunnen het gevoel hebben dat degenen die het advies geven, zich niet voldoende hebben ingeleefd in de situatie waarin de ouders zich bevinden. Een voorbeeld van dat laatste is het volgende citaat, van een moeder wier kind de eerste twee jaar veel huilde. Zij herinnert zich dat zij in deze periode vaak ongevraagd advies kreeg, van haar moeder en schoonmoeder, van haar vriendinnen en van kennissen:

Het is natuurlijk heel lief bedoeld allemaal maar het is... dat vond ik toen echt heel vervelend dat ik dacht: ‘Hou nou ’s op. Denk je niet dat ik al alles heb geprobeerd om dat kind stil te krijgen?’ (moeder van twee kinderen van 1 en 4 jaar)

Ook kan de toon waarop ouders advies krijgen als storend worden ervaren. Ouders willen serieus genomen worden als zij raad of advies vragen. Als zij het gevoel hebben dat dat niet gebeurt, staan ze ook minder open voor toekomstige adviezen of hulp, zo legt de volgende ouder uit:

Als je bijvoorbeeld, als je een keer ergens mee zit en dat dan met elkaar bespreekt, met anderen bespreekt, dat ze dan zeggen: 'Ooh joh stel je niet zo aan, het valt allemaal wel mee'. Of: 'Ah maar het is zo'n lief jochie', weet je wel, mensen die het dan niet helemaal serieus nemen. Of eh, ik ben, wij zijn allebei niet het type persoon die overal maar voor hulp zoeken. Als [...] we hulp nodig hebben dan is er al een heel proces aan voorafgegaan, dus op het moment dat we dan een keer iets bespreken of vragen dan moeten mensen daar ook wel serieus op ingaan. (moeder van twee kinderen van 4 en 6 jaar)

Sommige ouders zeggen het gevoel te hebben dat zij zelf als een kind worden behandeld als zij iets niet weten of een (hulp)vraag hebben. Onderstaande vader heeft deze ervaring met zijn eigen ouders:

Nee dan zeg ik van [naam kind] heeft voorin gezeten in de auto. Zeggen ze 'Huh, hoe kan dat dan?' Nou een zitverhogertje. Nou, dat mag dan niet. Ik zeg 'dat mag wel, kijk maar'. Dan moet ik het echt letterlijk laten zien op internet of in een tijdschrift, dan geloven ze het pas en dan nog hebben ze zoiets van 'ja, ja, maar'. Ja moet ik toch echt bewijs hebben, dan denk ik laat maar gaan. [Ze doen dan] of ik nog steeds een kind ben denk ik dan, weet je. Ze willen het nog een beetje klein houden af en toe (vader van vier kinderen tussen 0 en 17 jaar).

Het vanzelfsprekende formele netwerk stelt zich soms belerend op

Niet alleen bij mensen in het informele netwerk kunnen ouders het gevoel hebben niet serieus te worden genomen. Ouders kunnen dergelijke ervaringen ook hebben in contact met mensen in het vanzelfsprekende formele netwerk. Net als in eerder onderzoek (Herweijer en Vogels 2013: 71) aan het licht kwam, bleken ook ouders in onze interviews soms moeite te hebben met bemoeienis van de school met de opvoeding thuis. Twee vaders waren bijvoorbeeld beducht voor extra aandacht van de school rondom hun scheiding. Eén vader zegt hierover:

[I]k merkte toen met die scheiding dat school zich er nogal een beetje mee bemoeide. Dat die toch redelijk op de hoogte gehouden wilde worden, hoe de gezinssituatie was en of mijn zoon hier wel goed opgevoed werd. Ze zeiden het niet direct maar je merkte wel dat ze er wat meer aandacht aan besteedden om toch te controleren dat de zoon niet lijdt onder de scheiding. (vader van een kind van 17 jaar)

Ook contacten met andere professionals dan van school kunnen ouders als onprettig ervaren. Een ouder vindt bijvoorbeeld: 'Mijn ervaring met het consultatiebureau is, het is heel erg belerend' (moeder van twee kinderen van 9 en 14 jaar). En de ouder in het volgende citaat vertelt dat onlangs het contact met de welzijnswerker is beëindigd, deels omdat deze laatste zich betweterig opstelde:

Maar ja, ik weet, ik weet niet, het klikte niet zo goed met haar. Ik had ook het idee dat ze een beetje met tegenzin aan het werk was of zo, en altijd maar een beetje haar eigen mening wilde doorduwen. (moeder van een kind van 11 jaar)

5.6.3 Onzekerheid vergroten

Hiervoor beschreven we situaties waarin adviezen niet waardevol of passend waren voor ouders of niet op een prettige manier werden gegeven. Ouders zeggen dat zij dergelijke adviezen en hulp het liefst negeren. Dergelijke adviezen en hulp kunnen ook een negatief effect hebben op ouders, zo komt in verschillende interviews naar voren.

Tegenstrijdige adviezen en oordelen kunnen ouders onzeker maken

De veelheid van adviezen of meningen van mensen om ouders heen of op het internet kan verlamkend werken, zeker wanneer er sprake is van tegenstrijdige adviezen. Het kan ouders onzeker maken over welk advies nu het beste is, waar zij voor moeten kiezen, zoals onderstaande moeder uitlegt:

Je krijgt zoveel meningen van 'ja, je bent helemaal niet goed als je dat wel doet' en een ander zegt 'ja dat moet' en, ik dacht nou ppfff ik weet het gewoon niet meer, ik weet het echt niet meer dus ik ben gaan googelen en toen kwam ik er ook niet uit. (moeder van twee kinderen van 15 en 18 jaar)

Ook op een andere manier kunnen contacten met mensen in het informele netwerk of op internet tot onzekerheid bij ouders leiden of hun gevoelens van onzekerheid versterken. Opmerkingen van andere ouders over het gedrag of uiterlijk van het kind kunnen een oordeel inhouden. Vaak betreft het opmerkingen die gaan over een bepaalde norm, bijvoorbeeld of het gedrag van het kind past bij zijn of haar leeftijd: 'Goh, slaapt die nog steeds in [jullie] bed?' (vader van twee kinderen van 2 en 4 jaar) of 'Is die niet te jong om modellenwerk te doen?' (moeder van twee kinderen van 15 en 18 jaar). Dergelijke opmerkingen ervaren ouders als onprettig want: 'Dan lijkt het net of je je zelf moet gaan verantwoorden' (moeder van twee kinderen van 15 en 18 jaar).

Ouders hebben soms het gevoel dat het niet alleen of niet zozeer erom gaat dat zijzelf of hun kind aan een bepaalde norm voldoen, maar dat het er (ook) om gaat wie het beste, snelste, slimste is. Dergelijke gevoelens krijgen ouders vooral wanneer zij in contact zijn met andere ouders: 'Fietst die al? Of doet dit al? Of leest die al?' (vader van twee kinderen van 2 en 4 jaar). De volgende ouder vergelijkt het met een wedstrijd over hoe goed of leuk een kind is:

Je moet altijd een soort van opboksen tegen hoe goed iedereen het doet. Mijn kind slaapt al door, mijn kind doet dit, mijn kind kan al lopen, dat soort dingen. (moeder van een kind van 1 jaar)

Ook, of wellicht juist, op het internet kunnen ouders geconfronteerd worden met het beeld dat men een perfecte ouder of opvoeder kan of zou moeten zijn. Verschillende ouders zoe-

ken informatie op het internet of bezoeken internetfora, en ‘het perfecte plaatje’ dat zij daar aantreffen, kan gevoelens van onzekerheid aanwakkeren, zoals deze ouder aangeeft:

Ik had een vriendin [...] die had mij ook zo'n forum gegeven. Maar dan lees je: hoe kun je zen-borstvoeding geven en ondertussen aan je werk werken? Nou echt van die totaal onrealistische... Ik wil daar een beetje van wegblijven. [...] Dan krijg je zo'n gevoel dat je faalt.
(moeder van twee kinderen van 0 en 1 jaar)

Om die reden is het voor ouders belangrijk dat er mensen in de omgeving zijn die dat kunnen relativiseren of met wie ze eerlijk kunnen zijn over de kinderen, aldus deze moeder:

Mijn vriendin en ik kunnen ook weleens zeggen hoe niet-leuk onze kinderen zijn, en dat we er echt van balen. En ik vind dat een veel fijner gesprek want dat is een eerlijk gesprek.
(moeder van een kind van 1 jaar)

Soms ervaren ouders geen maatwerk bij het consultatiebureau

Het gevoel de maat genomen te worden bekruipt ouders niet alleen in contacten met het informele netwerk maar soms ook in contacten met het vanzelfsprekende formele netwerk. Een moeder met al wat oudere kinderen kan zich een dergelijk gevoel nog goed voor de geest halen denkend aan haar vroegere bezoeken aan het consultatiebureau:

[Daar] wordt zo'n kind op zo'n weegschaal gelegd: ja, hij is 10 gram te zwaar. Dat je denkt, ja wat moet ik dan? Moet ik hem een fles minder per dag geven? (moeder van twee kinderen van 9 en 14 jaar)

Deze ouder ervoer geen maatwerk in het contact met het consultatiebureau en werd daar onzeker van. Ook gesprekken met leerkrachten van school kunnen ouders (op bepaalde gebieden) onzeker maken, zoals een vader laat blijken als hij vertelt over een eventuele groepsverlenging van zijn kind. Zijn kind is cognitief behoorlijk ver, maar motorisch zwak (hij kan bv. nog niet knippen). Vader herkent dit bij zichzelf en vindt het niet erg als zijn kind een jaartje extra zou moeten kleuteren, ook omdat hij heel klein van stuk is. De juffen dringen echter aan op een intake bij en mogelijke hulp van een fysiotherapeut waardoor het zontje mogelijk wel over kan gaan. Vader vindt de inzet van een fysiotherapeut niet zo nodig, denkt dat zijn kind het knippen en andere motorische vaardigheden net zoals hijzelf vanzelf wel onder de knie krijgt. Toch twijfelt hij aan groepsverlenging:

[...] en kan ie dan met zijn vriendjes mee of niet en hoe erg is dat voor zo'n klein jongetje. Is het dan beter dat ie gewoon lekker lang in de kleuterklas zit of moet ie eigenlijk wel mee, want hij is wel slim, moet zijn niveau van de motoriek wel hetzelfde zijn als van zijn verstand. Ja weet je, dat is een beetje een afweging. (vader van twee kinderen van 2 en 5 jaar)

5.7 Samenvatting en conclusie

Acht op de tien ouders zijn tevreden met de steun

Wat zijn de ervaringen van ouders met de steun die zij ontvangen vanuit hun netwerk? We constateerden dat ongeveer acht op de tien ouders tevreden zijn met de *hoeveelheid* steun

die zij krijgen. Onder ouders van baby's zijn moeders wat minder tevreden met de hoeveelheid hulp dan vaders; onder ouders van kleuters zijn ouders met een westerse migratieachtergrond en alleenstaande ouders wat minder tevreden dan ouders met een Nederlandse achtergrond respectievelijk ouders in een tweeoudergezin. Met name het ontvangen van oppashulp draagt bij aan gevoelens van tevredenheid over de hulp. Die hulp wordt voornamelijk verleend door (schoon)ouders, zo zagen we in hoofdstuk 2.

Met name steun van (schoon)ouders belangrijk voor ouders

Dat hulp van (schoon)ouders voor ouders belangrijk is, komt ook naar voren in de diepte-interviews. Gevraagd welke hulp ouders missen, is dat ook de hulp die vaak wordt genoemd. Sommige ouders zouden vaker willen kunnen terugvallen op hun (schoon)ouders voor logistieke of praktische hulp, of omdat zij de gezelligheid en warmte missen. Waarom (schoon)ouders niet en/of onvoldoende beschikbaar zijn, kan – zoals we ook in hoofdstuk 4 zagen – verschillende redenen hebben: (schoon)ouders zijn soms zelf te druk met werk, of te oud en beperkt, of zij wonen te ver weg, of er spelen conflicten. Ouders die hulp van familie en/of (schoon)ouders zeggen te missen, beschikken meestal wel over een uitgebreid netwerk van andere familie, vrienden, kennissen en/of burens. Dat doet vermoeden dat dergelijke hulpbronnen het gemis van (de hulp van) eigen ouders niet (geheel) kunnen compenseren. Dat laatste sluit aan bij theoretische noties over het specifieke karakter van ouder-kindrelaties en de onvoorwaardelijke steun die daaruit voort kan vloeien. Het sluit ook aan bij de gedachte dat, wanneer mensen kinderen krijgen, het netwerk zodanig verandert dat (groot)ouders een meer centrale positie krijgen. Eerder onderzoek (Bucx et al. 2012; Rözer 2016) suggereert dat in deze fase van het leven de band met eigen ouders belangrijker wordt, terwijl de banden met andere leden van het netwerk – zoals vrienden – minder sterk worden. Wanneer de steun van ouders in deze levensfase om welke reden dan ook niet of minder voorhanden is, kan dat om deze redenen des te meer als een gemis worden ervaren.

Steun kan bijdragen aan een tevreden gevoel over de opvoeding

Wat zijn de *opbrengsten* van de hulp voor ouders? In lijn met eerder onderzoek (Castillo en Frenzl-Crossman 2010; Coohy 2007; Kesselring et al. 2012; Taylor et al. 2015) vinden we enige ondersteuning voor de gedachte dat de hulp die ouders krijgen vanuit hun netwerk, het hun gemakkelijker kan maken om te gaan met de uitdagingen van het ouderschap, en op deze manier kan bijdragen aan hun welbevinden. Zo suggereren de bevindingen onder ouders van jonge kinderen dat informele steun – in de vorm van oppassen, een luisterend oor en advies bij vragen en zorgen – een positief effect kan hebben op gevoelens van welbevinden en tevredenheid met de opvoeding.

Tegelijkertijd constateerden we bij ouders van kinderen tot en met 17 jaar een (tegenintuïtief) negatief verband tussen ontvangen informele hulp bij de opvoeding en die tevredenheid; vergeleken met ouders die geen informele steun bij de opvoeding hebben ontvangen zijn ouders die deze wel hebben gekregen minder tevreden over de opvoeding. Het is lastig hier conclusies aan te verbinden want de gevonden verbanden zijn over het algemeen niet

groot. Bovendien is het vanwege het crosssectionele karakter van onze onderzoeken moeilijk om te onderscheiden in hoeverre steun een effect heeft op het welbevinden van ouders of dat het welbevinden van ouders effect heeft op de mate waarin ze steun ontvangen.

Steun kan verschillende functies vervullen

De diepte-interviews met ouders boden inzicht in de verschillende functies die de steun voor ouders kan hebben, en de voorwaarden waaronder hulp kan werken. Zo vertelden ouders dat gesprekken met andere ouders of professionals van het vanzelfsprekende formele netwerk een geruststellend effect kunnen hebben: door ervaringen met elkaar uit te wisselen komen ouders erachter dat het gedrag van hun kind niet uitzonderlijk is, of dat het niet nodig is om hierover zorgen te hebben, en ook kan het ouders bevestiging geven dat zij het goede doen. Contacten met ouders met kinderen van dezelfde leeftijd bieden herkenning, terwijl contacten met ouders met iets oudere kinderen waardevol kunnen zijn doordat deze ouders laten zien dat bepaalde zorgen of problemen ‘vanzelf’ over kunnen gaan (zie ook hoofdstuk 4). Verder kan het verlichting geven wanneer men aan anderen kwijt kan hoe druk het is, of welke twijfels, zorgen en frustraties men als ouder heeft, of wanneer de zorg voor de kinderen gedurende een poosje ‘uitbesteed’ kan worden aan anderen.

Ook zeggen ouders van mensen in hun netwerk iets op te kunnen steken: van hoe zij de opvoeding ter hand nemen, of van tips, adviezen of ideeën die zij over het ouderschap ontvangen. Die tips en adviezen en het spiegelen aan anderen zorgen er soms voor dat ouders hun opvoedgedrag veranderen of andere keuzes rondom zorg- en werktaken maken. En ten slotte is het volgens ouders niet alleen de daadwerkelijke hulp die waardevol kan zijn, maar ook de wetenschap dat er mensen in de omgeving zijn waarop zij kunnen terugvallen als het nodig is.

Conditie waaronder steun ‘niet helpend’ is

Niet altijd hebben ouders echter iets aan de hulp die zij krijgen en dat lijkt vooral te gelden voor adviezen. Adviezen kunnen voor ouders onbruikbaar zijn, bijvoorbeeld doordat ze niet passen bij het kind, bij hoe de ouder zelf is of bij hoe ouders de opvoeding en andere ouderschapstaken willen vormgeven. Ook ‘de manier waarop’ adviezen worden gegeven, kan ouders niet aanstaan, waardoor ze deze niet aannemen: bijvoorbeeld wanneer ze het gevoel hebben dat anderen zich te veel met hen willen bemoeien, of zich juist niet hebben ingeleefd in hun situatie. Ook kan hulp een (voor ouders) ongewenst effect hebben, bijvoorbeeld doordat ouders er onzeker van worden. Ouders die we geïnterviewd hebben, vertellen bijvoorbeeld dat als ze veel adviezen of tegenstrijdige adviezen krijgen, dat hen onzeker kan maken: welk advies is dan het beste?

Ook ervaren sommige geïnterviewde ouders opmerkingen of adviezen vanuit de omgeving als onprettig omdat deze – impliciet of expliciet – een oordeel inhouden. Zowel bij ouders zelf als in hun omgeving kunnen er soms strenge eisen en sociale normen heersen over wat een goede opvoeding is of wanneer een kind zich goed ontwikkelt (De Winter 2011). Daarnaast heeft in de maatschappij de gedachte postgevat dat het leven en ook de ontwikke-

ling van kinderen tot op zekere hoogte maakbaar zijn (Delfos 2006). Gevoegd bij de vaststelling dat ouders over het algemeen beschouwd worden als de eerstverantwoordelijken voor de opvoeding (RMO/RVZ 2009; RMO 2012), valt te begrijpen dat ouders onzeker kunnen worden van de oordelen die soms doorklinken in adviezen en feedback die – hoe goed bedoeld ook – vanuit de omgeving aan hen worden gegeven.

Noot

- 1 In dit survey hebben we ook aan ouders gevraagd in hoeverre zij informele opvang ontvingen: dat wil zeggen structurele opvang vanuit hun informele netwerk. De vraag over tevredenheid over de hoeveelheid steun had echter expliciet betrekking op de in tabel 5.3 opgenomen soorten hulp en niet op informele opvang. Om die reden is 'informele opvang' in tabel 5.3 niet opgenomen als predictor.

6 Mechanismen bij het gebruik van formele steun, en de relatie met het informele netwerk

6.1 Factoren bij formele steun en onderlinge relaties tussen informele en formele steun

In dit hoofdstuk onderzoeken we factoren die samenhangen met het gebruik van steun van zowel het vanzelfsprekende formele netwerk – met wie elk gezin in principe in contact staat, ook zonder ondersteuningsbehoefte, ook wel pedagogische basisvoorzieningen genoemd – als het niet vanzelfsprekende formele netwerk. Dat laatste netwerk staat meer op afstand, ouders kunnen met deze professionals in aanraking komen als ze specifieke hulpvragen of complexere ondersteuningsbehoeften hebben (Kesselring et al. 2016; RMO 2012).¹ Ook gaan we na in hoeverre het informele netwerk en de formele netwerken met elkaar samenhangen: volgen zij elkaar op of vullen ze elkaar aan?

Een van de uitgangspunten van het huidige jeugdbeleid is dat een actief en betrokken sociaal netwerk ervoor kan zorgen dat gezinnen en kinderen meer aankunnen, waardoor problemen in de opvoeding of ontwikkeling van kinderen minder snel zullen escaleren en zwaardere vormen van ondersteuning van professionals minder snel nodig zijn (Bartelink en Verheijden 2015; Kesselring 2019; TK 2012/2013). Gezinnen met een goed functionerend informeel netwerk en toegankelijke pedagogische basisvoorzieningen zouden op deze manier minder snel afhankelijk zijn van (specialistischere vormen van) formele hulp. Omgekeerd zou dat kunnen betekenen dat naarmate een gezin meer geïsoleerd is, niet kan beschikken over informele helpers en ook geen hulp krijgt vanuit het vanzelfsprekende formele netwerk, het vaker gebruik zal maken van niet-vanzelfsprekende formele ondersteuning.

Onduidelijk is echter vooralsnog in hoeverre dat daadwerkelijk zo gaat. Niet helder is hoe de hulpvormen vanuit de informele en formele netwerken zich in de praktijk tot elkaar verhouden: onder welke omstandigheden kan prima worden volstaan met de hulp van familie, vrienden, buren, en/of de school, het consultatiebureau (CB) of Centrum voor Jeugd en Gezin (CJG), en onder welke omstandigheden wordt zwaardere formele hulp ingeschakeld? En hoe sluiten de informele en formele hulp op elkaar aan?

Het doel van dit hoofdstuk is tweeledig. In de eerdere hoofdstukken constateerden we dat veel ouders enige hulp van hun informele netwerk ontvangen en dat verschillende ouders (ook) hulp of ondersteuning krijgen vanuit het vanzelfsprekende formele netwerk. Eerste doel van dit hoofdstuk is in kaart te brengen welke mechanismen kunnen verklaren waarom sommige ouders niet (meer of niet alleen) het informele netwerk als hulpbron gebruiken maar (ook) het vanzelfsprekende formele netwerk of het niet vanzelfsprekende formele netwerk. Daarbij onderzoeken we de aanname dat mensen eerder hun toevlucht nemen tot het formele circuit naarmate hun informele netwerk kleiner is en/of er daarin minder hulp (beschikbaar) is. Ook kijken we in hoeverre de behoefte van ouders aan steun en hun opvattingen over hulp vragen en zelf helpen een rol spelen bij het gebruik van formele hulp. Doen zij pas een beroep op formele hulp als zij zich (ernstige) zorgen maken

over of problemen hebben met de ontwikkeling en opvoeding van hun kind? In welk soort situaties zouden ouders voor informele hulp dan wel voor formele hulp kiezen, en waarom?

Het tweede doel van dit hoofdstuk is in kaart brengen welke rol het informele netwerk speelt op het moment dat er niet-vanzelfsprekende formele hulp in beeld komt en/of aanwezig is. Welke rol kan het informele netwerk hebben bij de toeleiding naar dat formele netwerk? En op welke manieren kan het informele netwerk, wanneer eenmaal dergelijke formele hulp aanwezig is in een gezin, een aanvullende en/of ondersteunende rol hierin hebben?

Voor de beantwoording van bovenstaande vragen maken we gebruik van zowel kwantitatieve als kwalitatieve gegevens. De kwantitatieve gegevens kunnen ons inzicht geven in de mate waarin informele en (niet-)vanzelfsprekende formele hulp samenhangen. De kwalitatieve gegevens geven inzicht in de mechanismen die daarbij een rol spelen.²

We besteden in dit hoofdstuk nauwelijks aandacht aan hulp die met de cognitieve ontwikkeling van kinderen te maken heeft. In dit hoofdstuk gaan we ook niet in op de opvang van kinderen door kinderopvangcentra, bso's en gastouders, en hoe dit samenhangt met de beschikbaarheid van het informele netwerk – grootouders die op hun kleinkinderen willen passen. Voor meer inzicht in de mechanismen en overwegingen van ouders om wel of niet gebruik te maken van dagopvang voor hun kinderen, verwijzen we de lezer naar andere publicaties, onder andere het scp-rapport *Kijk op kinderopvang* (Roeters en Bucx 2018).

6.2 Informele steun bij de opvoeding positief gerelateerd aan vanzelfsprekende formele hulp

Om de relatie tussen het ontvangen van vanzelfsprekende formele hulp aan de ene kant en de behoefte aan hulp, de beschikbaarheid van het informele netwerk, het zelf helpen en het ontvangen van informele steun aan de andere kant te kunnen onderzoeken, kunnen we wat betreft kwantitatieve bronnen alleen gebruikmaken van data van het sociaal-domeinonderzoek (SDI'17; Pommer et al. 2018, zie ook hoofdstuk 1).

Aan ouders is gevraagd in hoeverre zij het afgelopen jaar bij de opvoeding van hun kinderen hulp hebben ontvangen van school, kinderopvang, cb, huisarts en c/jg (vanzelfsprekende formele netwerk). Met logistische regressieanalyse is gekeken naar de verbanden, waarbij gecorrigeerd is voor relevante achtergrondkenmerken van de ouders, zoals opleidingsniveau en migratieachtergrond. Die kenmerken hangen samen met het gebruik van vanzelfsprekende formele hulp maar de verbanden zijn niet heel sterk; ouders met een gemiddeld opleidingsniveau en ouders met een westerse migratieachtergrond gebruiken minder vaak vanzelfsprekende formele hulp bij de opvoeding dan ouders met een laag opleidingsniveau en ouders met een Nederlandse achtergrond of ouders met een niet-westerse migratieachtergrond (verklaarde varianties respectievelijk 2% en 1%, zie tabel 6.1). Verder doen ouders met twee kinderen vaker een beroep op deze hulp dan gezinnen met één kind (1% verklaarde variantie).

De meest robuuste voorspeller van vanzelfsprekende formele hulp bij de opvoeding is het ontvangen van informele hulp bij de opvoeding (8% verklaarde variantie); vergeleken met ouders die geen informele hulp bij de opvoeding hebben gekregen, hebben ouders die deze wel hebben ontvangen een grotere kans op het ontvangen van hulp van het vanzelfsprekende formele netwerk. Ook blijkt de beschikbaarheid van het informele netwerk in termen van frequent contact met familie positief gerelateerd te zijn aan het gebruik van vanzelfsprekende formele steun (2% verklaarde variantie). Daarmee lijkt het zo te zijn dat hulp uit de sociale omgeving hulp vanuit het vanzelfsprekende formele netwerk kan faciliteren of stimuleren, zoals ook in eerder onderzoek naar voren kwam (Bot en Sadiraj 2013). Naast (de beschikbaarheid van) informele hulp blijkt ook de behoefte aan hulp een belangrijke voorspeller van het ontvangen van vanzelfsprekende formele steun bij de opvoeding (3% verklaarde variantie). Wanneer ouders vaak het gevoel hebben de opvoeding niet aan te kunnen, is de kans op vanzelfsprekende formele hulp groter dan wanneer ouders dat gevoel niet hebben (vgl. Bot en Sadiraj 2013).

Tabel 6.1

Samenhang tussen vanzelfsprekende formele hulp bij de opvoeding (van school, kinderopvang, cb, huisarts, c/j) en de behoefte aan hulp, beschikbaarheid van hulp, informele hulp bij de opvoeding en zelf hulp geven, gecorrigeerd voor achtergrondkenmerken, ouders van kinderen tot en met 17 jaar, 2017 (ongestandaardiseerde coëfficiënten en verklaarde variantie per variabele)^{a, b}

	b	verklaarde variantie (pseudo R ²) ^b
achtergrondkenmerken		
geslacht ouder		
man (ref.)	0,49	
vrouw		
opleidingsniveau		
laag (ref.)		0,02
midden	-1,35**	
hoog	-0,53	
migratieachtergrond		
geen (ref.)		0,01
niet-westers	-0,27	
westers	-1,91***	
huishoudinkomen		
laag (ref.)		
midden	-0,42	
hoog	-0,51	
gezinsvorm		
eenoudergezin (ref.)		
tweeoudergezin	0,99	
werksituatie		
geen betaald werk (ref.)		
wel betaald werk	-0,40	

Tabel 6.1

(Vervolg)

	b	verklaarde variantie (pseudo R ²) ^b
aantal kinderen		0,01
1 (ref.)		
2	1,11*	
≥ 3	0,70	
leeftijd oudste kind		
0-3 jaar (ref.)		
4-11 jaar	-0,84	
12-17 jaar	-0,97	
behoefte aan hulp: heeft in de afgelopen 3 maanden zorgen gehad over de opvoeding of ontwikkeling van zijn/haar kind	0,57	
vaak het gevoel de verzorging en opvoeding van kind(eren) niet aan kunnen	0,54*	0,03
beschikbaarheid van hulp: heeft vaak (minstens 1x per week) contact met familie	1,51***	0,02
heeft vaak (minstens 1x per week) contact met vrienden	0,83	
heeft vaak (minstens 1x per week) contact met burens	-0,74	
hulp bij opvoeding gehad: van informele netwerk	2,15***	0,08
zelf hulp geven: geeft kosteloos hulp aan zieke/beperkte naasten	-0,01	
pseudo R ² totaal ^b		0,24

a Met een logistische regressieanalyse, n = 1354. Voor het berekenen van verklaarde varianties per variabele is een dominantieanalyse toegepast. We rapporteren alleen de verklaarde varianties van de variabelen die significant samenhangen met de uitkomstvariabele.

b McFadden R².

* p < 0,05, ** p < 0,01, *** p < 0,005.

Bron: SCP/CBS (SDI'17), gewogen gegevens

In de diepte-interviews zien we voorbeelden van ouders die contact hebben opgenomen met het vanzelfsprekende formele netwerk omdat hun hulpbehoefte groot was en omdat

hulp vanuit het informele netwerk geen oplossing bracht. Zo hebben enkele ouders ervaringen met veel en langdurig huilen en slaapproblemen van hun jonge kind die een langere periode aanhouden en een zware wissel trekken op het gezinsleven. Daarbij kunnen slaapproblemen en huilgedrag ook samengaan met andere problemen, zoals driftbuien. Zo ontstaat een voor de ouders belastende situatie, waar ze zelf geen oplossing voor weten te vinden en ook het informele netwerk ontoereikend is om bruikbare handvaten te bieden. In enkele interviews vertellen ouders dat professionals zoals pedagogen van het cb of de GGD aanwijzingen gaven voor de juiste aanpak waardoor de problemen werden opgelost. In het informele netwerk vonden ouders in enkele gevallen wel praktische steun in de vorm van enkele uren of een nacht oppassen, zodat zijzelf even op adem konden komen (zie ook § 6.4.2 voor informele hulp naast formele hulp).

Zoals we in hoofdstuk 4 schreven, gaat een groot deel van de vragen van ouders over kinderen die storend, opstandig gedrag vertonen. Dit is gedrag dat lastig kan zijn, maar dat tegelijkertijd ook hoort bij opgroeiende kinderen en bepaalde ontwikkelingsfasen. Pas wanneer het gedrag nadelig is voor het kind of de ouders, spreken jeugdhulpverleners van gedragsproblemen (NJI Kennisdossier gedragsproblemen, www.nji.nl/nl/Kennis/Dossier/Gedragsproblemen). Bij opstandig gedrag gaat het deels over jonge kinderen. Ouders zien bijvoorbeeld dat hun kind een sterke wil heeft, niet wil luisteren of driftbuien heeft. Een deel van de ouders heeft behoefte aan tips van laagdrempelige professionals over hoe ze daarmee kunnen omgaan. Enkele ouders hebben daadwerkelijk begeleiding gezocht of een oudercursus gevolgd. Een ouder vertelt over de nuttige hulp die zij ontvangt van een praktijkondersteuner Jeugd en Gezin in de huisartsenpraktijk (moeder van drie kinderen tussen 3 en 8 jaar). Vaak komen ouders er aan de hand van professionele ondersteuning achter waarom hun kind zich lastig gedraagt en hoe ze daarmee om kunnen gaan. Bij oudere kinderen, vanaf de laatste jaren van de basisschool, speelt het puberen en pre-puberen. Een van de geïnterviewde ouders vindt het opvoeden van haar puber een zodanige ‘uitdaging’ dat ze daarover graag eens met een coach zou praten (moeder van drie kinderen tussen 7 en 12 jaar).

Naast behoefte aan steun bij problemen die met storend gedrag te maken hebben, hebben verschillende geïnterviewde ouders vragen over de sociale en emotionele ontwikkeling van hun kinderen. In een aanzienlijk deel van de interviews worden zorgen geuit over onzekerheid, angst, verdriet en andere zogenoemde ‘internaliserende problemen’ (problemen die naar binnen gericht zijn en waar het kind vooral zelf last van heeft; NCJ 2016). Daarnaast noemen ouders sociale problemen van hun kinderen, zoals het omgaan met pesten, het onderhouden van contacten en het vinden van aansluiting bij anderen in een groep of klas. Een deel van de internaliserende problemen manifesteert zich op school, daarom zoeken ouders in die gevallen vaak contact met de leerkracht om te bespreken wat eraan gedaan kan worden. Ook bij pesten zoeken ouders contact met de school. In een aantal gevallen genoemd in de interviews was de aanpak van de school voldoende om het tij te keren en ging het kind zich minder onzeker, angstig of in sociaal opzicht beter op zijn plek voelen. Soms worden specifieke methodieken genoemd die de omgangsvormen en sociale dynamiek in de klas verbeteren (Rots en Water-trainingen of extra begeleiding in een klas om

pestgedrag te stoppen). Veel van de geïnterviewde ouders bespreken deze vragen vaak ook in hun informele netwerk. Bij sociale problemen op school bijvoorbeeld, gaan ouders soms eerst te rade bij andere ouders van kinderen in de klas om een completer beeld te krijgen van de sfeer en gebeurtenissen in de klas. In enkele gevallen vertellen ouders behoefte te hebben (gehad) aan individuele hulp voor hun kind, die varieerde van laagdrempelige steun van een praktijkondersteuner Jeugd en Gezin of een psycholoog vanuit het CJG tot aan meer specialistische hulp.

Kortom, we zien in verschillende diepte-interviews dat ouders soms eerst hulp vanuit het informele netwerk krijgen voordat ze hulp zoeken bij het vanzelfsprekende formele netwerk (vgl. Bot en Sadiraj 2013). Dit netwerk verwijst hen soms naar het niet vanzelfsprekende formele netwerk (zie ook § 6.3.2 en 6.3.4). In de interviews hebben we echter vooral gevraagd naar steun vanuit het niet vanzelfsprekende formele netwerk. Dat komt hierna aan bod.

6.3 Mechanismen bij gebruik steun van niet-vanzelfsprekende formele netwerk

In deze paragraaf onderzoeken we welke factoren bijdragen aan het gebruik van niet-vanzelfsprekende formele steun bij de opvoeding. We analyseren daarvoor data van twee surveys, het Jeugdwetonderzoek (EJO0'17) en het sociaaldomeinonderzoek (SDI'17). In het eerdergenoemde kinderopvangonderzoek (Kok'17) is geen informatie voorhanden over formele hulp. Ook analyseren we data van de diepte-interviews van ouders die te maken hebben (gehad) met niet-vanzelfsprekende formele hulp. Gegevens uit de surveys wisselen we af met gegevens uit de interviews. Over de rol van opvattingen van ouders bij het gebruik van niet-vanzelfsprekende formele steun zijn alleen gegevens uit de diepte-interviews voorhanden.

6.3.1 Gebruik niet-vanzelfsprekende formele hulp in de interviews

Zoals hiervoor uitgelegd, zijn tien van de dertig ouders geselecteerd vanwege het feit dat zij hulp hebben (gehad) van professionals die (meestal) niet tot het vanzelfsprekende formele netwerk behoren. Dan gaat het dus niet om reguliere contacten met en laagdrempelige hulp van bijvoorbeeld kinderopvang, CB, CJG of school, maar om zwaardere vormen van hulp zoals ambulante jeugdhulp. In Nederland maken 2019 405 duizend jeugdigen van 0 t/m 18 jaar gebruik van jeugdhulp zonder verblijf (8,5% van de jeugdigen, Schellingerhout et al. 2020: 23). Dit zijn vormen van hulp aan ouders en jeugdigen waarbij geen sprake is van verblijf in een instelling, jeugdbescherming of jeugdreclassering, wel meegeteld zijn zwaardere en intensieve vormen van hulp zoals maatwerkvoorzieningen. Er maken 43 duizend jeugdigen gebruik van een vorm van jeugdhulp met verblijf (Schellingerhout 2020). De professionals of instanties met wie de geïnterviewde ouders contact hadden, waren divers, alsook de hulp die ouders ontvingen en de problemen of vragen die ouders hadden. Gezinnen ontvingen hulp van psychologen, gezinscoaches, pedagogen en maatschappelijk werkers; hulp werd telefonisch, thuis of op een andere locatie gegeven, in de vorm van een training, cursus, video hometraining, gesprekken, therapie of andersoortige begeleiding.

De hulp was gericht op de ouder, het kind, beiden of het gezin als geheel; de hulp was kort- (enkele gesprekken) of langerdurend (enkele jaren).

6.3.2 Formele hulp en rol van (te) beperkte informele hulp, behoefte aan hulp en draagkracht informele netwerk

De eerste survey die we gebruiken, is het Jeugdwetonderzoek (EJOO'17, Bucx et al. 2018) waaraan zowel ouders meededen wier gezin jeugdhulp ontvangt als ouders wier gezin geen jeugdhulp ontvangt. In alle gevallen gaat het om ouders van thuiswonende kinderen in de leeftijd van ongeveer 1,5 tot en met 18 jaar (zie voor meer informatie over dit onderzoek hoofdstuk 1).

In dit onderzoek is Informatie voorhanden over zowel het informele als het niet vanzelfsprekende formele netwerk. Daarnaast is er ook informatie beschikbaar over de behoefte aan hulp: in hoeverre ouders zorgen hebben (gehad) over hun kind en de opvoeding. Doen ouders die (erge) zorgen hebben vaker een beroep op niet-vanzelfsprekende formele steun dan ouders die geen zorgen hebben? De andere factoren die we onderscheiden – de beschikbaarheid van het informele netwerk, opvattingen van ouders over hulp vragen en zelf helpen – bespreken we verderop in dit hoofdstuk, op basis van de diepte-interviews en op basis van het sociaaldomeinonderzoek.

Informele hulp speelt enigszins een rol bij gebruik jeugdhulp

Eerst gaan we in op de vraag in hoeverre een tekort aan informele hulp kan verklaren waarom ouders jeugdhulp krijgen. Deze gedachte onderzoeken we eerst door groepen ouders met en zonder jeugdhulp te vergelijken op het ontvangen van informele hulp. Zowel ouders met als ouders zonder jeugdhulp blijken regelmatig hulp uit het informele netwerk te krijgen. Desalniettemin zijn er enkele opvallende verschillen. Zo blijken ouders met jeugdhulp minder vaak hulp te krijgen van (schoon)ouders, andere familieleden, vrienden en kennissen vergeleken met ouders die geen jeugdhulp ontvangen (tabel 6.2); het verschil bedraagt daarbij ten minste tien procentpunten. Er zijn geen verschillen tussen beide groepen ouders in hulp van burens en andere personen, maar die hulp komt ook veel minder vaak voor. Ouders met jeugdhulp zeggen ongeveer even vaak als ouders zonder jeugdhulp dat zij het afgelopen halfjaar van niemand hulp hebben gekregen.

Tabel 6.2

Gebruik van informele hulp, ouders van kinderen tot en met 18 jaar, gezinnen met en zonder jeugdhulp, 2017 (in procenten)^a

	gezinnen met jeugdhulp	gezinnen zonder jeugdhulp
hulp van ^b :		
(schoon)ouders	38*	48
andere familieleden	22*	35
vrienden en kennissen	27*	39
buren	8	11
andere personen	9	8
niemand	40	36
soort hulp ^c		
praktische hulp:		
oppassen/verzorgen	40	47
vervoer (bv. naar clubs of school)	22	28
klusjes	10	13
een luisterend oor	44	44
advies bij de opvoeding	20*	30
anders	5	4

a Gezinnen met jeugdhulp: n = 589, gezinnen zonder jeugdhulp: n = 235. Cijfers met een ster betekenen dat die groep significant verschilt van de groep zonder ster ($p < 0,05$).

b Aan respondenten is de volgende vraag voorgelegd: 'Nu volgen er nog enkele vragen over uw persoonlijke netwerk: familie, vrienden, kennissen en burens. We willen graag van u weten of u hulp van hen krijgt bij het opgroeien en/of de opvoeding van uw kind(eren). Dan kan het gaan om bv. oppassen of vervoer, het uitwisselen van tips of adviezen, of het bespreken van vragen, zorgen of problemen die zich voordoen bij het opgroeien en/of de opvoeding van uw kind(eren). Van welke van de onderstaande personen heeft u in het afgelopen half jaar hulp gehad bij de opvoeding van uw kind(eren)?'.

c Aan respondenten is de volgende vraag voorgelegd: 'Waarmee helpen/hielpen deze mensen?' Respondenten die op de voorgaande vraag hadden geantwoord dat zij van niemand hulp hebben gehad, hebben deze vraag niet gekregen; in plaats daarvan is aangenomen dat zij deze hulp niet hebben gehad.

Bron: SCP/CBS/Nivel (EJ00'17), gewogen gegevens

De soort hulp verschilt enigszins tussen beide groepen. Ouders met jeugdhulp zeggen namelijk minder vaak vanuit hun informele netwerk advies bij de opvoeding te ontvangen vergeleken met ouders zonder jeugdhulp. Wat betreft andere soorten hulp zien we geen verschil tussen beide groepen.

Regressieanalyses bieden ons de mogelijkheid om te onderzoeken in hoeverre de kans dat een gezin jeugdhulp ontvangt, voorspeld kan worden op basis van de hulp die ouders uit het informele netwerk ontvangen en op basis van hun behoefte aan hulp, gecorrigeerd voor relevante achtergrondkenmerken zoals inkomen en gezinssamenstelling (tabel 6.3). Om met dat laatste te beginnen: ouders met een hoog inkomen en tweeoudergezinnen

hebben een kleinere kans om jeugdhulp te ontvangen vergeleken met ouders met een laag inkomen respectievelijk eenoudergezinnen. Uit eerder onderzoek (zie o.a. Sadiraj et al. 2019) is bekend dat een laag inkomen en alleenstaand ouderschap risicofactoren zijn bij de ontwikkeling van problemen in de opvoeding en bij kinderen, waarschijnlijk mede doordat zij een bron kunnen zijn van stress in een gezin.

Tabel 6.3

Samenhang tussen de kans dat ouders, hun kind en/of het gezin jeugdhulp ontvangen en de hulp uit het informele netwerk en behoefte aan hulp, gecorrigeerd voor achtergrondkenmerken, ouders van kinderen tot en met 18 jaar, 2017 (ongestandaardiseerde regressiecoëfficiënten en verklaarde variantie per coëfficiënt)^a

	b	verklaarde variantie (pseudo R ²) ^b
achtergrondkenmerken		
inkomen		0,01
laag (ref.)		
midden	-0,26	
hoog	-0,56*	
samenstelling gezin		0,01
eenoudergezin (ref.)		
tweeoudergezin	-0,53*	
leeftijd kind		
jonger dan 12 jaar (ref.)		
12 jaar en ouder	0,14	
hulp uit het informele netwerk		
hulp van:		
(schoon)ouders	-0,21	
andere familieleden	-0,66**	0,01
vrienden en kennissen	-0,63*	0,01
buren	0,28	
andere personen	-0,10	
soort hulp:		
praktische hulp		
oppassen/verzorgen	0,35	
vervoer (bv. naar clubs of school)	-0,26	
klusjes	-0,14	
luisterend oor	0,47	
advies	-0,65*	0,01

Tabel 6.3
(Vervolg)

	b	verklaarde variantie (pseudo R ²) ^b
behoefte aan hulp: heeft in de afgelopen 12 maanden (een beetje/veel) zorgen gehad over hoe zijn/haar kind zich ontwikkelt en/of over de opvoeding	1,97***	0,13
pseudo R ² totaal ^c		0,19

a Logistische regressieanalyse. Ouders/gezinnen met en zonder jeugdhulp, n = 824. Items die de beschikbaarheid van hulp in de toekomst meten, opvattingen omtrent het ontvangen van hulp en zelf hulp geven, waren alleen aan ouders zonder jeugdhulp voorgelegd en niet aan ouders met jeugdhulp; daarom konden deze variabelen in bovenstaande analyses (i.t.t. analyses in hoofdstuk 4) niet opgenomen worden.

b Voor het berekenen van verklaarde varianties per variabele (McFadden R²) is een dominantieanalyse toegepast. We rapporteren alleen de verklaarde varianties van de variabelen die significant samenhangen met de uitkomstvariabele.

c McFadden R².

* p < 0,05, ** p < 0,01, *** p < 0,005.

Bron: SCP/CBS/Nivel (EJ00'17), gewogen gegevens

De regressieanalyse laat zien dat hulp uit het informele netwerk een rol kan spelen. De kans dat een gezin jeugdhulp ontvangt, is namelijk kleiner wanneer ouders hulp ontvangen van familieleden zoals broers en zussen, en van vrienden en kennissen dan wanneer ze geen hulp ontvangen van dergelijke netwerkleden; het deel van de variantie dat hiermee verklaard wordt, is overigens niet groot (in beide gevallen ongeveer 1%). We zien geen relatie tussen de kans op jeugdhulp en de kans op hulp van (schoon)ouders, van burens of andere personen. Verder doet de soort hulp er enigszins toe. Ouders die vanuit hun informele netwerk advies ontvangen bij de opvoeding, hebben een minder grote kans een beroep te doen op jeugdhulp vergeleken met ouders die geen advies ontvangen van hun netwerk.

Al met al bieden deze analyses enige ondersteuning voor onze aanname dat een tekort aan informele hulp een reden kan zijn dat ouders hun toevlucht zoeken tot niet-vanzelfsprekende formele hulp: ouders die geen advies ontvangen vanuit hun informele netwerk, die geen hulp krijgen van familie, vrienden en kennissen, maken namelijk vaker gebruik van jeugdhulp vergeleken met ouders die wel advies ontvangen vanuit hun informele netwerk en wel hulp krijgen van familie, vrienden en kennissen. Tegelijkertijd moeten we benadrukken dat de verklaarde varianties niet groot zijn, zeker niet wanneer we deze vergelijken met de variantie die verklaard wordt door de behoefte van ouders aan hulp (13%, zie tabel 6.3 en verderop in deze paragraaf). Bovendien ontvangt een groot aandeel

van de ouders die jeugdhulp ontvangen, ook hulp uit het informele netwerk, wat suggereert dat beide vormen van hulp ook gelijktijdig voorkomen.

We hebben niemand anders

Voordat we ingaan op de samenhang tussen de behoefte aan hulp en het gebruik van jeugdhulp, onderzoeken we in hoeverre de kwalitatieve gegevens ondersteuning bieden voor de gedachte dat een te klein of niet beschikbaar informeel netwerk ertoe kan bijdragen dat ouders ondersteuning ontvangen vanuit het niet vanzelfsprekende formele netwerk. We kijken dan naar de geïnterviewde ouders die enige vorm van deze steun ontvangen. De meeste van deze ouders blijken over een uitgebreid netwerk van familieleden en vrienden te beschikken, en veel ouders zeggen over het algemeen ook steun vanuit dit netwerk te ontvangen.

Desalniettemin is dat zeker niet overal het geval. In vier van de tien interviews met ouders die gebruikmaken van jeugdhulp zien we dat deze ouders slechts in beperkte mate terug kunnen vallen op familie en vrienden voor hulp, dat dit de zorg en de opvoeding voor hen zwaar kan maken, en dat dit (deels) een reden is waarom zij op zoek zijn gegaan naar formele ondersteuning. Dat ouders niet of minder goed kunnen terugvallen op familie of vrienden, kan ermee te maken hebben dat familieleden niet beschikbaar zijn doordat zij ziek zijn, op leeftijd zijn, overleden zijn of in het buitenland wonen, doordat relaties met familieleden of vrienden gebrouilleerd zijn geraakt, of doordat relaties met familieleden of vrienden in de loop der tijd om een andere reden zijn ‘verwaterd’ (zie ook hoofdstuk 4). Een voorbeeld van een situatie waarin ouders nauwelijks kunnen terugvallen op hun netwerk is het verhaal van de volgende vader die we interviewden. De vader vertelt dat hij veel twijfels heeft of hij en zijn ex-vriendin goed kunnen zorgen voor hun kind van 16 maanden. De vader is arbeidsongeschikt, heeft psychische problemen en de zorg en opvoeding komen voor een groot deel op zijn schouders terecht. Hij vindt de opvoeding zwaar, en daarbij komt ook nog de stress in de relatie met zijn ex. Hij en zijn ex-vriendin zijn behoorlijk geïsoleerd, er is nauwelijks contact met familie, vrienden of burens, en dat is ook de reden dat deze vader hulp heeft gezocht, in eerste instantie via het consultatiebureau, maar later ook via jeugdhulp en maatschappelijk werk:

Kijk, de eerste prioriteit is natuurlijk [naam kind], maar we zitten in een moeilijke situatie, [...] dus we moeten er zo goed mogelijk uit zien te komen, daarom hebben we hulp gevraagd. We hebben namelijk niemand anders. (vader van een kind van 1 jaar)

Dat zij zo geïsoleerd zijn, heeft verschillende oorzaken. Zijn ex-vriendin is pas sinds een jaar in Nederland, zij mist haar familie en land en spreekt de Nederlandse taal nog niet vloeiend. Hijzelf heeft om verschillende redenen al lang geen contact meer met zijn familie, en vrienden heeft hij nauwelijks omdat hij altijd veel heeft gereisd. Hij vindt het ook moeilijk om nieuwe contacten te maken, bijvoorbeeld met mensen in de buurt, zo legt hij uit:

Wij hebben hier dus dat wijkje met koopwoningen, maar die mensen die zijn erg, ja die hebben gezellig gezamenlijk een barbecue als buurtje, maar daar hoor ik niet bij. Ze nodigen mij ook niet uit. Ik zit in de sociale woningbouw, ik ben een andere stand. Ik ben beneden hun stand.

Ze nodigen mij niet uit. Aan de andere kant heb ik daar veel Antilliaanse, Surinaamse, Marokkaanse gezinnen met kinderen die hele gevaarlijke spelletjes doen en gewelddadig zijn. Nou daar wil ik ook niet [bijhoren].

Volgens deze vader was formele hulp niet nodig geweest als hij een ondersteunende buurt had gehad waarin verschillende mensen hem een voorbeeld van goed opvoedgedrag hadden kunnen geven.

Het opbouwen en onderhouden van een (nieuw) netwerk is voor meer ouders niet altijd even gemakkelijk: het kost tijd en soms is de situatie lastig. Ouders kunnen door omstandigheden ook minder toekomen aan het onderhouden van een netwerk, bijvoorbeeld doordat de combinatie van werk en zorg voor de kinderen veel tijd, energie en aandacht vergt, of doordat ouders als gevolg van ziekte of beperkingen bij henzelf of hun gezinsleden over minder tijd, energie en aandacht beschikken. Dat laatste is bijvoorbeeld het geval bij een moeder die we hebben geïnterviewd; zij woont samen met haar man, dochter en zoon. Alle gezinsleden hebben gezondheidsproblemen en/of een psychische aandoening, en hebben om die reden regelmatig afspraken in het ziekenhuis, met een psycholoog of een psychiatrische praktijk. Zijzelf werkte tot voor kort in het onderwijs maar zit nu thuis, vanwege klachten van overspannenheid en chronische pijn. In deze omstandigheden lukt het haar niet voldoende om een groot netwerk te hebben, iets wat zij betreurt:

Op zich zou ik wel een groter netwerk willen hebben met mensen om me heen, maar [...] met werken ook nog erbij heb ik gewoon niet zo veel tijd om een groter netwerk te hebben.
(moeder van twee kinderen van 11 en 14 jaar)

In het kader van de psychiatrische hulp die haar dochter krijgt, ontvangt deze moeder ook ouderbegeleiding, en dat waardeert zij. Naast tips en informatie leveren deze gesprekken ook een geruststellend gevoel op: 'Vooraf ook dat iemand het herkent wat je vertelt.' Concluderend vinden we in enkele interviews aanwijzingen dat de aanwezigheid van een klein informeel netwerk ertoe kan bijdragen dat ouders bij vragen, zorgen of problemen behoefte hebben aan ondersteuning vanuit het niet vanzelfsprekende formele netwerk. De situatie van de moeder die we hierboven schetsten, laat zien dat (gezondheids)problemen van gezinsleden er niet alleen voor zorgen dat er een behoefte aan hulp is, maar er ook toe kan leiden dat het netwerk kleiner is of wordt: namelijk doordat ouders minder tijd, energie en aandacht hebben om contacten met het netwerk te onderhouden. Dat een zorgbehoefte kan leiden tot verschraling van het sociale netwerk is bekend uit eerder onderzoek (Steyaert en Kwekkeboom 2012). In theorie zou een chronische zorgbehoefte er ook toe kunnen leiden dat netwerkliden zich terugtrekken, bijvoorbeeld doordat er minder sprake kan zijn van wederkerigheid en het sociaal contact als minder aantrekkelijk wordt gezien (Komter 2003), maar daar vinden we in ons onderzoek geen aanwijzingen voor (zie ook § 6.3.3).

Behoeftte aan steun hangt sterk samen met gebruik jeugdhulp

In hoofdstuk 4 constateerden we dat de behoefte aan hulp een voorspeller is van informele hulp. Zoals we net al noemden en ook in tabel 6.3 te zien is, speelt de behoefte aan hulp – logischerwijs – een aanzienlijke rol bij de verklaring van het gebruik van jeugdhulp: ouders die zich zorgen maken over hun kind of de opvoeding, hebben een grotere kans om gebruik te maken van jeugdhulp dan ouders die dat niet doen. De variantie die door deze behoefte van het jeugdhulpgebruik verklaard wordt, is – met ongeveer 13% – relatief groot. Aanvullende analyses laten zien dat bijna de helft van de ouders met jeugdhulp (45%) zich het afgelopen jaar een beetje zorgen heeft gemaakt over de ontwikkeling en opvoeding van hun kind; ongeveer een derde heeft veel zorgen gehad. Het aandeel ouders zonder zorgen vormt een minderheid (21%) (niet in tabel). Van de ouders zonder jeugdhulp heeft een derde een beetje en een twintigste deel veel zorgen gehad (zie ook hoofdstuk 4) en is het aandeel zonder zorgen het grootst (63%).

In de analyses van tabel 6.3 controleerden we voor de informele hulp die ouders krijgen. Dat de behoefte van ouders, (ook) los van de hulp die zij krijgen vanuit het informele netwerk, een belangrijke voorspeller van jeugdhulpgebruik is, kan erop wijzen dat hun behoefte aan hulp groter is of betrekking heeft op andersoortige hulp dan wat het informele netwerk kan of wil bieden. Dat laatste zou een belangrijke reden kunnen zijn waarom ouders zich tot formele hulp wenden. In de diepte-interviews schetsen verschillende ouders situaties waarin de hulp van het informele netwerk niet toereikend was om zorgen van ouders weg te nemen of problemen op te lossen, waarna ze op zoek gingen naar formele hulp.

Vraag of probleem is niet alledaags; meer specialistische kennis vereist

Een van de redenen die ouders in de interviews noemen voor het inschakelen van formele hulp is dat hun behoefte niet meer een alledaagse vraag over het ouderschap, probleem van het kind of de opvoeding betreft, maar een probleem of vraag die (veel) minder vaak voorkomt (zoals een gedragsprobleem) en meer specialistische kennis en ervaring vereist dan in het netwerk voorhanden is. Op de vraag in welke situaties een ouder zich zou wenden tot het niet vanzelfsprekende formele netwerk (of het vanzelfsprekende formele netwerk, zie ook 6.2), antwoordt de volgende vader:

Een psycholoog... Op het moment dat je merkt dat er zich een karakterontwikkeling voordoe bij je kind die dusdanig is dat die niet meer binnen het normale spectrum van de een is wat gesloten en de ander is wat opener valt, dan is het wel verstandig om te kijken van: ok, wat kan en wat moet ik daarmee? (vader van vier kinderen tussen 0 en 17 jaar)

Naarmate gedrag van een kind meer afwijkt van de norm, zien ouders het inschakelen van formele hulp als meer relevant. Dat heeft met verschillende dingen te maken. Zo wordt het niet alleen voor de ouders lastiger om het gedrag van hun kind bij te sturen en te begeleiden, maar gaat dit ook de kennis en ervaringen van het informele netwerk te boven. Veel mensen in het informele netwerk zullen het gedrag niet herkennen vanuit de opvoeding van hun eigen kind en kunnen om die reden maar in beperkte mate helpen. Dat is bijvoor-

beeld de ervaring van de volgende moeder van twee kinderen van 4 en 7 jaar. De oudste kon eerder nogal explosief zijn in zijn gedrag: met name wanneer hij naar bed ging, kon hij agressief reageren naar de ouders toe. Ouders wisten niet hoe zij hierop konden reageren, en ook hun omgeving kon niet helpen:

Dat gedrag wat hij had, dat herkende je ook nergens, bij niemand om ons heen bij de kinderen zeg maar. [...] die vriendengroep die we om ons heen hebben die herkenden zich daar ook niet in, en ik dacht echt op een gegeven moment van ja, nou moet ik andere hulp gaan zoeken want het klopt gewoon niet en we kunnen het niet op deze manier zelf oplossen.

Via het consultatiebureau kwamen ouders terecht bij een pedagoog van het cb, die ook bij hen thuis kwam. Maar door die hulp verergerde de situatie alleen maar; het was niet duidelijk wat er aan de hand was. Uiteindelijk zijn de ouders op een (veel) later moment door de huisarts verwezen naar een kinderpsycholoog, is bij het zoontje een hechtingsstoornis geconstateerd, krijgt hij speltherapie, en heeft ook het gezin begeleiding ontvangen vanuit maatschappelijk werk. Door deze hulp heeft de moeder inmiddels het gevoel dat het beter met haar zoontje gaat en ook met het gezin als geheel. In deze situatie hadden ouders en kind er baat bij gehad dat specialistische hulp in een eerder stadium was ingezet.

In de interviews van ouders die formele hulp hadden, zijn er verschillende voorbeelden van situaties waarin het gedrag van kinderen, vaak al op jonge leeftijd, zowel ouders als hun netwerk voor een grote uitdaging stelt en waarbij er na verloop van tijd een hulpverleningstraject volgt in het niet vanzelfsprekende formele circuit. Vaak wordt er op een gegeven moment een diagnose gesteld, variërend van een autismespectrumstoornis tot hoogbegaafdheid. Soms ontstaat meer plotseling een behoefte aan formele hulp, bijvoorbeeld wanneer een kind getroffen wordt door een ernstige ziekte, een ongeval of een misdrijf. Dat laatste overkwam een van de moeders die we interviewden. Toen haar oudste zoon 17 jaar was en ging stappen, werd hij slachtoffer van een gewelddadige overval. Hij heeft daarna lang last gehad van paniek- en angstklachten. De moeder vond het moeilijk dat noch zichzelf noch haar netwerk hem hierbij konden helpen:

I: Kunnen je familieleden je dan op dat moment helpen eigenlijk of hebben ze iets kunnen doen?

R: Nee, eigenlijk... nee, ja je kan luisteren naar hem, maar hij vertelde niks, hij klapte helemaal [dicht] en natuurlijk, je kan zeggen van joh, je hebt het goed gedaan, je hebt alles afgegeven, maar hij was... nee. (moeder van twee kinderen van 15 en 25 jaar)

Later in het interview vertelt de moeder dat het netwerk niet kon helpen want 'Dat heeft niemand meegemaakt zo.'

In sommige gezinnen is het niet zozeer één specifiek probleem dat aanleiding geeft tot een hulpverleningsbehoefte, maar veeleer een combinatie van verschillende zorgen en problemen die vaak al langer aan de gang zijn. Bij vier van de tien gezinnen was er naast problemen of vragen ten aanzien van opvoeden of ouderschap ook sprake van andere problemen waarvoor (professionele) hulp werd gezocht: dan ging het bijvoorbeeld om gezondheids- of psychische problemen bij (een van) de ouders of was er sprake van relatieproblemen

tussen ouders. Vanwege de verschillende problemen en het chronische karakter kunnen wat in eerste instantie meer alledaagse problemen zijn, op een gegeven moment escaleren, waardoor zowel het gezin zelf als ook het netwerk ervan overvraagd worden:

Wij hebben ook gewoon heel veel op ons bord gehad de afgelopen jaren, het kon bijna niet anders dan dat het een keer fout zou gaan, weet je dan is het goed om gewoon hulp te vragen en als je het niet doet, het gaat een keer fout. (moeder van twee kinderen van 4 en 7 jaar)

Draagkracht van het informele netwerk is soms te beperkt

Niet alleen de behoefte van ouders bepaalt in hoeverre er formele hulp nodig is, maar – naast natuurlijk de draagkracht van het gezin zelf – ook de draagkracht van het informele netwerk, een aspect van de beschikbaarheid van het informele netwerk (zie ook hoofdstuk 4). Er zijn verschillende situaties in de interviews waarin er wel sprake is van een min of meer uitgebreid netwerk maar waarin de mogelijkheden van het netwerk om hulp te bieden beperkt zijn, zoals we ook in hoofdstuk 4 zagen. In enkele interviews komt bijvoorbeeld ter sprake dat netwerkleden soms zelf psychische problemen hebben. Daardoor zijn zij niet alleen minder goed in staat om voor zichzelf te zorgen en hulp te bieden aan de ouder in kwestie, hun psychische problemen kunnen soms voor een grotere belasting zorgen voor de ouder doordat deze netwerkleden een beroep op hem of haar doen. Dat is bijvoorbeeld het geval bij een moeder die we geïnterviewd hebben. Zij en haar gezin kampen met verschillende gezondheids- en psychische problemen en ontvangen daar ook verschillende vormen van niet-vanzelfsprekende formele hulp voor. Uit haar verhaal wordt duidelijk dat het feit dat iemand een uitgebreid netwerk heeft – zij heeft verschillende vriendinnen – niet alles zegt. Zij geeft aan dat zij het contact met een van haar beste vriendinnen vooralsnog heeft verbroken. Deze vriendin had ook zelf ernstige psychische problemen, waar zij veel aandacht en tijd aan besteedde. Zij voelde zich niet door die vriendin gesteund, integendeel:

Achteraf heeft dat voor mij heel veel energie gekost waardoor ik nu heb gezegd: ik ga nu aan mijn eigen gezin werken. (moeder van twee kinderen van 4 en 7 jaar)

Een ander voorbeeld is een alleenstaande moeder van een kind van 11 jaar dat in het speciaal onderwijs zit. Zij vindt het zwaar dat zij de opvoeding van haar kind niet kan delen met een partner; zij krijgt hulp bij de opvoeding vanuit de gemeente. Daarnaast heeft zij zelf verschillende problemen, onder andere klachten van overspannenheid, waarvoor zij professionele begeleiding ontvangt. Ondanks al deze problemen, die haar veel stress bezorgen, heeft zij de afgelopen maanden onderdak geboden aan een kind van 16 jaar van een familielid. Toen er aan haar werd gevraagd of zij onderdak kon bieden, voelde het alsof zij dat niet kon weigeren, vertelde zij, maar zij vond het niet gemakkelijk:

Het was voor mij heel moeilijk. [...] Ik zit hier normaal gesproken [...] lekker gezellig in mijn eentje en ik kan een beetje ontspannen 's avonds als mijn zoon op bed ligt. Maar nu was dat gewoon... [...], je hebt een ouder kind in huis en die zit ook gewoon tot tien uur, half elf naast

je op de bank en die bleef ook letterlijk naast me op de bank zitten. (moeder van een kind van 11 jaar)

Concluderend: ook ouders met een (uitgebreid) informeel netwerk hebben soms niet-vanzelfsprekende formele hulp nodig. Dat heeft enerzijds te maken met hun behoeften: ouders met formele hulp hebben soms specifieke vragen, zorgen en problemen die het alledaagse karakter van veel andere problemen overstijgen, en die daarom lastig door het informele netwerk (of soms ook vanzelfsprekende formele netwerk) op te lossen zijn. Aan de andere kant kan ook de potentie van het informele netwerk om hulp te bieden op sommige momenten verminderd zijn, bijvoorbeeld doordat netwerkleden zelf een hulpbehoefte of problemen hebben.

6.3.3 Naast behoefte aan hulp zijn vanzelfsprekende formele hulp en zelf hulp geven van belang

Met de gegevens van het sociaaldomeinonderzoek kunnen we naast de behoefte aan hulp en het ontvangen van informele hulp ook aspecten van de beschikbaarheid van hulp (frequentie van informele contacten), het gebruik van vanzelfsprekende formele hulp en het zelf helpen als factoren bij het gebruik van niet-vanzelfsprekende formele steun onderzoeken. Wat betreft hulp uit het niet vanzelfsprekende netwerk weten we – op basis van registratiegegevens – in hoeverre deze ouders/gezinnen hulp ontvangen van gemeentelijke voorzieningen: jeugdhulp (op basis van de Jeugdwet) of een combinatie van meerdere voorzieningen, zoals een participatievoorziening (op basis van de Participatiewet) of maatschappelijke ondersteuning (op grond van de Wmo) die al dan niet gezamenlijk en/of in combinatie met jeugdhulp gebruikt worden. Deze informatie maakt het mogelijk om te onderzoeken hoe (de hulp uit) het informele, het vanzelfsprekende formele en het niet vanzelfsprekende formele netwerk met elkaar samenhangen.

In tabel 6.4 geven we de behoefte aan hulp, de beschikbaarheid en het gebruik van het informele netwerk en het vanzelfsprekende formele netwerk, en het zelf kosteloos hulp geven weer voor drie groepen: ouders wier gezin jeugdzorg ontvangt, ouders wier gezin hulp vanuit meerdere voorzieningen ontvangt, en ouders wier gezin geen ondersteuning ontvangt vanuit een voorziening; de eerste twee groepen ontvangen dus enige hulp uit het niet vanzelfsprekende formele netwerk. Wat betreft de behoefte aan hulp zeggen de ouders die jeugdhulp en meerdere voorzieningen gebruiken, veel vaker dat ze de problemen (conflicten) in hun gezin niet kunnen oplossen dan degenen zonder voorziening (11% en 13% versus 2%). Ook zeggen beide groepen ouders bijna twee keer zo vaak dat ze zorgen hebben gehad over de opvoeding en ontwikkeling van hun kind(eren) dan ouders zonder voorzieningen (bijna 50% versus 26%). Daarmee hebben zij waarschijnlijk een grotere behoefte aan hulp bij het ouderschap dan ouders zonder voorzieningen (vgl. Pommers et al. 2018; Schellingerhout 2020). Verder lukt het de groep met meerdere voorzieningen vaker niet om zelf het huishouden te doen en financiële zaken te regelen dan de ouders met jeugdhulp en de ouders zonder voorzieningen (19% en 24% versus tussen de 3% en 5% voor de groepen met jeugdhulp en zonder voorzieningen). Dat is ook begrijpelijk: in

deze groep zitten veel ouders die gezondheidsproblemen en/of een arbeidsbeperking hebben.³

De beschikbaarheid van het informele netwerk verschilt niet tussen de drie groepen: in alle groepen zeggen ongeveer acht op de tien ouders minstens elke week contact te hebben met familie en vrienden, en ruim zes op de tien ouders hebben vaak contact met burens. Wel zijn ouders die meerdere voorzieningen gebruiken minder tevreden over de frequentie van sociale contacten dan de andere ouders, zij geven daarvoor als rapportcijfer een ruime 7, terwijl de ouders zonder voorzieningen en degenen met jeugdhulp daarvoor een kleine 8 geven (niet in tabel).

Tabel 6.4

Behoefte aan hulp, beschikbaarheid van het informele netwerk, hulp bij de opvoeding door het informele netwerk en vanzelfsprekende formele netwerk, en zelf kosteloos hulp geven aan naasten, van/door ouders (van kinderen van 0-17 jaar) met jeugdhulp en meerdere voorzieningen, vergeleken met degenen zonder voorziening, 2017 (in procenten)

	ouders met jeugdhulp (jh)	ouders met meerdere voor- zieningen (mv)	ouders zonder voorzieningen (zv)	significant verschil tussen groepen ^a
behoefte aan hulp:				
kan niet zelfstandig huishouden doen	5	19	3	mv > jh, zv
kan niet zelfstandig financiën afhandelen	3	24	4	mv > jh, zv
kan niet zelf problemen in gezin oplossen	11	13	2	jh, mv > zv
heeft in afgelopen 3 maanden zorgen gehad over opvoeding/ ontwikkeling kind	47	49	26	jh, mv > zv
beschikbaarheid informele netwerk, frequentie contact:				
heeft vaak (minstens 1 x per week) contact met familie	86	84	84	-
heeft vaak (minstens 1 x per week) contact met vrienden	80	79	79	-
heeft vaak (minstens 1 x per week) contact met burens	68	66	66	-
hulp bij de opvoeding ^b van informele netwerk:				
heeft hulp gehad van familieleden	12	11	11	-
heeft hulp gehad van vrienden, kennissen, burens	5	5	4	-

Tabel 6.4
(Vervolg)

	ouders met jeugdhulp (jh)	ouders met meerdere voor- zieningen (mv)	ouders zonder voorzieningen (zv)	significant verschil tussen groepen ^a
van vanzelfsprekende formele netwerk:				
heeft hulp gehad van school, kinderopvang, psz	11	7	5	jh > mv, zv
heeft hulp gehad van cgg, consultatiebureau, schoolarts	12	13	2	jh, mv > zv
heeft hulp gehad van huisarts, verpleegkundige	5	6	1	jh, mv > zv
zelf hulp geven:				
kosteloos hulp bieden	42	39	29	jh, mv > zv
uren hulp gegeven in een jaar	480	454	240	jh > zv

a jh = ouders met jeugdhulp, mv= ouders met meerdere voorzieningen, zv, ouders zonder voorzieningengebruik. De verschillen tussen groepen ouders zijn significant bij $p < 0,05$. $n = 1431$, $n_{\text{zondervoorziening}} = 259$; $n_{\text{jeugdhulp}} = 854$, $n_{\text{meerderevoorz}} = 318$.

b Hulp bij de opvoeding. De vraag werd als volgt geïntroduceerd: 'Vaak kunnen ouders bij de opvoeding van hun kinderen een beroep doen op de steun van personen uit hun omgeving of verschillende instanties. Heeft u in de afgelopen 12 maanden hulp gehad bij de opvoeding van uw kind/één of meer van uw kinderen? Bij ja: Van wie kreeg u hulp bij de opvoeding van uw kind(eren). Is dat: familieleden, etc. (meerdere antwoorden mogelijk).' De vraag van wie men hulp kreeg werd door 585 ouders beantwoord.

Bron: SCP/CBS (SDI'17), gewogen gegevens

Als we kijken naar de hulp die ouders daadwerkelijk ontvangen van het informele netwerk, zien we ook geen verschil: per saldo maken alle groepen evenveel gebruik van het informele netwerk: 11% à 12% krijgt hulp van familieleden en 4% à 5% van vrienden, kennissen en bureaus. Wel zien we verschillen in de mate waarin ouders een beroep doen op het vanzelfsprekende formele netwerk: ouders met jeugdhulp geven vaker aan dat zij hulp hebben gehad van school, kinderopvang, cgg, consultatiebureau of de huisarts, vergeleken met ouders zonder een voorziening; met uitzondering van school en kinderopvang geldt dit ook voor ouders met meerdere voorzieningen.

Opvallend is dat de ouders die geen voorzieningen gebruiken minder vaak en ook minder uren hulp bieden aan naasten die ziek zijn of een beperking hebben dan de ouders met voorzieningen. Een verklaring kan zijn dat het bij de gezinnen met meerdere voorzieningen om mantelzorg gaat omdat er vaker gezondheidsproblemen in deze gezinnen zijn (vgl. Schellingerhout 2020). Mogelijk kennen de gezinnen met jeugdhulp en meerdere voorzieningen andere gezinnen die in een vergelijkbare situatie zitten en zijn zij geneigd elkaar

te helpen (zie ook hiervoor § 4.2.5 *In hetzelfde schuitje*, vgl. Bredewold et al. 2016). Een vergelijkbaar patroon is ook geconstateerd in eerder kwalitatief onderzoek (Linders, 2010: 125); in buurten, families en onder vrienden zijn het ‘niet de sterkste schouders die de lasten dragen, maar de mensen met fysieke en/of sociale problemen die elkaar helpen’, en ‘helpt de lamme de blinde’. Ook het onderzoek van Bredewold (2014: 128) naar contact tussen buurtbewoners met en zonder beperkingen wees hierop; juist buurtbewoners die zelf kwetsbaar zijn, blijken hulp te geven aan mensen met een beperking.

Met multivariate regressieanalyses, waarbij we ook corrigeren voor achtergrondkenmerken, kunnen we nagaan welke factoren het meest een rol spelen bij de kans dat ouders jeugdhulp, meerdere voorzieningen of geen hulpvoorzieningen gebruiken (zie tabel 6.5). Opvallend is dat de leeftijd van het kind de meeste variantie verklaart van het behoren tot een van deze groepen hulpgebruikers (7%). Zowel de ouders met jeugdhulp als de ouders die meerdere voorzieningen gebruiken, hebben oudere kinderen dan de ouders zonder hulpvoorziening. Dit kan samenhangen met het feit dat met de leeftijd opvoed- en psychische problemen van kinderen zich ontvouwen en groter worden (Stevens et al. 2018). Het kan ook samenhangen met bevindingen uit de interviews dat ouders soms lang wachten voordat ze hulp zoeken (zie § 6.4.1). Verder doen ook andere kenmerken ertoe, zoals opleidingsniveau, huishoudinkomen en werksituatie (die elk ongeveer 2% à 3% van de variantie in hulpgebruik verklaren). Ouders met jeugdhulp en meerdere voorzieningen hebben vergeleken met ouders zonder hulp een lager opleidingsniveau (vgl. Sadiraj et al. 2019). Ouders met meerdere voorzieningen hebben vergeleken met de andere groepen ouders vaker geen partner, een lager huishoudinkomen en vaker geen werk. Dit laatste is ook niet verwonderlijk omdat zij vaker een voorziening van de Participatiewet gebruiken. Van de andere factoren doen de behoefte aan hulp, het gebruik van vanzelfsprekende formele hulp en het zelf helpen er ongeveer in gelijke mate toe (verklaren plusminus 2% van de verschillen in hulpgebruik). Beide groepen ouders met hulp hebben vaker zorgen over hun kind of de opvoeding gehad en hebben ook vaker hulp ontvangen van het vanzelfsprekende formele netwerk dan de ouders zonder hulp. Verder is het zelf helpen gerelateerd aan jeugdhulpgebruik. De beschikbaarheid van het informele netwerk in termen van de frequentie van contacten is nauwelijks gerelateerd aan hulpgebruik; vergeleken met de andere groepen ouders hebben ouders die meerdere voorzieningen gebruiken vaker contact met familie, maar dit verband is verwaarloosbaar klein.

Tabel 6.5

Samenhang^a tussen het behoren tot groepen hulpgebruikers (jeugdhulp, meerdere voorzieningen of geen hulp) met achtergrondkenmerken, behoefte aan hulp, beschikbaarheid van hulp, hulp gehad bij opvoeding en zelf hulp geven, ouders van kinderen tot en met 17 jaar 2017 (in ongestandaardiseerde coëfficiënten en verklaarde variantie)

	jeugdhulp versus geen hulp b	meerdere voorzieningen versus geen hulp b	meerdere voorzieningen versus jeugdhulp b	verklaarde variantie pseudo R ^{2b}
achtergrondkenmerken:				
geslacht ouder				
man (ref.)				
vrouw	-0,03	-0,33	-0,30	
opleidingsniveau				
laag (ref.)				0,01
midden	-0,45	-1,13***	-0,67*	
hoog	-0,59*	-1,70***	-1,12***	
migratieachtergrond				
geen (ref.)				
niet-westers	-0,69	-0,59	0,09	
westers	0,43	0,84	0,41	
huishoudinkomen				
laag (ref.)				0,03
midden	-0,35	-2,01***	-1,67***	
hoog	-0,51	-2,89***	-2,38***	
gezinsvorm				
eenoudergezin (ref.)				0,02
tweeoudergezin	-0,38	-2,07***	-1,69***	
werksituatie				
geen betaald werk (ref.)				0,02
wel betaald werk	-0,08	-2,21***	-2,13***	
aantal kinderen				
1 (ref.)				0,02
2	0,79***	0,27	-0,52	
≥ 3	1,04***	0,27	-0,76*	

Tabel 6.5
(Vervolg)

	jeugdhulp versus geen hulp b	meerdere voorzieningen versus geen hulp b	meerdere voorzieningen versus jeugdhulp b	verklaarde variantie pseudo R ^{2b}
leeftijd oudste kind				0,07
0-3 jaar (ref.)				
4-11 jaar	1,89***	1,82	-0,08	
12-17 jaar	3,28***	3,02***	-0,26	
behoefte aan hulp: heeft in afgelopen 3 maanden zorgen gehad over opvoeding/ ontwikkeling kind	0,79***	1,08***	0,29	0,02
heeft vaak gevoel de verzorging en opvoeding niet aan te kunnen	0,05	0,20	0,15	
beschikbaarheid van hulp: heeft vaak (minstens 1 x per week) contact met familie	0,24	1,12*	0,88	0,00
heeft vaak (minstens 1 x per week) contact met vrienden	0,22	-0,10	-0,32	
heeft vaak (minstens 1 x per week) contact met burens	0,26	-0,28	-0,53	
hulp bij opvoeding gehad: van informele netwerk	-0,09	-0,13	-0,04	
van vanzelfsprekende formele netwerk	1,56***	0,87*	-0,69	0,02
zelf hulp geven: geeft kosteloos hulp aan zieke/gehandicapte naasten	1,80***	1,20	-0,60	0,02
pseudo R ² totaal ^b				0,25

a Multinomiale logistische regressieanalyses, n = 1354. Voor het berekenen van verklaarde varianties per variabele is een dominantieanalyse toegepast. We rapporteren alleen de verklaarde varianties van de variabelen die significant samenhangen met de uitkomstvariabele.

b McFadden R².

* p < 0,05, ** p < 0,01, *** p < 0,005.

Bron: SCP/CBS (SDI'17), gewogen gegevens

Concluderend laten de kwantitatieve analyses van het sociaaldomeinonderzoek zien dat naast achtergrondfactoren als leeftijd van het kind en opleidingsniveau van de ouders, de behoefte aan steun opnieuw een belangrijke factor is bij niet-vanzelfsprekend hulpgebruik. Informele hulp is niet gerelateerd aan het niet vanzelfsprekende formele hulpgebruik. Hulp vanuit het vanzelfsprekende formele netwerk blijkt positief samen te hangen met niet-vanzelfsprekend formeel hulpgebruik. Dat bevestigt de gedachte dat het eerstgenoemde netwerk een rol speelt bij het gebruik van het niet vanzelfsprekend netwerk, bijvoorbeeld door ouders ernaar te verwijzen (Bot et al. 2013). Ook doet zelf helpen ertoe: ouders die anderen kosteloos hulp bieden, maken vaker gebruik van jeugdhulp dan ouders die dit niet doen. Zoals we hiervoor al veronderstelden, bestaat het informele netwerk van deze groep ouders mogelijk deels uit gezinnen met vergelijkbare problemen die geneigd zijn elkaar te helpen (Bredewold et al. 2016).

6.3.4 Opvattingen van ouders omtrent formele en informele hulp

In deze paragraaf onderzoeken we in hoeverre opvattingen van ouders over formele en informele hulp kunnen helpen verklaren waarom zij in sommige omstandigheden gebruikmaken van formele hulp ondanks dat zij (veelal) kunnen terugvallen op hun informele netwerk. Daartoe beschrijven we welke verschillen ouders *zelf* in de interviews waarnemen als zij hulp uit het formele en het informele netwerk met elkaar vergelijken. Hierbij is overigens niet altijd expliciet onderscheid gemaakt tussen het soort formele netwerk, vaak betreft het niet-vanzelfsprekende formele hulp maar soms ook vanzelfsprekende formele steun. Dat is ook niet erg, we kijken vooral naar het waargenomen verschil tussen steun van leken/ervaringsdeskundigen en professionals.

Kennis en ervaring

In de interviews komt regelmatig ter sprake dat contacten met het formele netwerk waardevol kunnen zijn. Daarbij noemen de geïnterviewde ouders enkele belangrijke verschillen tussen het formele en het informele netwerk. Allereerst zeggen ouders vaak dat zij advies eerder zullen aannemen van professionals dan van anderen. Het advies hoeft inhoudelijk niet heel verschillend te zijn van adviezen die ouders van hun informele netwerk kunnen krijgen, maar de kans dat ouders adviezen van professionals accepteren, is groter, aldus ouders zelf.

Professionals hebben namelijk meer kennis omdat zij ervoor hebben doorgeleerd: zij snappen beter hoe een kind in elkaar zit. Dat is bijvoorbeeld de opvatting van een van de vaders die we hebben geïnterviewd. Hij heeft bij het CJG een cursus gevolgd van twee psychologen over hoe hij het gedrag van zijn kind kon bijsturen. De adviezen die hij daar kreeg over het geven van complimenten en beloningen zou hij wellicht ook wel van sommige vrienden hebben kunnen krijgen, vertelt hij, maar de impact is anders: hij neemt meer aan van de psychologen:

[W]ant gedrag is [een] heel complex iets. [...] Dan heb je echt iemand nodig die daarvoor gestudeerd heeft en dat kan analyseren. Het is een echte wetenschap, en dan neem je van zo'n persoon sneller iets aan. (vader van twee kinderen van 9 en 12 jaar)

Een ander verschil dat ouders noemen, is dat professionals meer ervaring hebben met verschillende kinderen en situaties. Waar de meeste niet-professionals meestal alleen ervaring met hun eigen kinderen hebben, hebben professionals vaak veel meer kinderen gezien, zoals de volgende vader vertelt. Zijn zoontje huilde veel toen hij 4 maanden oud was; onduidelijk was waardoor dat kwam. In die tijd heeft hij via het consultatiebureau contact gehad met een pedagoog, die ook enkele keren thuis bij het gezin op bezoek kwam:

R: Een ervaringsdeskundige heeft ervaring met zijn eigen kinderen, maar niet met andere, een professional heeft die wel.

I: Die heeft ervaring met meer kinderen?

R: Ja, daar ga je dan toch... die professional zegt ook: bij het ene kind werkt dit, bij het ander kind werkt dat. (vader van twee kinderen van 1 en 3 jaar)

Doordat professionals meer ervaring hebben, kunnen zij ook beter inschatten of bij een bepaald kind een bepaalde strategie of interventie zal helpen of niet, is de opvatting van deze ouder. Ook in andere interviews komt ter sprake dat, waar informele contacten vaak één oplossing voorstellen, professionals vaak meerdere mogelijke oplossingen hebben; dat wordt als voordeel gezien omdat dan bekeken kan worden welke oplossing het best past bij het betreffende kind of situatie. Dergelijk ‘maatwerk’ maakt dat de hulp ook effectiever kan zijn, aldus onderstaande ouder waarvan het kind gedragsproblemen heeft:

Bij zo iemand kan je veel makkelijker gelijk het wiel [uitvinden] in plaats van dat je aan het modderen bent, dus de snelheid van het oplossen van dingen, kan je met zo'n externe professional veel beter hebben. (vader van twee kinderen van 2 en 4 jaar)

Niet voor alle zorgen, vragen of probleem is formele hulp nodig, zo komt in de interviews naar voren. Soms kan er prima volstaan worden met hulp uit het informele netwerk. In hoeverre voor een bepaalde vraag, zorg of probleem formele hulp nodig is, hangt bijvoorbeeld af van de probleemoriëntatie van ouders (Ajzen 2002). Dit zijn opvattingen van ouders over het ontstaan en oplossen van problemen en de rol van het informele netwerk en professionals daarbij. Sommige ouders willen bijvoorbeeld geen formele hulp omdat ze ervan uitgaan dat bepaalde problemen zich vanzelf oplossen, bijvoorbeeld omdat die ‘bij de fase van het leven horen’ (moeder van een kind van 9 jaar), óf omdat ze denken dat bemoeienis van buiten het probleem zal verergeren. Soms willen ze juist wel professionele hulp omdat ze denken dat bepaalde problemen met grote risico's gepaard gaan. Een voorbeeld van dit laatste is een citaat van een vader. Hij heeft een kind van 3 jaar en een kind van 10 maanden. Het jongste kind had een lastige start: het is in het begin vaak ziek geweest, en op een gegeven moment kreeg het ook slaapproblemen. Om het kind beter te laten slapen, hebben ouders via het consultatiebureau contact gekregen met een pedagoog. In het interview legt de vader uit waarom hij in dergelijke gevallen zich liever tot een professional wendt dan dat hij vertrouwt op de kennis van bijvoorbeeld zijn moeder:

R: Mijn moeder zegt bijvoorbeeld van goh: jongen, geef hem een keer leverpastei op zijn boterham in plaats van smeerkaas want dat vindt hij prachtig of dat is goed voor zijn darmpjes [...] Dan doe ik dat meteen dezelfde dag nog want daar gaat die niet...

I: Dat kan geen kwaad.

R: Dus dat doe ik dan een keer proberen, maar dingen die wel... een kind de hele dag laten huilen, kan wel kwaad, dat riskeer ik niet. Dat wil ik wel doen, maar dan gecontroleerd en onder supervisie van iemand die daar dus voor gestudeerd heeft.

Professionals staan meer op afstand

Een ander belangrijk verschil met informele contacten dat in de interviews wordt genoemd, is dat professionals wat meer op afstand staan van het gezin. Omdat professionals geen vriendschaps- of verwantschapsrelatie hebben met het kind, kunnen ze met een frisse, onbevooroordeelde blik naar het kind kijken, zo wordt in de interviews genoemd. Een familielid of buurman kan dat veel minder, zoals deze moeder uitlegt:

Als je kijkt naar iedereen in de familie: die hebben natuurlijk allemaal een bepaald beeld van mijn zoontje, of van mijn kinderen, en die vinden mijn kinderen hartstikke lief en geweldig. En ze zijn ook hartstikke lief en geweldig, maar ze kunnen ook echt wel het bloed onder je nagels vandaan halen en dat ziet mijn familie niet. [...] op het moment dat mijn zoontje vervelend doet dat is niet als we met een kamer vol visite zitten, maar dat is als die 's ochtends zijn bed uit moet komen en liever met zijn auto's wil spelen in plaats van naar school gaan. Dus in die zin moet het wel een soort van onpartijdige persoon zijn. (moeder van twee kinderen van 4 en 6 jaar)

Professionals hebben niet alleen een onafhankelijke positie ten opzichte van het kind, maar ook ten opzichte van de ouder, en ook dat kan een voordeel zijn, aldus de volgende vader. Uit angst om de relatie die je met elkaar hebt te verstoren of beschadigen, kunnen familieleden of vrienden weleens (te) voorzichtig zijn met het geven van advies of feedback, zo is zijn ervaring:

We zijn niet zo dat je niks over elkaar mag zeggen maar meesten hebben zoiets van... ja het kan wel gevoelig worden als je tips gaat geven aan anderen. Het liefst iemand die er gewoon buiten staat. (vader van drie kinderen tussen 1 en 5 jaar)

Een ander voorbeeld van momenten waarop de neutrale houding van professionals een voordeel kan zijn is als beide ouders het niet met elkaar eens zijn over de opvoeding. In dat geval kunnen zij, vanwege hun onafhankelijke positie, ouders helpen om samen op zoek te gaan naar een oplossing, zo is de ervaring van één van de moeders die we hebben geïnterviewd. Zij en haar man nodigen af en toe een opvoedcoach uit om bij hen thuis te komen en enkele opvoedzaken of -dilemma's te bespreken; meestal zaken waar zij en haar man verschillend over denken. Samen met de coach lukt het beide ouders dan om weer op één lijn te komen qua opvoeding. Een familielid of vriend zou een dergelijke rol niet kunnen vervullen, vertelt de moeder, omdat die nu eenmaal niet zo'n neutrale positie heeft:

Soms liggen we uiteen over ideeën van opvoeding en hoe we het moeten aanpakken. Ja als we binnen mijn kring gaan: dan heeft hij misschien het gevoel dat, ja dat ze meer naar mijn hand praat, om het zomaar te zeggen, en bij hem, ja dat ze wat meer naar zijn hand praat. (moeder van drie kinderen tussen 3 en 8 jaar)

Privacy en schaamte

Niet alle ouders vinden het prettig om de opvoeding of de ontwikkeling van hun kinderen te bespreken met professionals. Het domein van ouderschap wordt in onze samenleving vaak gezien als iets wat tot de 'privésfeer' behoort (RMO/RVZ 2009). Het bespreken van de opvoeding of de ontwikkeling van kinderen met een relatieve buitenstaander kan daarom gezien worden als een inbreuk op de privacy van mensen. De volgende vader van twee kinderen van 14 en 16 jaar vertelt dat hij de opvoeding en ontwikkeling van zijn kinderen daarom liever met familie bespreekt dan met iemand die hij niet kent:

Het is makkelijker en veiliger en fijner om details over kwetsbare kanten uit je leven of dat van je kinderen met iemand te delen die je vertrouwt dan met een derde die je wat minder goed kent.

De neutrale, onafhankelijke positie van een professional maakt het voor andere ouders juist gemakkelijker om opvoedingszaken bespreekbaar te maken. We zagen in hoofdstuk 5 dat voor ouders opmerkingen van andere ouders over het gedrag of uiterlijk van het kind voor hen impliciet of expliciet een oordeel kunnen inhouden, en in contacten met professionals is dat minder aan de orde:

Bij een andere ouder hebben we natuurlijk dat je je misschien schaamt voor je onwetendheid of dat je je schaamt voor je benaderwijze [...]. En bij zo'n orthopedagoog is dat makkelijker te bespreken, omdat je het daar hebt over het gedrag van het kind en het kind staat centraal, dan de normen over hoe wij het doen. Ja natuurlijk hoe wij het doen is er essentieel voor, maar het wordt minder beoordeeld als iets dan dat je dat met vrienden doet. (vader van twee kinderen van 2 en 4 jaar)

Dit speelt wellicht des te meer bij onderwerpen die gevoelig liggen of die gemakkelijk schaamtegevoelens oproepen, wanneer een kind bijvoorbeeld iets doet wat niet mag, zoals we ook in hoofdstuk 4 zagen.

Concluderend, in de interviews noemen ouders enkele belangrijke verschillen tussen het formele en informele netwerk, waardoor contacten met het formele netwerk meerwaarde kunnen hebben. Zo zijn ouders eerder geneigd adviezen en hulp te accepteren van professionals; zij vertrouwen er meer op vanwege de veronderstelde kennis en ervaring die professionals hebben. Dat professionals in het formele netwerk wat meer op afstand staan van een gezin, kan het voor sommige ouders bovendien gemakkelijker maken om zorgen over de ontwikkeling en de opvoeding te bespreken. Voor andere ouders maakt de grotere afstand contact met professionals juist minder aantrekkelijk: het ouderschap wordt gezien als iets wat 'privé' is en daarom bespreken deze ouders dergelijke zaken liever met familie dan met mensen die zij minder goed kennen.

Zoals eerder genoemd hebben we ouders in de interviews niet expliciet gevraagd in hoeverre bovenstaande verschillen gelden voor het vanzelfsprekende en/of het niet vanzelfsprekende formele netwerk; op basis van de interviews kunnen we hier dus niets over zeggen. De citaten betreffen meestal niet-vanzelfsprekende formele hulp. Gezien het karakter van de verschillen die ouders noemen, kan echter aangenomen worden dat deze in principe zowel op het vanzelfsprekende formele netwerk als het niet vanzelfsprekende formele netwerk van toepassing kunnen zijn.

Met de analyses in de paragrafen 6.2 en 6.3 hebben we getracht na te gaan hoe verschillende soorten hulp zich tot elkaar verhouden en hoe de samenhang tussen de behoefte aan hulp, beschikbaarheid van het informele netwerk, opvattingen over hulp en zelf helpen, en het formele hulpgebruik is. We vinden in beperkte mate ondersteuning voor onze aanname dat een tekort aan informele hulp een reden kan zijn waarom ouders hun toevlucht nemen tot formele hulp. In lijn met deze aanname constateerden we bij het Jeugdwetonderzoek dat ouders die geen advies ontvangen vanuit hun informele netwerk en die geen hulp krijgen van bepaalde netwerkleden, vaker gebruikmaken van jeugdhulp vergeleken met ouders die wel advies ontvangen vanuit hun informele netwerk en wel hulp krijgen van familie, vrienden en kennissen. Deze verschillen zijn echter vrij klein. Bij enkele geïnterviewde ouders zien we ook een dergelijk patroon. Bij het andere survey (sociaal-domeinonderzoek) zien we geen verband tussen informele en niet-vanzelfsprekende formele hulp, maar wel tussen informele en vanzelfsprekende formele hulp. Een factor die bij beide surveys – logischerwijs – als robuuste voorspeller van niet-vanzelfsprekende hulp naar voren komt, is de behoefte aan hulp. Dit netwerk is immers bedoeld voor specifieke zorgvragen van ouders. De resultaten doen vermoeden dat ouders eerst in het eigen netwerk hulp lijken te zoeken, om vervolgens – als de hulpbehoefte te groot blijkt of het netwerk een te beperkte draagkracht heeft – naar het vanzelfsprekende netwerk te stappen om vervolgens verwezen te worden naar het niet vanzelfsprekende formele hulpcircuit (vgl. Bot et al. 2013). Daarnaast leren de interviews ons dat ouders soms de hulp van professionals prefereren vanwege hun kennis en expertise en neutrale positie.

6.4 Belang informele hulp naast formele hulp: toeleiden en aanvullen

Hiervoor constateerden we dat ook wanneer gezinnen enige vorm van formele hulp ontvangen, het informele netwerk belangrijk is en/of blijft. We zagen bijvoorbeeld in tabel 6.2 dat een groot deel van de ouders met jeugdhulp – zo'n zes op de tien ouders – enige vorm van informele hulp ontvangt: van familie, vrienden, kennissen of burens. Het lijkt er daarmee op dat informele en formele hulp goed naast elkaar kunnen bestaan. In deze paragraaf gaan we nog een stap verder, en onderzoeken we op welke manier het informele netwerk de hulp vanuit het formele netwerk kan versterken of aanvullen. Dit doen we via analyse van de interviews. Twee vragen staan daarbij centraal: welke rol kan het informele netwerk hebben bij de toeleiding naar het formele netwerk? En: op welke manieren kan het informele netwerk, wanneer er eenmaal formele hulp aanwezig is in een gezin, een ondersteunende rol hierin hebben?

6.4.1 Toeleiding naar formele hulp

Ook al kan het informele netwerk niet altijd alle hulp bieden die nodig is of preferen ouders soms het formele netwerk boven het informele netwerk – zoals we constateerden in paragraaf 6.3.4 – dat wil niet zeggen dat het informele netwerk ook in dat geval geen rol kan hebben. Integendeel. Hoewel ouders uiteindelijk (vaak) via een verwijzing van het vanzelfsprekende formele netwerk – zoals de huisarts en het consultatiebureau – worden verwezen naar formele hulp, speelt ook het informele netwerk een belangrijke rol als het gaat om de toeleiding naar formele hulp, aldus verschillende geïnterviewde ouders.

Ten eerste kunnen familie of vrienden helpen om te onderkennen dat er sprake is van een probleem of een situatie die serieus genoeg is om hiervoor contact te zoeken met professionele hulpverleners. Soms is het voor ouders zelf namelijk nog niet voldoende duidelijk dat er iets aan de hand is – mogelijk doordat ouders er ‘te dicht bovenop zitten’; familie of vrienden kunnen ouders een spiegel voorhouden. Dat was bijvoorbeeld het geval bij de volgende moeder van twee kinderen van 11 en 14 jaar. Inmiddels is bij haar beide kinderen het syndroom van Asperger – een autismespectrumstoornis – gediagnostiseerd, maar in het begin was dat alleen bij haar oudste het geval, en nog niet bij haar jongste. Totdat vrienden opmerkten dat ook haar jongste kind gedrag vertoonde dat kenmerkend was voor Asperger:

Bij mijn zoon herkende ik het zelf niet zo heel erg, want die was in het begin veel socialer. [...] Vroeger stonden we op een camping altijd [...] en daar heeft [oudste kind] nog een vaste vriendin van. En die ouders zeiden tegen mij: Heb je wel door dat [naam zoon] ook eigenlijk anders reageert?

Soms is er in het netwerk ook expertise aanwezig die ouders kan helpen om de ernst van de situatie in te schatten. Zo heeft de volgende moeder in dat opzicht veel aan haar moeder, die doktersassistente is geweest:

Dus zij weet ook natuurlijk heel veel als er iets met de kleintjes is met ziek zijn of wat dan ook. Ik ben zo iemand die niet zo snel naar de dokter gaat omdat ik dan het gevoel heb dat ik altijd als ik daar ben dan kom ik voor niks, zo voelt dat een beetje. Dus dan denk ik, ik ga eerst mijn moeder bellen en dan als zij zegt: ‘Ga maar even naar de dokter.’ Dan ga ik meestal pas. (moeder van twee kinderen van 1 en 4 jaar)

Een tweede manier waarop het informele netwerk kan helpen, is ouders aansporen om daadwerkelijk hulp te gaan zoeken. Meestal hebben ouders namelijk wel al langer zorgen over de opvoeding, de gezinssituatie of ontwikkeling van hun kind, maar is de drempel te hoog om ook daadwerkelijk professionele hulp te zoeken. Ouders zeggen vaak dat zij het zo lang mogelijk zelf willen oplossen. Schaamtegevoelens kunnen daarbij een rol spelen, en ook het gevoel dat men als ouder gefaald heeft (zie ook hoofdstuk 4). Dan is het nuttig wanneer anderen in het netwerk ouders bevestigen dat het een goede keuze is om hulp te zoeken, aldus deze moeder: ‘Het [is] ook wel fijn om ook van een ander te horen dat het soms beter is om hulp te zoeken of bepaalde stappen te nemen dan ‘t aan te laten modderen’ (moeder van twee kinderen van 11 en 14 jaar).

Een ander voorbeeld is de situatie van een vader die twee jonge kinderen heeft. Zijn jongste kind had een lastige start, met diverse ziekenhuisopnames. Dit had ook een grote impact op de vader zelf: hij ontwikkelde depressieve klachten en angstklachten. Zijn moeder overtuigde hem om hulp te gaan zoeken:

Psychologen en zo daar heb ik niks mee. Mijn moeder zei [...]: Als je last van je knie hebt ga je ook naar de dokter, als je er echt last van blijft houden waarom nou dan niet? Daar had ze natuurlijk gelijk in. (vader van twee kinderen van 1 en 3 jaar)

Een derde manier waarop het informele netwerk ouders kan helpen, is in de situatie dat er wel al een duidelijke hulpvraag van ouders is, maar ouders niet weten wat zij moeten doen of bij wie zij hiervoor terecht kunnen. Het informele netwerk kan ouders helpen om geschikte hulp te vinden, bijvoorbeeld door ideeën over hulp aan de hand te doen of concrete tips te geven over professionals die zij kennen of waar zij van gehoord hebben. In de interviews vertelt een vader bijvoorbeeld dat hij op aanraden van een vriendin een mediator inschakelde tijdens de scheiding van zijn vrouw (vader van drie kinderen tussen 8 en 13 jaar), en vertelt een moeder dat zij via een vriendin terecht kwam bij een hulpverlener die haar kind hielp om te gaan met zijn driftbuien (moeder van twee kinderen van 10 en 12 jaar). Een andere ouder vertelt dat de school via een website faciliteert dat ouders tips en adviezen uitwisselen, en dat ouders soms ook ervaringen met coaches uitwisselen:

Er wordt ook weleens iets opgezet van een kindercoach die dan een beetje reclame voor zichzelf probeert te maken of ja, een soort van brochure die je dan kan downloaden, en dat er dan een ouder zegt: ik ben daar geweest en dat was heel goed. (moeder van twee kinderen van 4 en 6 jaar)

Concluderend: mensen in het informele netwerk kunnen op verschillende manieren ouders helpen stappen te zetten in het zoeken naar (geschikte) formele hulp: zij kunnen ouders helpen om te onderkennen dat er een probleem is, zij kunnen ouders stimuleren om hulp te gaan zoeken, en zij kunnen ouders helpen om deze hulp te vinden.

6.4.2 Informele steun als aanvulling op formele niet-vanzelfsprekende hulp

In de interviews vertellen verschillende ouders ook dat zij naast de formele niet-vanzelfsprekende hulp voor hun kind, ook hulp vanuit hun eigen informele netwerk krijgen. Die informele hulp is aanvullend op de formele ondersteuning en richt zich niet alleen direct op de verzorging en opvoeding van de kinderen, maar ook op het ondersteunen van de ouders zodat zij hun rol als verzorger en opvoeder beter of makkelijker kunnen vervullen. Allereerst vertellen enkele ouders hoe ondersteuning vanuit hun informele netwerk het mogelijk maakt om niet-vanzelfsprekende formele hulp te kunnen ontvangen. Zo helpen netwerkleden met het vervoer naar afspraken met hulpverleners of het oppassen op (andere) kinderen wanneer de ouders een consult of een andere afspraak met hulpverleners hebben. Een moeder vertelt dat haar ouders veel oppassen, ook wanneer zij en haar man een afspraak voor gezinsbegeleiding hebben:

[W]ij hebben gezinsbegeleiding [...], dan komen mijn ouders ook nog weleens mijn jongens ophalen en dan kunnen wij wat rustiger praten met de gezinsbegeleiding zonder kinderen. (moeder van twee kinderen van 4 en 7 jaar)

Een andere moeder vindt steun in het feit dat haar moeder meegaat naar de gesprekken met een orthopedagoog over de begeleiding van haar oudste kind: ‘Dat vind ik wel fijn om toch iemand erbij te hebben’ (moeder van twee kinderen van 11 en 14 jaar).

In enkele interviews ontvangen meerdere gezinsleden hulp; er is dan niet alleen opvoedhulp of hulp rond een eigenschap of aandoening van hun kind(eren), maar ook een of beide ouders ontvangen hulp vanwege hun eigen fysieke of psychische gezondheid. Ook wanneer ouders voor hun eigen gezondheid formele hulp ontvangen, springt het sociale netwerk bij om de ouder te vervoeren of om op de kinderen te passen.

Ik moet ook heel veel naar het ziekenhuis elke keer en dan gaan ze naar mijn moeder toe. Of ik ga met mijn man mee of een keer in de week moet ik naar [plaatsnaam] voor begeleiding van mijn dochter, dan gaat [mijn andere kind] naar m'n ouders toe. (moeder van twee kinderen van 11 en 14 jaar)

[Vriendinnen] Die gingen soms mee naar de chemo, maar ook bijvoorbeeld een tijd geleden had ik heel erge buikpijn dat ik naar het ziekenhuis moest, maar toen had ik ook morfine op dus ik mocht niet autorijden, dan bel ik een vriendin die was toevallig thuis, ze zegt joh, ik kom eraan, tien minuten later staat ze hier en dan zegt de moeder van een klasgenootje joh, breng de kinderen maar even hier, nou dan is het zo geregeld. (moeder van twee kinderen van 4 en 7 jaar)

Naast het ondersteunen van de hulptrajecten, helpt het informele netwerk bij alledaagse taken en verantwoordelijkheden van ouders die – naast de afspraken met hulpverleners – altijd doorgaan, zoals huishoudelijke klussen, oppassen, vervoer, boodschappen en financiën. Zo vertelt een moeder dat haar ouders auto rijden en bijspringen met vervoer. De grootouders rijden niet alleen voor afspraken met hulpverleners, maar brengen hun kleinkind wekelijks naar een sportclub en dan doet oma met haar dochter samen ook de wekelijkse boodschappen (moeder van twee kinderen van 11 en 14 jaar).

Ook bij dagelijkse opvoedvragen kan het informele netwerk belangrijk zijn. Een moeder krijgt veel specialistische ondersteuning en tips van hulpverleners over de omgang met en begeleiding van haar kinderen, maar dan nog blijft het opvoeden veeleisend en komt ze in het dagelijks leven ingewikkelde situaties tegen die ze zelf moet zien op te lossen:

Dat is wel lastig [...] je gaat dan naar zo'n [hulpverlener] en je bent ermee bezig, maar dan wil je eigenlijk dat het gelijk allemaal weer heel soepeltjes gaat verlopen, maar dat is natuurlijk niet [zo]. (moeder van twee kinderen van 11 en 14 jaar)

Ook als er een moeilijke situatie ontstaat door de beperkingen van haar kinderen en zij daar zelf even niet uitkomt, kan ze een beroep doen op haar eigen moeder:

Ja, nou mijn dochter heeft de laatste tijd heel veel echt aanvallen, dat ze in paniek raakt, dat ze heel hard gaat gillen en huilen en twee weken terug was het zo erg dat ik had zoiets van nou, hier kom ik niet meer uit, toen heb ik m'n moeder gebeld en toen is mijn moeder gekomen om 'r te kalmeren. (moeder van twee kinderen van 11 en 14 jaar)

Een andere moeder vertelt hoe haar ouders het huishouden overnemen wanneer zij door haar ziekte moet rusten of plotseling naar het ziekenhuis moet. Toen ook nog de relatie met haar man op een dieptepunt raakte en ze acuut het huis uit moest, vingen haar ouders haar en haar kinderen tijdelijk op (moeder van twee kinderen van 4 en 7 jaar).

In gezinnen met jeugdhulp spelen soms meervoudige problemen. Voor hen is het ontvangen van emotionele steun uit hun sociale netwerk in de vorm van een luisterend oor of de mogelijkheid even stoom af te blazen extra belangrijk. Een alleenstaande moeder vertelt blij te zijn met een vriendin die ze kan bellen op momenten die ze moeilijk vindt. Ze noemt een voorbeeld toen haar kind brutaal was of niet luisterde:

[T]oen ben ik inderdaad contact gaan zoeken met haar en dan gooi ik eigenlijk even alles eruit zo van 'Oh, ik kan hem wel achter het behang plakken' [...] en dan zegt zij ook gewoon van: 'Ach, laat het maar gewoon' of: 'Laat hem maar afkoelen en dan praat je daarna'. (moeder van een kind van 11 jaar)

Tot slot ontvangen enkele ouders met jeugdhulp ook informele steun ter ontspanning, door samen iets leuks te doen of een kop koffie te drinken.

[O]mdat ik [...] tenminste normaal gesproken de hele week thuis zit, ik heb natuurlijk wel heel veel afspraken, maar er zijn best dagen dat ik thuis zit dat ik denk, ik ben het echt zat. Dan pak ik de auto of de fiets en ga ik even bij haar [een vriendin] een bakkie doen, dat soort dingen is ook heel fijn. (moeder van twee kinderen van 4 en 7 jaar)

Kortom, de interviews met ouders die niet-vanzelfsprekende formele jeugdhulp gebruiken leren ons dat ook voor hen ondersteuning vanuit het eigen informele netwerk belangrijk is. De hulp uit het informele netwerk is aanvullend aan de hulp die professionals geven. Het belang van aanvullende informele hulp geldt des te meer voor de geïnterviewde ouders van gezinnen waar meerdere problemen tegelijkertijd spelen. Voor enkele van die gezinnen is het informele netwerk beperkt of hebben netwerkleden zelf problemen. Dat betekent dat een relatief grote behoefte aan aanvullende steun moet worden vervuld door een klein en daarmee kwetsbaar informeel netwerk.

6.5 Samenvatting en conclusie

Sterke samenhang tussen hulp uit het informele en vanzelfsprekende formele netwerk

De eerste vraag van dit hoofdstuk was welke factoren kunnen verklaren waarom sommige ouders niet (meer of niet alleen) het informele netwerk als hulpbron gebruiken maar (ook) het vanzelfsprekende formele netwerk. De meest robuuste voorspeller van vanzelfsprekende formele hulp bij de opvoeding is het ontvangen van informele hulp; daarnaast is

ook beschikbaarheid van het informele netwerk in termen van frequent contact met familie positief gerelateerd aan het gebruik van vanzelfsprekende formele steun. Het lijkt er daarmee op dat hulp uit de sociale omgeving hulp vanuit het vanzelfsprekende formele netwerk kan faciliteren of stimuleren, zoals ook in eerder onderzoek naar voren kwam (Bot en Sadiraj 2013). Het kan ook een aanwijzing zijn voor een open houding van ouders ten opzichte van steun bij het ouderschap in het algemeen.

Naast (de beschikbaarheid van) informele hulp blijkt ook de behoefte aan hulp een belangrijke voorspeller van het ontvangen van vanzelfsprekende formele steun bij de opvoeding. Wanneer ouders het gevoel hebben de opvoeding niet aan te kunnen, is de kans op vanzelfsprekende hulp groter dan wanneer ouders dat niet hebben (vgl. Bot en Sadiraj 2013). Het zou kunnen dat ouders die het gevoel hebben de opvoeding niet in de hand te hebben eerst hun toevlucht nemen tot hulp vanuit het informele netwerk – de behoefte aan hulp blijkt ook gerelateerd te zijn aan informele hulp, zie hoofdstuk 4 – en wanneer deze hulp onvoldoende blijkt, zich wenden tot het vanzelfsprekende formele netwerk. Omdat ons onderzoek een eenmalige meting betreft, kunnen we over de volgorde waarin netwerken worden aangesproken echter geen uitspraken doen, daarvoor zou longitudinaal onderzoek nodig zijn.

Steun uit het niet vanzelfsprekende formele netwerk en de rol van andere netwerken

De tweede vraag was welke mechanismen kunnen verklaren waarom sommige ouders niet (meer of niet alleen) het informele netwerk als hulpbron gebruiken maar (ook) het niet vanzelfsprekende formele netwerk. We vinden in beperkte mate ondersteuning voor de gedachte dat een gebrek aan informele hulp een reden kan zijn dat ouders hun toevlucht zoeken tot deze formele hulp. Voor sommige ouders kan het inderdaad een rol spelen dat er geen hulp uit het netwerk beschikbaar is, maar in het algemeen lijkt dat niet de belangrijkste reden te zijn. Hulp vanuit het vanzelfsprekende formele netwerk blijkt positief samen te hangen met hulp van het niet vanzelfsprekende formele netwerk; dat is ook logisch omdat het eerstgenoemde netwerk regelmatig toeleidt naar het niet vanzelfsprekende formele netwerk.

Een factor die daarnaast van belang is, is de behoefte aan hulp, zoals de definitie van niet-vanzelfsprekende hulp ook veronderstelt (vgl. NJi 2019). Naarmate die behoefte groter is, is formele hulp vaker in beeld: formele hulp is nodig wanneer er niet meer sprake is van een alledaagse vraag over het ouderschap, een probleem van het kind of de opvoeding, maar van een probleem of vraag die (veel) minder vaak voorkomt en meer specialistische kennis en ervaring vereist dan in het netwerk voorhanden is, aldus enkele geïnterviewde ouders. Bovendien hebben potentiële informele helpers soms zelf dusdanige psychische of andere gezondheidsproblemen, dat zij eerder een belasting vormen dan dat zij de draaglast van ouders verlichten. We zagen ook dat ouders met jeugdhulp relatief vaak anderen helpen. Al met al doen onze bevindingen vermoeden dat ouders eerst in hun informele netwerk hulp zoeken, om vervolgens – als de hulpbehoefte te groot blijkt of het netwerk een te beperkte draagkracht heeft – naar het vanzelfsprekende netwerk te stappen, om vervolgens verwezen te worden naar het niet vanzelfsprekende formele hulpcircuit (vgl. Bot et al.

2013). Dit is een te verwachten route in het Nederlandse jeugdhulpsysteem (TK 2012/2013) maar deze route is mogelijk niet altijd wenselijk. In enkele interviews zagen we bijvoorbeeld dat sommige ouders meer gebaat waren geweest bij specialistische hulp in een vroeg stadium (vgl. Kesseling 2019). Met de kanttekening dat onze gegevens op één moment verzameld zijn, kunnen we alleen samenhangen rapporteren en geen uitspraken doen over oorzakelijke verbanden. Daarvoor is het nodig om over een langere tijd gezinnen, de ontwikkeling van het welzijn van kinderen en hun ouders en de door hen ontvangen hulp in kaart te brengen.

Ouders zien voor- en nadelen van formele hulp ten opzichte van informele hulp

Ook opvattingen van ouders omtrent formele en informele hulp kunnen helpen verklaren waarom ouders in sommige omstandigheden gebruikmaken van formele hulp, ondanks dat zij (veelal) kunnen terugvallen op hun informele netwerk. In de interviews noemen ouders enkele belangrijke verschillen tussen het formele en informele netwerk, waardoor contacten met het formele netwerk meerwaarde kunnen hebben. Zo zijn ouders eerder geneigd adviezen en hulp te accepteren van professionals; zij vertrouwen daar meer op vanwege de veronderstelde kennis en ervaring die professionals hebben. Dat professionals in het formele netwerk wat meer op afstand staan van een gezin en een neutrale positie innemen, kan het voor sommige ouders bovendien gemakkelijker maken om zorgen over de ontwikkeling en de opvoeding te bespreken. Voor andere ouders maakt de grotere afstand contact met professionals juist minder aantrekkelijk. Het ouderschap wordt vaak gezien als iets wat tot het privédoelgebied behoort (RMO/RVZ 2009). Sommige ouders bespreken dergelijke zaken daarom liever met familie dan met mensen die zij minder goed kennen.

Het informele netwerk kan belangrijk zijn, ook of juist in geval van formele hulp

De derde vraag van dit hoofdstuk was welke rol het informele netwerk kan spelen als er niet-vanzelfsprekende formele hulp in beeld komt of is. De eerste deelvraag hierbij was wat het informele netwerk kan betekenen bij de toeleiding naar hulp van dit formele netwerk. Mensen in het informele netwerk kunnen op verschillende manieren ouders helpen om stappen te zetten in het zoeken naar (geschikte) formele hulp: zij kunnen ouders helpen om te onderkennen dat er een probleem is, zij kunnen ouders stimuleren om hulp te gaan zoeken, en zij kunnen ouders helpen om deze hulp te vinden.

De tweede deelvraag was op welke manieren het informele netwerk, wanneer er eenmaal formele hulp aanwezig is in een gezin, een aanvullende en/of ondersteunende rol kan hebben. Wanneer er formele hulp in een gezin is, kan dit extra tijd en energie van ouders vragen; juist in dergelijke situaties kan de hulp van informele netwerkleden belangrijk zijn, zo komt in de diepte-interviews met ouders naar voren. Zo kunnen mensen uit het informele netwerk hulp bieden bij de meer alledaagse taken en verantwoordelijkheden van ouders, waar ouders – mede als gevolg van de formele hulptrajecten – soms minder tijd voor hebben.

Verder kunnen informele netwerkleden ouders helpen om te gaan met lastige processen die onderdeel zijn van een hulpverleningstraject, door hun de mogelijkheid te geven even stoom af te blazen of helpen te ontspannen door samen leuke dingen te doen. Informele netwerkleden kunnen ouders of kinderen vergezellen naar afspraken met hulpverleners, vervoeren naar dergelijke afspraken of op (andere) kinderen passen wanneer de ouders afspraken met hulpverleners hebben. Geconcludeerd kan daarom worden dat in sommige gevallen ondersteuning vanuit het informele netwerk het überhaupt mogelijk maakt om niet-vanzelfsprekende formele hulp te ontvangen.

Noten

- 1 Wat het niet vanzelfsprekende formele netwerk betreft, kijken we in dit hoofdstuk vooral naar professionals en instanties die psychologische en/of pedagogische hulp en ondersteuning bij de opvoeding en ontwikkeling van kinderen kunnen bieden. Het gaat daarbij vaak om (lichte) ambulante jeugdhulp, maar in principe kan het ook gaan om intensievere vormen van hulp zoals jeugdhulp met verblijf (EJOO'17, Bucx et al. 2018).
- 2 Wat betreft de kwalitatieve gegevens maken we gebruik van de dertig diepte-interviews die we hebben gehouden (zie ook hoofdstuk 1). Voor tien van de dertig diepte-interviews hadden we ouders geselecteerd waarvan we tevoren wisten dat zij (enige vorm van) formele hulp ontvingen; voor dit hoofdstuk kijken we vooral naar de ervaringen van *deze* ouders. Daarnaast maken we echter ook gebruik van de andere twintig interviews: sommige ouders van deze groep ontvingen namelijk ook enige vorm van formele hulp, zonder dat dat tevoren bij ons bekend was. In negen van de twintig gevallen waren er wel contacten (geweest) met mensen of instanties; deze waren echter over het algemeen minder intensief of van kortere duur vergeleken met de hierboven beschreven tien gezinnen, en ook de problemen waren minder ernstig of complex. Bovendien is in verschillende interviews ouders gevraagd naar hun opvattingen over en ervaringen met zowel het formele als het informele netwerk, en naar verschillen daartussen; ook deze informatie is voor dit hoofdstuk geanalyseerd.
- 3 Aan de respondenten die aangaven niet zelfstandig het huishouden te kunnen doen, niet de financiën zelf te kunnen regelen en niet zelf problemen in het gezin te kunnen oplossen, is gevraagd of ze in de afgelopen twaalf maanden daarbij hulp hebben gehad en zo ja, van wie. Dit betreft steeds een dusdanig klein deel van de respondenten dat we dit hulpgebruik niet rapporteren.

Summary and discussion

Parents' social networks

Support with parenting and parenthood

S.1 Summary

S.1.1 Background

For many parents, raising children is an enriching experience which mostly goes well. At the same time, being a parent also brings doubts, concerns and pressures, and many parents can use a little support now and again (Bucx & Roeters 2018; Weille 2011). Parents and their families are embedded in different living environments in which they are able to share their parenting and parenthood tasks with other adults and from which they can receive support and respite. This has been described as the 'pedagogical civil society' (Kesselring 2019; De Winter 2008). This network consists in the first place of parents' informal network, comprising people who are not involved with the family in a professional capacity, such as relatives, friends, acquaintances and neighbours. It also includes professionals with whom parents are in regular contact even when they are not in need of help, such as childcare facilities, school or child healthcare centres – what might be called the 'primary formal network' (RMO 2012). Research has shown that support from their social networks can be crucial for the well-being of parents, the quality of their parenting and the welfare of their children (Ince et al. 2018; Kesselring et al. 2012).

Parents can also call on 'secondary formal help'. These are forms of help with which not every family comes into contact and which can help with specific questions or concerns about growing children and parenting. Youth care professionals are an example.¹ It is unclear what the relationship is between the different sources of help and when parents call in formal help.

Parents are the persons with primary responsibility for bringing up and caring for their children, but the government believes it is also important that parents receive sufficient support to help them do this. With this in mind, the government encourages the use of formal childcare facilities to enable parents to combine looking after children with doing paid work (Roeters & Bucx 2018). Since the government decentralised several areas of responsibility in the social domain in 2015, attention has also increased for the pedagogical value that social networks can offer (Friele et al. 2018; Kromhout et al. 2020; vws/J&V 2018). The emphasis in policy (based on the Youth Act) now lies on strengthening parents' own capacity and the caring and problem-solving capacity of the family and social network (TK 2012/2013: 2). By focusing on parents' own capacity and support from their social networks, the government is expecting parents to make less use of (more intensive forms of) secondary formal help, potentially opening the way for a shift over the longer term towards the use of less intensive types of formal help (Friele et al. 2018; Pommer &

Boelhouwer 2017; Putters 2018; vws/J&V 2018), thereby also reducing the costs of youth care services.

This headline assumption in the policy about the possibility of bringing about a shift in parents' use of help and the role of informal and 'primary' formal support masks three more implicit assumptions. The first is that parents have sufficient access to social networks with the potential to offer help and are also able and willing to make use of them. The second assumption is that parents only turn to the secondary formal help circuit when there is truly no other alternative, i.e. when they are unable to manage by themselves or with help from their network, and that informal supporters and professionals from the primary formal network can meet their less intensive help needs. A third assumption is that parents are positive about and satisfied with the idea of receiving help from members of their network and that this help makes a positive contribution to their well-being and the raising of their child(ren) and can prevent problems within families from escalating. At this point in time, however, it is unclear how realistic these assumptions are; the scientific knowledge about the functioning of social networks in parenthood is fairly limited, and in particular there is a lack of information on the perspective of parents themselves (Kesselring 2019; Kromhout et al. 2020).

This study maps what parents think about the role of social networks in parenthood and what their experiences are in this regard. We look not only at the amount and type of support received, and from whom (i.e. members of parents' informal or the primary formal network), but also at factors which may explain why parents do or do not make use of their social networks. To what extent do they need help with parenting? Are parents able and willing to make use of help with parenting from social networks? The study also looks at when support from the secondary formal network comes into the picture and how much use parents make of other resources, such as the internet and paid services (e.g. domestic help). Finally, we look at the effects of support on parents, in other words to what extent parents are satisfied with and positive about the help they receive from those around them and professionals from the primary formal network, and whether that help contributes to their well-being and parenting.

In short, this study seeks to shed light on the role played by social networks in supporting parents with parenting. In doing so, the study devotes attention from the perspective of parents to the availability of support from the social network, the relationship between use of informal help and professional help, and the impact that parents themselves feel the use of informal and natural formal support has.

To aid readability, in this report we use the terms 'support' and 'help' interchangeably. Parenthood involves more than just bringing up children; parents often combine their child-raising tasks with other tasks, such as building and maintaining a relationship with the other parent, providing an income, keeping the household running, possibly providing informal care, time management, etc. (cf. Gravesteyn 2015; Van der Pas 2005).

S.1.2 Methodology and data

This study was carried out using mixed methods research. To this end, secondary (descriptive and explanatory) analyses were performed on *quantitative data* from three surveys (all dating from 2017). In addition, between September and November 2019 *qualitative in-depth interviews* were held with parents with children living at home (aged 0-17 years).

The three surveys consist of a study carried out as a first evaluation of the Youth Act (EJOO'17, Friele et al. 2018), the most recent childcare study 'A review of childcare' (*Kijk op kinderopvang*) (Kok'17, Roeters & Bucx 2018) and the third report on the decentralisation in the social domain (SDI'17, Pommer et al. 2018). The respondents in these surveys were, respectively, families using/not using youth care services (EJOO'17), parents of two groups of young children (babies and five year-olds) using or not using childcare facilities or other paid provisions (Kok'17) and parents using only youth care services or multiple municipal services (e.g. youth care services plus support at home funded through the Social Support Act (Wmo)) or not using any support services at all (SDI'17). The questionnaires for the surveys included different items about social networks.

The in-depth interviews were used to explore a number of topics in more depth, such as parents' need for support with parenting and other mechanisms which mean that parents do or do not make use of their informal and primary formal networks, their satisfaction with the support and any (negative or positive) effects of the support. The interviews also looked in more depth at the question of when parents (would like to) use secondary formal help. In-depth interviews lasting between one and one and a half hours were held with thirty parents. A targeted sampling method was used (Jansen 2011). A selection agency was used to help select parents of families who do not use formal help (n = 20) and parents of families who are known to use (some form of) youth care services (n = 10). Attempts were made to reflect the diversity of the research population as adequately as possible by selecting based on parental sex and education level and the age of the children, with the aim being to achieve a proportionate distribution. It is known from earlier research that these characteristics are associated with the need for and receipt of formal/informal support (Doorten & Bucx 2011). An attempt was also made to ensure a good geographical distribution of the respondents. The interview data were analysed thematically (see Jansen 2011) using ATLAS.ti8.

Despite the fact that all the data were collected before the coronavirus crisis, we can still say something about the times in which we currently find ourselves. As well as descriptive analyses, this study also included (less time-bound) explanatory analyses of the use of informal (and formal) help. This enables us to reflect in section S.3 on the potential consequences of the coronavirus crisis on parenting support from social networks and the factors that play a role in that.

5.1.3 Help from parents' informal networks

This section is concerned with informal networks, and addresses the first research question:

To what extent do parents receive help from their informal networks and are there any sociodemographic differences in this?

This generates the following constituent questions:

1a) What kinds of parenting support do parents receive? And 1b) which members of their informal networks provide that help?

Two-thirds of parents have recently received informal help with aspects of parenting

The Youth Act study shows that roughly two out of three parents with children aged up to 18 years had received some form of parenthood support in the six months preceding the study.

Just under half the parents had received help in the form of childminding/babysitting; just over four out of ten had sought the help of a supportive listener (a 'listening ear'); and three out of ten had received advice on caring for and bringing up children. As well as childminders/babysitters, parents also (albeit to a lesser extent) used other forms of practical help, for example with transport (27%) and doing jobs in and around the home (13%). The in-depth interviews also covered other types of practical help, such as financial help and the availability of someone close whom parents could call in an emergency or where the children could be left for brief periods ('backup help').

Members of the informal network can also serve as an example for parents by contributing their views on parenting and parenthood and how they put them into practice. We call this normative support. Almost all parents interviewed say they adopt ideas and behaviours from various people, for example watching and reflecting on how other parents in their immediate setting tackle parenthood. Most interviewed parents also say they regularly receive social support for recreational purposes from people in their informal network, for example doing things with them (and also regularly the children) such as undertaking enjoyable activities and outings. It was already known from earlier research that parents receive these different kinds of help (Doorten & Bucx 2011; Hoek & Miley 2015; Kesselring et al. 2012), but not that these kinds of help are often offered in combination. During these recreational activities, parents often talk about their children's development and aspects of parenting, and often find a listening ear, an example and/or advice. This finding suggests that different forms of support are regularly combined.

Own parents(-in-law) the main source of support

We find that parents most often receive informal help from their own parents/parents-in-law: almost half of parents with children aged up to 18 years in the Youth Act survey receive help from them (cf. Doorten & Bucx 2011). The importance of this help also emerged in the

in-depth interviews: the majority of interviewed parents cited examples (often as the first example) of help received from their own parents or parents-in-law. When asked what *help* they *miss*, this is also the help that is most frequently mentioned by parents. Some parents would like to be able to fall back on their own parents/parents-in-law more often for logistical or practical help, or because they miss the warmth and togetherness. These parents generally have an extended network of other relatives, friends, acquaintances and/or neighbours, suggesting that these resources do not (fully) compensate for (the lack of help from) their own parents/parents-in-law. This echoes the literature on the special nature of parent-child relationships and the unconditional support that can stem from it (Kalmijn 2012). It also aligns with the idea that people's networks can change when they have children and that their own parents can come to occupy a more central role (cf. Bucx et al. 2012; Rözer 2016).

The fact that parents mainly rely on their own parents/parents-in-law does not mean that other networks are unimportant for them: other relatives, friends, acquaintances, neighbours and work colleagues were also regularly mentioned in the interviews as important sources of help. In the Youth Act survey referred to earlier, more than a third of parents said they receive help from other relatives, friends and acquaintances. Help from neighbours is less common: one in nine parents report receiving parenthood help from neighbours.

Parents of younger children relatively often receive informal help

Parents receive more support from their informal network when the children are younger. More than eight out of ten respondents in the childcare survey said they receive some form of help from their own parents/parents-in-law; they not only often help with occasional babysitting, but in roughly half the cases also provide a childminding service. Parents often combine the childminding provided by their parents/parents-in-law with use of formal childcare (see also Roeters & Bucx 2018). The fact that parents with younger children use their informal networks more often than parents of older children may stem from a greater need by the former group for practical help; they often have busy lives due to having to combine caring for children with paid work and because younger children also need a lot of guidance and supervision. Moreover, in this phase of family life, the parents/parents-in-law are themselves often not too old and are fit enough to help.

As well as the child's age, the sex and socioeconomic status (SES) of the parent are also important with regard to informal help. Mothers more often say they receive parenting help than fathers. The reason for this is unclear. It may be because mothers look after the children more than fathers, and therefore more often encounter difficult situations where they need help. They also undertake more activities with children than fathers, and thus more often meet other parents with whom they can share support (Portegijs et al. 2018). Family research has also shown that it is often women who maintain contacts and networks (Dykstra et al. 2006). An alternative explanation is that mothers simply have a greater need for support than fathers and more readily ask for help.

Parents with a lower education level and lower income, and single parents, use informal (practical) parenthood help less often than parents with a higher education level, higher income and a partner. This is a striking finding, as lack of a partner and having a low income are stress-enhancing conditions which can test the resilience of parents and could in theory increase their need for help with parenthood (Bucx 2011). A factor that could play a role for single parents is that their networks are smaller and they do not (or less often) have in-laws.

5.1.4 Help from the primary formal network and other sources

In this section we focus on research question 1c: *With which professionals in the primary formal network do parents come into contact in relation to their parenthood, and what kinds of help do they receive? Are there any sociodemographic differences in this? And which other sources of parenthood help do parents use, such as the Internet, tv and books and paid services (domestic help, childcare)?*

Help from childcare facilities, school and child healthcare centres most frequently cited

Parents in the social domain study most frequently say they receive help with parenting from the school and childcare facility (one in twenty parents say this), followed by help from the child healthcare centre, Youth and Family Support Centre (CJG) and school doctor. Help from general practitioners and practice nurses is the least frequently reported (1%). Based on the childcare survey, we see that between half and two-thirds of parents of babies and toddlers make use of paid childcare (paid practical help). As a consequence, many parents of young children could potentially also receive other parenthood help from childcare professionals, for example emotional support and advice.

This also emerged in the in-depth interviews, with several parents saying that professionals from childcare facilities, playgroups and schools are important sources of help. In the eyes of these parents, these professionals are partners, and they liaise with them with regard to the development goals and raising of their children. These network members can also provide a listening ear to help with uncertainties about parenting, and occasionally give advice on how to deal with undesirable behaviour on the part of a child.

Several interviewed parents of young children said they find the child healthcare centre to be an easy-to-access organisation where they can go to with everyday questions about their child(ren)'s care and development. By contrast, other parents feel that these organisations are too far away and their contact is limited to getting vaccinations for their children. According to the interviewees, the general practitioner (GP), as well as answering medical questions from the parents themselves or their child(ren), can sometimes also help with problems relating to child-raising and psychological problems for the parents themselves or their offspring. The GP offers a listening ear and can refer to accessible basic or specialist youth care or other support services.

A few parents also refer to coaches/supervisors in their children's leisure activities (such as sports coaches) as 'parenting partners' and as people with whom they can spar about the behaviour and upbringing of their children.

Finally, many parents in the interviews also cite their employer as a source of support with their parenthood. They can for example make it easier for parents to combine working with looking after their children by offering the ability to work flexible hours and work from home.

Parents make little use of paid help for odd jobs and household chores

Results from the childcare study show that parents do not make much use of paid services such as domestic help or shopping services. The least cited option is paid help with odd jobs and gardening (around 1 in 11 parents); paid babysitting at home to enable them to have an evening out is more common, being used occasionally by a quarter of parents of babies and roughly a third of parents of toddlers. The most frequently cited service is a food takeaway or home delivery service, being used occasionally by roughly two-thirds of parents.

Websites and Internet forums are other resources used by parents. Several parents in the in-depth interviews said they use these channels to look for information about child development and child-raising. Some parents share experiences with and opinions on parenting via the Internet and social media. Some parents see pedagogical books or TV programmes such as *Supernanny* as a relevant source of information, from which they distil advice and tips (cf. Nieuwboer & Fukkink 2016).

Parental sex and ses plays a role in primary formal support

Not all parents receive the same degree of support from the primary formal network. In the social domain study, for example, parents of younger children say they use this support more often than parents of older children. That is logical, because these are provisions that are aimed (more) at younger children and with which parents also regularly come into contact (childcare facilities, child healthcare centres, schools; parents of older children no longer visit secondary schools so often). GPs and practice nurses form an exception here, more often helping with the parenting of older children. It may be that parents of older children seek the help of these professionals more often because of more serious (mental) health problems, which are more common among older than younger children (Stevens et al. 2018); GPs can make referrals to the secondary formal network. Mothers and parents with a higher education level say they receive parenting help from GPs and practice nurses more often than fathers and parents with a lower education level. It may be that mothers and higher-educated parents identify problems with their children and with parenting earlier than fathers and lower-educated parents. It is also possible that mothers and higher-educated parents more readily problematise their child's behaviour or their parenting and may find it easier to approach a GP or practice nurse (Portegijs et al. 2016; Van den Broek et al. 2013). Higher-educated parents may also put more faith in the opinions of professionals (Bot et al. 2013). Higher-educated parents, parents with a higher income status and parents with a partner also use formal childcare facilities more often than lower-educated parents, parents with a lower income status and single parents. This is partly related to differences

in labour market participation and financial considerations, but also to parents' views on childcare (Roeters & Bucx 2016; 2018).

5.1.5 Mechanisms for receiving informal support

The question of why parents receive help from their social networks with parenting and parenthood is concerned with the underlying mechanism behind the use of informal support. Research question 2 was accordingly: Which mechanisms play a role in parent's use of help with parenthood? We assume that receiving informal help depends on three factors: (2a) *the need for help*; (2b) *the availability of the social network*; and (2c) *the opinions and attitudes of parents towards (asking for) help and giving help themselves*. Can these factors explain why parents receive informal support?

A third of parents have questions and concerns about their child's development and upbringing

Parents' questions and concerns about their child's development and upbringing are an indication of a *need for support*. In all the surveys used in this study, roughly a third of parents say they have had recent concerns about their children's upbringing or development. Parents of older children (aged 12 and above) have concerns slightly more often than parents of young children. These questions and concerns, and also the feeling of not being in control of their parenting, are important predictors in two out of the three surveys (EJ00'17 and SD1'17) for receiving informal support.

What kinds of questions do parents have and what support do they need from those around them? It is known from earlier research that almost seven out of ten parents sometimes feel that family life is too hectic (Bucx & Roeters 2018). The interviewed parents also cite questions and concerns about the day-to-day logistics of family life. Practical support and emotional support and advice from their informal network helps reduce the pressure of combining different tasks ('combination stress'). The interviewed parents also refer to everyday parenting questions, for example about media use, safety in and around the home, nutrition or sleeping routines; these are issues that they often discuss in their informal networks. They also cite specific and more serious parenting questions and problems, such as developmental problems, behavioural problems or their children's disabilities. They seek help from their informal networks for these questions, but often seek professional help as well. Finally, in the event of serious illness, emergencies or other life-changing events, parents not only need professional help, but often also help from their informal networks in the form of practical and emotional support.

Majority of parents optimistic about availability of informal network

As well as the need for support, the *availability* of the informal network can also be a factor in the use of informal help. This availability could be interpreted as 'backup'. Eight out of ten parents in the Youth Act study expect to be able to call on their informal network if problems arise with their children's parenting and growing up. A further indication of availability is the frequency of contact with network members: more frequent contact poten-

tially suggests more availability of network members. The social domain study showed that a majority of parents have at least weekly contact with family (more than eight out of ten) and friends (eight out of ten) or neighbours (seven out of ten). In short, most parents in our surveys are optimistic about the availability of informal help with parenthood and parenting issues. After the age of the child, this is found to be most strongly associated with receiving informal help.

Availability is also about physical and emotional proximity and willingness

Several aspects were also aired in the interviews which play a role in the perceived availability of help for parents from their informal network. As well as frequency of contact, physical proximity is also a factor which enhances parents' sense of being able to ask for and accept help. Emotional proximity is also important. Family ties and friendships often give parents a feeling of familiarity and safety, making it easier for them to ask for and receive help. Mention was also made in the interviews of the importance of the capacity, available time and willingness of potential helpers. Parents' own parents/parents-in-law, other family members or friends are themselves sometimes too busy with work, too old and infirm (or sometimes deceased), or live too far away, or else there are conflicts which prevent them from being an available source of help.

Views on asking for help and giving help

The third group of factors with a potential influence on asking for and receiving help are the *opinions and attitudes of parents* regarding asking for help and giving help themselves. One in eight parents say they generally find it difficult to ask for informal help for their own family. When it comes to problems, more than a third of parents say they would only call on the help of their informal network if there is really no alternative. Over a third would also rather call on professionals than their own network in the event of future problems. In short, parents are more often reticent about asking for help when there are problems. Many parents said in the interviews that they feel somewhat embarrassed about asking for informal help, especially for things such as difficult behaviour, difficulty combining all the different parenthood tasks, or family problems. Parents often feel awkward about burdening others with practical tasks or with their concerns, consider certain topics to be private, would rather (first) come up with a solution themselves or would rather receive professional help.

Several parents are also reticent regarding the scope for sharing the parenting of their own children with others or getting involved with other people's children. It is only in specific instances, for example when they are not present themselves, that parents are more accepting of such involvement.

Finally, opinions on reciprocity and giving help themselves are also important factors. Giving help themselves proves to be a robust predictor for parents' receiving informal help; the more they give help themselves, the more help they also receive (cf. Kesselring et al. 2012). Conversely, many parents said in the interviews that they like to do something in

return for the support they receive. This can mean that, if parents expect to find it difficult to reciprocate, they may also find it more difficult to ask for help.

5.1.6 Mechanisms of use of formal help and relationship with the informal network

In this section we focus on the last two constituent parts of research question 2 (d and e):
2d: Which factors can explain why some parents do not (or no longer or not only) use their informal network as a resource, but (also) the primary formal network?

And 2e: Which factors can explain why some parents do not (or no longer or not only) use their informal network as a resource, but (also) do not use the secondary formal network?

And what is the relationship between the support provided by the different networks?

What role does the informal network play if secondary formal help is or becomes available?

Support from the primary formal network and the role of the informal network

The most robust *predictor of primary formal help with parenting* is receiving informal help with parenting. The availability of the informal network in terms of frequent contact with family is also positively associated with the use of primary formal support. It suggests that help from the social network can facilitate or stimulate help from the primary formal network, a finding also seen in earlier research (Bot & Sadiraj 2013). Network members may for example advise parents to discuss their question at a 'higher level'. It can also be an indication of an open attitude by parents towards support with parenthood in general.

As well as (the availability of) informal help, the need for help – in terms of feeling not fully in control of their parenting – is an important predictor of parents receiving primary formal support (cf. Bot & Sadiraj 2013).

Support from the secondary formal network and the role of other networks

Limited support is found for the assumption that a lack of informal help is a reason for parents turning to *secondary formal help*. The lack of availability of help from their informal network can indeed play a role for some parents, but this is not generally stated as the most important reason. Help from the primary formal network, in particular, is found to be (positively) associated with help from the secondary formal network. That is logical, because the primary formal network regularly leads parents to the (secondary) formal network.

Another important factor in the use of formal help is the need for help. According to some of the parents interviewed, the greater a family's need for help is, the more frequently they use formal help, for example for issues that go beyond everyday questions about being a parent or problems with a child or their upbringing, such as problems or questions that are less common and require more specialist knowledge and experience than is available in the informal network. Potential informal helpers also sometimes have insufficient capacity to help due to their own mental or other health problems.

All in all, our findings suggest that parents first seek help from their informal network, before – if their need for help proves to be too great or the capacity of their network is too

limited – turning to the primary formal network and possibly subsequently being referred to the secondary formal help circuit (cf. Bot et al. 2013). Given that all these data were gathered at one and the same moment, we can only report correlations, and can therefore make no statements about causality; that would require that families and the development and welfare of children and their parents and the help they receive to be mapped over a longer period.

Parents see advantages and disadvantages of formal help compared with informal help

Parents' attitudes towards formal and informal help can also help explain why parents use formal help in certain situations despite the fact that they could (largely) fall back on their informal network. Parents in the interviews mentioned several advantages of the formal network. Some parents are more inclined to accept advice and help from professionals because they have more confidence in their knowledge and experience. For some parents, the fact that professionals are slightly more removed from the family and have a neutral stance can also make it easier for them to discuss their concerns about the development and parenting of their child(ren). For other parents, it is precisely that distance which inhibits them from expressing their concerns.

Informal network can also be (particularly) important in the case of secondary formal help

Parents said in the interviews that members of their informal networks help in various ways when they are looking for (suitable) formal help, for example helping to recognise that there is a problem, encouraging the parents to seek help, helping them to find suitable help, etc.

When a family is receiving formal help, this can demand extra time and energy from the parents, and the in-depth interviews suggest that in precisely those situations, help from the informal network can be important, for example help with parents' more everyday tasks and responsibilities for which, partly due to the processes involved with formal help, parents themselves may have less time and energy. Network members can also provide other practical help, for example accompanying parents or children to appointments with professional helpers, driving them to appointments or looking after (other) children during parents' appointments with professionals. They can also help parents deal with the complicated processes involved in setting up formal help, by giving them the opportunity to let off steam or helping them relax. Summarising, therefore, in some cases support from the informal network can actually be the key to enabling secondary formal help to be provided and/or effective.

5.1.7 Satisfaction with help and benefits for parents

In this section we address the third research question: 3) How satisfied are parents with the amount of help they receive from their network and how do they benefit from that help?

We break this down into the following constituent questions: (3a) *How satisfied are parents with the amount of help they receive from the network, and are there any sociodemographic differences?* And (3b) *What are the benefits for parents of this help and what functions can the help serve for them?*

Eight out of ten parents are satisfied with the informal support they receive

Roughly eight out of ten are *satisfied with the amount* of support they receive from their informal network. Help with childminding/babysitting, in particular, contributes to that satisfaction. As we saw earlier, this help is mainly provided by parents' own parents/parents-in-law. Mothers of babies are slightly less satisfied with the amount of help than fathers, while among parents of toddlers single parents are slightly less satisfied than parents in two-parent families. This may be related to a greater need for help.

Informal support can contribute to satisfaction with parenting

What are the benefits of the help for parents? In line with earlier research (Coohey 2007; Castillo & Frenzl-Crossman 2010; Kesselring et al. 2012; Taylor et al. 2015), we find some support for the idea that the help parents receive from their network can make it easier for them to deal with the challenges of parenthood, and so contribute to their well-being. The findings for parents of young children, for example, show a positive association between informal support – in the form of childminding/babysitting, a listening ear and advice with questions and concerns – and feelings of well-being and satisfaction with parenting. At the same time, we found a (counter-intuitive) negative association for parents of older children between receiving informal help with parenting and that satisfaction: compared with parents who have received no informal parenting help, parents who have received it are less satisfied with their parenting. It may be that they faced more serious problems which could not be (immediately) resolved with informal help.

Support from informal network and primary formal network can serve different functions

The in-depth interviews with parents offered an insight into the *different functions* that support for parents can have, and the conditions needed for help to work. For example, parents recounted that conversations with other parents and professionals from the primary formal network can have a reassuring effect. By sharing experiences, parents discover that their child's behaviour is not unusual or a cause for concern, and it can also reassure parents that they are doing the right thing. Contacts with parents who have children of the same age offer recognition, while contacts with parents of slightly older children can be valuable by showing that certain concerns or problems can 'resolve themselves'. Parents also say they can learn from people in their network, for example how they approach parenting, tips, advice or ideas about being a parent. The tips and advice others give, and bouncing thoughts off them, sometimes cause parents to change their parenting behaviour or make different choices around combining parenting tasks and working. Finally, the knowledge that there are people around on whom parents can fall back if needed can be reassuring.

Support is sometimes 'not helpful'

However, parents do not always feel they gain from the help they receive, and this appears to apply particularly for advice. A majority of the interviewed parents say that advice is sometimes unusable because it is not appropriate for their child, for the parent themselves

or for the way in which the parents wish to bring up their child. Parents can also be uncomfortable with 'how' advice is given and therefore not accept it. This may be the case, for example, when parents feel that others wish to interfere too much, adopt a lecturing tone or are not empathising with their situation. Help can sometimes have an undesirable effect (for parents); according to several interviewed parents, for example, too much, or conflicting advice can make them uncertain about which advice is the best.

Some interviewed parents also dislike receiving comments or advice from those around them because they feel they are being implicitly or explicitly judgemental. Both parents themselves and those around them can sometimes apply strict norms and values regarding what constitutes good parenting and the ideal development of a child (De Winter 2011). There is also a prevailing idea in society that life, and child development too, can to a certain extent be manipulated and shaped (Delfos 2006). Added to the observation that parents are generally regarded as the people with primary responsibility for bringing up children (RMO/RVZ 2009, RMO 2012), it is understandable that they can feel uncertain in the face of opinions that are sometimes hidden in advice and feedback from those around them, however well-intentioned it may be.

S.2 Discussion

In this section we examine a number of assumptions made in government youth policy, especially with regard to support from parents' social networks. We discuss how these assumptions relate to our findings, focusing mainly on the informal network, about which we have the most data.

S.2.1 Assumption: Parents' social network has untapped potential

A central plank of Dutch youth policy is the idea that people should care for and look out for each other more (TK 2012/2013). The assumption behind this is that parents make too little use of their networks for help with raising their children and other parenthood tasks. This implies that there is untapped potential in those networks which parents could use. Do parents make too little use of their networks? Could their networks provide more help? Are parents able and willing to seek help from those around them?

In our study we found that more than two-thirds of parents receive help from their informal network, ranging from practical support, emotional support, normative support and social support to recreation and advice. Their own parents/parents-in-law are a particular source of help, especially when the children are young. These findings show that most families are sufficiently well able to make use of the potential support from their own network. Most parents say they are satisfied with the amount of support they receive. Parents are also positive about how their parenting is going.

An important caveat to this assumption in youth and family policy relates to the prominence it gives to the instrumental value of social support. In this study we saw indications that support from parents' social networks goes far beyond helping them resolve problems with developmental and parenting problems or looking after the children to enable their

parents to go out to work (cf. Kesselring 2019). In the interviews, parents stressed the more fundamental value of social support, describing the familiarity and safety they find in their informal and primary formal networks, and the importance of this for their well-being. According to them, that familiarity and safety are important conditions for asking for and accepting support and in enabling them to talk about parenting issues which they find difficult with others. This finding is also reflected in the scientific literature; social bonding and support can meet parents' basic social needs, such as a feeling of connectedness and belonging, being valued and feelings of safety, familiarity and trust (Baars 1994: 81, Ince et al. 2018; Steyaert 2012: 44).

The premise that parents make too little use of their informal networks thus appears not to be confirmed in our study, either. Nonetheless, there may be parents or groups of parents in particular circumstances for whom the situation is different. Based on our study, in the following section we provide an insight into the potential (or lack of it) for more support from parents' networks.

5.2.1.1 Less prominent role for neighbours in particular; untapped potential?

This study shows that parents by no means always make use of the informal help potential in their networks. Other relatives such as brothers and sisters, as well as friends and acquaintances are for example significantly less often involved than parents/parents-in-law. Neighbourhood networks are the least used for parenthood and parenting questions. That may be because those neighbours often fall into the category of 'bridging contacts' (Granovetter 1973; Lin 2012; Putnam 2000): these are social contacts with people who are different from the person themselves, who are less well known and with whom parents are generally less familiar. This may make it more difficult to discuss topics such as parenthood and parenting with these networks than with the stronger 'bonding contacts' made up of relatives and friends. The latter are contacts that parents have with people who resemble them, who have the same norms and values, with whom they feel comfortable and who can offer affirmation about their lifestyle.

A second explanation for this reticence towards neighbours is the prevailing norm in the Netherlands that raising children is a private affair (RMO/RVZ 2009). This also emerged in several of our interviews when it came to unsolicited advice: some parents regard this as interference, especially if the person giving the advice is a less well-known and trusted face. This norm may also work both ways, and cause neighbours to be reticent, too.

A third explanation is the major role played by reciprocity in the sharing of support. In our study we found that the probability of receiving informal support (not broken down by type of social relationship) is greater if parents themselves also give help to others. Reciprocity emerged in the interviews as an important mechanism in receiving help, especially in non-familial relationships. Support is thus not free, but has a 'price' in the form of doing something in return. In familial relationships, and especially relationships between parents and children, reciprocity plays a less prominent role, as we also know from earlier research (cf. Bredewold 2014; Kalmijn 2010; Komter 2003). This may (partly) explain why help with parenting from grandparents is appealing, and help from neighbours less so.

The policy (based on the Youth Act) also sees potential for neighbours to support parents (TK 212/2013). Neighbours may be in a position to offer help if only because of their physical proximity. Another advantage of neighbours may be that they form ‘bridging contacts’, potentially enabling them to contribute new information and different insights, thereby increasing the knowledge and skills of parents (Granovetter 1973; Lin 2012; Putnam 2000). Our study presents a mixed picture of the potential of neighbours (or the neighbourhood) for parents with questions about parenting and parenthood. For example, meeting and getting to know neighbours – a condition for mutual support and overcoming a reluctance to ask for and offer help (cf. De Boer et al. 2020) – is not always a straightforward process for some parents in some neighbourhoods. It emerged from the interviews that individual circumstances (such as illness or disabilities) or a lack of skills, as well as neighbourhood characteristics (such as lack of safety or a limited sense of connection between residents) can be an obstacle to neighbourhood contacts. Some parents say they are afraid of negative influences from the neighbourhood, for example as regards safety or antisocial behaviour in the street (cf. Kullberg et al. (forthcoming)).

Our interviews also showed that many parents do see the neighbourhood in which they live as a potentially important part of their social network, mainly when it comes to lending a hand and keeping an eye on each other’s children. A few parents in our study moved to a particular neighbourhood specifically because they felt it was more child-friendly due to the proximity of other families, schools, safe play opportunities for children and more social cohesion.

For local authorities and other stakeholders, the positive aspects of neighbourhood contacts can serve as an encouragement to create and maintain child-friendly meeting spaces in neighbourhoods. Examples are safe playgrounds in the public space or drop-in activities for parents and their children in community centres, schools (parents’ rooms), libraries or other recognisable places in the neighbourhood. Methodologies are also being trialled to improve the liveability and parenting climate in Dutch neighbourhoods, such as joint initiatives to promote democratic norms in children on living together peacefully (‘The Peaceful Neighbourhood’ (*De Vreedzame wijk*), see Kullberg et al. 2021; Pauw 2016). Other possibilities for increasing mutual support in neighbourhoods include actively connecting parents with support requests to parents who can support them, for example through civic initiatives or volunteering and buddy projects (such as ‘Buurtgezinnen’ (‘Neighbourhood families’), ‘Moeders informeren moeders’ (‘Mothers informing mothers’) or ‘Homestart’).² Local authorities in many parts of the Netherlands already have a budget for organising such activities (Gemeente Rotterdam 2020; Kesselring 2019).

Given the many local neighbourhood initiatives for parents and their families, it may be useful to analyse this field and place it alongside the positive and negative aspects of neighbourhood help as experienced by parents with parenting and parenthood questions themselves. It is the local stakeholders who create the parameters here. This study shows that local partners cannot and should not bank too much on neighbours as a source of help, given the hesitancy and reluctance felt by many parents as well as neighbours. If we knew what type of support from neighbourhood initiatives matches the needs of (different

groups of) parents and is accompanied by predominantly positive experiences, help from neighbours could be a realistic option for many parents.

5.2.1.2 Reluctance to ask for help

Our study focuses not only on the day-to-day care and raising of children, and the help that parents can receive from their networks for this, but also on the question of whether parents can fall back on their network when faced with (non-everyday) concerns or problems. The idea underpinning the Youth Act is that parents should be able to turn to their social networks in those cases, too.

Although parents with concerns and problems receive help from their networks more often than those without concerns, around a third of parents are reluctant to ask for help from their social networks if they are having problems with their children. In the in-depth interviews we found a few indications for this reluctance or hesitancy on the part of parents. First, parents indicate that they prefer to solve problems themselves where possible, without help from others. Several parents feel that respect for their authority as the persons with primary parenting responsibility is important and do not automatically accept others in their network sharing in their parenting role. Views such as these fit in with the idea that bringing up children in the highly individualised Dutch society has increasingly become a responsibility of the nuclear family (Kesselring et al. 2010; De Winter 2011).

A second factor which may play a role in the reticence of parents is that society, and parents themselves, sometimes set high standards for children's upbringing and development (De Winter 2011). Bringing up children is regarded as an achievement, and problems can be viewed as failure or something about which parents might be ashamed. Several parents in the interviews indicated that they are sensitive to other people's opinions, which can make them uncertain. They not only have the feeling that others are imposing certain norms about how their child should be developing and what good parenting should look like, but also that others expect them to be a perfect parent. This perception may be reinforced by stories or images on the Internet.

How much of a problem is this? Norms concerning the responsibility of parents for bringing up their children can on the one hand give parents a great deal of freedom to raise their children as they see fit, but on the other hand put more pressure on parents to make the right choices. High expectations can cause parents to devote a lot of attention to bringing up and looking after their children, but can also make them uncertain and afraid of failing. It can in any event be seen as a major issue for policymakers, professionals and citizens that such norms can prevent parents seeking help for problems in situations where they themselves or professionals feel help is needed. Furthermore, reticence in asking for help can deprive parents of the acknowledgement and recognition of others and of the ability to experience that it is normal for parenting not always to go smoothly, and also that some problems can be resolved fairly easily. Overcoming this reluctance to seek help and changing norms about parenthood requires a cultural sea change which is likely to take a long time and is unlikely to happen by itself. Both policymakers and professionals who work with families will need to make efforts to ensure that seeking help from the networks

around families becomes more accepted and usual. Possible ways of achieving this are raising awareness of the existing norms, normalising rather than problematising support with parenting and parenthood, encouraging parents to ask for support and helping them to formulate requests for help.

5.2.1.3 The network at the workplace

Many of the parents who took part in the data collection for this study are performing (paid) work in addition to raising a family. Combining these different responsibilities can cause high levels of pressure and stress (see also Bucx & Roeters 2018). Our findings suggest that employers or managers can be important network partners for parents in enabling them to strike a good work-life balance. People are better able to fit their work around their care responsibilities when they have more control over their working times and work location. On the other hand, employers or managers can actually make it (even) more difficult for parents to strike a good work-life balance. Several parents in our study said they had changed employers in the past for this reason.

A recent literature review supplemented by expert interviews also showed that employers (and colleagues) can facilitate parents in various ways in combining work and care tasks (Roeters et al., forthcoming). As well as flexibility in and some control over their working times, more direct forms of support from managers and colleagues are also important. This might be practical support (such as taking on an assignment), but could also be emotional support (sharing thoughts and empathising).

Earlier research (Van Echtelt 2019) suggests that many employers believe it is important that their employees achieve a good work-life balance, and feel a responsibility for this, but also that in practice many employers could do more than they are actually doing. The practical opportunities that working people have to determine when and where they work are for example still limited (Josten 2020), despite the fact that the law on flexible employment (Wet flexibel werken) often gives them the right to do this. The data on which these findings are based date from before the coronavirus crisis; flexible working seems to have increased substantially during the pandemic, and it may be that this continues in the post-Covid period. At the same time, the lockdowns during the pandemic have shown some resistance from employers and employees to working from home: employers worry that employees are not able to work well from home, while employees miss the social contacts they have at work (NOS 2020; 2021).

It is in any event plausible that the potential for the workplace to support parents in combining work with caring children have not yet been exhausted. Actions to increase the scope to support parents could focus on structural adaptations, e.g. via new (HR) policy, but also on cultural changes, i.e. efforts to change the opinions and ideas of workers, managers and employers regarding the desirability of flexible working (Kossek et al. 2010; Roeters et al. 2021). Cultural adaptations such as these appear desirable given the prevailing impression among employees that the existing organisational culture can make it difficult for them to use the possibilities that already exist. For more specific options – for both struc-

tural and cultural change – we would refer to the report *De werkende duizendpoot* (Roeters et al., forthcoming).

5.2.1.4 Potential of the primary formal network

Youth policy assigns an important role to the primary formal network, consisting of professionals with whom in principle all parents come into contact, such as school teachers. The aim of the youth care system is to focus more attention on prevention by ‘normalising’ parenting issues and identifying problems earlier. Among the suggested ways of achieving this are strengthening the parental supporting role of basic provisions for parents and children in neighbourhoods, schools and facilities such as childcare and playgroups (TK 2012/2013). A great many provisions have been set up in the last decade at local and district level, and various initiatives have been taken to support parents in their role of raising and caring for children. Alongside initiatives to put parents in contact with each other (see also § 2.1.1), easy-access parental support has also been introduced in neighbourhoods in the form of information and discussion groups, led by professionals from Youth and Family Support Centres (CJGs), schools and other providers of youth care services at local level. To foster prevention and early detection, many local authorities have also encouraged working relationships between neighbourhood and youth teams on the one hand and schools (care teams and parental contact officers) and GP practices (GPs and practice nurses) on the other (Van den Berg et al. 2017).

What do we currently know about the use of these provisions? Are there indications that opportunities for help from the primary formal network are being left unused? To date, existing research has largely ignored who makes use of help from the primary formal network. Our study offers a first indication that there may be untapped potential here.

In the social domain study, roughly one in twenty parents said they received parenting help from the school, childcare facility or playgroup. A smaller proportion were receiving parenting support from a Youth and Family Support Centre, child healthcare centre or school doctor. GPs and practice nurses were mentioned slightly less often as providers of parental support. Our assumption is that the relatively small numbers are related to the question formulation; parents may have interpreted the question as a question about help with parenting problems.

The emphasis in the interviews was on everyday questions about childcare and parenting. This revealed that the majority of parents interviewed regularly talk about these matters to professionals in the primary formal network such as education officers, teachers, paediatric nurses and GPs. Basic provisions such as Youth and Family Support Centres or community social care teams were mentioned very infrequently during the interviews. It may be that these provisions are less recognised and set in parents’ minds as a natural source of information about their children’s development and upbringing than a childcare facility, school, child healthcare centre or general practitioner. That is unsurprising, given their often automatic participation in and visits to these latter provisions. We also know from other research that many community social care teams report being insufficiently able to carry out preventive tasks, early identification and outreach activities (Van Arum & Van den

Enden 2018; Van Arum et al. 2020). Professionals in these teams have a high case load and also often have relatively more serious problems in their portfolios. Some local authorities report problems with access, such as waiting lists for community or youth care teams and specialist care, leading to stagnation in the flow of help within the community teams (Van Arum & Van den Enden 2018). In short, community and youth care teams fulfil an important role in supporting parents, but in many cases only come into the picture once problems have already arisen.

A few parents in the interviews expressed a need for easily accessible professional advice with everyday parenting questions, and we also encountered parents who needed more social contacts and support from their informal networks. This suggestion of an unmet need among some parents, and the limited scope for community and youth care teams to undertake preventative activities, are an indication that there is still untapped potential for accessible support from the primary formal network. Despite the many trials being carried out in the implementation practice of youth policy on prevention and early identification, the needs of some parents and the high pressure on community social care teams suggest that there is room for further development of basic facilities where parents and children can meet and support each other and if necessary obtain accessible advice. Pedagogical experts have for some time been pointing out the usefulness of further developing what they call the 'pedagogical civil society' (Kesselring 2019; Vink 2019; De Winter 2011). They call for basic provisions in which professionals are highly visible and which devote a lot of attention to meeting other parents and professionals. Vink (2019) cited useful examples in other countries, such as the 'Huizen van het kind' ('Child Centres') in Flanders and the Family Centres in Sweden. Sweden also has a network of 'open playgroups' linked to the Family Centres, with which all parents come into contact before the birth of their child, and these are widely used. They offer a fairly accessible setting which is pervaded by the 'aroma of coffee and cake'; children are free to come and play and there is a professional on hand who can be consulted by the parents for all kinds of questions (Vink 2019).

Given the important role of the primary formal network in youth policy and the finding in this study that many parents need some form of support, it is recommended that future research devote more attention to the help that parents receive from this network (cf. Kromhout et al. 2020) and to understanding the factors which encourage or inhibit its use and relevance.

5.2.1.5 Unmet need of parents of older children

This study shows that children's age is an important predictor of the help that parents receive. The likelihood that parents will receive help from their informal (and also the primary formal) network is greater when the children are young than when they are older. This is especially true for practical help, such as help with babysitting, transport, etc., but our study shows that it also applies for advice: parents with children aged 12 years and older receive this kind of help less often than parents of younger children. It could be argued that parents of older children have less need of this kind of help, for example because they have now got to know their child well, or because they have gained more

experience of being a parent. However, our findings suggest that parents of older children have just as great a need for support: in fact, parents of children aged 12 years and older actually worry more often about their children's development than parents of younger children. This echoes the findings of earlier research showing that children develop more emotional and psychosomatic problems as they grow older, and also more often have problems with their behaviour, substance use, (excessive) media use or their health in general (Stevens et al. 2018).

Given the different nature of the concerns of parents and the greater likelihood of problems, therefore, the need for advice need not by definition diminish as children grow older. What then could explain our finding that parents of older children less often receive advice? It may be that their networks are so different that there are fewer opportunities for requesting or receiving advice, so that parents of older children are less often able to turn to them in times of need. We saw a number of indications to support this theory in our study.

Interviewed parents of secondary school children said they (almost) never go to the school any more. These parents therefore have much less contact with the parents of their children's classmates, or may not even know them at all. They also have little contact with school or other professionals, except when there are problems with their child. We found in our study that other members of the network – parents/parents-in-law, other relatives and friends – also play a less prominent role in the family than when the children are younger. This finding is linked to the age of the children: compared with younger children, older children tend to live their own lives more, operate without their parents, and their parents are less often aware of – and have less oversight of – what their children get up to (Keijsers et al. 2010). In a nutshell, parents are more distant from their children, and the same applies for parents' social networks.

It may be that in some families, more than in earlier phases, there is a gap in this phase of family life between parents' need for advice with (often everyday) questions and concerns and the opportunities to access such advice easily within the family's sphere of activity.

Another factor which could make it more difficult for parents to ask for and/or receive help is that the issues that arise in this phase of the children's lives – such as physical changes, awakening sexual feelings, rebellious adolescent behaviour – may be less easy to discuss because they may be associated with feelings of embarrassment, not just by the parents themselves, but also their children and those around them.

In short, while parents of young children relatively often receive advice from their network and have easy access to provisions in the social/pedagogical sphere, such as childcare facilities, playgroups, child healthcare centres, Youth and Family Care Centres and schools, this appears to be less the case for parents of older children. Added to the observation that the needs of parents and children – in the form of questions and problems – do not diminish as the children grow older, it would make sense to investigate how these parents and children could be given (additional) support. Examples might include establishing links between secondary schools and youth care teams and the presence of practical and immediate support close to the school both for students and parents and for teachers and care

coordinators (Van den Berg et al. 2017). Another option is a ‘broad secondary school’ which brings together homework support, sports clubs, music schools and creative clubs and which offers better opportunities for meeting other parents.

5.2.1.6 Parents in a vulnerable position

Although our results suggest that most parents manage perfectly well on their own or with support from their social network, this is not the case for all parents. Some parents can ‘fall by the wayside’ because they do not possess sufficient problem-solving ability, are less able to fall back on a highly functioning network, or do not possess sufficient skills to access help from their social network. Our study revealed a number of circumstances which make parents vulnerable and which, for whatever reason, limit their ability to make use of support.

Parents with lower socioeconomic status and single parents warrant attention

Parents with a lower income and single parents receive informal help with parenting *less often* than parents with a higher income and parents with a partner. They are also *less satisfied with the amount of help*. This can be a cause for concern because these are precisely the groups of parents who often have the greatest need for help: having a low income and not having a partner are both stress-enhancing factors which can test the resilience of parents (Bucx 2011). It is known from earlier research that these circumstances are associated with more problems with parenting and growing up (see e.g. Bot et al. 2013; Piotrowska et al. 2015).

Parents in vulnerable circumstances relatively often have a greater need for help but at the same time are less able to fall back on their own network. This may be due in part to the fact that the mutual provision of help is itself selective in nature (Komter 2007): people choose to help those who can be attractive for them because they can expect (in due course) to get something back in return.

In our study, too, we found support for the idea that parents receive more help if they themselves also give help. In themselves, these interaction patterns of reciprocity can be a good sign: they indicate that people are willing to help each other. However, people differ in their ability to give support. This reciprocity rule can be detrimental for those who have fewer resources and less to give, and means that they will also less often receive help. The government can therefore not simply assume that parents in these vulnerable circumstances can seek help from their informal network.

Something else that warrants attention is that it is often the same (groups of) parents who have the greatest need of help and who also have difficulty in finding appropriate formal help. As regards professional help, we have seen that higher-educated parents appear to be able to access this help readily; this proved to be less true for those with a lower education level. It is known from earlier research that single parents, families with a low income and families with concerns about their children’s upbringing or development are the most pessimistic regarding access to formal help (Friele et al. 2018), and have more difficulty than other parents in accessing the (youth) care landscape.

It is thus precisely those parents with the greatest need for help who have the biggest problems in accessing support, both in their informal networks and in the primary or secondary formal networks. This finding underlines the importance of generally accessible basic provisions which can be accessed equally by all parents and where, if necessary, they can obtain advice from a professional with relevant expertise or from an independent client support worker who can guide them to the right help.

S.2.2 Assumption: first support from the informal network, then primary formal support and possibly secondary formal support

Current Dutch government policy contains a second assumption about the ideal sequence of support from parents' social networks. The thinking is that parents should first try to solve their problems themselves, if necessary with help from their informal network; they then seek primary formal support if that is not sufficient, and only then, if there is no alternative, do they seek help from the secondary formal network (TK 2012/2013). Our study shows that many parents do indeed first seek help and advice from their informal network if they have questions or concerns, and subsequently or simultaneously turn to professionals from the primary formal network, from where they are sometimes referred to secondary formal help. Which route parents follow to which type of help depends among other things on the nature of the question or problem. For everyday questions, parents often receive support from their informal network, and that is often sufficient. In our study we saw that in many families, parents/parents-in-law are an important source of help and information. The fact that they provide a lot of informal support can also be regarded as a vulnerability in the support system, because problems can arise if they are unavailable to parents for any reason for a short or longer period. We saw this in some of the interviews, and during the coronavirus crisis, too, parents have had to learn to cope with reduced availability of their parents/parents-in-law (see the text on the consequences of the coronavirus for families in § 5.3). When it comes to more specific and less everyday problems, professionals from the primary and secondary formal networks more often come into the picture, but parents still also often receive support from their informal network.

The data from our study does not allow us to make firm statements about the sequence of help received from different networks. We do however see an interrelationship between the use of different help circuits. The interviews revealed for example that parents often use informal help simultaneously with primary formal help, and that use of secondary formal help is often combined with help from the other circuits.

The notion that there is an ideal sequence of support from social networks masks another policy assumption, namely that secondary formal help is sometimes deployed too quickly to address concerns or problems which could be resolved with help from the informal and primary formal networks. This implies that help from the informal and primary formal networks could replace secondary formal help in those cases. However, this study shows that the help received from these networks is not simply interchangeable. Each network has its own function for parents and the different circuits provide forms of support which appear

to complement rather than replace each other. Our qualitative data show that informal support is important in its own right in helping to resolve (minor) problems, but that this source of help also complements the use of specialist professional help in a family. While the secondary formal network offers specialist advice, and the primary formal network can also offer professional support with parenting questions, the informal network can offer parents support such as practical help with day-to-day logistics or emotional support in dealing with problems. The support that informal helpers and experienced parents can offer is of a different order from the help offered by professionals: advice based more on personal experience, less hierarchical support and help that is more flexible than formal care in terms of timing and duration. Practical help from the informal network such as childminding/babysitting and transport, or offering a listening ear, can sometimes make it possible for parents to participate in specialist help programmes.

scf has been monitoring trends in parents and families for some time, but research on how these forms of help develop over the longer term and the factors associated with this is not currently available. This study represents a first exploration in this regard. We now have a number of indications that parental help circuits are complementary. It is not yet clear whether there is feedback between circuits, as is assumed in the government's youth and family policy, for example whether parents who have received formal help are then encouraged to use the informal help network. Longitudinal research is needed to be able to study this; this type of research could show whether support from the informal network, the primary/secondary formal network and the workplace is needed at certain points in the help trajectory, when which sources of help are important and what effects the help has (including in the longer term).

5.2.3 Assumption: Positive effects of support from network

The third assumption in youth and family policy is that an engaged and active social network around parents makes a positive contribution to children's care and upbringing (cf. NJi 2020). This support for parents and children from the network should, it is argued, increase families' resilience and coping capacity, thus preventing problems in families from arising or existing problems from escalating (Bartelink & Verheijden 2015; TK 2012/2013). Although we found some confirmation for this in our study, we also saw that support from the informal and primary formal networks is not always helpful. Support, and especially advice, was sometimes found not to be appropriate, sometimes perceived as judgemental or as interference, or can make parents feel uncertain. We also saw examples where network members' own problems meant they were more of a burden than a support for parents.

In short, the assumptions made in youth policy that support from the informal and primary formal networks can help alleviate and resolve problems and concerns does hold for some parents and for some of the support needs. But as also found in earlier research, we saw that the impact of social networks is not always positive. Social networks can also be powerless to prevent children growing up in unfavourable circumstances, or can even

make that more likely. From this perspective it is better to think in terms of *constructive social networks* as a condition for positive effects on parenthood and children's development. These are networks where, for example, pro-social norms apply and positive behaviour is acknowledged and valued (Ince et al. 2018).

It is therefore important to take account in the implementation of policy of the potential shadow sides of informal support or weak spots in parents' social networks.

S.2.4 Review of assumptions

The assumption that parents have untapped potential in their social network requires some qualification. Parents already often receive help from family, and in particular from their own parents/parents-in-law, and it does not seem realistic to expect that there is much more untapped potential here. The government should accordingly not stake too much on this. There may be untapped potential in less close networks, such as neighbours. Parents in a vulnerable position, in particular, could benefit from the possibilities that such contacts could offer; they often have the greatest need for help but appear to have more difficulty making use of the support available, in both the informal and formal networks. However, accessing untapped potential is not always straightforward. Many parents appear to be embarrassed to share their concerns and questions with people with whom they are less familiar, due to privacy considerations, embarrassment and prevailing social norms about child development and parenting, and it is likely that members of the network share this hesitancy. A cultural change will be needed to overcome these barriers, in which parents come to find it more normal or agreeable to share ideas about parenting and parenthood with other people whom they know less well or with whom they are less familiar, and in which such behaviour is encouraged. Bringing about a change such as this takes a long time, and will require efforts from parents, fellow citizens, professionals and government.

There are a number of caveats to the assumption about the order in which the different types of networks are addressed. Whilst we did find some confirmation in our study for the route through the care landscape from informal help to primary formal help and then to secondary formal help, we also found that help can come from different networks simultaneously, and that each network has its own distinct function which is not simply interchangeable with the others. This study shows that parents' concerns and problems are sometimes too great and the knowledge and capabilities of the network sometimes insufficient to avoid the need for formal help alongside informal help. It may be the intention of policymakers that the informal network should take on a greater portion of the help and support, but this study shows that this is not always possible. Questions can therefore be asked about the assumption that a substantial shift is possible from formal to informal help.

The assumption that help from networks has a positive effect on parents' well-being and on the upbringing of their children also requires some qualification. Not all help is suppor-

tive for parents, and the network can sometimes be part of the problem. Support from networks is only helpful if the network members genuinely listen to and support parents, rather than seeking to impose their own solutions. We do not know whether it is possible for parents to receive informal help without experiencing negative effects, but we do know that this is a key assumption that is encapsulated in youth and family policy. This study makes clear that parents have mixed experiences with informal help. Some parents do not wish to be systematically dependent on their loved ones and close contacts, while others describe the problematic aspects of using informal help. In implementing the policy, the government would do well not only to focus on positive outcomes, but also not to underestimate the shadow sides of help from the social network.

Next steps?

This report shows that many parents make use of informal help. In many cases that goes well and it is adequate for the majority of parents. Informal help is not only of instrumental importance, but also has a fundamental value. It offers parents mental support, safety and a sense of security, and that is something they need in addition to practical help.

Our study also shows that some of the assumptions contained in government youth and family policy are not realistic for everyone. This study describes parents in vulnerable positions who sometimes make use of formal help because their social network is limited or has exhausted its capacity. They do not meet the ‘ideal’ of the self-sufficient parent with a supportive network. Professionals at the workplace play an important role for these parents; they can help to identify parents who are at a heightened risk of vulnerability and ensure the presence of a sufficiently large safety net. A reappraisal of the assumptions could potentially lead to adjustment of the expectations of youth and family policy. This would require a public and more fundamental debate about what parents consider realistic and desirable with regard to using help from their social networks.

5.3 Postscript: Coronavirus and support from social networks

The data for this report was collected long before the coronavirus reached the Netherlands. The country has now gone through several phases in combating the virus, with measures being taken which have impacted on the lives of families and the functioning of their networks. During the first wave of infections, in the spring of 2020, stringent measures were put in place (the ‘intelligent lockdown’) which radically impacted on public life and on the social lives of parents and children. Between March and May 2020 childcare facilities, schools and clubs (leisure activity) were all closed. In addition, social contacts in general, and contacts with parents and others with vulnerable health in particular, were discouraged. Some youth care services were also unavailable; based on research among a number of large care providers, it was estimated that roughly a third of the youth care services they provide ceased during that first wave of the pandemic (Gupta Strategists 2020: 2-3; Jeugdautoriteit 2020a).

After a relatively open summer, which saw public life partially recover, stricter measures were again introduced from the autumn of 2020 in order to limit social contacts. Bars and restaurants were closed, the ability to engage in sport and cultural activities was limited and people were called upon to restrict travel to a minimum and to work from home as far as possible (Rijksoverheid 2020). From the end of December, facilities such as childcare, primary schools and secondary schools were closed once again. At the time of completing this study (mid-January 2021), it was still uncertain how developments would proceed. Bearing in mind this uncertainty, in Box S.3.1 we explore some of the potential implications of the coronavirus crisis for family life and the support that parents will (be able to) obtain in the future. In particular, we look at factors that we felt to be of particular importance in our study for the role played by social networks in parents' lives, and that we expect to have been impacted by the pandemic, namely the need for support and the availability of support.

Based on surveys of groups of parents and exploratory reports from the field (see Box S.3. 1), the pandemic appears to have had a considerable impact on the burden of parents (and therefore potentially on their need for support), the availability of support from informal networks and the use of formal help. At a time when it may be expected that some parents will have experienced a greater need for support due to concerns about the virus or the (impact of) measures taken to combat it, the availability of both informal and formal support declined. Although many parents will be resilient enough to absorb a temporary increase in their burden and the lack of support, that will be difficult for parents in vulnerable positions. Researchers have expressed concerns about the consequences of the coronavirus crisis for parents who were already in vulnerable situations, for example parents with a lower socioeconomic position, parents with mental health issues or single parents. The economic and social impact of the crisis is also likely to increase the number of parents who are in vulnerable positions. Our study shows that it is precisely parents in these vulnerable positions who receive less help, both from their informal network and from helpers in the primary formal network. They are moreover less satisfied with the amount of help they do receive. Our study can therefore be aligned with the calls that were also heard during the coronavirus crisis to look after parents who are in vulnerable circumstances (Werkgroep Sociale Impact van de Coronacrisis), and underlines the importance of extra attention for efforts to mobilise the right help close to parents (Jansma & De Zwart 2020).

Box S.3.1 Possible implications of coronavirus crisis for support for parents

Families forced to fend for themselves more during the coronavirus crisis

Research carried out during the crisis shows that many people have seen a reduction in their social contacts as a result of the coronavirus crisis and the measures introduced to combat it (De Klerk et al. 2020: 15). Although parents may also be able to receive support from their network via digital channels, they appear to have been forced to rely more upon themselves during the coronavirus crisis. The impression is that the coronavirus measures have put family life under severe

pressure. Parents in several surveys report what they see as a regrettable reduction in social contacts, both their children's contacts (friends and teachers) and their own (friends, colleagues and family), and also express concerns about a lack of social support (Kesselring & Van Spanje-Hennes 2020; LOP 2020a; NCJ 2020a).

To enable them to combine paid work with looking after their children, many parents normally use informal support provided by their parents/parents-in-law, who also provide other practical help (see also Roeters & Bucx 2018). Both during the first wave of the pandemic and in the ensuing period, with the continued risk of infection and the rules on social distancing, it is likely that parents will less often be able or willing to call upon their own parents/parents-in-law, whose age often means they will be in a high-risk group. We find indications in the various polls that a proportion of parents have indeed seen their own parents/parents-in-law less often during the crisis than before the pandemic and that some of the support provided by them has fallen away (Kesselring & Van Spanje-Hennes 2020; LOP 2020a). Replacing this help with (more hours of) paid childcare and other paid services can be a possible alternative for parents. Research by De Klerk et al. shows that families with children relatively often saw a deterioration in their financial situation between the pre-crisis period and July 2020. The researchers offer a possible explanation that parents with younger children reduced their working hours or began using paid childcare facilities during the first lockdown (De Klerk et al. 2020: 26). We know that parents working from home who are not in a 'vital' occupation reduced their working hours slightly so that they could continue looking after their children. Mothers stepped up the hours spent caring for their children at the expense of their working hours more than fathers (Van der Werff et al. 2020). However, switching to paid childcare and other paid services for an extended period will not be an option for all families, given the widespread concerns about job security and household finances as a result of coronavirus (Dekker et al. 2020). Several parents in our interviews (conducted before Covid) cited the costs of hiring in domestic help, for example, as a reason for not doing so.

In addition to missing the support of their parents/parents-in-law, it is also likely that the measures on social distancing and staying at home as much as possible (Rijksoverheid 2020) have made it more difficult for parents to obtain help from others in their informal networks (friends, neighbours, parents of classmates) (SCP 2020) in the form of minding each other's children or letting their children play at their friends' homes (LOP 2020a; 2020b).

Bigger burden for parents

The expectation is that the burden on parents has increased during the coronavirus period; parents and children are being forced to spend more time together (indoors), other social contacts have reduced and parents' concerns may have increased, including about their own health and that of others, financial concerns if parents see their incomes declining or lose their job, or pressure on parents who are working in vital occupations. Several studies support the theory that the burden on parents has increased. Some of the studies we reference here are limited in terms of target group and sample size, but still offer an indication of how certain groups are faring during the coronavirus crisis. The Netherlands Youth Health Care Centre (NCJ) surveyed a number of parents during the pandemic in order to gauge the balance between the burden on parents (what parenting demands of them) and their capacity (what parents are capable of). In the survey rounds in the spring (May-June) and autumn (September-October) of 2020, parents reported that they felt their burden and capacity were less in balance compared with prior to the pandemic. The researchers also found greater differences in the imbalance between parents (NCJ 2020a; 2020b). Research among 1,800 parents by the Youth Research Group at HU University of Applied Sciences in Utrecht found that many respondents were managing to find a new daily routine during the first

lockdown in the spring of 2020. On the other hand, some parents found this difficult and dispiriting. Although a proportion of parents found their family situation, with everyone forced to stay at home together for an extended period, to be more relaxed, for example because there were fewer stimuli, a quarter of the respondents in the Utrecht study reported that there were more arguments. Parents with a family member with a care need, for example a mental health disorder or disability, more often reported an increase in arguments within the family (Kesselring & Van Spanje-Hennes 2020). The closure of schools and childcare facilities whilst still having to work led to a decline in parents' satisfaction with their work-life balance, and a proportion of parents experienced 'combination stress' (Spanje-Hennes 2020; LOP 2020a). Qualitative ethnographic research among 17 young families during the pandemic produced similar indications. It was not easy for parents to strike a balance between working and looking after children at home; they had too little time for themselves and for social contacts outside the family (Bröer et al. 2020). National research among working parents showed that more than a third of them were experiencing more work stress than in the pre-Covid period; for parents in vital occupations, the figure was higher, at 46% (Van der Werff et al. 2020; Yerkes et al. 2020).

Several studies were also carried out in the spring of 2020 among parents of adolescents to elicit information about their mutual relationships and their well-being (Bülow et al. 2020; Donker et al. 2021; Janssen et al. 2020). The assumption is that many parents and older children find it onerous to spend time at home together more often and for longer than prior to the pandemic, because adolescents are growing towards independence and are more focused on their own friends than their family (Janssen et al. 2020: 2). Research among 101 relatively healthy parents and adolescents³ showed that up to that point (end of April 2020) both the parents and their adolescent children were generally getting through the coronavirus crisis well – although parents did appear to be rather less positive than before the pandemic. The sentiment among adolescents in the study was no more often negative than before the crisis (Janssen et al. 2020). On average, the various studies found limited changes in parent/child relationships and that many families were proving resilient, though the researchers did find some variation in well-being and in the way the interaction between parents and children changed under the influence of the coronavirus measures (Bülow et al. 2020; Donker et al. 2021; Janssen et al. 2020). The researchers accordingly called for a tailor-made approach to providing support for families to ameliorate the impact of the coronavirus crisis (Bülow et al. 2020).

Unequal impact of coronavirus on families

While the burden on parents has increased, then, their ability to bear that burden has in many cases decreased. In the summer of 2020, the well-being of the Dutch population as a whole was found to be slightly lower than before the pandemic (De Klerk et al. 2020: 29). Researchers are however seeing – and expecting – variation between different parents and families in the impact of the coronavirus pandemic on their lives and on their sense of well-being. There are particular concerns about families that are already faced by an accumulation of problems (multiproblem households), parents with mental health issues or an intellectual disability, parents who do not have a good command of the Dutch language, parents with a less favourable socioeconomic status and single-parent families (Engbersen et al. 2020; Janssen et al. 2020; De Klerk et al. 2020; De Winter 2020). During the first wave of the pandemic and the school closures, there were also suggestions that specific families, for example with children on the autistic spectrum, experienced an improvement due to a reduction in stimuli and a calmer atmosphere (De Winter 2020). There were also signs that some adults with mental health issues experienced a calmer atmosphere during the first lockdown and saw their well-being improve, although this effect did not appear to

persist (Lempens et al. 2020). The research by HU Utrecht cited earlier, however, found that families where a member had a care need saw an increase in arguments compared with before the pandemic (Kesselring & Van Spanje-Hennes 2020).⁴ In families where the burden remains higher than their capacity to bear it for an extended period, this could give rise to tensions and stress, and it is known from research that the psychological and physical consequences of long-term stress can be substantial (see e.g. Yaribeygi et al. 2017). It is also likely that the tensions and stress within families will increase the risks of unsafe family situations (domestic violence, child abuse), while general practitioners, youth care workers and schools are slightly further removed due to the coronavirus measures and may be less able to perform their early-warning function.

Decline in use of formal help

The increased pressure on families due to the coronavirus pandemic could mean that parents have a greater need for formal help, for example youth care services. It is unfortunate that the use of youth care services in fact appears to have declined due to the pandemic. The Dutch Child Centre (Jeugdautoriteit) surveyed 62 large youth care institutions in March 2020 (Jeugdautoriteit 2020a), and repeated the survey in May and August. In March 2020, during the first wave of infections and the strict measures that were in place at the time, a great deal of preventative and outpatient help for families and adolescents was cancelled or deferred. Outpatient help was either cancelled or delivered remotely, for example through video calls. In some cases the help was scaled back to a 'monitoring' approach (with help only being offered when it was really needed). Providers also reported that supervision and group help came to a virtual complete standstill, as did day care. The surveyed organisations saw a reduction of between 30% and 70% in demand for outpatient care. The Dutch Child Centre pinpointed the problem as being that the number of crisis situations appeared to be increasing due to tensions in families; as carers were forced to provide help remotely, it was more difficult for them to assess those situations (Jeugdautoriteit 2020a). In the May 2020 survey, the Child Centre reported that care was increasingly being provided remotely (Jeugdautoriteit 2020b), but in August 2020 three-quarters of the surveyed organisation (n = 50) were still providing less outpatient care than before the pandemic. Some of them also reported concerns about a reduction in the number of registrations and referrals for youth care services during the pandemic. The Dutch Health and Youth Care Inspectorate (IGJ) also reported a reduction in registrations and referrals from community social care teams and youth mental health care institutes compared with the pre-Covid period (IGJ 2020). In December 2020, however, the Dutch Association of Mental Health and Addiction Care reported an increase in the number of crisis contacts from youth mental health care organisations (Nederlandse ggz 2020b). In the period June-September 2020, the Verwey-Jonker Institute carried out research on the support for a specific group of young families in a vulnerable position by conducting interviews with national providers. On the one hand they reported a reduction in the reach of help for some parents with young children (0-4 years) or who were expecting a child. It was for example more difficult to reach some low-literacy parents, parents without an Internet connection or parents with a migration or refugee background. There were also parents with whom the care workers were by contrast able to establish better contact by telephone, doorstep meetings or outdoor appointments. The study and the alternative practices that were devised during the pandemic provided lessons for supporting families which also offer promise for the post-Covid period. Examples include online support, outdoor appointments, accommodating children in vulnerable situations in childcare facilities (with a socio-medical indication) and the importance of better cooperation and coordination between youth healthcare organisations, childcare facilities and the social domain (Jansma & De Zwart 2020).

In short, use of formal care by parents and adolescents generally appears to have reduced due to the coronavirus crisis. It may be that youth care workers were less able to offer easy access to help in time, and some parents may have avoided seeking help during the pandemic for fear of infection. This could mean that some parents and adolescents received no help even though they needed it, or received less help than they needed. In the longer term, this could lead to increased demand (as parents defer their demand) or to more intensive help needs because the problems faced by parents or adolescents have become more serious. The coronavirus crisis itself can also give rise to tensions and create a need for help, potentially also leading to an increase in demand in the future (IGJ 2020; Jeugdautoriteit 2020c). On the other hand, experiences also appear to have been gained with new forms of support during the pandemic, and lessons can be drawn from gaps and potential solutions in the support for groups of parents in a vulnerable position. These experiences and insights could potentially be used to further improve the help offered to parents within the context of the Youth Act.

Notes

- 1 'Youth care' is an umbrella term for services covering all forms of help and support aimed at young people and their parents (e.g. mild intellectual disability, questions about parenting, help with parenting, youth intellectual disability and youth mental health services), varying from low-intensity outpatient help (often provided by a community support team, and possibly incorporating 'normal' parenting questions) to intensive, highly specialised care, possibly provided in a closed setting (youth care-plus) (NJI 2019).
- 2 For information (in Dutch), see: www.buurtgezinnen.nl; www.cjgden Haag.nl/moeders-informeren-moeders; www.home-start.nl.
- 3 The surveyed parents and adolescents scored relatively positively after completing a questionnaire containing items about mental health. They exhibited few measurable symptoms of depression (Janssen et al. 2020: 16).
- 4 In the autumn of 2020, the Dutch Association of Mental Health Care (Nederlandse GGZ) drew attention to the concerns raised by its members about the mental health and resilience of children and adolescents. Member institutes were seeing more anxiety, stress and depression among adolescents (Nederlandse GGZ 2020a).

Literatuur

- Ajzen, I. (2002). Perceived Behavioral Control, Self-Efficacy, Locus of Control, and the Theory of Planned Behavior. In: *Journal of Applied Social Psychology*, jg. 32, nr. 4, p. 665-683.
- Algemene Rekenkamer (2012). *Centra voor Jeugd en Gezin in gemeenten. Een samenwerkingsproject met gemeentelijke rekenkamers*. Den Haag: Algemene Rekenkamer.
- Arum, S. van en T. van den Enden (2018). *Sociale (wijk)teams opnieuw uitgelicht. Derde landelijke peiling onder gemeenten (zomer 2017)*. Utrecht: Movisie.
- Arum, S. van, R. Broekroelofs en H. van Xanten (2020). *Sociale (wijk)teams: vijf jaar later. Vierde landelijke peiling onder gemeenten (zomer 2019)*. Utrecht: Movisie.
- Baars, H. (1994). *Sociale netwerken van ambulante chronisch psychiatrische patiënten: Een analyse van de structuur van het sociale netwerk bij 59 ambulante chronisch psychiatrische patiënten in zorg bij de Sociaal Psychiatrische Dienst van de RIAGG Maastricht (proefschrift)*. Maastricht: Rijksuniversiteit Limburg.
- Bakker, I., K. Bakker, A. van Dijke en L. Terpstra (1998). *o & o in perspectief*. Utrecht: NIZW.
- Bartelink, C. en E. Verheijden (2015). *Wat werkt bij het versterken van het sociale netwerk van gezinnen?* Utrecht: Nederlands Jeugd Instituut.
- Belsky, J. en S. Jaffee (2006). The multiple determinants of parenting. In: D. Cicchetti en D. Cohen (red.), *Developmental psychopathology: Risk, disorder and adaptation* (p. 38-85). New York: Wiley.
- Berg, E. van den, M. den Draak en S. de Roos (2017). Onderweg in het sociaal domein. Ervaringen in drie gemeenten met de decentralisaties in 2016-2017 (deel C). In: Evert Pommer en Jeroen Boelhouwer (red.), *Overall rapportage sociaal domein 2016. Burgers (de)centraal*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Blokland-Potters, T. (2006). *Het sociaal weefsel van de stad. Cohesie, netwerken en korte contacten* (oratie). Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Boer, A. de, M. de Klerk, D. Verbeek-Oudijk en I. Plaisier (2020). *Blijvende bron van zorg. Ontwikkelingen in het geven van informele hulp 2014-2019*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Bot, S. (red.), S. de Roos, K. Sadiraj, S. Keuzenkamp, A. van den Broek en E. Kleijnen (2013). *Terecht in de jeugdzorg? Voorspellers van kind- en opvoedproblematiek en jeugdzorggebruik*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Bot, S. en K. Sadiraj (2013). Ondersteuning uit de omgeving, preventieve en geïndiceerde jeugdzorg. In: S. Bot (red.), S. de Roos, K. Sadiraj, S. Keuzenkamp, A. van den Broek en E. Kleijnen, *Terecht in de jeugdzorg? Voorspellers van kind- en opvoedproblematiek en jeugdzorggebruik* (p. 91-105). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Bredewold (2014). *Lof der oppervlakkigheid*. Amsterdam: Van Gennep.
- Bredewold, F., J.W. Duyvendak, T. Kampen, E. Tonkens en L. Verplanke (2018). *De verhuizing van de verzorgingsstaat. Hoe de overheid nabij komt*. Amsterdam: Van Gennep.
- Bredewold, F., T. Kampen, L. Verplanke, E. Tonkens en J.W. Duyvendak (2016). *Nabijheid van sociale netwerken. Wat professionals denken over zelfredzaamheid en wat ze vervolgens (niet) doen*. Paper t.b.v. Dag van de Sociologie 9 juni 2016. Amsterdam/Utrecht: Universiteit van Amsterdam/Universiteit voor Humanistiek.
- Breedveld, K., K. Visser, A. Tiessen-Raaphorst en J. Hilhorst (2015). *Zwemvaardigheid 2014. Factsheet*. Utrecht/Den Haag: Mulier Instituut/ Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Broek, A. van den, E. Kleijnen en S. Bot (2013). Verschillende groepen, verschillend jeugdzorggebruik? In: S. Bot (red.), S. de Roos, K. Sadiraj, S. Keuzenkamp, A. van den Broek en E. Kleijnen, *Terecht in de jeugdzorg? Voorspellers van kind- en opvoedproblematiek en jeugdzorggebruik* (p. 106-127). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Bröer, C., G. Veltkamp, C. Bouw, N. Vlaar, F. Borst en R. de Sauvage Nolting (2020). From danger to uncertainty: changing healthcare practices, everyday experiences, and temporalities in dealing with COVID-19

- policies in the Netherlands. Draft version 16 October 2020, Submitted to *Qualitative Health Research*, geraadpleegd 5 januari 2021 via <https://osf.io/preprints/socarxiv/3ruz5/>.
- Bronfenbrenner, U. (1995). Developmental ecology through space and time: A future perspective. In: P. Moen, G.H. Elder, Jr. en K. Lüscher (red.), *Examining lives in context: Perspectives on the ecology of human development* (p. 619-647). Cambridge: Harvard University Press.
- Bucx, F., T. Pehlivan, K. Sadiraj, L. Rutjes en J. de Haan (2018). Deelstudie Cliënten. In: R.D. Friele, M.R. Bruning, I.L.W. Bastiaanssen, R. de Boer, A.J.E.H. Bucx, J.f. de Groot, T. Pehlivan, L. Rutjes, F. Sondeijker, T.A. van Yperen en R. Hageraats, *Eerste evaluatie Jeugdwet. Na de transitie nu de transformatie* (p. 225-319). Den Haag: ZonMw.
- Bucx, F. (red). (2011). *Gezinsrapport 2011: Een portret van het gezinsleven in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Bucx, F. en A. Roeters (2018). De gezinsagenda. In: A. Roeters (red.), *Alle ballen in de lucht. Tijdsbesteding in Nederland en de samenhang met kwaliteit van leven* (p. 102-120). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Bucx, F. en S. de Roos (2011). Opvoeden in Nederland. In: F. Bucx (red.), *Gezinsrapport 2011: Een portret van het gezinsleven in Nederland* (p. 152-179). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Bucx, F. en S. de Roos (2015). *Opvoeden in niet-westerse migrantengezinnen. Een terugblik en verkenning*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Bucx, F., F. van Wel en T. Knijn (2012). Life course status and exchanges of support between young adults and parents. In: *Journal of Marriage and Family*, jg. 74, nr. 1, p. 101-115.
- Bülow, A., L. Keijsers, S. Boele, E. van Roekel en J. Denissen (2020). *Parenting Adolescents in Times of a Pandemic: Changes in Relationship Quality, Autonomy Support, and Parental Control?* (preprint). Tilburg/Rotterdam/Utrecht: Universiteit Tilburg, Erasmus Universiteit, Universiteit Utrecht. Geraadpleegd 16 januari 2021 via https://www.researchgate.net/publication/345684957_Parenting_Adolescents_in_Times_of_a_Pandemic_Changes_in_Relationship_Quality_Autonomy_Support_and_Parental_Control.
- Castillo, J.T. en A. Fenzl-Crossman (2010). The relationship between non-marital fathers' social networks and social capital and father involvement. In: *Child & Family Social Work*, jg. 18, p. 66-76.
- Cauce, A.M., M. Domenech-Rodriguez, M. Paradise, B.N. Cochran, S.J. Munyi, D. Srebnik en N. Baydar (2002). Cultural and contextual influence in mental help-seeking: a focus on ethnic minority youth. In: *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, jg. 70, p. 44-55.
- Claeijs, M.L.G., P. A. Hoegen en B.T.J. Hooghiemstra (2016). *Gewoon steunen bij opvoeden. Onderzoek naar CIG ouderproject: een vorm van informele opvoedingsondersteuning*. Utrecht: Movisie.
- Cloïn, M. (2010). *Het werken waard. Het arbeidsaanbod van laagopgeleide vrouwen vanuit een economisch en sociologisch perspectief* (proefschrift). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Cloïn, M. en M. Schols (2011). De gezinsagenda. In: F. Bucx (red.), *Gezinsrapport 2011: Een portret van het gezinsleven in Nederland* (p. 101-128). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Cochran, M. en S.K. Walker (2004). Parenting and Personal Social Networks. In: T. Luster en L. Okagaki (red.), *Parenting. An Ecological Perspective. Second Edition* (p. 235- 274). Londen: Routledge.
- Coohey, C. (2007). Social networks, informal child care, and inadequate supervision by mothers. In: *Child Welfare*, jg. 86, p. 53-66.
- Coumans, M., J. Knops en J. van Cruchten (2018). *Sociale Domein Index 2017 Onderzoeksdocumentatie*. Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Crockenberg, S. (1988). Social support and parenting. In: H. Fitzgerald, B. Lester en M. Yogman (red.), *Theory and research in behavioural paediatrics*. (vol. 4, p. 67-92). New York/Londen: Plenum.
- Davey, A. en D.J. Eggebeen (1998). Patterns of intergenerational exchange and mental health. In: *The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, jg. 53, nr. 2, p. 86-95.
- Dekker, P., J. den Ridder, P. van Houwelingen en E. Miltenburg (2020). *Burgerperspectieven 2020/2*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Delfos, M.F. (2006). *Het maakbare kind. Opvoeding als (ver)gissing*. Amsterdam: swp.

- Diekstra, René en Malou van Hintum (red.) (2010). *Opvoedingscanon. Omdat over kinderen zoveel meer te weten valt*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Donker, M., S. Mastrotheodoros en S. Branje (2021). Development of Parent-Adolescent Relationships During the COVID-19 Pandemic: The Role of Stress and Coping (preprint). Utrecht: Universiteit Utrecht, geraadpleegd 5 februari 2021 via <https://psyarxiv.com/urmtg/>.
- Doorten, I. en F. Bucx. (2011). Steun voor ouders bij de opvoeding. De rol van sociale netwerken, instanties en de buurt. In: F. Bucx (red.), *Gezinsrapport 2011: Een portret van het gezinsleven in Nederland* (p. 180-196). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Duyvendak, J.W. en E. Tonkens (2018). De beloften van nabijheid en de verhuiselijking van de zorg. In: F. Bredewold, J.W. Duyvendak, T. Kampen, E. Tonkens en L. Verplanke, *De verhuizing van de verzorgingsstaat. Hoe de overheid nabij komt* (p. 7-26). Amsterdam: Van Genneep.
- Dykstra, P.A., M. Kalmijn, T.C.M. Knijn, A.E. Komter, A.C. Liefbroer en C.H. Mulder (2006). *Family solidarity in the Netherlands*. Amsterdam: Dutch University Press.
- Echtelt, P. van (2019). Faciliteren werkgevers de balans tussen arbeid en privé? In: P. van Echteld, L. Putman en M. De Voogd-Hamelink, *Arbeidsmarkt in kaart: Werkgevers - editie 2*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau. Geraadpleegd op 12 januari 2021 via <https://digitaal.scp.nl/arbeidsmarkt-in-kaart-werkgevers-editie-2/faciliteren-werkgevers-de-balans-tussen-arbeid-en-privé>.
- Engbersen, G., M. van Bochove, J. de Boom, J. Burgers, G. Custers, Ö. Erdem, A. Krouwel, J. van Lindert, E. Snel, M. van Toorn, P. van Wensveen en T. Wentink (2020). *De bedreigde stad. De maatschappelijke impact van Covid-19 op Rotterdam*. Rotterdam: Erasmus School of Social and Behavioural Sciences.
- Fagan, J., R. Day, M. Lamb en N.J. Cabrera (2014). Should researchers conceptualize differently the dimensions of parenting for fathers and mothers? In: *Journal of Family Theory and Review*, jg. 6, p. 390-405.
- Fishbein, M. en I. Ajzen (1980). *Understanding Attitudes and Predicting Social Behaviour*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Flap, H.D. (1999). Buurt of gemeenschap: 'meeting' of 'mating'. In: B. Völker en R. Verhoeff (red.), *Buren en buurten* (p. 11-34). Amsterdam: SISWO.
- Friele, R.D., M.R. Bruning, I.L.W. Bastiaanssen, R. de Boer, A.E.J.H. Bucx, J.F. de Groot, T. Pehlivan, L. Rutjes, F. Sondejker, T.A. van Yperen en R. Hageraats (2018). *Eerste evaluatie Jeugdwet. Na de transitie nu de transitie*. Den Haag: ZonMw.
- Geens, N. en M. Vandenbroeck (2014). The (ab)sense of a concept of social support in parenting research: a social work perspective. In: *Child and Family Social Work*, jg. 19, p. 491-500.
- Gemeente Rotterdam (2016). *Toelichting op het stappenplan Ontmoetingsactiviteiten voor ouders met kinderen van 0 tot 4 jaar* (brochure; onderdeel van het beleidsprogramma Stevige start 2016-2020). Rotterdam: Gemeente Rotterdam. Geraadpleegd 12 januari 2021 via <https://www.rotterdam.nl/wonen-leven/stevige-start/Toelichting-stappenplan-Ontmoetingsactiviteiten.pdf>.
- Granovetter, M.S. (1973). The strength of weak ties. In: *American Journal of Sociology*, jg. 78, nr. 6, p. 1360-1380.
- Gravesteyn, C. (2015). *Ouderschap in ontwikkeling. De kracht van alledaags ouderschap*. Amsterdam: SWP.
- Gupta Strategists (2020). *In de slipstream van corona: een secundaire crisis in de zorg*. Amsterdam: Gupta Strategists.
- Haan, M. de, F. Bucx en A. Hofland (2015). Steun van sociale netwerken. In: F. Bucx en S. de Roos (red.), *Opvoeden in niet-westerse migrantengezinnen* (p. 57-70). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Herweijer, L., R. Vogels m.m.v. I. Andriessen (2013). *Samen scholen. Ouders en scholen over samenwerking in basis- onderwijs, voortgezet onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Hoek, M. en H. Miley (red.) (2015). *Ouderschapsgroei en bufferprocessen*. Amsterdam: SWP.
- Holland de Graaf, J. van, M. Hoogenboom, S. de Roos en F. Bucx (2018). Socio-demographic correlates of fathers' and mothers' parenting behaviors. In: *Journal of Child and Family Studies*, jg. 27, nr. 7, p. 2315-2327 (<https://doi.org/10.1007/s10826-018-1059-7>).

- Ince, D., T. van Yperen en M. Valkestijn (2018). *Top tien beschermende factoren. Voor een positieve ontwikkeling van jeugdigen*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- Inspectie Gezondheidszorg en Jeugd (IGJ) (2020). *Jeugdigen, jeugdhulp en Covid-19. Analyse eerste uitbraak en aanbevelingen voor de sector*. Den Haag: Inspectie Gezondheidszorg en jeugd, Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.
- Jager-Vreugdenhil, M. (2012). *Nederland participatieland? De ambitie van de wet maatschappelijke ondersteuning (wmo) en de praktijk in buurten, mantelzorgrelaties en kerken*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Jansen, H. (2011). De kwalitatieve survey. Onderzoek naar verscheidenheid. In: F. de Boer en A. Smaling (red.), *Benaderingen in kwalitatief onderzoek. Een inleiding* (p. 179-188). Amsterdam: Boom uitgeverij.
- Jansma, A. en O. de Zwart m.m.v. M. Voorwinden (2020). *De impact van de coronacrisis op de ondersteuning van gezinnen in een kwetsbare situatie met kinderen van 0 tot 4 jaar. Ervaringen uit de intelligente lockdown*. Utrecht: Verwey Jonker Instituut.
- Janssen, L., M. Kullberg, B. Verkuil, N. van Zwieten, M. Wever, L. van Houtum, W. Wentholt en B. Elzinga (2020). Does the COVID-19 pandemic impact parents' and adolescents' well-being? An EMA-study on daily affect and parenting. In: *Plos One*, 16 October 2020 (<https://doi.org/10.1371/journal.pone.0240962>).
- Jeugddautoriteit (2020a). *Corona quickscan jeugdhulpaanbieders*. Rapportage 2 april 2020. Den Haag: Jeugddautoriteit.
- Jeugddautoriteit (2020b). *Tweede corona quickscan jeugdhulpaanbieders*. Rapportage 2 juni 2020. Den Haag: Jeugddautoriteit.
- Jeugddautoriteit (2020c). *Derde corona-quickscan jeugdhulpaanbieders*. Rapportage 17 september 2020. Den Haag: Jeugddautoriteit.
- Josten, E. (2020). *Arbeidsmarkt in kaart: werkenden en niet-werkenden editie 2*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Kalmijn, M. (2012). Longitudinal analyses of the effects of age, marriage, and parenthood on social contacts and support. In: *Advances in Life Course Research*, jg. 17, nr. 4, p. 177-190.
- Kenniscentrum Sport en Bewegen (2020). *Pedagogisch sportklimaat stimuleert sportplezier van jongeren*. Geraadpleegd 3 augustus 2020 via www.allesoversport.nl.
- Kesselring, M. (2016). *Partners in parenting. A study on shared childrearing responsibilities between parents and non-parental adults* (proefschrift). Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Kesselring, M. (2017). Opvoeden: een privé- én publieke zaak. Focusgroepstudie naar de perspectieven van ouders op de betrokkenheid van medeopvoeders. In: *Pedagogiek*, jg. 37, nr. 2, p. 89-102.
- Kesselring, M. (2019). De kracht van verbinding. Een sterke basis als fundamenteel ingrediënt in de zorg voor jeugd. In: *Ouderschapskennis*, jg. 22, nr. 3, p. 15-21.
- Kesselring, M., M. Gemmeke en M. Geschiere (2010). CJG kan opvoedkundige kracht van de omgeving versterken. In: *JeugdenCo Kennis*, jg. 4, nr. 3, p. 19-28.
- Kesselring, M., M. de Winter, B. Horjus en R. van de Schoor (2012). Do parents think it takes a village? Parents' attitudes towards nonparental adults' involvement in the upbringing and nurture of children. In: *Journal of Community Psychology*, jg. 40, nr. 8, p. 921-937.
- Kesselring, M., M. de Winter, B. Horjus en T. van Yperen (2013). Allemaal opvoeders in de pedagogische civil society. Naar een theoretisch raamwerk van een ander paradigma voor opgroeien en opvoeden. In: *Pedagogiek*, jg. 33, nr. 1, p. 5-20.
- Kesselring, M., M. de Winter, T. van Yperen en S. Lecluijze (2016). Parents in parenting. An overview of the literature on parents' and nonparental adults' perspectives on shared responsibilities in childrearing. In: *Issues in Social Science*, jg. 4, nr. 1, p. 69-97.
- Kesselring, M. en A. van Spanje-Hennes (2020). Dezelfde storm, niet hetzelfde schuitje: de impact van COVID-19 op gezinnen. In: *Pedagogiek in praktijk*, nr. 118, p. 18-21.

- Keijsers, L., S.J.T. Branje, T. Frijns, C. Finkenauer en W. Meeus (2010). Aan niemand doorvertellen... Ontwikkeling van geheimen voor ouders in de adolescentie. In: *Tijdschrift voor Orthopedagogiek*, jg. 49, nr.5, p. 207-215.
- Klerk, M. de, A. de Boer, I. Plaisier, P. Schyns en S. Kooiker (2015). *Wie doet er wat? Omvang, aard en kenmerken van mantelzorg en vrijwilligers in de zorg en ondersteuning in 2014*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Klerk, M. de, I. Plaisier en F. Wagemans m.m.v. J. Iedema, E. Josten en J. Schaper (2020). *Welbevinden ten tijde van corona. Eerste bevindingen op basis van een bevolkingsenquête uit juli 2020*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Klis, M. van der (2011). De logistiek van het dagelijkse gezinsleven. In: F. Bucx (red.), *Gezinsrapport 2011: Een portret van het gezinsleven in Nederland* (p. 129-151). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Komter, A.E. (1996). *The gift: An interdisciplinary perspective*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Komter, A.E. (2003). *Solidariteit en de gift. Sociale banden en sociale uitsluiting*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Komter, A.E. (2007). De rol van eigenbelang in menselijke generositeit. In: *Mens en Maatschappij*, jg. 82, nr. 4, p. 171-188.
- Kossek, Ellen E., Suzan Lewis en Leslie B. Hammer (2010). Work-life initiatives and organizational change. Overcoming mixed messages to move from the margin to the mainstream. In: *Human relations*, jg. 63, nr. 1, p. 3-19.
- Koster, T. en M. Gesthuizen (2016). Werkloosheid doorstaan? Longitudinale bevindingen over de rol van financiële en sociale hulpbronnen bij het ervaren van psychologische stress door werkloosheid. In: *Mens & maatschappij*, jg. 91, nr. 3, p. 183-210.
- Kullberg, J., R. Mouktadibillah en J. de Vries (te verschijnen). *Opgroeien in een kwetsbare wijk. Over buurteffecten en persoonlijke ervaringen van jongens en jonge mannen*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Kromhout, M., P. van Echtelt en P. Feijten (2020). *Sociaal domein op koers? Verwachtingen en resultaten van vijf jaar decentraal beleid*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Lam, E. (2016). *Risicokind of evenwichtskunstenaar? Kind zijn ondanks een moeilijke thuissituatie*. Schiedam: Scriptum.
- Lam, E. en I. Ligtermoet (2018). Informele steun heeft een fundamentele eigen waarde in zorg voor jeugd. In: *Sociale Vraagstukken*, 29 mei. Geraadpleegd 7 januari 2021 via <https://www.socialevraagstukken.nl/informele-steun-heeft-een-fundamentele-eigen-waarde-in-zorg-voor-jeugd/>.
- Lamb, M.E. (red.) (2010). *The role of the father in child development*. Hoboken: Wiley.
- Lempens, Ankie, Aafje Knispel, Aniek de Lange, Marianne van Bakel, Lex Hulsbosch en Hans Kroon (2020). *Impact van social distancing op mensen met een psychische kwetsbaarheid: Tussenrapportage over de periode 24 april - 12 mei 2020*. Utrecht: Trimbos-instituut.
- Lin, N. (2012). *Social capital. A theory of social structure and action*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Linders, L. (2010). *De betekenis van nabijheid. Een onderzoek naar informele zorg in een volksbuurt*. Den Haag: Sdu Uitgevers.
- Lippold, M.A., T. Glatz, G.M. Fosco en M.E. Feinberg (2018). Parental perceived control and social support: linkages to change in parenting behaviors during early adolescence. In: *Family Process*, jg. 57, nr. 2, p. 432-447.
- Looze, M. de, S. van Dorsselaer, S. de Roos, J. Verdurmen, G. Stevens, R. Gommans, M. van Bon-Martens, T. ter Bogt en W. Vollebergh (2014). *HBSC 2013. Gezondheid, welzijn en opvoeding van jongeren in Nederland*. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- LOP (2020a). *Samenvatting onderzoek opvoeden en onderwijs in coronatijd (maart 2020)*. Utrecht: Ouders & Onderwijs en Opvoedinformatie Nederland.
- LOP (2020b). *Samenvatting onderzoek corona en onderwijs na de zomervakantie (augustus 2020)*. Utrecht: Ouders & Onderwijs en Opvoedinformatie Nederland.

- Lucassen, J. en J. Slot-Heijs (2018). Leren bewegen: in de kinderopvang, op school, thuis, in de wijk en in de sportvereniging. In: H. van der Poel, R. Hoeijmakers, I. Pulles, A. Tiessen-Raaphorst, *Rapportage Sport 2018* (p. 60-92). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Lutz, K.F., C. Burnson, A. Hane, A. Samuelson, S. Maleck en J. Poehlmann (2012). Parenting stress, social support, and mother-child interactions in families of multiple and singleton preterm toddlers. In: *Family Relations*, jg. 61, nr. 4, p. 642-656.
- MacPhee, D., J. Fritz en J. Miller-Heyl (1996). Ethnic variations in personal social networks and parenting. In: *Child Development*, jg. 67, p. 3278-3295.
- McPherson, M., L. Smith-Lovin en J. Cook (2001). Birds of a feather. Homophily in social networks. In: *Annual Review of Sociology*, jg. 27, p. 415-444.
- Meij, H. en D. Ince (2013). *De ontwikkeling van kinderen*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- Metz, J. en D. Todorovic (2019). *Opvoeden in de wijk. Pedagogische opdracht van het jongerenwerk. Literatuurstudie*. Amsterdam: Hogeschool van Amsterdam, Lectoraat Youth Spot.
- Nanninga, M., D.E.M.C. Jansen, E.J. Knorth en S.A. Rijnveld (2015). Enrolment of children and adolescents in psychosocial care. More likely with low family support and poor parenting skills. In: *European Journal of Child and Adolescent Psychiatry*, jg. 24, p. 407-416.
- NCJ (2016). *Richtlijn: Psychosociale problemen*. Geraadpleegd 2 oktober 2020 via <https://www.ncj.nl/richtlijnen/alle-richtlijnen/richtlijn/?richtlijn=35&rlpag=1745>.
- NCJ (2020a). *Resultaten peiling balansmeter*. Geraadpleegd 28 oktober 2020 via <https://www.ncj.nl/actueel/nieuws/artikel/resultaten-peiling-balansmeter-helpt-ouders-is-uit-balans-tijdens-coronacrisis>.
- NCJ (2020b). *Balans ouders cruciaal voor veilig en gezond opgroeien kinderen*. Geraadpleegd 26 november 2020 via <https://www.ncj.nl/actueel/nieuws/artikel/balans-ouders-cruciaal-voor-veilig-en-gezond-opgroeien-kinderen>.
- Nederlandse ggz (2020a). *Covid-19: Bedreiging voor mentale gezondheid. Grote zorgen over mentale weerbaarheid en gezondheid van Nederland in coronatijd: snel aandacht voor jeugd en kwetsbare groepen nodig*. Verklaring van de Nederlandse ggz 18-10-2020. Geraadpleegd 15 januari 2021 via <https://www.denederlandseggz.nl/nieuws/2020/covid-19-bedreiging-voor-mentale-gezondheid>.
- Nederlandse ggz (2020b). *Forse stijging crisismeldingen jongeren met suicidaliteit en eetstoornissen. Snelle actie nodig om toegankelijkheid en kwaliteit te bewaken. NVvp deelt zorgen*. Verklaring van de Nederlandse ggz 23-12-2020. Geraadpleegd 15 januari 2021 via <https://www.denederlandseggz.nl/nieuws/2020/forse-stijging-aantal-crisismeldingen-jongeren-met-suicidaliteit-en-eetstoornissen-bij-jeugd-ggz>.
- Nieuwboer, C.C. en R.G. Fukkink (2016). Peer and professional online support for parents. In: G. Riva, B.K. Wiederhold en P. Ciproso (red.), *The psychology of social networking: personal experience in online communities* (vol. 1, p. 15-29). Warsaw & Berlin: De Gruyter Open Ltd.
- NJi (2019). *Help! Wat is het verschil tussen jeugdzorg en jeugdhulp?* Geraadpleegd 21 oktober 2020 via <https://www.nji.nl/nl/Kennis/Publicaties/Wat-is-het-verschil-tussen-jeugdzorg-en-jeugdhulp>.
- NJi (2020a). *Herken-normale-en-ernstige-opvoedproblemen*. Geraadpleegd 29 oktober 2020 via <https://www.nji.nl/nl/Geef-laagdrempelige-hulp-bij-alledaagse-vragen/Herken-normale-en-ernstige-opvoedproblemen>.
- NJi (2020b). *Gedragsproblemen*. Geraadpleegd 29 oktober 2020 via <https://www.nji.nl/nl/Kennis/Dossier/Gedragsproblemen>.
- NJi (2020c). *Geschiedenis van het jeugdstelsel*. Geraadpleegd 1 december 2020 via <https://www.nji.nl/nl/Wet-en-regelgeving/De-geschiedenis-van-het-jeugd-stelsel>.
- NOS (2020). *Kleinere werkgevers worstelen met thuiswerkoproep: 'Het voelt nu anders'*. geraadpleegd 15 januari 2021 via <https://nos.nl/artikel/2350341-kleinere-werkgevers-worstelen-met-thuiswerkoproep-het-voelt-nu-anders.html>.
- NOS (2021). *Lockdown waarschijnlijk minimaal twee weken verlengd*. Geraadpleegd 14 januari 2021 via <https://nos.nl/artikel/2363280-lockdown-waarschijnlijk-minimaal-twee-weken-verlengd.html>.

- ocw (2019). Brief van de Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen aan de Tweede Kamer over ouderbetrokkenheid bij het onderwijs, 31 januari 2019.
- Ostaijen, M.M.A.C. van, W.V. Voorberg en K. Putters (2012). Een onverantwoorde inzet op eigen verantwoordelijkheid. 'Eigen kracht' tussen autonomie en controle. In: H. Jumelet en J. Wenink (red.), *Zorg voor ons zelf? Eigen kracht van jeugdigen, opvoeders en omgeving, grenzen en mogelijkheden voor beleid en praktijk* (p. 79-89). Amsterdam: SWP.
- Pas, A. van der (2003). *A Serious Case of Neglect: The Parental Experience of Child Rearing. Outline for a psychological theory of parenting*. Delft: Eburon.
- Pas, A. van der (2005). *Eert uw Vaders en uw Moeders. Handboek methodische ouderbegeleiding 3*. Amsterdam: SWP.
- Pauw, Leo (2016). *De vreedzame wijk. Een praktische gids voor een samenhangend opvoedklimaat in de wijk*. Amsterdam: SWP.
- Pharos (2019). *Opvoedondersteuning bij niet-westerse migranten en vluchtelinggezinnen*. Factsheet februari 2019. Utrecht: Pharos.
- Piotrowska, P.J., C.B. Stride, S.E. Croft en R. Rowe (2015). Socioeconomic status and antisocial behaviour among children and adolescents: a systematic review and meta-analysis. In: *Clinical Psychological Review*, jg. 35, nr. 1, p. 47-55.
- Pommer, E. en J. Boelhouwer (red.) (2017). *Overall rapportage sociaal domein 2016. Burgers (de)centraal*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Pommer, E., J. Boelhouwer, E. Eggink, A. Marangos en I. Ooms (2018). *Overall rapportage sociaal domein 2017. Wisselend bewolkt*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Portegijs, W., S.A. Perez en M. van den Brakel (2018). Wie zorgt er voor de kinderen? In: W. Portegijs en M. van den Brakel (red.), *Emancipatiemonitor 2018* (p. 55-61). Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek en Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Portegijs, W., M. Cloin, R. Ropasaz en M. Oltshoorn (2016). *Lekker vrij? Vrije tijd, tijdsdruk en de relatie met arbeidsduur van vrouwen*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Putnam, R. (2000). *Building alone: The collapse and revival of American community*. New York: Simon & Schuster.
- Putters, K. (2018). *Een lokaal sociaal contract. Voorwaarden voor een inclusieve samenleving*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- RMO (2012). *Ontzorgen en normaliseren. Naar een sterke eerstelijns jeugd- en gezinszorg*. Den Haag: Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling.
- RMO/RVZ (2009). *Investeren rondom kinderen*. Den Haag: Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling/Raad voor de Volksgezondheid en Zorg.
- Roeters, A. en F. Bucx (2016). *Beleidssignalement over het gebruik van kinderopvang door ouders met lagere inkomens*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Roeters, A. en F. Bucx (2018). *Kijk op kinderopvang. Hoe ouders denken over de betaalbaarheid, toegankelijkheid en kwaliteit van kinderopvang*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Roeters, Anne, Alice de Boer, Wil Portegijs, Ralf Maslowski en Jurriaan Omlo (te verschijnen). *De werkende duizendpoot. Hulpsbronnen en barrières voor werkenden die zorgen en leren*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Roos, S. de en F. Bucx (2010). Piepen de jongen zoals de ouders zongen? In: A. van den Broek, R. Bronneman-Helmers en V. Veldheer (red.), *Wisseling van de wacht: Generaties in Nederland*. Sociaal en Cultureel Rapport 2010 (p. 75-89). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Rossi, A. S. en P.H. Rossi (1990). *Of human bonding: Parent-child relations across the life course*. New York: Aldine de Gruyter.
- Rözer, J. J. (2016). *Family and personal networks: How a partner and children affect social relationships* (proefschrift). Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Rijksoverheid (2020). *Factsheet Gedeeltelijke lockdown*. Geraadpleegd 28 oktober 2020 via <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2020/10/13/factsheet-gedeeltelijke-lockdown>.

- Sadiraj, K., F. Bucx en M. Ras (2019). Gebruik en kosten van jeugdzorg door jeugdigen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond. In: *Tijdschrift voor Gezondheidswetenschappen*, jg. 97, nr. 7/8, p. 153-159.
- Schellingerhout, R. (2020). *Leefsituatie van ouders met kinderen in de jeugdzorg*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Schellingerhout, R., I. Ooms, E. Eggink en J. Boelhouwer (2020). *Jeugdhulp in de wijk*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- SCP (2020). *Eerste doordenking maatschappelijke gevolgen coronamaatregelen. Beleidssignalement*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Siedlecki, K., T.A. Salthouse, S. Oishi en S. Jeswani (2014). The relationship between social support and subjective wellbeing across age. In: *Social Indicators Research*, jg. 117, nr. 2, p. 561-567.
- Speetjens, P., D. van der Linden en F. Goossens (2009). *Kennis over opvoeden. De vragen van ouders, het aanbod van de overheid en de mogelijkheden van de markt*. Utrecht: Trimbos-instituut.
- Stevens, G., S. van Dorsselaer, M. Boer, S. de Roos, E. Duinhof, T. ter Bogt, R. van den Eijnden, L. Kuyper, D. Visser, W. Vollebergh en M. de Looze (2018). *HBSC 2017. Gezondheid en welzijn van jongeren in Nederland*. Ridderkerk: Ridderprint.
- Steyaert, J. en R. Kwekkeboom (red.) (2012). *De zorgkracht van sociale netwerken*. Utrecht: Movisie.
- Steyaert, J. (2012). Sociale netwerken in de sociaal-agogische vakkennis. In: J. Steyaert en R. Kwekkeboom (red.), *De zorgkracht van sociale netwerken* (p. 36-53). Utrecht: Movisie.
- Taylor, Z.E., R.D. Conger, R.W. Robbins en K.F. Widaman (2015). Parenting practices and perceived social support. Longitudinal relations with the social competence of Mexican-origin children. In: *Journal of Latin Psychology*, jg. 3, p. 193-208.
- TK (2012/2013). *Regels over de gemeentelijke verantwoordelijkheid voor preventie, ondersteuning, hulp en zorg aan jeugdigen en ouders bij opgroei- en opvoedingsproblemen, psychische problemen en stoornissen (Jeugdwet)*. Memorie van toelichting. Tweede Kamer, vergaderjaar 2012/2013, 33684, nr. 3.
- Uehara, E. (1990). Dual exchange theory, social networks, and informal social support. In: *American Journal of Sociology*, jg. 96, nr. 3, p. 521-557.
- Uehara, E. (1995). Reciprocity reconsidered. Gouldner's moral norm of reciprocity and social support. In: *Journal of Personal and Social Relationships*, jg. 12, nr. 4, p. 483-502.
- Vink, C. (2019). Steun bij opvoeden en ouderschap. In: *Ouderschapskennis*, jg. 22, nr. 3, p. 32-36.
- vws/J&V (2018). *Actieprogramma Zorg voor de Jeugd*. Den Haag: Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport/Ministerie van Justitie en Veiligheid.
- Weille, K.L.H. (2011). Ouderschap: een wilde rit in de achtbaan – ongelooflijk glorieus, ellendig, aangrijpend en intens ... In: *Ouderschapskennis*, jg. 14, nr. 1, p. 102-117.
- Werff, S. van der, J. van Kesteren, B. ter Weel en T. Smits (2020). *Gevolgen crisis op kwaliteit van werk. Een verkenning met aandacht voor platformwerk, robotisering en de combinatie werk, zorg en leren (SEO-Rapport nr. 2020-85)*. Amsterdam: SEO Economisch Onderzoek in opdracht van het Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Werkgroep Sociale Impact van de Coronacrisis (2020). *Verslag Werkgroep Sociale Impact van de Coronacrisis*. Geraadpleegd 3 december 2020 via <https://www.amsterdam.nl/bestuur-organisatie/college/burgemeester/persberichten/coronacrisis-leidt-sociale-problemen/>.
- Winter, M. de (2008). Het moderne van kindermishandeling. In: W. Koops, B. Levering en M. de Winter (red.), *Opvoeding als spiegel van de beschaving. Een moderne antropologie van de opvoeding* (p. 150-164). Amsterdam: SWP.
- Winter, M. de (2011). *Verbeter de wereld, begin bij de opvoeding. Vanachter de voordeur naar democratie en verbinding*. Amsterdam: SWP.
- Winter, M. de (2020). Jeugd, opvoeding & corona. Welbevinden, agency en actief burgerschap. In: *Verslag Werkgroep Sociale Impact van de Coronacrisis* (p. 19-23). Den Haag: vng.
- Yaribeygi H, Y. Panahi, H. Sahraei, T.P. Johnston en A. Sahebkar (2017). The impact of stress on body functioning. A review. In: *EXCLI Journal*, jg. 16, p. 1057-1072.

- Yasui, M. (2015). The cultural ecogram: A tool for enhancing culturally anchored shared understanding in the treatment of ethnic minority families. In: *Journal of Ethnic and Cultural Diversity in Social Work*, jg. 24, nr. 2, p. 89-108.
- Yerkes, M., S. André, J. Besamusca, C. Remery, R. van der Zwan, P. ter Kruijen, D. Beckers, S. Geurts en P. de Beer (2020). *Werkende ouders in tijden van Corona. Meer maar ook minder genderongelijkheid* (paper). Utrecht/Amsterdam/Nijmegen: Universiteit Utrecht, Universiteit van Amsterdam en Radboud Universiteit.

Geraadpleegde websites

- www.allesoversport.nl
- www.buurtgezinnen.nl
- www.cjgdenhaag.nl/moeders-informereren-moeders
- www.denederlandseggz.nl
- www.home-start.nl
- www.kennispleingehandicaptensector.nl
- www.ncj.nl
- www.nji.nl
- www.nos.nl
- www.zorgvoorbeter.nl